Eve Curie

O viață închinată științei, umanismului și păcii

Marie Curie

Marie Curie

Eve Curie

Marie Curie

O viaţă închinată ştiinţei, umanismului şi păcii

Prefaţă, traducere şi îngrijirea ediţiei :
FELICIA MARINCA

1 9 8 7

Editura Politică
Bucureşti

Redactor : OVIDIU HURDUZEU

Coperta : GHEORGHE BALTOC

MADAME CURIE
Ed. Gallimard, Paris
1938

Marie Curie:
Radioactivitatea în serviciul păcii și umanității

Adesea sîntem surprinși că un roman oarecare, un „Love story“ devine peste noapte un „best seller“. Nu ne mirăm prea mult, pentru că asemenea cărți sînt în măsură să impresioneze, să stoarcă lacrimi, să cunoască o popularitate excesivă.

Printre cărțile de gen, biografia rareori a ajuns să fie un „best seller“. Cartea despre Marie Curie, apărută sub semnătura talentatei, reputatei sale fiice, Eve Curie, este o asemenea excepție. O excepție pentru că nu este doar o biografie, și cu atît mai puțin romanțată. Publicată în 1938, ea a cunoscut pînă acum o asemenea popularitate încît au fost necesare 350 de ediții numai în limba franceză pentru a satisface cererea unui public dornic să cunoască viața acestei celebre savante a secolului nostru. Ar fi prea multe de adăugat ca să amintim edițiile în limbi străine, studii despre Marie Curie în numeroase țări ale lumii [1], precum și în limba română.

Viața unui om de știință poate fi oare atît de palpitantă, de pasionantă încît să stîrnească interesul publicului larg ? Fără îndoială că da, pentru că trăim într-un secol al științei, al atomului, al zborurilor cosmice. Fondatorii științei unui asemenea secol nu pot, nu trebuie să fie ignorați ; Marie Curie (Mania Sklodowska) este un

[1] Vezi ediția a IV-a rusă, apărută la Moscova, 1979 la Atomizdat ; vezi și lucrarea *Marie Curie derrière de la légende* de Robert Reid, tradusă din engleză în franceză, Seuil, 1979 ; vezi și *Doamna Curie,* Editura Cugetarea, 1939, tradusă de Al. Iacobescu.

clasic al științei, un fondator al unei ere în știință, și de aceea viața ei atrage într-o asemenea măsură.

Fericită împrejurare că fiica sa, Eve Curie, a avut darul de a reconstitui — palpitant, pasionant, epopeea epocalei descoperiri ce se numește radioactivitatea.

Printre cărțile de gen, lucrarea Evei Curie are structura și amploarea unei veritabile monografii social-politice. Cochetînd cu talentul ei, autoarea „argumentează" la un moment dat, că „Aș fi dorit să am darurile unui scriitor ca să pot arăta...". „Reticență" inutilă, pentru că Eve Curie se dovedește a fi un cronicar dăruit cu forță și talent care știe să mînuiască faptul particular, documentul inedit astfel încît să le dea o semnificație majoră, într-o construcție amplă și viguroasă. Starea social-politică a Poloniei la sfîrșit de secol, cînd încă se mai afla în „marea închisoare a popoarelor", care a fost imperiul țarist ; revoluția rusă din 1905 ; primul război mondial ; descoperirea razelor X și primele lor aplicații ; descoperirea radioactivității ; decizia de a pune la îndemîna umanității binefacerile radioactivității ; starea de spirit a intelectualității și, în sfîrșit, itinerarul istoric pe care îl reconstituie Eve Curie și în centrul căruia își pune eroii — pe Marie și Pierre Curie — profund implicați prin activitatea lor în tot ce este memorabil pentru binele omenirii constituie substanța ideatică a acestei vaste monografii de epocă.

Materialul documentar copleșitor despre Pierre Curie — care murise cînd Eve avea doi ani — îl va folosi din Jurnalul Mariei, din *Biografia* lui Pierre Curie scrisă de Marie și publicată în 1924 la Payot în colecția *Les grandes hommes de France* —, din impunătoarea creație a savantului, *Oeuvres* de Pierre Curie apărută în 1908 sub îngrijirea Societății Franceze de Fizică din Paris, prefațată de Marie Curie. De aceea nu-i de mirare că ea intuiește și dezvăluie amănunte din viața savanților pe care un biograf obișnuit s-ar fi străduit zadarnic să o facă. În plus, avem girul autenticității, căci sursa de informare este în mare parte directă. Așa credem că se și explică marele succes pe care l-a avut și îl are încă această carte.

Umorul fin, ironia tonică, uneori și autoironia reflectă capacitatea autoarei de a se detașa de fapte, de documente, de a le înfățișa cu obiectivitate.

Scriind această carte, Eve Curie ne-a înlesnit s-o înțelegem mai bine pe Marie, pe savantă, pe soție, pe mamă,

cît și pe cei din jurul ei. Cartea reflectă fascinația scriitoarei, obiectivă totuși, care a reușit să zugrăvească multiplele ipostaze ale geniului feminin, să descopere importanța unor gesturi aparent neînsemnate ale oamenilor, dar de o profundă semnificație. Astfel Eve menționează cu sensibilitate, printre miile de daruri primite și o frumoasă scoarță românească, ceea ce a însemnat pentru Marie o expresie grăitoare a geniului creator al poporului nostru.

Itinerarul vieții sale este pînă la un anumit punct asemănător cu acel al milioanelor de tineri intelectuali, care însetați de adevăr, de împlinirea prin muncă, își căutau cu demnitate singuri calea spre vocație, prin lupta cu obstacolele, umilințele, cu prejudecățile, cu abuzurile într-un secol în care catolicismul avea încă în Polonia mai multă căutare decît știința. Nimeni n-a bănuit, în acel sfîrșit de secol XIX cînd Mania face primii pași în viață, nici cei din familia sa, nici profesorii de la școlile pe care le-a urmat, că ea ar putea să aibă alt destin decît cel obișnuit al tinerelor poloneze, adică în cel mai fericit caz să absolve un pension particular în care se învăța franceza, rusa, germana, arareori engleza, și să devină guvernantă în familii de boiernași ori învățătoare la țară. Studiile universitare erau interzise fetelor de către biserica catolică, iar țarismul îngrădea orice manifestare de ordin național.

Patriot înflăcărat, ostil obscurantismului reprezentat de opresori, Sklodowski, tatăl Maniei, a suferit nenumărate persecuții de pe urma vederilor sale progresiste. Ceea ce însă nu-l împiedică să transmită copiilor săi concepțiile sale democratice, aspirația spre eliberarea națională a poporului polonez de sub oprimarea străină.

Solidaritatea tacită între elevi și profesori, între părinți și copii în fața abuzurilor asupritorilor a conturat caractere dîrze.

Mania visează să studieze la Universitate, țel pe care însă nu și-l va putea apropria decît după ce va fi muncit cîțiva ani ca guvernantă. Va ajunge în Franța numai după ce va fi adunat în sufletu-i tînăr toate amărăciunile celor maturi, durerea pentru țară, durerea pentru familia ei, pentru destinul ei ce părea că se ascunde într-o ceață de neînlăturat.

Urcată într-un tren de clasa a treia, ghemuită pe un scaun pliant luat de-acasă, Mania se îndreaptă nu fără

oarecari temeri, dar cu multe speranțe, spre metropola civilizației, Parisul, unde sora ei Bronia ieșise careculm la liman și o chema cu insistență la studii.

Din clipa în care a ajuns la Paris (1891) și a pășit în lăcașul visat să studieze, Mania Sklodowska nu mai seamănă nici cu eleva plină de spaime, nici cu guvernanta supusă de la Szczuki ; ea seamănă cu o flacără ce pîlpîie printre oameni, cu o furtună pornită să răscolească universul din rădăcini și, paradoxal, totodată, cu cel mai umil muritor de rînd care-și cară cărbunii în spinare, într-un sac, la mansarda în care își va petrece anii studenției descifrînd formule de fizică și chimie și căutînd mistere în fiecare frază pronunțată de marii ei profesori Lippmann [1], Jean Perrin [2], Charles Mourain [3].

De acum înainte, Mania se dedică în exclusivitate studiului, refuză ideea confortului oferit de sora ei, căsătorită în metropolă (medic și ea, și soțul), numai pentru a nu-și risipi nici o clipă timpul, rămînînd astfel în universul visului ei — chimia și fizica — pasiune transmisă de tatăl ei, profesor de chimie și fizică.

Nici un bărbat oarecare nu va reuși să-și apropie această frumoasă fată, această delicată studentă, care la vîrsta ei deține deja cunoștințe egale cu ale unui doctor în științe. Numai un miracol putea să o ademenească spre ideea unei apropieri. Miracolul avea să apară, dar mult mai tîrziu, cînd avea 27 de ani, după ani de frustrare și sacrificii, de adevărat supliciu, pus în slujba muncii, a muncii fără răgaz, care a dus-o în pragul periclitării sănătății. Miracolul nu era un mire pur și simplu, era țelul vocației sale profesionale, după care jinduia spiritul ei bolnav de pasiunea cunoașterii ; el se numea Pierre Curie, un tînăr savant la 35 de ani, care trecuse și el prin crematoriul unei mari suferințe sentimentale. Cît de impresionant a prins Eugenie Cotton momentul care aduce revelația descoperirii reciproce a celor doi savanți :

„Emoția puternică resimțită de Mania Sklodowska cînd l-a întîlnit pe Pierre Curie a fost împărtășită de tînărul fizician. Pierre Curie a înțeles numaidecît că întîlnise femeia care este în stare să împărtășească atît visele

[1] Gabriel Lippmann (1845—1921). Fizician francez, profesor la Sorbona. Premiul Nobel pentru fizică (1908).

[2] Jean Baptiste Perrin (1870—1942). Fizician francez, profesor universitar la Paris. Premiul Nobel pentru fizică (1926).

[3] Charles Mourain, fizician francez (1871—1967). A studiat fizica pămîntului.

sale ştiinţifice, cît şi pe cele de fericire. Şocul a fost cu atît mai puternic cu cît el era convins că o astfel de femeie nu putea să existe. Şi de aceea, fără întîrziere, pentru a nu pierde acest prilej minunat, după cîteva săptămîni de la prima întîlnire a cerut-o în căsătorie pe Mania Sklodowska" [1].

Viitoarea Marie Curie şi-a luat licenţa în fizică (în 1893) plasîndu-se pe locul întîi, apoi în matematici (1894), iar în anul următor devine soţia tînărului savant.

De-aci înainte viaţa Mariei Curie se deosebeşte tot mai mult de cea a miilor de studenţi, care odată licenţiaţi, şi-au considerat drumul studiilor încheiat, titlul unei profesii fiindu-le, în concepţia lor, suficient pentru a-şi găsi un loc onorabil în societate.

Niciodată Marie nu a rîvnit glorie, valori materiale. Cu ea se petrecea un fenomen aparte, caracteristic spiritelor mari, acela al setei permanente de cunoaştere, al spiritului de sacrificiu şi dorinţei de a se dărui, de a se pregăti pentru a fi de folos celor din jur, ţării sale, de a pune toate cunoştinţele în slujba umanităţii. Ea se considera reprezentanta unui popor, faţă de care era datoare cu recunoştinţa ei.

Savanta de mai tîrziu va sprijini revoluţia rusă din 1905 trimiţînd fonduri apreciabile comitetelor de acţiune, în Polonia, iar în timpul războiului din 1914—1918 va ajuta Franţa. Ea a fost numită „soldat al marelui război". Alături de Pierre Curie va contribui la cea mai mare realizare ştiinţifică a secolului XX — *Descoperirea radioactivităţii.*

Radiaţiile descoperite de Becquerel, proprii sărurilor de uraniu ferite de lumină timp de şase luni, au trezit curiozitatea multor fizicieni. Fenomenul radiaţiei rămînea totuşi neexplicat atîta vreme cît el era altceva decît fosforescenţa. Pentru a da o explicaţie ştiinţifică, pentru a afla natura radiaţiilor, Marie Curie a început să cerceteze şi alte elemente şi compuşi. Alegerea a căzut asupra *toriului* şi a *pehblendei.* Observaţiile făcute cu migală duceau la un rezultat surprinzător : atît *toriul,* dar, mai ales

[1] Eugenie Cotton, *Cei patru Curie şi radioactivitatea,* traducere de Aurelia Zub, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1965.

pehblenda în stare pură se arătau a fi mult mai active decît uraniul. De aici ipoteza că în *pehblendă* trebuie să fie prezente elemente radioactive încă nedescoperite. Prin măsurători de fineţe ea reuşeşte să demonstreze prezenţa a două elemente radioactive noi : *poloniul,* nume dat de savantă după numele ţării sale de baştină, şi *radiul.*

Într-o notă adresată Academiei de Ştiinţe la 26 decembrie 1898, Marie Curie şi Pierre Curie împreună cu S. Bemont anunţă descoperirea celor două elemente. De anunţat, poţi anunţa evenimentul, dar confraţii nu te cred pînă nu le arăţi descoperirea *de facto.* Aşadar munca titanică de-abia de-acum începe ; fiindcă cele două elemente despre care vorbesc descoperitorii trebuie arătate în stare pură pentru a fi văzute, măsurate, studiate de oricine. Dar toată această muncă unde să se facă, în ce condiţii ? În şopronul umed şi întunecos în care îşi desfăşurau Marie şi Pierre Curie experienţele ? Şopronul era impropriu pentru ceea ce îşi propuneau soţii Curie : izolarea elementelor radioactive. Puţini savanţi ar fi îndrăznit să înfrunte imposibilul. Cei doi l-au înfruntat. În aceasta constă eroismul lor, legenda lor. Închipuiţi-vă în plină iarnă o femeie — Marie Curie — stînd ore şi zile în şir în curtea şopronului pentru a urmări calcinarea, dezagregarea minereului răsturnat din căruţe, sufocată de fum, înfrigurată de zloata de afară, notînd fiecare fază a cercetării — cantităţile de minereu, ora începerii calcinării, temperatura, durata dezagregării, rezultatele acesteia, finisarea operaţiunilor în laborator — şi veţi avea cît de cît dimensiunile spiritului de sacrificiu, măsura nobilei încăpăţînări de a face lumină într-un capitol pasionant, dar în acea vreme încă obscur al fizicii. E de ajuns poate să amintim că dintr-o tonă de minereu se separă, după lungi şi meticuloase operaţiuni de calcinare, de-abia cîteva decigrame de *radiu* şi totul în condiţii vitrege, fără măsuri deosebite de protecţie pentru că nu se ştia încă mare lucru despre *radioactivitate.* De aceea femeia aceasta curajoasă ajunge acasă cu mîinile tumefiate pentru a-şi mîngîia copiii, pentru a pregăti masa soţului său, Pierre Curie, la fel de ostenit şi împăvărat de gînduri.

Am urmărit cu mare interes viaţa acestei femei-savant, diversitatea multiplă a preocupărilor ei. Deşi ea declară ziariştilor că nu face politică şi nu are timp de demonstraţii publice, ea este aceea care în 1922 la Tribuna Societăţii

Naţiunilor desfăşoară o rodnică activitate cu înalte valenţe umaniste.

Cu prilejul vizitelor întreprinse, preşedintele S.U.A. şi regele Spaniei au ascultat-o cu luare-aminte pe Marie Curie, căci ţelurile acestor vizite erau nobile : *salvarea Omului.* Marie Curie a explicat cît de multe sînt de făcut pentru *Om*, pentru *Pace.* A ţinut comunicări în majoritatea ţărilor europene. Nicolae Titulescu — atunci ambasador în Marea Britanie — dînd un interviu ziarului francez „Le Temps" (publicat şi la noi în „Dimineaţa" din 6 aprilie 1924) se referea la aceste ţeluri exprimate la Tribuna Societăţii Naţiunilor : „...este de datoria mea — spune Nicolae Titulescu — să-mi păstrez misiunea ce o am în Marea Britanie şi să colaborez în felul acesta la apărarea păcii, care interesează într-un grad înalt ţara mea (...) Hotărîrea Marii Britanii şi Franţei de a întări Liga Naţiunilor trebuie să ne bucure din toate punctele de vedere."

Acelaşi cotidian român elogiase, sub semnătura publicistei Izabela Sadoveanu, ideile umaniste ale Mariei Curie, scopul Institutului de Radiu de la Paris (în care a lucrat şi savanta română Ştefania Mărăcineanu) : „Cu un gram de radiu dăruit de Marie Curie, cu un gram oferit de America, cu 60 de miligrame, împreună cu o rentă de 200 000 de mii de franci, oferită în semn de omagiu Doamnei Curie de către d-nul Rotschild s-au pus bazele «Fundaţiei Curie», în care cea mai grozavă boală, cancerul va fi curarisit. Medicii Fundaţiei fac serviciu fără plată. Onorariile lor se varsă la Casa Fundaţiei".

În calitate de vicepreşedintă a Comisiei Internaţionale de Cooperare Intelectuală de la Geneva — propune întocmirea de bibliografii care să aducă ordine în cercetare, unificarea simbolurilor. A preconizat necesitatea dezvoltării calculatoarelor şi a susţinut cu ardoare constituirea informaticii ca ştiinţă. S-a ridicat împotriva supraîncărcării programului în învăţămîntul mediu şi elementar.

A fost prima femeie care de la tribuna Societăţii Naţiunilor a cerut drepturi de autor pentru lucrările meritoase şi dezinteresate ale oamenilor de ştiinţă ; a apărat forţa geniului omului simplu, cerînd democratizarea ştiinţei ; a pus ea însăşi în practică această idee, înfiinţînd cursuri de radiologie, recrutînd oameni fără nici o pre-

gătire, dar pe care îndrumîndu-i, i-a făcut utili în cea mai nouă ramură a medicinei : Radiologia.

Tot de la tribuna Societății Națiunilor de la Geneva, în 1922, a avertizat asupra „pericolului specializării" și i-a îndemnat pe savanți să pună știința la îndemîna oamenilor simpli : Școala de Radiologie din 1916—1918 este o mărturie concretă a ideilor sale ; Marie Curie se bucură ca de un triumf personal atunci cînd un om fără pregătire poate lucra lîngă ea fără să se simtă inferior — fericită că îl ajută salvînd sute de răniți. „Într-un țăran sau un muncitor — considera ea — se poate ascunde un savant, un scriitor, un arhitect."

Ideea democratizării științei, a accesului la știință al tuturor oamenilor este stringent actuală în lumea contemporană, cînd problema transferului științei și tehnologiilor către țările slab dezvoltate este la ordinea zilei.

Visul Mariei Curie privind egalitatea intre indivizi, între popoare este de mare actualitate. Un număr tot mai larg de cercetători sînt preocupați de destinul omenirii ; de condițiile de locuit și de hrană, de educație și ocrotirea sănătății, de poluarea mediului, de pericolul unui nou război, de folosirea energiei solare, de pace ca o necesitate vitală. Ei avertizează lumea capitalistă despre mizerie și supraconsum și deseori propun soluții echitabile care să salveze omenirea de la dezastrul atomic.

De fapt asupra acestui cuvînt — dezastru — au avertizat, printre primii în lume, soții Curie. Într-o conferință la Academia de Științe din Stockholm, la 6 iunie 1905, Pierre Curie afirma : „Se poate presupune că în mîini criminale radiul poate deveni primejdios, și aici ne putem întreba dacă omenirea este avantajată să cunoască secretele Naturii, dacă este destul de matură ca să profite de ele și, cunoscîndu-le, să nu-i fie dăunătoare. Exemplul descoperirilor lui Nobel e caracteristic : explozivi puternici au permis oamenilor să facă lucruri admirabile. Ele sînt în aceeași măsură un mijloc teribil de distrugere în mîinile marilor ucigași care împing popoarele în război... Eu sînt dintre acei care gîndesc, ca și Nobel, că Umanitatea va folosi mai curînd în bine decît în rău noile descoperiri" [1].

Dacă Marie Curie ar fi știut — afirmă Irène Curie mai tîrziu — că radioactivitatea va distruge Hiroshima, poate nu ar fi continuat cercetarea. „Nici un argument politic

[1] Vezi volumul de față pg. 245.

nu ar putea constitui o scuză pentru întrebuințarea bombei atomice" — spune savanta, fiica Mariei, laureată a Premiului Nobel în 1935. Soțul ei, Frédéric Joliot Curie și el laureat al premiului Nobel era animat de aceleași sentimente. Este emoționant salutul ce-l trimite, în calitate de Președinte al Consiliului Mondial al Păcii, celui de-al IV-lea Festival Mondial al Tineretului și studenților, pentru pace și prietenie de la București și care se încheie așa :

„Contribuind la menținerea Păcii veți salva drepturile voastre și posibilitatea lărgirii acestor drepturi" [1].

Cercetătorii și savanții contemporani susțin și dezvoltă în continuare asemenea idei, dezbat posibilitățile pe care le are omenirea de a se îndrepta pe făgașul unui viitor mai favorabil. Acest curs poate fi dat istoriei omenirii prin acțiunea unită a popoarelor pentru salvgardarea păcii — așa cum în mod consecvent susține România socialistă, academician doctor inginer **Elena Ceaușescu,** președinta Consiliului Național al Științei și Învățămîntului. Idee generoasă, de o importanță excepțională pentru soarta omenirii, care a fost întărită și de participanții la Simpozionul Internațional de la București, din 1981, *Oamenii de Știință și Pacea.*

Oameni de bună credință, laureații Premiului Nobel în 1903, împreună cu H. Becquerel, iar Marie Curie a doua oară, în 1911 au dus povara muncii științifice asaltați de ziariștii lumii, de mii și sute de mii de scrisori din toată lumea, căci povară este gloria care-ți fură liniștea și timpul de meditație, de cercetare, de studiu. Savanții nu și-au mai aflat locul în care să-și adune gîndurile, fiecare amănunt al existenței lor devenind senzație de presă.

Munca martirică la care s-a supus Marie (mai ales după dispariția prematură a lui Pierre la 19 aprilie 1906), totala indiferență față de primejdia permanentă a mediului nociv din laborator îi va fi fatală descoperitoarei radioactivității.

Marie Curie s-a topit ca un munte de ceară la flacăra pasiunii sale. Modestă, încăpățînată, perseverentă pînă la

---

[1] „Festival". Ziarul Comitetului Internațional al Festivalului, București, 2 august 1983.

sacrificiu, a pătruns în tainele materiei ca să descopere în inima ei (ceea ce anticii au numit atom) secretul unei epoci — *radioactivitatea.* A deschis alături de Pierre secolul XX, secolul radioactivităţii pe care l-a dorit în slujba păcii, a unei vieţi mai bune.

Speranţele şi visurile Mariei Curie pot să se împlinească numai în condiţiile în care, aşa după cum arată preşedintele **Nicolae Ceauşescu**, „ştiinţa şi pacea sînt inseparabile“, unite pentru totdeauna în folosul progresului etern al omenirii.

FELICIA MARINCA

Tabel cronologic

1867 La 7 noiembrie se naşte la Varşovia Maria (Mania) Sklodowska (viitoarea Marie Curie) dintr-o familie de profesori. Este cel mai mic copil din cei cinci copii ai familiei Sklodowski, patru fete (una va muri într-o epidemie de febră tifoidă) — şi un băiat.

1870 La Paris se naşte Jean Perrin, viitorul fizician şi profesor la Sorbona.

1872 La Paris se naşte Paul Langevin, viitorul fizician şi profesor la Sorbona.

1872—1878 Maria Sklodowska primeşte educaţie şi instruire în familie. Învaţă franceza şi germana. Primeşte primele noţiuni de fizică şi chimie.

1878 La 9 mai moare mama Mariei Sklodowska.

Se naşte Jean Becquerel, fiul lui Henri Becquerel, fizician francez, descoperitorul radioactivităţii uraniului.

Se naşte Albert Einstein, fizician german, creatorul teoriei relativităţii.

1882 Pierre Curie (viitorul savant şi soţ al Maniei Sklodowska, născut la 15 mai 1859, la Paris), devine şef de lucrări la Şcoala de Fizică şi Chimie din Paris, în care va lucra 22 de ani.

1883 Maria Sklodowska îşi termină studiile secundare (gimnaziul). Primeşte medalia de aur.

1884—1890 Guvernantă şi învăţătoare în diverse familii de boiernaşi în provincie.

1891 Maria Sklodowska pleacă pentru studii la Paris, la invitația surorii sale, Bronia.

Moare Alecsandre Edmond Becquerel, fizician francez, tatăl lui Henri Becquerel.

1892 Se naște la Paris Louis de Broglie, viitorul fizician francez și profesor la Sorbona — laureat al Premiului Nobel.

1891—1894 Studentă la Sorbona. În 1893 ia prima examenul de licență în fizică iar în 1894 a doua la examenul de licență în matematici. Lucrează în laboratorul profesorului Gabriel Lippmann. Face cunoștință cu Pierre Curie. Amplă corespondență între ei.

1895 La 26 iulie Maria Sklodowska se căsătorește cu Pierre Curie. Ea devine Marie Curie-Sklodowska.

1896 Henri Becquerel descoperă razele de uraniu (primele semne ale nașterii radioactivității).

1897 La 12 septembrie se naște Irène Curie, fiica lui Pierre și Mariei Curie (viitoarea savantă Irène Joliot-Curie).

1898 La 12 mai soții Curie descoperă radiul. La 26 decembrie soții Curie comunică într-o notă Academiei de Științe existența radiului în minerale de uraniu (pehblendă) mai activ decît uraniul și toriul.

La 17 octombrie trimit o notă către Academia de Științe în care propun ca elementul nou descoperit să se numească radiu.

1899—1900 Ample cercetări și experiențe pentru separarea și măsurarea greutății atomice a radiului.

1900—1905 Marie Curie profesoară la Școala normală superioară din Sèvres. Continuă cercetările. În 1902 reușește să prepare un decigram de clorură de radiu și să-i măsoare greutatea atomică (226).

În 1903 la 10 decembrie Academia de Științe din Stockholm conferă soților Curie jumătate din Premiul Nobel pentru Fizică — jumătate se va conferi lui Henri Becquerel, descoperitorul razelor de uraniu.

Soții Curie, din motive de sănătate, nu vor pleca la data chemării pentru a li se conferi Premiul Nobel.

Cu sprijinul baronului H. Rothschild ia ființă Fundația Curie.

1904 La 6 decembrie se naște a doua fiică a savanților, Eve Curie, viitoarea ziaristă, scriitoare și pianistă, autoarea cărții de

față. Pierre Curie este ales membru al Academiei de Științe. Marie Curie devine șef de lucrări în laboratorul soțului ei.

1905 La 6 iunie, Pierre și Marie Curie pleacă la Stockholm pentru conferirea Premiului Nobel și pentru a ține conferința „Nobel“, conform uzanțelor.

În octombrie, Pierre Curie devine titularul catedrei de fizică, creată pentru el, la Sorbona.

1906 La 19 aprilie, Pierre Curie moare într-un accident stupid, sub roțile unei căruțe — pe o stradă comercială, Dauphine. La 13 mai Consiliul Facultății de Științe din Paris hotărăște în unanimitate să păstreze catedra creată pentru Pierre Curie și să o încredințeze soției sale, Marie Curie.

La 5 noiembrie, Marie Curie ține primul curs la Sorbona. Este prima femeie profesor universitar în istoria învățămîntului superior.

1908 Marie Curie devine profesor titular la Sorbona.

Moare Henri Becquerel, laureat al Premiului Nobel pentru Fizică în 1903.

1909 Institutul Pasteur îi propune Mariei să conducă laboratorul.

1910 Marie Curie își publică lecțiile de la Sorbona într-un Tratat asupra radioactivității.

1911 Marie Curie primește al doilea Premiu Nobel. Va pleca la Stockholm împreună cu fiica sa Irène și Bronia, sora sa.

1912 În mai o delegație de profesori polonezi în frunte cu scriitorul Henrick Sienkiewicz vine la Marie Curie căreia îi adresează un apel de reîntoarcere în țară ca director al laboratorului de radioactivitate.

1913 Inaugurarea Pavilionului de Radioactivitate de la Varșovia. Marie Curie împreună cu fiicele sale petrec o vacanță în Engadine * unde îl va cunoaște pe Einstein și pe fiul acestuia. Mai multe universități străine o vor numi doctor „Honoris causa“.

1914 În iulie se termină construcția edificiului intitulat „Institut du Radium — Pavillon Curie“ din Paris, la a cărei arhitectură Marie Curie a contribuit cu idei.

Începe primul război mondial, germanii intră în Franța înainte de a declara război (iulie-august). Mobilizări generale. Corespondență cu fiicele izolate în Bretania din cauza amenințării războiului.

---

* Engadine — vale pitorească în Elveția traversată de rîul Inn, mult îndrăgită de turiști.

În august înființează primul „vehicul radiologic mobil" pentru răniți.

1914—1915 Marie Curie împreună cu fiica sa Irène lucrează în cadrul Direcției de Cruce Roșie și pe lîngă Patronajul național al răniților. Scrie în acest timp cartea *Radiologia și Războiul.*

1916 Marie Curie propune Guvernului crearea unei școli de radiologie. Se înființează. Va funcționa pînă la terminarea războiului.

În octombrie Irène Curie, fiica savantei, adolescentă, va pleca la Amiens pentru a instala un serviciu de raze X la Spitalul militar.

1918 Irène Curie este numită preparator în laboratorul mamei sale.

1919 Muncă pentru reorganizarea laboratorului, după război.

1920 Marie Curie publică lucrarea „Războiul și radiologia". Este amenințată de o cataractă.

1921 Marie Curie împreună cu fiicele sale pleacă în Statele Unite. La ceremonia de la Casa Albă, Președintele Harding îi înmînează Mariei caseta și cheia de aur, precum și un gram de radiu valorînd 100 000 de franci-aur adunați din subscripție națională la inițiativa celebrei ziariste americane Mrs. Meloney.

La 28 mai, Marie Curie devine la Washington doctor „Honoris causa" al Universității din Columbia.

Moare Gabriel Lippmann, profesor la Sorbona, laureat al Premiului Nobel.

1922 Marie Curie este aleasă membră a Academiei de Medicină din Paris.

Consiliul Societății Națiunilor de la Geneva o alege pe Marie Curie-Sklodowska, membru al Comisiei Internaționale de Cooperare intelectuală. Aici îi întîlnește pe Bergson și Paul Valéry.

1923 Fundația Curie și Universitatea serbează 25 de ani de la descoperirea radiului. Marie Curie suportă prima operație de cataractă.

Guvernul votează în unanimitate legea prin care acordă o pensie națională de 40 000 de franci savantei, pensie transmisibilă fiicelor sale.

1924 Guvernul român conferă Mariei Curie Medalia de Aur Benemerente clasa I cu Brevet.

La Paris apare biografia *Pierre Curie*, în colecţia „Les grands hommes de France" semnată de Marie Curie.

A doua şi a treia operaţie de cataractă.

1925 Marie Curie pleacă la Varşovia ca să aşeze piatra de temelie a Institutului de Radiu. Ea oficiază acest act împreună cu Preşedintele Poloniei Stanislav Vojciechauski (colegul ei de la Sorbona).

Irène Curie, fiica savantei, susţine teza de doctorat „Cercetări asupra radiaţiilor alfa ale poloniului".

1926 Irène Curie, fiica savantei se logodeşte cu strălucitul asistent al acesteia, de la Institutul de Radiu, Frédéric Joliot.

1927—1928. Deşi suferindă cu ochii, continuă lucrările în laborator.

1929 Intensă activitate ştiinţifică şi socială la Geneva.

În octombrie pleacă din nou în America unde primeşte cel de-al doilea gram de radiu tot la Casa Albă, de la Preşedintele Hoover. De data aceasta pentru Institutul de Radiu ce se construieşte în Polonia.

1930 Obţine din partea guvernului un credit de 500 000 de franci pentru cercetare. A patra operaţie de cataractă.

1931 Împreună cu fiica sa Eve, Marie Curie face o călătorie în Spania la invitaţia Guvernului Republican.

1932 Participă la Inaugurarea Institutului de Radiu de la Varşovia, clădit din iniţiativa şi cu sprijinul ei şi al sorei sale Bronia.

Marie Curie scrie o scrisoare preşedintelui grupului feminist, pentru a fi citită în Senat. Îşi exprimă satisfacţia faţă de dreptul la vot al femeilor.

1933 Prezidează la Madrid dezbaterea pe tema „Viitorul culturii" —, la care participă artişti şi scriitori, printre care şi Paul Valéry.

Frédéric şi Irène descoperă radioactivitatea artificială.

Marie Curie se îmbolnăveşte de ficat, ca şi tatăl ei.

Apare la Geneva cartea *Pourquoi la guerre ?* de S. Freud şi A. Einstein.

1934 La 4 iulie Marie Curie moare în Sanatoriul Sancellemoz cu diagnosticul (completat după deces) : *anemie pernicioasă aplastică, cu evoluţie rapidă, febrilă.* Este înmormîntată la

6 iulie în cimitirul de la Sceaux alături de Pierre Curie şi familia lui

Piatra funerară poartă inscripţia: Marie Curie-Sklodowska 1867—1934.

Frédéric şi Irène Joliot-Curie primesc Premiul Nobel pentru lucrări asupra sintezei radioelementelor.

1935 Apare post-mortem lucrarea Mariei Curie la care a lucrat pînă în pragul morţii : *Radioactivitatea.*

Notă asupra ediției

Pentru traducerea acestei lucrări am folosit ediția din 1938 (a 216-a) apărută la Paris în Editura Gallimard, după cum aş fi putut să folosesc oricare altă ediție inclusiv cea din 1954 — a 351-a ediție), întrucît autoarea nu a făcut nici un fel de modificări în decursul anilor.

M-am străduit să redau cît mai flexibil frumusețea limbii franceze în dulcea limbă românească, respectînd textul şi mai ales ideea.

Am socotit necesară redactarea unui larg tabel cronologic, deoarece cartea vizează o lungă perioadă istorică, traversată de evenimente ce au antrenat nu numai Europa, ci şi alte continente.

Notele de subsol ale Evei Curie le-am notat cu mențiunea *n. a.*

Am rectificat tacit unele erori, apărute în ediția franceză, probabil greşeli de tipar. Amintesc şi unele scăpări apărute în studii privitoare la viața Mariei Curie, în placheta (40 pagini) Elizei Zamfirescu, *Viața şi opera savantei Marie Curie*, apărută la Editura Tehnică în 1954, este dată greutatea atomică a radiului ca fiind *226* şi nu *225*, atît cît a obținut Marie Curie. Chiar dacă nu corespunde cu valoarea actuală trecută în Tabelul lui Mendeleev (Sistemul Periodic al Elementelor), istoriceşte este interesantă valoarea determinantă de Marie Curie. Timpul de staționare în întuneric a compusului de uraniu, operațiune efectuată de H. Becquerel nu este de două săptămîni, ci de şase luni, după concluziile acestui savant. Or, tocmai acest timp de staționare demonstrează şi mai evident puterea de radiație a razelor ce urmau a fi studiate şi denumite mai tîrziu de Marie Curie, *Radioacti-*

vitate. Pierre Curie nu moare în accident de maşină ; el este accidentat de către o platformă trasă de cai ce transporta efecte militare ; Premiul Nobel, în 1903, este acordat nu numai Mariei Curie ; este acordat jumătate soţilor Curie şi jumătate lui Henri Becquerel, acestuia din urmă pentru descoperirea radioactivităţii uraniului şi a sărurilor de uraniu.

Datorez unele informaţii şi materiale documentare colaboratorilor de la Biblioteca franceză din Bucureşti, de la Biblioteca Academiei R. S. România, de la Ambasadele franceză şi poloneză, de la Ambasada României din Paris, precum şi de la Direcţia Culturală din Ministerul de Externe.

Îmi exprim gratitudinea faţă de profesorul dr. docent *Al. Balaban,* membru corespondent al Academiei R. S. România pentru valoroasele sugestii şi consultaţii ce mi le-a dat ; faţă de cercetătorul *Carol Matyas,* pentru materialul documentar oferit şi pentru verificarea termenilor de specialitate, precum şi faţă de scriitorul *Ion Marinca* pentru ajutorul său la operaţiunile finale, migăloase, de confruntare a textului tradus cu textul francez.

F.M.

Introducere

Existența Mariei Curie este atît de bogată în evenimente încît istoria vieții sale ar putea fi povestită ca o legendă.

Este femeie, aparține unei națiuni subjugate, este săracă, este frumoasă.

O chemare puternică o face să-și părăsească patria sa, Polonia, pentru a studia la Paris unde va trăi ani de singurătate, de greutăți. Întîlnește un om de geniu ca și ea. Se căsătorește. Fericirea lor este unică în felul ei.

Prin eforturile cele mai îndîrjite și mai aspre, Marie și Pierre Curie descoperă un element miraculos, radiul. Descoperirea lor nu dă naștere numai unei noi științe și unei noi filozofii : ea aduce oamenilor mijlocul de a trata o boală înspăimîntătoare.

Tocmai cînd gloria acestor savanți se răspîndește în lume, asupra Mariei se abate doliul. Minunatul ei tovarăș este răpus de moarte într-o clipă.

Cu toate suferințele sufletești și trupești, ea continuă singură opera întreprinsă și dezvoltă cu strălucire știința creată de amîndoi.

Restul vieții sale nu este decît un sacrificiu. Își dedică sănătatea și devotamentul răniților de război. Mai tîrziu

va împărți sfaturile sale, știința sa și timpul său, elevilor viitorilor savanți veniți din toate părțile lumii.

Cu misiunea împlinită, moare, epuizată, refuzînd bogăția, privind gloria cu indiferență.

Această istorie pare un mit. M-aș simți vinovată dacă aș fi înflorit-o într-un fel. Dar n-am relatat nici măcar o anecdotă, dacă n-am fost sigură de ea. N-am deformat măcar o frază, n-am inventat culoarea vreunei rochii. Faptele au avut loc, cuvintele au fost rostite.

Datorez familiei mele poloneze, mai ales surorii mai mari a mamei mele, Doamna Dluska, care i-a fost cea mai duioasă tovarăşă, scrisorile prețioase și mărturiile directe privind tinerețea savantei. Scrisorile personale și scurtele însemnări biografice lăsate de Marie Curie, nenumăratele texte oficiale, istorisirile și corespondența cu prietenii francezi și polonezi, cărora nu știu cum să le mulțumesc, amintirile surorii mele Irène Joliot-Curie, ale cumnatului meu Frédéric Joliot și mulți alții, m-au ajutat să evoc anii cei mai apropiați.

Aş vrea ca cititorul acestei cărți să nu zăbovească asupra peripețiilor efemere ale existenței — ceea ce la Marie Curie e rar — sau asupra acelora care privesc opera, ori asupra pitorescului vieții, ci să se oprească asupra trăsăturilor esențiale ale savantei ; neclintirea caracterului, îndrăzneala îndîrjită, necruțătoare a inteligenței ; spiritul de sacrificiu, care era în stare să dea totul, să nu primească nimic și nici să ia nimic ; și în sfîrșit, sufletul pe care nici măcar succesul cel mai deplin, nici vrajba nu i-au putut altera puritatea lui extraordinară.

Tocmai pentru că avea acest suflet, Marie Curie a respins neîmpovărată de jertfă avantajele pe care adevăratele genii le au de obicei de pe urma unei glorii nemaiasemuite.

A suferit de pe urma imaginii pe care lumea a dorit să i-o atribuie. Avea o fire atît de ciudată și de sfioasă, încît a rămas stîngace pînă la sfîrșit, neștiind să-și aleagă măcar una din atitudinile pe care le impune gloria : familiaritatea, amabilitatea mașinală, austeritatea voită, modestia de paradă.

Ea n-a vrut să fie celebră.

Mama avea 37 de ani cînd m-a născut. Cînd am ajuns destul de măricică, aşa ca să o pot înţelege, era o femeie matură, ilustră. Şi totuşi, tocmai „ilustra savantă“ mi-a rămas mai străină — fără îndoială poate din pricină că ideea de a fi ilustră nu subjuga cîtuşi de puţin mintea Mariei Curie. Pe de altă parte, mi se pare că am trăit permanent alături de studenta săracă, copleşită de năzuinţe, care a fost Marie Sklodowska cu mult înainte ca eu să fi venit pe lume.

Cu această fată semăna Marie chiar şi în clipa morţii. O carieră foarte lungă, dură şi plină de strălucire, nu a reuşit să o înalţe sau să o coboare, nici s-o sanctifice, nici s-o înjosească. Era, în această din urmă zi, blîndă, încăpăţînată, sfioasă, curioasă ca pe vremea începuturilor ei.

Unei asemenea savante nu i se putea face fără a comite un sacrilegiu înmormîntarea pompoasă pe care guvernele o oferă atunci cînd e vorba de oamenii lor mari. A fost înmormîntată într-un cimitir de ţară, printre florile de vară, înmormîntarea cea mai tăcută şi cea mai simplă, ca şi cum viaţa care luase sfîrşit s-ar fi asemuit aidoma multor altora.

Aş fi vrut să fiu înzestrată cu harul scriitorului ca s-o pot descrie pe eterna studentă despre care Einstein spunea „Doamna Curie e singura dintre toate fiinţele celebre pe care gloria n-a reuşit s-o corupă“, parcurgînd ca o străină drumul propriei sale vieţi, permanent aceeaşi, firească, aproape insensibilă la surprinzătorul ei destin

EVE CURIE

Partea întîi

CAPITOLUL I

Mania

Ca în fiecare duminică, liceul din strada Nowolipki era învăluit în tăcere. Sub frontonul de piatră, se poate citi încrustată în slove ruseşti inscripţia „Gimnaziul de băieţi". Poarta principală e închisă cu zăvorul iar vestibulul cu coloane pare un templu pustiu. Viaţa a părăsit această clădire lungă şi scundă, cu un singur etaj, cu săli luminoase, în care se înşiră pupitrele de lemn negru, pline de iniţiale zgîriate cu vîrfuri de briceag.

Nu se aude decît clopotul de vecernie la biserica Maicii Domnului şi, din cînd în cînd, venind din stradă, huruitul vreunei căruţe sau tropotul leneş al calului înhămat la o trăsură. În spatele grilajului ce înconjoară curtea de la intrare, cei patru arbuşti de liliac, firavi şi plini de praf, sînt înfloriţi şi trecătorii gătiţi de sărbătoare întorc capetele, atraşi de parfumul lor delicat. E cald cu toate că e spre sfîrşitul lui mai. La Varşovia soarele e tot atît de despotic şi de viu ca şi gerul.

Totuşi, ceva tulbură această linişte de duminică. Din aripa stîngă a clădirii, unde locuieşte la parter Domnul Wladislaw Sklodowski, profesor de fizică şi subinspector al gimnaziului, se desprinde ecoul surd al unei activităţi misterioase. Parcă se aud bocănituri de ciocan. Apoi pîrîitura unui eşafodaj ce se prăbuşeşte, însoţită de ţipete ascuţite. Şi din nou lovituri de ciocan. Apoi ordine scurte date în limba poloneză.

— Hela nu mai am muniţii !

— Turnul, Josef... Trînteşte turnul !

— Mania, la o parte !

— Stai să-ţi aduc cuburi !

— O-oh ! Oh ! ! !

Cuburi de lemn se prăbuşesc, rostogolindu-se pe duşumeaua ceruită, ca bubuitul unui tunet ; turnul nu mai există. Strigătele se înteţesc, proiectilele zboară, dărîmă...

Cîmpul de bătaie e o încăpere largă, pătrată, ale cărei ferestre dau în curtea interioară a gimnaziului. Se zăresc prin unghere patru paturi de copii. Patru copii între cinci şi nouă ani se joacă de-a războiul scoţînd strigăte îngrozitoare. Iubitorul de „whist“ şi „pasienţe“, unchiul care în seara de Crăciun le-a oferit tinerilor Sklodowski un joc de construcţii, nu prevăzuse în ce fel vor fi folosite darurile lui. Timp de cîteva zile Josef, Bronia. Hela şi Mania au clădit în tăcere castele, poduri, biserici. pentru care găsiseră modele în marea cutie de lemn. Dar foarte curînd blocurile şi bîrnele şi-au găsit adevărata lor menire ; scurtele coloane de stejar reprezintă artileria. micile cuburi servesc drept ghiulele iar arhitecţii au devenit mareşali.

Cu burta la pămînt, Josef avansează şi îşi îndreaptă metodic tunurile în direcţia adversarului. Pînă şi în toiul luptei chipul lui de copil cuminte îşi păstrează seriozitatea pe care se cuvine s-o aibă un comandant de armată. El e cel mai mare. Cel mai învăţat dintre toţi. E de asemeni singurul bărbat. În jurul lui, fete, numai fete, toate îmbrăcate la fel şi purtînd peste rochiţele de duminică, gulere încreţite şi şorţuleţe festonate.

Ca să fim drepţi, fetele ştiu să se bată. Ochii Helei, aliata lui Josef ard cu o strălucire sălbatică. Hela se simte nemulţumită că n-are decît şase ani şi jumătate ; ar vrea să arunce cuburile cît mai departe, cu mai multă putere, invidiază cei opt ani ai Broniei, fiinţă impetuoasă, al cărei păr blond flutură în aer. în timp ce gesticulează să-şi apere armata înşirată între cele două ferestre.

Alături de Bronia un aghiotant minuscul, cu şorţ, strînge muniţii, aleargă de la un batalion la altul, nu mai are astîmpăr, cu obrajii îmbujoraţi, cu buzele uscate pentru că a strigat şi a rîs prea mult...

— Mania !

Surprinsă, fata se opreşte şi dă drumul şorţuleţului pe care îl strînsese la piept. O provizie de cuburi se rostogoleşte pe duşumea.

— Ce este ?

Zosia, cea mai mare dintre cei cinci copii Sklodowski a intrat în odaie. Cu toate că n-are decît 12 ani, ea pare pe lîngă ceilalți o persoană matură. Părul ei frumos, dat pe spate se revarsă pe umeri. Are o înfățișare plăcută, vioaie, ochi visători de un cenușiu încîntător.

— Mama spune că te joci prea de multă vreme. Ar trebui să te oprești.

— Dar Bronia are nevoie de mine — eu îi aduc cuburile.

— Mama a spus să vii cu mine.

După o clipă de ezitare, Mania o ia de mînă pe sora ei, ieșind cu demnitate din joc. La cinci ani e greu războiul și fetița sleită de puteri nu-i chiar atît de nemulțumită că a părăsit lupta. Din camera de alături un glas blînd o cheamă, înșirînd nume de dezmierdare :

— Mania... Maniusia... Anciupecio...

În Polonia diminutivele sînt iubite la nebunie. Din totdeauna în casa Sklodowski s-a folosit numele de „Zosia" în loc de Sofia, care este numele de botez al celei mai mari dintre fete. Bronia a înlocuit pe Bronislava, Elena a devenit Hela, iar Josef, „Jozio". Niciuna însă n-a primit atîtea porecle ca Mania, cea mai mică, copilul cel mai drag al casei. „Mania" e diminutivul obișnuit de la „Maniusia", o chemare de alintare, iar „Anciupecio" o poreclă hazlie care dăinuie de pe cînd era în leagăn.

— Anciupecio a mea, ce-mbujorată ești la față, ce zbîrlit ți-e părul tău cel totdeauna pieptănat !

Două mîini delicate, prea palide, prea slabe, înnoadă cordelușele desfăcute ale șorțului și aranjează buclele scurte ce acoperă figura de încăpățînată a unei viitoare mari învățate. Încetul cu încetul fetița se ogoiește.

Mania are pentru mama ei o nemărginită dragoste. Ii pare că nici o ființă de pe pămînt nu poate fi atît de fascinantă, atît de bună și atît de înțeleaptă.

D-na Sklodowska e fiica mai mare a unei familii de boiernași. Tatăl ei Felix Boguski, aparține micii nobilimi rurale, deținătoare de pămînturi, pe care o întîlnești destul de des în Polonia. Prea sărac ca să poată trăi din veniturile moșiei lui, el a fost nevoit să administreze moșiile altora, mai înstăriți decît el. Căsătoria lui a fost romantică ; îndrăgostindu-se de o fată fără avere, dar cu o ori-

gine nobiliară mai aleasă decît a lui, a răpit-o și s-a însurat în ciuda împotrivirii părinților frumoasei.

Timpul trece. Seducătorul a devenit un bătrîn înfrigurat iar iubita lui o bunicuță plictisită.

Dintre cei șase copii ai lor, D-na Sklodowska e sigur cea mai echilibrată și mai înțeleaptă. N-o stăpînește nici un fel de „originalitate“ slavă. Nu e o femeie excentrică, nici nu pare să fie arțăgoasă. A primit educație aleasă la o școală de pe strada Freta din Varșovia. Hotărîtă să-și dedice viața învățămîntului, ea devine profesoară la aceeași școală și în cele din urmă directoare.

Cînd în 1860, profesorul Wladislaw Sklodowski i-a cerut mîna, el și-a ales o soție în adevăratul sens al cuvîntului. Ea n-are avere. Dar e născută din oameni de vază, e harnică și credincioasă. Are o carieră care-i asigură viitorul. Îi place muzica : cîntă la pian, are o voce minunată și interpretează cu multă pricepere romanțele vremii...

În sfîrșit e foarte frumoasă. O fotografie de după căsătorie ne arată un chip desăvîrșit încadrat de bogăția părului mătăsos, împletit simplu, arcul superb al sprîncenelor, privirea calmă și enigmatică a ochilor căprui, prelungi ca de egipteancă.

O căsnicie „potrivită“ zic oamenii. Sklodowski fac parte dintre micii nobili pe care nenorocirile Poloniei i-au ruinat. Leagănul familiei, Sklody, e o aglomerație de ferme situate la circa 100 de kilometri de Varșovia. Cîteva familii înrudite între ele și originare din Sklody poartă numele de Sklodowski. După un obicei larg răspîndit, seniorul ținutului le-a îngăduit fermierilor săi să poarte numele moșiei.

Vocația firească a acestor familii era agricultura. Dar în vremuri tulburi pămînturile sărăcesc și nu mai dau recoltă. Dacă în veacul al XVIII-lea străbunul direct al lui Wladislaw Sklodowski avea cîteva sute de hectare și a putut să ducă un trai îndestulat, dacă urmașii lui au trăit la fel, ca moșieri cu stare, nu același lucru s-a întîmplat cu Josef, părintele tînărului profesor. Acest Sklodowski s-a ambiționat să-și îmbunătățească traiul, ca să facă cinste unui nume cu care se mîndrea. S-a îndreptat către studii. După o carieră pe care revoluțiile și războaiele o fac dramatică, îl regăsim ca director al unui gimnaziu de băieți dintr-un oraș de seamă, Lublin. El este primul intelectual al familiei.

Familiile Boguski şi Sklodowski întemeiază cămine numeroase : şase copii într-o parte, şapte în cealaltă. Agricultori, învăţători, un avocat, o călugăriţă şi... cîteva figuri excentrice. Unul din fraţii D-nei Sklodowska, Henric Boguski e un diletant înrăit, care se crede dotat cu cele mai geniale şi riscante înclinaţii. În ce-l priveşte pe flegmaticul Zozislaw Sklodowski — fratele profesorului — era un om căruia îi plăcea să trăiască risipind şi riscînd totul fiind pe rînd, student la Petersburg, soldat pe vremea răscoalei poloneze, poet provensal în timpul surghiunului la Toulouse şi notar de provincie la reîntoarcerea în patrie. oscilînd necontenit între mizerie şi bogăţie.

În sînul celor două familii firile romantice stau alături de caracterele ponderate şi firile raţionale alături de cavalerii boemi.

Părinţii Mariei Curie sînt oameni instruiţi. El, urmînd exemplul tatălui, a făcut la universitatea din Petersburg înalte studii ştiinţifice, apoi a revenit la Varşovia ca să predea matematicile şi fizica. Ea conduce cu pricepere pensionul în care vin să se instruiască fetele din familiile cele mai bune din oraş. Timp de opt ani familia locuieşte în strada Freta, la primul etaj. În fiecare dimineaţă directorul şcolii trece pragul casei ce dă în curte ; în camerele ale căror balcoane micuţe par nişte ghirlande, tinerele şuşotesc aşteptînd să-şi înceapă lecţiile.

Cînd în 1868 Wladislaw Sklodowski e numit profesor şi subinspector la gimnaziul din strada Nowolipki, soţia sa este nevoită să se adapteze noii schimbări survenite în existenţa lor. Îi este imposibil ca locuind în apartamentul în care soţul îşi rezolvă toate însărcinările, să menţină mai departe conducerea pensionului şi să-şi crească aşa cum socoate ea cei cinci copii pe care i-a adus pe lume. Cu regrete d-na Sklodowska desfiinţează institutul de domnişoare, părăseşte strada Freta, unde cu cîteva luni mai înainte, la 7 noiembrie 1867 s-a născut Marie Curie — micuţa Mania.

— Ei, draga mea Anciupecio, dormi ?

Mania, chircită pe un taburet scund la picioarele mamei sale, îşi leagănă capul :

— Nu, mamă... mă simt bine aşa...

D-na Sklodowska mîngîie iar cu degetele-i ușoare fruntea fetiței. E gestul obișnuit pe care Mania îl cunoaște atît de bine și de multă vreme. Fetița, oricît s-ar strădui să-și amintească, știe că niciodată n-a fost îmbrățișată de mama ei. Și ea nu-și imaginează fericire mai mare decît aceea să se aciuiască pe lîngă această femeie visătoare și să simtă măcar din semne, aproape imperceptibile, dintr-un cuvînt, dintr-un zîmbet, dintr-o privire plină de duioșie, că o nemărginită tandrețe o ocrotește și veghează asupra destinului său.

Ea nu înțelege încă sensul crud al unor rețineri și totala izolare la care se osîndește mama sa. D-na Sklodowska este grav bolnavă. Cele dintîi simptome ale tuberculozei au apărut tocmai cînd a născut-o pe Mania și timp de 5 ani cu toate consultațiile și îngrijirile date, boala s-a înrăutățit. Mereu îngrijorată, într-o ținută modestă, destoinica femeie duce viața unei gospodine copleșite de muncă și dă impresia că n-ar avea nici o suferință. Își impune cu rigoare un anumit fel de viață : folosește tacîmuri care sînt numai pentru ea și nu-și sărută nici bărbatul și nici fiicele. Despre înspăimîntătoarea boală, micuții nu știu aproape nimic. Aud din cînd în cînd o tuse seacă, observă pe chipul profesorului umbra unei amarnice deznădejdi și aud uneori scurte fraze : „Redă-i sănătate mamei noastre“ — adăugate la rugăciunea de seară.

Tînăra femeie se ridică și-o îndepărtează ușor pe fetița care o ține de rochie.

— Lasă-mă Maniusia, am treabă.

— Pot să stau aici... Pot să citesc ?

— Ar fi mai bine să te duci în grădină. E o vreme atît de frumoasă.

O sfială ciudată îmbujorează obrajii Maniei atunci cînd vine vorba de lectură. Anul trecut la țară, Bronia, care găsea că e foarte plictisitor să înveți singur alfabetul, a găsit de cuviință să-și facă un tovarăș din sora ei și să se „joace de-a profesorul“ cu ea. Timp de cîteva săptămîni fetițele au înșirat într-o ordine deseori arbitrară litere de carton decupate. Apoi, într-o dimineață, în timp ce Bronia bîlbîia în fața părinților un text foarte simplu, Mania, nerăbdătoare, i-a smuls din mînă cartea și a început să citească aproape fără greșeală prima frază din pagină. Măgulită la început de tăcerea ce-o înconjura, ea a prelungit jocul acesta pasionant. Dar deodată a fost cuprinsă de panică. O privire îndreptată spre chipurile

uimite ale D-lui și D-nei Sklodowski, o alta spre grimasa ironică a Broniei, cîteva bîlbîieli fără înțeles, apoi un hohot de plîns ce nu mai putea fi oprit : în locul fetiței curajoase nu mai era decît un copil de patru ani care plîngea cu lacrimi fierbinți, repetînd cu glas tînguitor :

— Iertați-mă ! Iertați-mă !... N-am făcut-o dinadins. Nu e vina mea. Și nici Bronia nu e vinovată... Dar mi s-a părut atît de ușor...

Mania înțelesese că poate nu i se va ierta niciodată vinovăția de a fi cutezat să încerce să citească.

În urma acestei întîmplări pe care n-avea s-o uite ușor, fetița a început să se obișnuiască cu literele mari și cu cele mici, și dacă n-a făcut progrese remarcabile, asta s-a datorat faptului că părinții au evitat în chip sistematic să-i dea cărți. Pedagogi circumspecți, ei se îngrijorează de precocitatea fetiței și de cîte ori le întinde mîna ca să împrumute unul din albumele cu slove mari, care circulă mereu prin casă, un glas îi sugerează : „Poți să te joci cu cuburile... Unde ți-e păpușa ?... Cîntă ceva... sau cum s-a întîmplat astăzi : Ar fi mai bine să te joci prin grădină..."

Mania își îndreaptă privirea spre ușa prin care tocmai intrase. Rostogolirea cuburilor pe podea, țipetele pe care zidul gros nu reușește să le înăbușe, îi întăresc convingerea că nu are nici o șansă de a-și găsi un tovarăș de hoinăreală.

Dinspre bucătărie, nici atît, acolo zăngănitul vaselor vesteau apropierea cinei.

— Mă duc s-o caut pe Zosia...

— Dacă vrei !...

— Zosia !... ZOSIA ! !...

Mînă în mînă, cele două surori străbat ograda îngustă în care, zilnic, au loc partide de „alergare", de „coardă", trec pe lîngă clădirea liceului și pătrund într-o grădină mare printr-o poartă de lemn mîncată de carii. De pe terenul cu iarbă puțină, de sub copacii îngrămădiți între ziduri, se împrăștie un miros de pămînt reavăn.

— Zosia, vom pleca curînd la Zwola ?

— Nu încă... Poate în iulie. Dar tu îți mai aduci aminte de Zwola ?

Mania, înzestrată cu o surprinzătoare memorie, își amintește de orice : de pîrîul în care, anul trecut, se bălăcea împreună cu surorile ei ceasuri în șir... de „săpunurile" de humă pe care le frămîntau pe-ascuns, murdărin-

du-şi cu pete negre rochiţele şi şorţurile, pe care apoi le puneau să se usuce la soare, pe o scîndură ştiută doar de ele... Îşi aminteşte de teiul bătrîn în care se căţărau, cîteodată chiar şapte-opt împieliţaţi, veri şi prieteni şi în care încercau să o caţere şi pe ea, „cea mică", cu braţele prea slabe, picioarele prea scurte. Crengile mai mari erau acoperite cu foi de varză, reci şi fragede iar în alte foi de varză, ascunse prin scorburi, se păstrau la răcoare provizii de agrişe, morcovi cruzi, cireşe şi altele.

La Marki, în grînarul în care era zăpuşeală, Josef învăţa cu sîrguinţă tabla înmulţirii, în timp ce pe Mania o acopereau valuri mişcătoare de grîu ! Şi Moş Skrzypowski, care ştia să pocnească atît de bine din bici, conducea brişca şi caii unchiului Xavier.

Aceşti copii de oraş au avut întotdeauna vacanţe pline de bucurii, de exaltare. Dintr-o familie atît de numeroasă, o singură ramură a devenit citadină : în fiecare provincie se găsesc cîţiva Sklodowski, cîţiva Boguski, care îngrijesc de un petec de pămînt polonez şi cu toate că locuinţele lor nu sînt prea somptuoase, au totuşi destule camere ca să poată găzdui în timpul verii pe profesorul de la gimnaziu împreună cu toţi ai lui. Cu toată situaţia lor modestă, Mania nu cunoaşte neajunsurile pe care le simt locuitorii din Varşovia, atunci cînd vin într-o „staţiune". Vara, acest copil de intelectual devine — sau mai curînd redevine, datorită trainicelor instincte moştenite — o mică ţărăncuţă.

— Hai să alergăm. Pun rămăşag că eu am să ajung înaintea ta în fundul grădinii, strigă cu voioşie Zosia, care îşi ia în serios rolul său de „mamă".

— Nu vreau să alergăm. Mai bine să-mi spui o poveste.

Nimeni, nici chiar profesorul sau soţia sa nu ştiu să povestească aşa ca Zosia. Imaginaţia ei împăncază anecdotele şi basmele cu lucruri neobişnuite ce par variaţiunile strălucite ale unui cîntăreţ virtuos. Compune şi scurte comedii pe care le interpretează cu multă dibăcie în faţa surorilor şi a fraţilor ei, ce se minunează. Prin talentele sale de autoare şi de artistă, Zosia o cucereşte pe Mania, care se aprinde în obraji şi se înfioară, ascultînd povestirile fantastice, al căror fir e greu de urmărit pentru o fetiţă de cinci ani.

Fetiţele îşi reiau în grabă drumul spre casă şi pe măsură ce se apropie de gimnaziu, cea mai mare se potoleşte

şi coboară tonul. Povestea pe care a născocit-o şi tocmai o spunea nu s-a terminat. Totuşi, Zosia o întrerupse. Fără să scoată o vorbă fetiţele trec pe sub ferestrele din aripa dreaptă a gimnaziului, toate acoperite cu aceleaşi perdele din dantelă aspră cu ochiuri largi.

În spatele acestor ferestre locuieşte familia pe care Sklodowski o dispreţuieşte şi de care îi este teamă : dl. Ivanov, directorul gimnaziului, omul care reprezintă în această instituţie de învăţămînt guvernul Ţarului.

E o soartă crudă, în anul 1872, să fii polonez „supus ţarist" şi să faci parte din acea vibrantă *intelligentzia* ai cărei nervi sînt mereu treji, în care s-ascunde revolta şi care, mult mai groaznic decît toate celelalte clase ale societăţii, suferă din pricina constrîngerilor care îi sînt impuse.

Este secolul în care suverani lacomi, vecini temuţi ai Poloniei slăbite, au hotărît să o piardă. Din trei părţi deodată, Germania, Rusia şi Austria au dezmembrat acest pămînt îndurerat, luîndu-şi fiecare partea. Polonezii s-au ridicat împotriva asupritorilor. În zadar : legăturile care îi ţin prizonieri au fost strînse şi mai mult. După înfrîngerea eroicei revoluţii din 1831, ţarul Nicolae a impus Poloniei aspre măsuri de represalii. Patrioţii au fost închişi şi deportaţi în masă, confiscîndu-li-se toate bunurile...

În 1863, o nouă tentativă, o nouă catastrofă.

Răsculaţii nu au decît suliţi, coase şi bîte ca să înfrunte carabinele ţariste. Optsprezece luni de lupte disperate şi pe baricadele Varşoviei se ridică cinci spînzurători în care se leagănă trupurile şefilor răsculaţi.

În urma acestei drame au fost folosite toate metodele pentru supunerea Poloniei care refuză să moară. În timp ce convoaie de răsculaţi, în lanţuri, se îndreptau spre zăpezile Siberiei, un val de rusificatori — poliţişti, profesori, slujbaşi, — se revarsă de pretutindeni. Rostul lor ? Să-i supravegheze pe polonezi, să-i persecute pentru religia lor, să interzică ziarele şi cărţile suspecte, să înăbuşe încetul cu încetul folosirea limbii naţionale... Într-un cuvînt, să ucidă sufletul unui popor.

Dar, în acelaşi timp, rezistenţa e organizată cu îndîrjire. Experienţe dureroase i-au convins pe polonezi că încă nu a sosit momentul potrivit să-şi cucerească liber-

tatea prin forţă. În consecinţă era necesară aşteptarea, dar şi aceasta îşi avea primejdiile ei : vlăguirea fizică şi demoralizarea.

Şi-au schimbat mijloacele de luptă. Eroii nu mai sînt războinicii înarmaţi cu coase care se năpusteau asupra cazacilor şi cădeau strigînd precum celebrul Ludovic Narbutt : „Ce fericire să mori pentru ţara ta !..." Sînt intelectuali, artişti, preoţi şi educatori, cei de care atîrnă acum spiritul generaţiilor viitoare. Ei trebuie să aibă curajul să se înarmeze cu ipocrizie, să îndure umilinţele, ca să nu-şi piardă posturile în care Ţarul îi mai îngăduie încă şi datorită cărora mai pot în secret să îndrume tineretul şi să-i călăuzească pe compatrioţi.

Aşa se face că în fiecare liceu din Polonia, un profund antagonism îi opune, sub cea mai perfidă notă curtenitoare, pe învinşi învingătorilor, pe profesorii asupriţi directorilor spioni, — pe Sklodowski lui Ivanov...

Acest Ivanov din strada Nowolipki este un om de-a dreptul detestabil. Fără milă, constrînge pe subalterni să predea copiilor rusa în propria lor ţară, folosind metodele cele mai josnice, trecînd de la cele mai mieroase măguliri la cele mai grosolane reproşuri. În marele său zel, de altfel destul de ignorant, el revizuieşte temele elevilor externi, căutînd anume *„polonismele"* ce le scapă uneori şcolarilor. Relaţiile lui cu profesorul Sklodowski s-au răcit total din ziua în care acesta, ca să-şi apere unul dintre elevi, i-a mărturisit cu blîndeţe : „Domnule Ivanov, dacă elevul a făcut o greşeală a fost din neatenţie. Şi dumneavoastră vi se întîmplă la fel, chiar deseori, să nu scrieţi corect în limba rusă. Şi cred că la fel ca acest copil şi dumneavoastră nu o faceţi dinadins...".

Tot despre Ivanov vorbeşte profesorul în şoaptă cu soţia lui, atunci cînd Zosia şi Mania, întoarse de la plimbare, se furişează în camera de lucru a părintelui.

— Ţi-aduci aminte de liturghia pe care au ascultat-o elevii dintr-a II-a, la biserică, săptămîna trecută, „ca să li se împlinească cea mai fierbinte dorinţă ?" Puseseră la cale chiar o colectă ca să se poată plăti cheltuielile, dar n-au vrut să-i destăinuie deloc preotului care este acea fierbinte dorinţă. Ei, bine, ieri micul Barzinski mi-a des-

tăinuit totul: băieţii ştiau că fiica lui Ivanov e bolnavă de febră tifoidă, şi, în ura lor împotriva directorului, s-au rugat ca fata să moară... Dacă bietul preot ar fi aflat asta, s-ar fi întristat peste măsură că şi-a luat fără voia lui o astfel de povară!

Dl. Sklodowski se bucură de această întîmplare, însă soţia lui care e o catolică mai cucernică decît el, nu găseşte că e ceva de rîs. Stă aplecată asupra lucrului de mînă, foarte migălos. Doamna Sklodowska lucrează pantofi mînuind sula şi cuţitul. Nici un fel de îndeletnicire nu i se pare nedemnă de ea. De cînd naşterile şi boala au silit-o să stea mai mult în casă, a învăţat meseria de cismar, iar acum în încălţămintea pe care copiii o strică aşa repede nu investeşte decît banii daţi pentru piele. Viaţa nu e prea uşoară...

— Această pereche e pentru tine, Maniusia. Să vezi ce bine o să ţi se potrivească.

Mania priveşte spre mîinile lungi care pun pingeaua şi trag de firul ceruit. Tatăl ei s-a aşezat lîngă ele, în fotoliul lui preferat. Ce mult ar dori să i se caţere pe genunchi şi să încerce să-i desfacă nodul de la cravată, apoi să i-l înnoade la loc, mult mai frumos, apoi să-i pieptene barba castanie ce-i acoperă obrazul cam buhăit care e luminat de un surîs blînd.

Dar nu! Conversaţia dintre oamenii maturi e cam plictisitoare. „Ivanov... poliţia... ţarul... deportarea... un complot... Siberia..." ! Aproape în fiecare zi de cînd se ştie pe lume, Mania aude aceleaşi cuvinte, cărora fără să ştie de ce, le dă un groaznic înţeles. Şi din instinct se îndepărtează, de teamă parcă să nu le pătrundă înţelesul.

Izolîndu-se în visări adînci şi copilăreşti, fetiţa se retrage din faţa părinţilor, de lîngă sporovăiala domoală pe care o întrerupe uneori scrîşnetul cuţitului în talpă sau zgomotul ciocanului care bate un cui. Cu nasul parcă adulmecînd, rătăceşte prin cameră şi se opreşte nedumerită în faţa lucrurilor pe care le iubeşte mai mult.

Camera de lucru e cea mai frumoasă din toată casa, — oricum cea mai ademenitoare pentru gusturile Maniei. Biroul mare franţuzesc, din mahon, fotoliile în stilul Restauraţiei, acoperite cu catifea roşie ce pare că nu se mai uzează, îi impun respect. Ce netede şi lucitoare sînt aceste lucruri! Cîndva, cînd Mania va fi mare, şi se va duce la şcoală, i se va face un loc la un capăt al marelui birou, cu nenumărate sertare, biroul profesorului Sklodowski,

în jurul căruia copiii se strîng ca să-şi facă lecţiile în fiecare după amiază.

Impozantul portret al episcopului, încadrat în ramă aurită care ornamentează peretele din fund, şi care în sînul familiei — şi numai în sînul familiei ! — este atribuit lui Tiţian, n-o atrage în mod deosebit pe Mania. Priveşte cu admiraţie mai ales pendula de malahit verde intens, aşezată pe birou, pe care un văr a adus-o mai cu un an în urmă de la Palermo ; partea de deasupra reprezintă o masă de şah, iar fiecare careu este făcut dintr-un alt eşantion de marmură cu vinişoare...

Ferindu-se cu spaimă de etajera pe care se află o ceaşcă de Sèvres albastră, împodobită în medalion cu chipul zîmbitor al lui Ludovic al XVIII-lea, — ceaşcă pentru care i s-a atras atenţia Maniei, de mii şi mii de ori, să nu cumva să o atingă, — fetiţa se opreşte în cele din urmă, în faţa celor mai dragi odoare ale ei.

Unul, atîrnat de perete, e un barometru de precizie ale cărui ace aurite sclipesc pe cadranul alb, şi pe care în anumite zile, precise, profesorul îl potriveşte şi-l şterge cu grijă de faţă cu copiii care privesc cu atenţie.

Altul, e o vitrină cu mai multe despărţituri plină de instrumente neobişnuite şi enigmatice. Sînt tuburi de sticlă, cîntare mici, bucăţi de minerale, ba chiar şi un electroscop aurit... Cîndva Dl. Sklodowski ducea aceste obiecte în sala de clasă, la cursuri. Dar de cînd, din ordinul guvernului, numărul de ore consacrate ştiinţelor s-a redus, vitrina rămîne mereu încuiată.

Mania nu-şi poate imagina la ce pot servi aceste ciudate jucării. Într-o zi, cînd tocmai le contempla cu bucurie, ridicîndu-se în vîrful picioarelor, tatăl ei le-a numit foarte simplu : A-PA-RA-TE DE FI-ZI-CĂ“.

Caraghios nume. Nu l-a uitat — ea nu uită nimic, niciodată, şi fiind o fire veselă îl tot fredonează.

CAPITOLUL II

Zile triste

— Maria Sklodowska.

— Prezent.

— Vorbeşte-ne despre Stanislas August.

— Stanislas Auguste Poniatowski a fost ales rege al Poloniei în 1764. Era un om înţelept şi foarte învăţat, prieten al artiştilor şi al scriitorilor. Cunoştea cauzele slăbirii regatului şi căuta să le remedieze. Din nefericire era un om lipsit de curaj.

Se deosebeşte prea puţin de colegele sale, ea, şcolăriţa care s-a ridicat acum din banca sa — din rîndul al treilea aproape de una dintre ferestrele înalte ce dau pe terasa grădinii saxone, acoperită de zăpadă — şi care îşi repetă lecţia cu o voce sigură şi cristalină. Uniforma pensionului, din serj bleumarin, încheiată cu nasturi de metal, cu guler alb, scrobit tare, stînjeneşte parcă înfăţişarea acestei fetiţe de 10 ani. Unde sînt oare buclele blonde mereu revărsate ale micuţei Anciupecio ? O coadă prea strînsă, legată cu o panglică îngustă, ţine părul lins după urechile minuscule, perfecte, şi face aproape banală figura ei plină de dîrzenie. O altă coadă mai groasă şi mai sobră a înlocuit pieptănătura „englezească" a Helei, sora Maniei, aşezată la pupitrul de alături. Îmbrăcăminte simplă, pieptănătură austeră, iată regulamentul „şcolii particulare" pe care o conduce domnişoara Sikorska.

Nici profesoara de la catedră nu are o înfăţişare mai veselă. Îmbrăcată în rochie de mătase neagră cu guler scrobit, domnişoara Antonina Tupalska nu a fost niciodată în pas cu moda şi nu pretinde că e frumoasă. Are o fi-

gură aspră, brutală, urîtă şi cu toate acestea simpatică. Profesoara de aritmetică şi de istorie, d-ra Tupalska poreclită „Tupcia“, mai are şi sarcina de supraveghetoare : în această calitate a trebuit să se ridice deseori împotriva spiritului voluntar şi a firii încăpăţînate a „micii Sklodowska“.

Totuşi, în privirea pe care o îndreaptă spre Mania se ascunde multă afecţiune. Cum să nu fie mîndră de o elevă strălucită, cu doi ani mai mică decît colegele ei, pentru care nimic nu pare prea greu şi care întotdeauna e prima cînd e vorba de socoteli, prima la istorie, prima la literatură, la germană, la franceză, la religie ?

În clasă domneşte liniştea — şi poate chiar ceva mai mult decît liniştea. Lecţia de istorie creează o atmosferă de pasionantă însufleţire. Ochii celor 25 de tinere patriote strălucesc, în timp ce obrazul aspru al „Tupciei“ reflectă un entuziasm grav. Vorbind despre un suveran mort de atîta vreme, Mania subliniază cu profundă părere de rău :

— Din nefericire era un om lipsit de curaj.

Învăţătoarea prea puţin atrăgătoare, şcolăriţele cărora le predă istoria Poloniei prea cuminţi, au laolaltă aerul misterios al unor complici, al unor conjuraţi.

Şi, într-adevăr, ca nişte complice, toate aceste fiinţe tresar deodată : pe holul de lîngă clasă s-aude ţîrîitul discret al unei sonerii electrice.

Două sunete lungi, apoi două mai scurte.

Semnalul acesta provoacă imediat o agitaţie vie dar şi tăcută. Tupcia îşi strînge repede hîrtiile împrăştiate. Mîini grăbite închid pe pupitre caietele şi manualele poloneze pe care le ascund sub şorţurile a cinci şcolăriţe îndemînatice, care, încărcate cu prada, dispar pe uşa ce duce spre dormitorul internelor. Un hîrşîit de scaune mişcate din loc, de capace deschise, apoi închise cu multă grijă. Cu răsuflarea oprită cele cinci şcolăriţe îşi reiau locurile. Uşa dinspre culoar se deschide încet.

În prag, strîns în frumoasa lui uniformă, pantalon galben, bluză albastră cu butoni lucitori, se iveşte dl. Hornberg, inspectorul pensioanelor particulare din Varşovia. E un bărbat corpolent, tuns nemţeşte, cu faţa buhăită şi privirea pătrunzătoare, trecînd prin ochelarii cu rame de aur.

Fără să rostească un cuvînt, inspectorul priveşte spre şcolăriţe. În picioare, alături de el, aparent indiferentă,

directoarea care îl însoţeşte, d-ra Sikorska, le priveşte şi ea, dar cu ascunsă îngrijorare ! Apariţia inspectorului a fost astăzi atît de rapidă ! Imediat ce portarul a dat semnalul convenit, Hornberg, pe urmele lui, s-a şi furişat pe scară, pătrunzînd în sală. Dumnezeule, să fie oare totul în ordine ?

Da, totul e în ordine. Douăzeci şi cinci de fete aplecate asupra lucrului, cu degetarul pe deget, fac butoniere ireproşabile în pătratele de stofă scămoşată. Foarfeci, papiote de aţă tronează pe pupitrele goale. „Tupcia" cu vinele de pe frunte puţin umflate, cu faţa congestionată, aşază înadins pe catedră o carte deschisă, tipărită cu caractere chirilice.

— Elevele au două ore de lucru manual pe săptămînă, domnule inspector, spune în limba rusă, directoarea.

Hornberg se apropie de profesoară.

— Citeşti cu glas tare. Ce carte e asta, domnişoară ?

— Povestirile lui Krîlov, astăzi am început-o.

Tupcia a răspuns cu un elan desăvîrşit. Încet, încet obrazul ei îşi recapătă culoarea obişnuită.

Cu un gest distrat, Hornberg ridică capacul pupitrului pe care îl are la îndemînă. Nimic. Nici un caiet. Nici o carte.

După ce s-au oprit „din lucru", lăsînd acele înfipte în bucăţile de stofă, elevele rămîn nemişcate cu mîinile încrucişate, toate la fel, în rochiile întunecate, cu gulere albe. Şi toate aceste douăzeci şi cinci de figuri de copii apar deodată îmbătrînite, cu un aer sumbru care ascunde teama, viclenia, ura.

Dl. Hornberg, acceptînd scaunul pe care i-l oferă D-ra Tupalska, se aşază greoi.

— Binevoieşte şi scoate la lecţie una dintre eleve.

Din rîndul al treilea, Maria Sklodowska îşi întoarce instinctiv micul ei chip crispat spre fereastră. Din sufletul ei se înalţă o rugă tainică : „Dă, Doamne, să nu fiu eu... Nu eu... Nu eu...

Dar ştie precis că tot ea va fi examinată ; atunci cînd e vorba să fie pusă o întrebare de către inspectorul guvernămîntului, ea e numită să răspundă întotdeauna, fiindcă e cea mai bine pregătită şi vorbeşte foarte bine limba rusă...

Auzindu-şi numele, se ridică. I se pare că îi e cald, ba nu, frig. Simte o jenă îngrozitoare de parcă cineva ar vrea s-o sugrume.

— Rugăciunea, spune cu indiferență și plictiseală Hornberg.

Pe un ton neutru Mania spune foarte corect „Tatăl nostru". Una dintre umilințele cele mai subtile pe care le-a inventat țarul e obligația ca fiecare copil polonez să spună în limba rusă rugăciunile religiei catolice. Astfel, pretinzînd că le respectă credința, îi silește să profaneze ceea ce ei venerează.

Liniștea domnește din nou.

— Care sînt țarii care au domnit după Ecaterina a II-a în sfînta noastră Rusie ?

— Deci, Ecaterina a II-a, Pavel I, Alexandru I, Nicolae I, Alexandru al II-lea.

Inspectorul e mulțumit. Fata are o memorie bună. Și ce accent minunat ! Parcă ar fi fost născută la Petersburg.

— Spune-mi numele și titlurile membrilor familiei imperiale.

— Majestatea Sa Împărăteasa, Alteța Sa Imperială Țareviciul Alexandru, Alteța Sa Marele Duce...

La sfîrșitul enumerării care e lungă, Hornberg zîmbește. E foarte bine, desigur ! Omul nu vede, — sau nu vrea să vadă, tulburarea Maniei, trăsăturile ei înăsprite de efortul pe care îl face ca să-și ascundă revolta.

— Care e titlul țarului pe scara demnitarilor ?

— Wieliczestwo [1]

— Dar titlul meu, care e ?

— Wysokorodie [2].

Inspectorul se mulțumește cu aceste date ierarhice, mult mai folositoare lui decît aritmetica și gramatica.

Din simplă plăcere întreabă din nou.

— Cine ne cîrmuiește ?

Ca să-și ascundă fulgerele din priviri, directoarea și supraveghetoarea se prefac că cercetează cu luare aminte registrele ce le au în față. Deoarece răspunsul întîrzie, Hornberg, nemulțumit, repetă, puțin mai tare :

— Cine ne cîrmuiește ?

— Majestatea Sa Alexandru al II-lea, țarul întregii Rusii, silabisește greoi Mania, care s-a îngălbenit la față.

Inspecția s-a terminat. Funcționarul se ridică de pe scaun și după un scurt salut se îndreaptă spre sala de alături, urmat de d-ra Sikorska.

De-abia atunci Tupcia și-a ridicat fruntea.

[1] Majestate.
[2] Înălțimea voastră.

— Vino încoace, sufleţelul meu...

Mania iese din bancă, se apropie de profesoară, care fără să scoată o vorbă, o sărută pe frunte. În aceeaşi clipă, în sala în care din nou tresaltă viaţa, fetiţa poloneză, extenuată de atîta încordare, izbucneşte în hohote de plîns.

— A venit inspectorul !... A venit inspectorul...

Fetele agitate duc vestea mamelor şi dădacelor lor care le aşteaptă la ieşire. Grupurile de şcolăriţe înfofolite, ce par oameni în toată firea în hainele lor îmblănite, se împrăştie repede pe trotuarul pe care s-a aşezat prima zăpadă a anului. Se vorbeşte în şoaptă : orice trecător care se plimbă, de ici colo, orice individ oprit în faţa vreunei vitrine, poate fi un agent de poliţie.

Abia mătuşei Michalowska, mătuşa „Lucia" — care iese înaintea celor două surori, Hela va povesti cu sufletul la gură întîmplarea acelei dimineţi.

— Hornberg i-a pus întrebări Maniei... Ea a răspuns foarte bine... Şi după aceea a izbucnit în plîns... Se pare că inspectorul n-a făcut nici o observaţie în nici o clasă...

Nestăvilita Hela povesteşte lucrurile în şoaptă, şi gura nu-i mai tace. Mania merge tăcută lîngă mătuşa ei. Cu toate că s-au scurs cîteva ore de cînd i-au fost puse întrebările de către inspector, fetiţa e încă tulburată. Îi este greu să suporte aceste prefăcătorii umilitoare cînd trebuie să mintă, să mintă mereu...

Din cauza vizitei lui Hornberg astăzi simte şi mai mult tristeţea vieţii sale. Îşi aminteşte oare că mai adineauri era parcă o copiliţă fără griji ? Greutăţi din ce în ce mai mari şi mai dese s-au abătut în ultima vreme asupra familiei Sklodowski încît ultimii patru ani, mai ales, îi apar Maniei ca un vis urît.

Mai întîi a fost plecarea d-nei Sklodowska la Nisa cu Zosia. Au lămurit-o pe Mania că după tratament, mama se va face bine, pentru totdeauna. Revăzîndu-şi mama după un an, fetiţa abia a mai recunoscut-o pe această femeie îmbătrînită de griji şi de boala neîndurătoare.

Acea zi din toamna anului 1873, cînd s-au întors din vacanţă, a fost dramatică. Ajungînd împreună cu ai săi în strada Nowolipki ca să-şi reia cursurile la deschiderea

şcolii, dl. Sklodowski a găsit pe birou un plic oficial : din dispoziţia autorităţilor veniturile lunare îi erau reduse, nu mai avea permisiunea să locuiască în clădirea şcolii şi, totodată nu mai putea funcţiona cu titlul de subinspector. Era ceea ce se numeşe : *intrat în dizgraţie.*

Directorul şcolii se răzbuna cu cruzime împotriva unui subaltern care nu i se supunea. Cîştigase bătălia.

După ce s-a mutat de cîteva ori, familia Sklodowski s-a instalat într-un apartament situat la întretăierea străzilor Nowolipki şi Carmelitelor. Existenţa lor va suferi de aici înainte transformări impuse de tot felul de privaţiuni. Profesorul a luat mai întîi trei copii în pensiune, apoi cinci, apoi opt, zece. Acestor băieţi, aleşi dintre elevii săi, le dă locuinţă, hrană şi le predă lecţii. Casa lui s-a transformat într-o şcoală gălăgioasă, iar atmosfera intimă din viaţa de familie a dispărut.

Dacă o astfel de organizare a fost necesară, cauza principală n-a fost numai scăderea veniturilor d-lui Sklodowski, nici sacrificiile pe care a fost nevoit să le facă ca să acopere cheltuielile făcute cu şederea soţiei sale la Nisa. Antrenat de un cumnat nesăbuit într-o afacere aventuroasă — cumpărarea unei mori „miraculoase", cu aburi, — omul acesta de obicei prudent, a pierdut într-un timp record cele trei mii de ruble ce reprezentau toate economiile lui. De-atunci, chinuit de mustrări, de neîncredere în viitor, nu-şi mai află liniştea, şi, ca un părinte excesiv de scrupulos, se acuză cu îndărătnicie de a-şi fi sărăcit familia, lăsîndu-şi fetele fără zestre.

Însă abia în ianuarie 1876, adică doi ani mai tîrziu, Mania va face cunoştinţă brutal cu nenorocirea. De la una din fetiţele primite în pensiune, bolnavă de febră tifoidă, s-au molipsit Bronia şi Zosia. Ce săptămîni îngrozitoare ! Într-o odaie, Mania încercînd să-şi potolească accesele de tuse... În alta, două fetiţe gemînd scuturate de febră...

Într-o miercuri, profesorul a venit să-i ia pe copii, pe Josef, pe Hela şi pe Mania ca să-i ducă la sora lor mai mare. Zosia era îmbrăcată în alb, întinsă în sicriu, cu faţa străvezie şi parcă surîzătoare, cu mîinile încrucişate pe piept, nespus de frumoasă cu toate că era tunsă pînă la piele.

Aceasta este prima întîlnire a Maniei cu moartea. Este primul convoi funebru pe care îl urmează îmbrăcată într-o mantie neagră în timp ce Bronia, convalescentă încă,

plînge în hohote în capul patului, iar D-na Sklodowska, prea slabă ca să poată ieşi din casă, se tîrăşte pînă la fereastră ca să însoţească cu privirea sicriul copilului, ce coboară încet pe strada Carmelitelor...

— Vom face un mic ocol, dragele mele. Trebuie să cumpăr nişte mere înainte de a cădea frigul.

Simpatica şi nespus de buna mătuşă Lucia trage după ea nepoatele, cu un pas vioi, prin grădina saxonă aproape pustie în această după amiază de noiembrie. Ea găseşte mereu pretexte ca să scoată zilnic fetiţele la aer, departe de strîmta locuinţă în care zace mama lor ftizică. Dacă se vor molipsi şi ele ?... Hela arată mai bine la faţă, dar Mania e atît de palidă, atît de slăbită...

Ieşind din grădină, fetiţele alături de mătuşa lor, intră în vechiul cartier al Varşoviei, acela în care s-a născut Mania. Aici străzile sînt mult mai interesante decît în oraşul nou. Sub acoperişurile ascuţite, smălţuite în alb, casele din piaţa Stare Miasto îşi descoperă faţadele cu mii de ornamente sculptate. Chipuri de sfinţi, cornişe, sculpturi de animale care slujesc drept însemne hanurilor şi prăvăliilor.

Prin aerul rece, clopotele bisericilor dialoghează pe mai multe tonuri. Aceste biserici evocă întreaga copilărie a Mariei Sklodowska. A fost botezată la biserica Sfînta Maria, a primit prima împărtăşanie la aceea a Dominicanilor, — zi de neuitat, stăpînită de jurămintele pe care şi le făcuseră Mania şi verişoara ei Henriette, să nu atingă nici chiar cu dinţii anafora. La biserica Sf. Pavel fetiţele vin deseori s-asculte predicile de duminică rostite în limba germană...

Piaţa Nove-Miasto, largă şi pustie, îi este familiară Maniei. Familia Sklodowski a locuit aici timp de un an, după ce a plecat de la gimnaziu. În fiece dimineaţă fetiţa intra împreună cu mama şi cu surorile ei în biserica Maica Domnului, impunătoare şi misterioasă, al cărei turn pătrat şi ale cărei aripi în formă de amfiteatru, construite din granit roşu, tocit de secole, s-apleacă pieziş spre capătul podului de peste rîu.

La un semn al mătuşii Lucia, fetiţele intră astăzi din nou în biserică. După ce au trecut pragul bisericii gotice şi

au făcut cîţiva paşi prin întuneric, Mania cade în genunchi, parcă cutremurîndu-se. Cît de dureros i se pare să vină fără Zosia care nu mai este, fără biata ei măicuţă credincioasă, de care Dumnezeu nu mai are milă.

Rugăciunea Maniei se înalţă spre un Dumnezeu în care crede. Ea îi cere lui Iisus Hristos cu pasiune, cu deznădejde să-i dea viaţă celei mai dragi făpturi. Ea îi oferă în schimb celui Atotputernic, însăşi viaţa ei : ca s-o salveze pe d-na Sklodowska e gata să moară. Cu capetele plecate alături de ea, mătuşa Lucia şi Hela se roagă în surdină.

Se regăsesc afară toate trei şi coboară scara tocită ce duce spre rîu. Vistula, întinsă, enormă, nu pare totuşi domoală. Apele ei gălbui ocolesc bancurile de nisip care formează în mijlocul vîrtejurilor insule mici şi lovesc apoi malurile tixite de băi plutitoare, de spălătorii. Vasele lungi, cenuşii, cu vîsle, pe puntea cărora se îmbarcă vara grupuri gălăgioase, acum sînt părăsite, pustii. În jurul vaselor încărcate cu mere se concentrează toată viaţa fluviului. Sînt două. Două corăbii înguste şi ascuţite, atît de pline că par gata să se scufunde.

Negustorul încotoşmănat în sarică de oaie dă de o parte grămada de paie ca să-şi scoată marfa. Pe patul moale care le apără de îngheţ, merele roşii, tari, lucioase, sînt o încărcătură strălucitoare. Sînt sute şi mii depozitate pe puntea aceleiaşi corăbii. Au fost transportate de la izvoarele Vistulei, din frumosul tîrg Kazmierz, şi au călătorit zile şi nopţi pe apă pentru a fi vîndute aici.

— Vreau să le aleg... Să ne alegem merele ! — strigă Hela care, imitată imediat de Mania, îşi lasă manşonul alăturea şi, dintr-o mişcare de umăr, se descotoroseşte de ghiozdanul de şcolăriţă.

Nimic nu le-ar putea mulţumi pe fete decît o astfel de expediţie al cărei ritual se pare că-l adoră. Merele sînt luate unul cîte unul din grămadă, întoarse pe o parte şi pe alta, apoi aşezate într-un coş de nuiele. Dacă se găsesc şi putrede sînt aruncate în Vistula, iar fetele le urmăresc cu privirea cum sînt înghiţite de valuri. Cînd coşul e plin, trec puntea, ţinînd fiecare în mînă cîte un măr mai frumos decît toate celelalte.

Strivit între dinţi e rece şi zemos, e o plăcere neasemuită să-l ronţăie, în timp ce mătuşa Lucia se tocmeşte la plată şi caută printre hoinarii rebegiţi de frig, care dau tîrcoale, unul pe care îl crede în stare să ducă acasă o provizie atît de preţioasă.

*
* *

E ora cinci. După gustare, femeile de serviciu au strîns tacîmurile şi au aprins lampa de petrol. E ora de studiu. Elevii interni au intrat în camerele în care locuiesc doi-trei la un loc. Băiatul şi fetele profesorului au rămas în sala de mese, transformată în sală de studii şi şi-au deschis caietele şi cărţile. Curînd, venind de peste tot şi de niciunde, s-a iscat psalmodia obsedantă ce va rămîne ani de-a rîndul leit-motivul vieţii trăită în această casă.

Sînt mereu aceiaşi care nu contenesc să rostească cu glas tare versuri latineşti, evenimente istorice sau rezultatul vreunei probleme. În fiecare colţ al acestei uzine a ştiinţei, elevii se trudesc şi se concentrează. Ce grele sînt toate ! De cîte ori profesorul n-a fost nevoit să potolească deznădejdea vreunui elev care putea înţelege perfect o demonstraţie făcută în limba ţării sale, dar care cu toate eforturile, nu era în stare s-o înţeleagă în limba rusă, limba oficială — necum s-o şi redea...

Micuţa Mania nu cunoaşte astfel de greutăţi. Are o atît de formidabilă memorie, încît colegele ei auzind-o cum recită fără greşeală o poezie pe care n-a citit-o decît de două ori, o socotesc vicleană şi o acuză că ar fi învăţat poezia în ascuns. Ea îşi termină lecţiile cu mult timp înaintea celorlalţi, şi deseori din cauză că n-are altceva de lucru, şi dintr-o firească bunăvoinţă, nu se dă în lături să scoată din încurcătură vreuna din colege.

Dar ceea ce-i place cel mai mult, ca şi în această seară de altfel, e să se instaleze cu o carte în mînă, la masa cea mare, rezemată în coate, cu mîinile la frunte, cu degetele astupîndu-şi urechile ca să n-o audă pe Hela, care niciodată nu repetă o lecţie decît cu glas tare. Precauţie de altfel inutilă, fiindcă după cîteva clipe, Mania absorbită de lectură nu mai ştie ce se petrece în jurul ei.

Acest dar al concentrării, unica ciudăţenie a unui copil normal şi sănătos, le amuză extraordinar pe surorile şi prietenele ei. De zeci de ori Bronia şi Hela cu complicitatea elevilor interni au pus la cale împotriva surorii mai mici, care citea cu atenţie încordată, o larmă cumplită, fără să reuşească s-o facă să-şi ridice ochii de pe carte.

Astăzi şi-au pus în gînd acelaşi lucru, şi prezenţa Henriettei Michalowska, fiica mătuşii Lucia le va incita şi mai mult. Se apropie în vîrful picioarelor şi încep să clă-

dească un morman de scaune în jurul Maniei, care stă nemişcată. Două scaune de o parte şi două de alta, unul în spate, alte două deasupra celorlalte şi unul în vîrf drept emblemă a construcţiei. Apoi se retrag în linişte prefăcîndu-se că-şi văd de treburi. Aşteaptă.

Aşteaptă vreme îndelungată : fetiţa n-a observat nimic. Nici şoaptele, nici hohotele de rîs pe înfundate, nici umbra scaunelor care cade peste părul ei. Timp de o jumătate de ceas rămîne astfel ameninţată, fără să ştie de piramida încropită. Capitolul odată citit, închide cartea şi ridică fruntea... Totul se prăbuşeşte într-o huruitură de cataclism. Scaunele cad pe duşumea. Hela urlă de bucurie. Bronia şi Henrietta se tem, deoarece s-ar putea să primească o ripostă.

Dar Mania a rămas nepăsătoare. Ea nu ştie cum să se mînie şi nici cum să reacţioneze în faţa unei glume ce a speriat-o. Ochii ei de culoare cenuşie dezvăluie spaima unei somnambule trezite brusc din somnul ei. Îşi freacă umărul stîng, lovit de unul din scaune, îşi ia cartea şi se îndreaptă spre camera de-alături. Trecînd prin faţa „celor mari" nu rosteşte decît cîteva cuvinte :

— Asta-i o prostie !

Sentinţă prea dulce, de care „cele mari" nu prea se simt mulţumite.

Astfel de momente de totală absenţă sînt poate cele ce-i vor aminti Maniei, mai tîrziu, de farmecul copilăriei sale. Ea citeşte la întîmplare manuale de şcoală, poezii, cărţi de aventuri, opere tehnice împrumutate din biblioteca d-lui Sklodowski.

Astfel alungă din gîndurile ei, pentru puţin timp, sumbrele fantome. Uită de spionii ţarului şi de vizitele lui Hornberg. Uită chipul obosit al tatălui ei măcinat de griji mărunte şi de gălăgia necontenită din casă, de dimineţile tulburi în care se trezeşte, cînd, pe jumătate adormită este nevoită să fugă de pe divanul acoperit cu muşama, de pe care cearşaful alunecă necontenit, pentru ca internii să-şi poată lua gustarea în sala de mese, sală pe care au transformat-o în dormitor al tinerelor Sklodowski.

Uită de spaimele sale : spaima pricinuită de persecuţiile religioase, de teroarea bolii şi a morţii. Instinctiv se străduieşte să evadeze dintr-un „climat" sufocant.

Încercări de o clipă. De îndată ce se desmeticeşte, se reîntorc toate şi în primul rînd neliniştea pe care i-o pricinuieşte suferinţa mamei sale. Bolnava atît de frumoasă

cîndva a devenit acum o umbră. Cu toate vorbele de încurajare ce se spun în jurul ei, Mania își dă foarte bine seama că toată venerația și extazul din rugăciunile ei nu pot în nici un fel să stăvilească groaznicul deznodămînt care se apropie.

Doamna Sklodowska se gîndește și ea la deznodămîntul fatal. Vrea ca evenimentul să o găsească pregătită și să nu tulbure cu nimic liniștea căminului. La 9 mai 1878, la cererea ei, medicul cedează locul preotului. Numai preotul va afla amărăciunile acestei creștine, durerea de a-și părăsi soțul iubit, lăsîndu-i în spinare povara celor patru copii, temerile ei privind viitorul acestor ființe atît de fragede și mai ales pe Maniusia care abia împlinise 10 ani.

Nu vrea să pară deloc îngrijorată în fața familiei, ultimele ei clipe i-au readus o înfățișare fermecătoare. Moare așa cum a dorit să moară, lucidă, liniștită. Soțul, fiul, fiicele veghează în jurul patului ei, în odaia curată. Ochii alungiți, cenușii, atinși de aripa morții, se opresc pe rînd asupra celor cinci chipuri îndurerate, ca și cum femeia care pleacă ar voi să le ceară iertare pentru această profundă amărăciune ce le-o pricinuiește.

Mai găsește energie pentru a-și lua rămas bun de la fiecare. Încetul cu încetul, slăbiciunea pune stăpînire pe trupul ei. Scînteia de viață ce mai dăinuie încă nu-i va mai îngădui peste cîteva clipe. decît să schițeze un singur gest și să rostească un singur cuvînt.

Gestul e semnul crucii : mîna, cuprinsă de tremur, vrea parcă să-i binecuvînteze pe ai săi.

Cuvîntul cel din urmă îl îngînă dintr-o suflare, privindu-și îndelung odraslele și bărbatul de care se desparte pentru totdeauna.

— Vă iubesc.

Îmbrăcată iarăși în doliu Mania rătăcește fără nici o țintă prin apartamentul din strada Carmelitelor. Nu se poate obișnui cu ideea că Bronia locuiește în odaia moar-

tei, că n-au mai rămas decît ea şi Hela să doarmă pe canapelele din moleschin şi nici cu celălalt aspect, că o intendentă angajată în pripă de profesor vine zilnic să dea ordine femeilor de serviciu, să întocmească meniul pentru elevii interni şi să supravegheze distrată ţinuta vestimentară a copiilor. Dl. Sklodowski îşi dedică toate clipele libere copiilor. El nu se pricepe, nu ştie să le dea decît îngrijiri stîngace şi pline de duioşie — îngrijiri de bărbat.

Mania află prea devreme că viaţa este deosebit de crudă. Crudă pentru popoare, crudă pentru oameni.

Zosia a murit, d-na Sklodowska a murit şi ea. Lipsită de dragostea tandră a mamei, lipsită de ocrotirea surorii mai mari, fetiţa fără să se plîngă vreodată, creşte în singurătate.

E mîndră dar nu este o resemnată. În clipa în care îngenunchează în biserică, unde pe vremuri venea cu mama ei, încearcă o revoltă surdă.

Nu se mai roagă cu aceeaşi dragoste lui Dumnezeu care i-a dat lovituri atît de cumplite şi care a ucis în juru-i veselia, visul şi mîngîierea.

CAPITOLUL III

Adolescența

În istoria fiecărei familii există perioade de înflorire. Rațiuni nebănuite decid ca o generație să se distingă de cele următoare, precum și de cele ce au precedat-o, printr-un surplus de înzestrări, printr-un extraordinar exces de vitalitate, prin frumusețe, prin reușite.

O astfel de redresare a existat și în familia Sklodowski, cu tot tributul pe care a trebuit să-l plătească nenorocirii. Dintre cei cinci copii inteligenți și vioi, moartea a luat un ostatic, răpind-o pe Zosia. Și totuși ceilalți patru adolescenți, născuți dintr-o ftizică și un intelectual istovit de muncă, poartă în ființa lor o tărie de nezdruncinat. Ei vor învinge adversitatea și piedicile și vor deveni figuri excepționale.

Nu sînt ei oare demni de admirație, în această dimineață însorită a primăverii anului 1882, strînși în jurul mesei pregătită pentru dejun ? Iat-o pe Hela : are șaisprezece ani, e înaltă, grațioasă, fără îndoială „fata frumoasă" a casei. Iat-o pe Bronia, cu obrazul îmbujorat ca o floare, cu părul auriu. Iată-l pe Josef, cel mai mare, care în manta de student are aerul unui atlet nordic.

Iar Mania... Ei bine, Mania se prezintă excelent. Trebuie să destăinuim că s-a îngrășat și că uniforma strînsă pe corp schițează o talie ce nu pare prea slabă. Pentru că e cea mai mică, rămîne deocamdată cea mai puțin frumoasă. Dar ca și surorile ei, are o înfățișare plăcută și vioaie, ochii senini, părul strălucitor și pielea albă ca a tuturor polonezelor.

Numai cele două mai mici poartă uniformă : Hela, albastră, ca elevă fidelă pensionului Sikorska, iar Mania, cafenie ; la paisprezece ani, e cea mai strălucită elevă a unuia dintre gimnaziile de stat. În acelaşi gimnaziu şi-a încheiat Bronia studiile cu un an în urmă, fiind recompensată cu o medalie de aur, ceea ce a constituit o glorie, în adevăratul sens al cuvîntului.

Bronia nu mai e o şcolăriţă ci o „domnişoară". Ea a luat în mînă frînele gospodăriei, înlocuindu-le astfel pe neagreatele intendente. Ea ţine gestiunea, supraveghează internii, aceiaşi interni care nu-şi schimbă decît înfăţişarea şi numele, şi poartă ca persoanele în vîrstă un coc în vîrful capului, şi rochii lungi, cu „coadă" care mătură podeaua, încheiate cu o mulţime de nasturi.

O medalie de aur, asemănătoare aceleia a Broniei a primit şi Josef, cînd a părăsit gimnaziul de băieţi ca să urmeze cursurile Facultăţii de Medicină. Surorile sale îl admiră şi-l invidiază. Chinuite prematur de ambiţii intelectuale, cele trei surori Sklodowski critică încă de pe acum regulamentul Universităţii din Varşovia, în care nu sînt admise femeile. Ascultă însă cu sete relatările fratelui mai mare privind această „Universitate a Ţarului".

Discuţiile lor vii nu-i fac să uite de gustare. Pîinea, untul, smîntîna şi prăjiturile dispar ca prin minune...

— Josef, astă seară au loc cursuri de dans şi avem nevoie de tine să ne fii cavaler, zice Hela, care nu uită de preocupările ei importante. Bronia crezi că rochia mea, dacă e bine călcată, mai poate fi purtată ?

— Dacă n-ai alta, e destul de bună, îngînă savant Bronia. Ne vom ocupa de asta după prînz, la trei, cînd te vei întoarce.

— Rochiile noastre sînt foarte frumoase ! — susţine Mania.

— O, tu nu te pricepi. Eşti prea mică.

Familia se împrăştie. Bronia strînge masa. Josef se retrage cu caietele la subsuoară, Hela şi Mania se înghiontesc spre bucătărie.

— Tartina mea !... Sardelele !... Unde e untul ?

Cu toate că gustarea a fost destul de bogată, fetele mai au încă griji gastronomice. Îşi ascund în ghiozdan gustările pe care le vor mînca la şcoală în recreaţia de la orele unsprezece : o chiflă, o pereche de crenvurşti foarte gustoşi, sardele, un măr.

Mania îşi închide sacoşa plină, apoi îşi aruncă ghiozdanul pe spinare.

— Grăbeşte-te ! Ai s-ajungi tîrziu la întîlnire ! — glumeşte Hela, care şi ea se pregăteşte de plecare.

— Nu, nu ; nu e decît opt şi jumătate. La revedere.

Pe scară, o ia înaintea altor interni din şcoala tatălui său. Mult mai puţin grăbiţi merg şi ei la gimnaziu.

Gimnazii, pensioane, şcoli... Tinereţea Mariei Sklodowska e hărţuită de aceste cuvinte. Dl. Sklodowski e profesor la un gimnaziu. Bronia abia a ieşit din gimnaziu, Mania merge la gimnaziu, Josef la Universitate, Hela la pensionul domnişoarei Sikorska ! Pînă şi casa, în felul ei, este tot o şcoală. Poate că Mania îşi imaginează lumea ca pe un nesfîrşit liceu, în care nu sînt decît profesori şi elevi şi în care toţi au un singur ţel : să înveţe.

Internii sînt ceva mai suportabili de la o vreme, de cînd familia părăsind strada tristă a Carmelitelor s-a mutat în strada Leschno. Clădirea e plăcută : faţadă stil, curtea liniştită în care se îngînă porumbei cenuşii, balcoane împovărate de viţă sălbatică. Iar apartamentul de la primul etaj este destul de încăpător pentru ca familia Sklodowski să folosească patru camere numai pentru ea.

Largă, mărginită de clădiri elegante, strada Leschno este foarte „şic". Aici nu găseşti nimic din pitorescul slav. Acest cartier aproape elegant aminteşte Occidentul — de la biserica calvină care se află drept în faţa casei pînă la clădirea cu stîlpi de modă franţuzească, din strada Rymanska, mărturie a adoraţiei pe care Napoleon a inspirat-o Poloniei, adoraţie ce dăinuie şi astăzi.

Cu ghiozdanul în spate, Mania se grăbeşte s-ajungă la palatul conţilor Zamoyski, căruia i se spune „Palatul Albastru". Evită intrarea principală şi pătrunde într-o curte neîngrijită, vegheată de un leu mare de bronz. Deodată se opreşte nedumerită : curtea e pustie.

Un glas afectuos o întîmpină :

— Nu pleca mică Maniusia... Kazia va coborî numaidecît.

— O, mulţumesc, doamnă... Bună ziua, doamnă !

De la fereastra unei camere de la mezanin d-na Przyborowska, soţia bibliotecarului conţilor Zamoyski, cu părul negru, bine prins, sub o coroană de coade, o priveşte cu prietenie pe tînăra Sklodowska, fetiţa cu obraji rotunzi, cu privirea vioaie, care de mai bine de doi ani e cea mai bună prietenă a fiicei sale.

— Astăzi după amiază va trebui să vii negresit la o gustare. Iți voi face „paczki“ [1] şi îngheţată de ciocolată care îţi plac atît de mult.

— Aşa este, trebuie să vii, strigă Kazia, care, coborînd repede scara, a venit să-şi ia prietena de braţ. Să mergem repede, Mania, am întîrziat.

— Eram gata să ridic veriga leului...

Mania vine în fiecare zi s-o caute pe Kazia care o aşteaptă sub bolta casei. Atunci cînd nu găseşte pe nimeni, ridică inelul greu pe care leul de bronz îl ţine în gură, şi îl învîrte pe botul fiarei, apoi îşi urmează calea spre gimnaziu. Kazia, văzînd inelul ridicat, află că Mania a trecut pe la ea şi că, dacă vrea s-o ajungă din urmă — n-are decît să se grăbească.

Kazia e o fată drăgălaşă. Este o mică burgheză fericită, n-are nici o grijă şi e tare răsfăţată de bunii ei părinţi. D-l şi d-na Przyborowski o răsfaţă şi pe Mania, tratînd-o ca pe copilul lor, încercînd să o facă să uite că e orfană. Dar după anumite apucături, din felul de a fi al celor două adolescente în uniformă cafenie, se poate uşor observa că una e o fetiţă răsfăţată căreia o mamă iubitoare îi piaptănă părul în fiecare dimineaţă, prinzîndu-i-l cu funde, iar cealaltă, la paisprezece ani şi jumătate, creşte într-o casă în care nimeni n-are vreme să se ocupe de ea.

Braţ la braţ, fetele merg pe străduţa Zabid. Nu s-au mai văzut de la gustarea din ajun şi cîte n-au să-şi spună ! Mii de fleacuri, se înţelege, despre ce se petrece în gimnaziul din cartierul Cracoviei.

E o mare schimbare după viaţa petrecută în pensionul atît de polonez al D-rei Sikorska să te trezeşti deodată eleva unui institut oficial în care spiritul de rusificare impus de ţarism domină cu toată puterea. O schimbare necesară — gimnaziile imperiale sînt singurele care eliberează diplome valabile, dar faţă de care Mania şi Kazia se răzbună, rostind cuvinte răutăcioase la adresa profesorilor veniţi din Rusia, fără să-l uite pe pastorul Meding, profesorul lor de germană şi mai ales pe D-ra Mayer, supraveghetoarea nemţoaică nesuferită şi rea.

Scundă, brunetă, cu părul ridicat în coc, încălţată cu pantofi cu talpă moale ca spioanele, „Mayer“ este inamicul declarat al Maniei Sklodowska. Îi reproşează orice :

---

[1] În limba poloneză : plăcinte cu brînză ce se servesc reci. Pască.

firea ei încăpăţînată şi zîmbetul „sfidător" — prin care Mania îi întîmpină observaţiile menite să o rănească.

— Pierzi timpul de pomană cînd stai de vorbă cu Sklodowska, e ca şi cum ai da cu mazăre-n perete — se plînge mereu această pedantă. E agasată mai ales de părul cîrlionţat al fetei, pe care o consideră „dezordonată" şi „ridicolă", întinzîndu-i cu peria cea mai aspră şuviţele rebele, cu intenţia să o transforme pe mica poloneză într-o Gretchen, cu părul strîns după urechi. Zadarnic. După cîteva minute buclele uşoare, capricioase, încadrează iar obrazul fraged. Şi ochii Maniei, extaziaţi, prea nevinovaţi stăruie cu o stranie îndrăzneală asupra părului lins cu cărare la mijloc al supraveghetoarei.

— Îţi interzic să mă priveşti astfel... Să mă priveşti de sus ! — ţipă Mayer exasperată.

— Dar dacă nu pot altfel, i-a spus Mania într-o zi, scoasă din sărite şi mai încăpăţînată decît supraveghetoarea.

Zi de zi, între răutăcioasa domnişoară şi şcolăriţa destul de stăpînă pe sine lupta se înteţeşte. Cea mai îngrozitoare furtună avusese loc cu un an în urmă. D-ra Mayer, intrînd de clasă inopinat, le-a surprins pe Mania şi pe Kazia sărind de bucurie printre pupitre la vestea că ţarul Alexandru al II-lea fusese asasinat ; această moarte subită aşternuse doliu în imperiu.

Una dintre cele mai triste urmări ale asupririi politice este cruzimea pe care o trezeşte în cei asupriţi. Mania şi Kazia sînt stăpînite de o ură necunoscută celor liberi. Cu toate că sînt firi blînde şi generoase, ele îşi duc viaţa conform unei morale deosebite — morala sclavilor — care fac din ură o virtute şi din supunere o laşitate.

În schimb aceste adolescente se aruncă cu pasiune spre ceea ce le este îngăduit să iubească. Îl venerează pe tînărul şi arătosul domn Glass, profesorul de matematici, şi pe d-l Slosarski; profesorul de ştiinţe naturale : amîndoi polonezi — deci complici. Sentimentele lor faţă de ruşi sînt nuanţate. Ce să creadă, de exemplu, despre enigmaticul domn Mikleszin, care, ca să recompenseze o elevă, îi întinde în tăcere o ediţie a poemelor lui Nekrasov, unul dintre poeţii revoluţionari ? Elevele observă surprinse că unii din cei veniţi din tabăra adversă au fugare reacţii de solidaritate. În Sfînta Rusie, ţarul n-are de partea sa doar supuşi credincioşi.

În clasa Maniei se află poloneze, evreice, rusoaice, nemţoaice. Nu le desparte nici un fel de ranchiună. Tinere-

ţea lor comună, neastîmpărata rivalitate şcolărească, fac să dispară deocamdată barierele naţionale şi de gîndire. Văzîndu-le cum se ajută între ele în munca de zi cu zi şi cum se joacă laolaltă în timpul pauzelor ai putea crede că între ele domneşte cea mai perfectă armonie.

Dar cum au ieşit pe poarta liceului, fiecare îşi regăseşte limba sa, patriotismul său şi religia sa. Mai arogante decît toate celelalte, pentru că sînt persecutate, polonezele pornesc în grupuri restrînse şi se regăsesc mai tîrziu la gustarea de după amiază unde nu era admis să fie invitată vreo rusoaică sau nemţoaică.

Intransigenţa lor îşi are neajunsurile ei ascunse. Cîtă tăinuită amărăciune şi cîte chinuitoare înfrîngeri ! Totul li se pare o vină, de la prietenia pe care ar nutri-o faţă de o străină pînă la nevinovata satisfacţie de a asculta din gura asupritoarelor o lecţie de ştiinţă sau de filozofie, — primind, cum s-ar spune, această educaţie „oficială" atît de urîtă în principiu.

Cu o vară înainte, într-una din scrisorile ei din timpul vacanţei, Mania Sklodowska, i-a făcut Kaziei o emoţionantă destăinuire :

Ştii tu, Kazia... cu toate astea îmi place gimnaziul. Poate că ai să rîzi de mine, eu tot îţi voi spune că-mi place, ba chiar foarte mult. De-abia acum îmi dau seama. N-aş vrea să crezi că îmi lipseşte peste măsură. O, nu, cîtuşi de puţin... Dar gîndul că mă voi reîntoarce acolo curînd nu mă întristează şi cei doi ani pe care trebuie să-i mai petrec între zidurile acestei şcoli nu mi se par aşa de înspăimîntători şi atît de lungi cum mi s-au părut pînă acum...

După grădina familiei Lazienki, în care îşi petrece cele mai multe ore de linişte, grădina saxonă este unul din locurile preferate ale Maniei din oraşul natal, pe care-l va numi multă vreme „mica mea Varşovie mult iubită".

Trecînd dincolo de grilajul de fier, Mania şi Kazia merg pe aleea care duce la Palat. Cu cîteva luni în urmă, după vechiul obicei, îşi tîrau ghetele prin băltoace noroioase aşa încît noroiul să ajungă mai sus de galoşi fără să intre însă în ghete. Acum cînd s-au uscat cărările îşi reiau alte jocuri, care în ciuda simplităţii, le distrează pînă la lacrimi. De exemplu jocul de-a „verdele"...

— Vrei să mergi cu mine să-mi cumpăr un caiet nou ? — începe Mania cu glas domol. Am văzut cîteva splendide, cu coperţi *verzi*, care...

Dar Kaziei nu-i scapă capcana. La cuvîntul *Verde*, ea îi arată Maniei o bucăţică de catifea verde pe care a păstrat-o ascunsă în buzunar, şi astfel scapă să plătească un gaj. Îndreaptă discuţia spre lecţia de istorie pe care profesorul le-a expus-o ieri şi în care se spunea că Polonia e o provincie, poloneza o limbă păsărească şi că datorită ingratitudinii lor, polonezii l-au făcut să moară de amărăciune pe ţarul Nicolae I, care-i iubea atît de mult.

— Cu toate acestea, bietul om se simţea stingherit, spunîndu-ne astfel de neghiobii. Ai observat că nu cuteza să se uite la noi şi arăta groaznic la faţă ?

— Da, era *verde*, răspunde numaidecît Kazia. Dar în aceeaşi clipă observă sub nasul ei agitîndu-se o frunză de castan, de un verde crud...

Şi în faţa grupurilor de copii ce fac plăcinte din lut sau aleargă cu cercul, fetele se opresc şi nu mai pot de rîs.

Trec pe sub coloana suplă a palatului saxon şi traversează piaţa mare. Deodată Mania scoate un strigăt.

— Am trecut de monument ! Trebuie să ne reîntoarcem imediat !

Fără să răspundă, Kazia se întoarce. Aiuritele au comis o eroare de neiertat. În centrul pieţei saxone [1] se înalţă un mare obelisc vegheat de patru lei, în care sînt încrustate în slove chirilice cuvintele : „Polonezilor credincioşi Monarhului lor“. Această răsplată din partea ţarului pentru trădătorii aliaţi cu opresorii reprezintă pentru patrioţi ceva dezgustător şi tradiţia obligă să-l sfidezi de cîte ori treci prin faţa monumentului. Dacă din cine ştie ce neatenţie ai uitat această regulă, eşti dator să te întorci şi să-ţi îndrepţi greşeala.

După ce-şi îndeplinesc această îndatorire, fetele îşi reiau conversaţia.

— Astă seară e dans acasă, zice Mania. Vii şi tu să vezi ?

— Da... Ah, Maniusia, cînd vom avea şi noi dreptul să dansăm ? Ştim să dansăm destul de bine, oftează cu nerăbdare Kazia.

Cînd ? Nu mai devreme ca şcolăriţele să fi „ieşit în lume“. Desigur au dreptul să exerseze între ele şi să

---

[1] În prezent Piaţa Mareşal Pilsudski (n. a.).

exerseze cu maestrul de balet al gimnaziului, lansieul[1], polka, mazurka, oberekul[2]. Asistă așezate pe două scăunele la cursurile de dans ce reunesc în fiecare săptămînă în familia Sklodowska tineretul cîtorva familii prietene.

Așteptînd să le sosească rîndul, să fie invitate de băieți ele trebuie mai întîi să petreacă mult timp între zidurile gimnaziului, a cărui clădire înaltă și pustie, cu trei etaje, se înalță la capătul drumului, exact în fața capelei Buna Vestire, plină de ornamente, ce pare o insuliță a Renașterii italiene, pierdută printre clădirile sobre.

Colegele lor au ajuns deja sub arcade. Este micuța Wulf cu ochii albaștri și Ania Rottert, nemțoaica cu nasul cîrn, care, după Mania, e cea mai silitoare elevă din clasă, și Leonia Kunicka.

Dar ce-a pățit oare Kunicka ? Are ochii umflați de plîns ; și ea care totdeauna se îmbracă ordonat, astăzi s-a îmbrăcat alandala...

Mania și Kazia au încetat să zîmbească. Se grăbesc să o ajungă din urmă pe prietena lor.

— Ce ți s-a întîmplat ? Ce ai, Kunicka ?

Fata are obrazul palid. Cuvintele abia răzbesc printre buze.

— Fratele meu... făcea parte dintr-un complot. L-au denunțat... Și de trei zile nu mai știm nimic de el... Apoi adăugă, cu vocea-i înăbușită de hohote :

— Mîine dimineață îl vor spînzura.

Fetele înspăimîntate o înconjoară pe nefericită, o întreabă, vor s-o ajute. Dar în aceeași clipă se aude glasul ascuțit al domnișoarei Mayer :

— Haideți domnișoarelor. Destulă sporovăială. Mai repede !

Mania, amuțită de groază, își reia locul în tăcere. Cu cîteva clipe în urmă se gîndea la muzică, la baluri. Acum, în timp ce murmură primele fraze dintr-o lecție de geografie, al cărei înțeles nici nu se ostenește să-l pătrundă, vede parcă chipul avîntat al tînărului băiat condamnat — și spînzurătoarea, și pe călău și funia...

În aceeași noapte, în loc să meargă la cursurile de dans, șase fete de cîte cincisprezece ani stau de veghe în camera Leoniei Kunicka. Mania, Hela și Bronia au venit împreună cu Kazia și sora ei, Ula, să petreacă toată noaptea în jurul colegei lor.

---

[1] dans provensal, la modă, variantă a cadrilului.
[2] dans popular polonez.

Şi-au unit revolta şi plînsul. Au împărtăşit, pentru alinarea prietenei lor, chinuită de jale, cele mai umile şi mai sincere regrete, sărutîndu-i pleoapele ude şi îndemnînd-o să bea măcar un pic de ceai fierbinte. Orele au trecut încet, atît de încet, atît de chinuitor peste aceste feţe, dintre care patru mai purtau uniforma de liceu.

Cînd aurora palidă a zorilor, scăldînd paloarea feţei lor, a vestit clipa sfîrşitului, au căzut în genunchi şi, îngînînd o ultimă rugăciune, şi-au ascuns în palme feţele îngrozite.

O medalie de aur, două medalii de aur, trei medalii de aur în familia Sklodowski... A treia este a Maniei, decernată la 12 iunie 1883, cînd şi-a încheiat cursurile secundare.

Pe o zăpuşeală apăsătoare, citirea premianţilor, discursurile, fanfarele. Felicitările profesorilor, strîngerea moale de mînă a d-lui Apuhtin, inspector general, căruia Mania îi răspunde printr-o ultimă reverenţă. Cu un buchet de trandafiri galbeni, prins la corsajul rochiei de ceremonie, complet neagră, conform uzanţei, mica Sklodowska îşi ia rămas bun, le jură prietenelor că le va scrie în fiecare săptămînă şi, încărcată de importante cărţi ruseşti, pe care cu voce tare mărturiseşte că le găseşte „insuportabile" (să aibă un asemenea curaj, pentru că e ultima zi ?) părăseşte pentru totdeauna gimnaziul din cartierul Cracoviei la braţul unui părinte pe care succesele fiicei sale îl copleşesc de mîndrie.

Mania a muncit imens şi cu folos. D-l Sklodowski hotărăşte ca mai înainte de a-şi alege o carieră, să trăiască timp de un an la ţară.

Un an de vacanţă. Cine nu se simte ispitit să şi-o închipuie pe fata de geniu obsedată de o vocaţie precoce studiind pe ascuns manualele ştiinţifice ? Dar nu se întîmplă aşa... Pe drumul tainicelor cărări ale adolescenţei, în timp ce trupul ei se transformă şi chipul i se înnobilează, Mania devine brusc indiferentă. Părăsind cărţile de şcoală, savurează, pentru întîia şi ultima dată în existenţa ei, beţia unei calme lenevii.

Un frumos repaos cîmpenesc are loc în istoria vieţii acestei fete de profesor. „Eu refuz să cred în existenţa

geometriei și algebrei", scrie ea Kaziei. „Le-am uitat aproape cu desăvîrșire." Departe de Varșovia și de gimnaziu, locuiește la niște rude din provincie care o găzduiesc luni în șir în schimbul unor lecții ușoare pe care le dă copiilor sau al unei plăți de întreținere foarte mici. Astfel se lasă pradă bucuriei de a trăi.

Ce lipsită de griji este acum ! Cît e de mulțumită și cît e de tînără — parcă mai tînără decît în trista copilărie. Între o excursie și un ceas de odihnă abia mai găsește puterea să ia tocul în mînă și să-și descrie fericirea în scrisori pe care le începe mereu cu „Scumpul meu drăcușor" sau „Kazia, sufletul meu".

Mania către Kazia,

Pot să spun că în afară de o lecție de franceză pe care i-am predat-o unuia dintre copii n-am mai făcut nimic altceva astăzi, nimic, dar cu adevărat nimic, — am lăsat deoparte pînă și broderia pe care am început-o — nici nu știu cum îmi trece timpul... Mă trezesc cînd la ora zece, cînd la patru, cînd la cinci (dimineața, nu seara !) Nu citesc nici o lucrare serioasă dar nici romane anodine și absurde. Așa că eu, cu toată diploma care justifică demnitatea și maturitatea unei persoane care și-a terminat studiile, mă simt, în mod incredibil, de-a dreptul o neghioabă. Uneori încep să rîd singură și apreciez cu satisfacție starea în care mă găsesc.

Plecăm în grupuri să ne plimbăm prin pădure, ne jucăm cu cercul, cu coarda, nu sînt deloc îndemînatecă !, de-a șoarecele cu pisica, de-a gîsca și alte bazaconii la fel de copilărești. Am găsit pe-aici atîția fragi, încît cu cinci groși poți să cumperi o porție foarte mare — adică un castron plin, ba ți se mai dă și o cescuță în plus. Vai, dar a trecut sezonul lor... Mă și tem că la reîntoarcere, pofta mea de mîncare o să-i sperie pe cei din juru-mi iar lăcomia mea o să devină îngrijorătoare.

Ne dăm foarte des în leagăn, atît de sus și cu atîta forță că nu poți să-ți închipui, facem băi și pescuim raci la lumina făcliilor... În fiecare duminică înhămăm caii la trăsură și mergem la biserică, apoi trecem pe la casa parohială. Cei doi preoți sînt plini de duh, de voioșie chiar, și petrecem minunat împreună cu ei.

Am fost pentru cîteva zile la Zwola. Aici am întîlnit un actor, domnul Kotarbinski, care ne-a făcut să ne pră-

pădim de rîs. Ne-a cîntat atîtea cîntece și a declamat atîtea poezii, ne-a jucat atîtea farse și ne-a cules atîtea coacăze, încît în ziua plecării i-am împletit o coroană mare din maci, garoafe de cîmp, albăstrele și, în clipa în care trăsura a pornit, i-am aruncat-o în brațe, strigînd : „VIVAT! VIVAT, domnule Kotarbinski!..." El și-a așezat imediat coroana pe cap și am auzit că mai tîrziu a ascuns-o în valiză ca s-o ducă la Varșovia. Ah, cît e de veselă viața la Zwola! Întîlnești întotdeauna lume multă și domnește o libertate, o egalitate și o independență cum nu-ți poți imagina! La întoarcere, Lancet a lătrat atît de tare încît nu știam ce să mai facem cu el...

Lancet joacă un rol important în viața familiei Sklodowski. Bine dresat, acest prepelicar cafeniu ar fi putut să devină un bun cîine de vînătoare. Dar Mania, cele două surori și Josef i-au dat o educație defectuoasă. Răsfățat, alintat, bine hrănit, Lancet a devenit un animal imens care a pus stăpînire pe bunăvoința tuturor. Răstoarnă mobila și vasele cu flori, înghite cu lăcomie gustările ce n-au fost pregătite pentru el, sare în pieptul musafirilor ca și cum le-ar spune bun sosit, apoi sfîrtecă în bucăți pălăriile și mănușile celor care din imprudență le-au lăsat în vestibul. Atîtea calități i-au atras adorația stăpînilor, care, odată cu sosirea verii, își dispută privilegiul de a-l lua pe despot în vacanță cu ei.

În acest an de trîndăvie, în care avîntul intelectual al Maniei pare adormit, o cuprinde o pasiune care va dăinui de-a lungul întregii sale existențe : aceea a traiului la țară. Admirînd într-o provincie, apoi în alta, schimbarea anotimpurilor, descoperă mereu alte frumuseți pe întinsul gliei poloneze, în spațiul căreia i s-a împrăștiat familia. La Zwola, împrejurimile sînt calme, nimic nu-i oprește privirea, în afară de cercul orizontului ce pare să fie mai îndepărtat decît în orice colț al lumii. La Zawieprzyce, la unchiul Xavier, aleargă pe cîmp vreo cincizeci de cai de rasă — o adevărată crescătorie. Îmbrăcată în pantaloni împrumutați de la verii ei, de o eleganță îndoielnică, Mania învață să călărească din ce în ce mai bine pînă cînd deprinde meșteșugul călăriei.

În clipa în care zărește Carpații, cîtă fascinație! Crestele ninse, brazii întunecați și drepți o încîntă pe această copilă a cîmpiei. Ea nu va uita niciodată suișurile pe poteci

înţesate de merişor şi colibele muntenilor, în care fiece obiect e o capodoperă sculptată în lemn, iar sus, printre vîrfuri, lacul mic şi îngheţat, albastru ca o privire, care se numeşte atît de straniu „Ochiul Mării".

Destul de aproape de-aici, la graniţa Galiţiei, Mania îşi va petrece iarna, în sînul gălăgioasei familii a unchiului Zdzislaw, notar la Skalbmierz. Stăpînul casei e un om de viaţă, soţia lui o femeie foarte frumoasă, cele trei fete rîd întruna. Cum să se plictisească, Mania ? În fiecare săptămînă, sosirea unui musafir sau apropierea vreunei sărbători le dau semnalul pregătirii veseliei. Părinţii pregătesc vînatul, fetele fac prăjituri sau, retrase în camerele lor, ornamentează cu panglici anume costume bălţate de care se vor folosi la cel mai apropiat „kulig" [1].

Kulig ! Să fie de-ajuns dacă spunem că este un bal ? Nu, desigur. În frenezia carnavalului, e un fel de călătorie ameţitoare, feerică. Două sănii pornesc la drum, de cu seară, prin zăpadă, ducîndu-le înfofolite în plocade pe Mania Sklodowska şi pe cele trei verişoare mascate şi îmbrăcate în ţărănci cracoviene.

Băieţii, îmbrăcaţi şi ei în costume pitoreşti şi rustice le însoţesc călare, ducînd torţe aprinse. Alte torţe strălucesc printre brazi şi noaptea e plină de larmă, se apropie sania cu lăutarii, care aduce patru mici muzicanţi, evrei de ţară : două nopţi şi două zile ei vor scoate din strune ariile felurite ale valsurilor, ale cracoviencelor, ale mazurcilor, ale căror refrenuri vor fi preluate în cor de toţi participanţii. Aceşti evreiaşi focoşi vor cînta pînă cînd alte trei, cinci, zece sănii răspunzînd chemării lor, îi vor ajunge din urmă în noapte. Cu toate că săniile saltă pe pantele îngheţate, ei nu vor da greş nici cu o singură tragere de arcuş şi vor conduce în triumf pînă la întîiul popas fantastica farandolă nocturnă. Chiuind, un grup se dă jos din sănii : se aud bătăi în poarta unei case adormite, în vreme ce stăpînii casei se prefac speriaţi şi surprinşi...

După cîteva minute, muzicanţii sînt urcaţi pe o masă şi începe balul la lumina torţelor şi a lumînărilor, în timp ce bucatele, pregătite dinainte, sînt scoase din dulapuri.

La un semn, camera se goleşte. Nu se mai zăresc nici măşti, nici gazde, nici hrană, nici cai, nici sănii, — nimic. Alaiul înmulţit, porneşte prin pădure, spre altă casă, şi

---

[1] Festivitate tradiţională de iarnă în Polonia, excelînd mai ales, prin plimbările cu sania. Carnaval cu ocazia Crăciunului.

iar spre altă casă, şi aşa mai departe, adunînd din ce în ce tot mai multă lume. Soarele răsare, apoi apune. Lăutarii abia că mai au timp să-şi tragă răsuflarea şi să se odihnească cîteva clipe în grajdul cu fîn, unde dorm alandala cu dansatorii istoviţi de atîta alergătură. Totuşi, în seara următoare, în clipa cînd şirul de sănii se opreşte, în tropot de copite şi sunet de zurgălăi în faţa celei mai arătoase case din partea locului, aceea în care va avea loc „adevăratul bal", micii evrei, încep să cînte cu şi mai multă însufleţire şi atacă primul cracoviak în timp ce fiecare îşi ia locul ca să intre în miraculosul joc.

Un flăcău îmbrăcat în suman alb împodobit cu găitane, se grăbeşte să ia la joc pe cea mai bună dansatoare : o ţărăncuţă straşnică de şaisprezece ani care se numeşte Mania Sklodowska şi care în bluza de catifea cu mîneci largi, cu panglici lăsînd un curcubeu de culori, de sub diadema de spice, pare o munteancă în veşmînt de sărbătoare.

Mania îi dezvăluie Broniei entuziasmul ei :

„Am gustat cît se poate de mult din plăcerile carnavalului, sîmbăta trecută la un kulig dat de Luniewski şi îmi imaginez că niciodată n-am să mai petrec astfel, întrucît balurile obişnuite, în costume şi rochii de seară, n-au atîta viaţă şi nici atîta nebună veselie.

Am sosit foarte devreme, împreună cu d-na Burdzinska. Am devenit pe neprevăzute o coafeză foarte pricepută şi le-am pieptănat pe toate fetele pentru kulig, cu multă îndemînare, foarte drăguţ, pe cuvînt ! Am întîmpinat cîteva dificultăţi pe drum : i-am pierdut şi i-am regăsit pe muzicanţi, o sanie s-a răsturnat, cîte şi mai cîte... În clipa în care a apărut starostele (Domnul Penot) am fost înştiinţată că m-au ales „domnişoară de onoare" a kuligului şi mi l-a prezentat pe tînărul care avea să mă însoţească, un băiat arătos şi foarte elegant din Cracovia. Acest kulig a fost de la început pînă la sfîrşit o adevărată sărbătoare. Am jucat o mazurcă la 8 şi jumătate dimineaţa, în plină zi. Şi ce costume frumoase ! S-a mai dansat apoi un minunat „oberek" cu fel de fel de mişcări şi află că acum ştiu să joc perfect oberekul. Am dansat foarte mult pentru că în timpul valsului acceptam alte şi alte noi invitaţii. Dacă aveam neşansa să mă retrag pentru cîteva clipe să mă odihnesc, cavalerii se îngrămădeau în dreptul uşii ca să mă aştepte şi să mă invite din nou la joc.

Într-un cuvînt, poate niciodată, niciodată, în viaţa mea nu voi mai petrece atît. În urma acestei petreceri am rămas cu o mare nostalgie. Am hotărît împreună cu mătuşa, că, dacă mă voi căsători vreodată, nunta să se facă după obiceiurile cracoviene, aşa cum a fost acest kulig. Desigur, astea sînt doar glume, — dar sînt sigură că planul chiar de pe-acum îmi surîde.

Aceste clipe de vrajă aveau nevoie de o apoteoză. În iulie 1884 o femeie vine să-l vadă pe d-l Sklodowski în apartamentul din Varşovia unde Mania s-a reîntors de multă vreme.

E contesa de Fleury, o poloneză măritată cu un francez, fostă elevă a d-nei Sklodowska. Deoarece fetele profesorului n-au plănuit încă nimic referitor la vacanţă de ce n-ar veni să-şi petreacă cele două luni la ea la ţară ?

Asta s-a petrecut într-o duminică, scrie Mania, Kaziei, *şi luni seara am şi plecat, Hela şi cu mine : chiar atunci am primit o telegramă care ne anunţa că trăsura ne aşteaptă la gară. Iată, au trecut cîteva săptămîni de cînd sîntem la Kempa, şi ar trebui să-ţi povestesc felul nostru de viaţă, dar pentru că nu sînt în stare, îţi pot spune numai că am trăit ca-n poveşti. Kempa se află la confluenţa Narevei cu Biebrza : de apă nu e lipsă nici pentru scăldat, nici ca să te plimbi cu barca, asta mă încîntă extraordinar. Învăţ să vîslesc, — am făcut progrese mari, — iar băile sînt ideale. Facem tot ce ne vine în minte, dormim cînd ziua, cînd noaptea, dansăm şi facem nebunii încît în multe situaţii am fi demne de internat într-un sanatoriu de alienaţi.*

Mania nu exagerează. Un aer de inocentă nebunie adie în jurul frumoasei clădiri, pe care cele două ape largi, leneşe şi lucitoare, o cuprind între braţele lor.

De la ferestrele camerelor lor, tinerele Sklodowska zăresc în depărtare întinderi de apă şi verdeaţă, plopi şi sălcii, mărginind maluri scunde pe care deseori le acoperă apele, ce se revarsă în largul cîmpiilor formînd o oglindă nesfîrşită, liniştită, în care se scaldă cerul.

Hela şi Mania au şi luat comanda grupului de băieţi şi fete care locuiesc la Kempa. Stăpînii casei au un obicei foarte original : cînd sînt amîndoi îi dojenesc şi-i ceartă pe tineri, pretinzînd că atitudinea lor ar lăsa de dorit. Dar,

cînd rămîne singur, fiecare dintre soţi, în secret unul de celălalt, participă la nebuniile vinovaţilor cu toată inima şi cu toată îngăduinţa.

Astăzi ce să mai facă ? Să călărească ? Să se ducă la cules de ciuperci sau de agrişe şi să se plimbe prin pădure ? Ar fi prea cuminte ! Mania îl roagă pe Jan Moniuszko, fratele d-nei Fleury, să facă un drum pînă în satul vecin. În lipsa lui, cu ajutorul celorlalte, va reuşi să atîrne de grinzile groase ale tavanului, toate cîte sînt în camera tînărului : patul, masa, scaunele, lăzile, îmbrăcămintea, totul... Şi bietul Moniuszko va trebui, la întoarcere să se descurce prin întuneric printre acest mobilier „aerian".

Dar care e copioasa gustare pregătită pentru cei mai vrednici dintre oaspeţi ? O gustare de la care „copiii" sînt excluşi ? Asta nu se poate. În timp ce oaspeţii se plimbă prin grădină, „copiii" mănîncă tot şi aşază în faţa mesei devastate un manechin confecţionat în fugă, reprezentînd un conte de Fleury ghiftuit. Apoi îşi iau tălpăşiţa.

Unde să-i cauţi pe vinovaţi ? Unde să-i cauţi într-o asemenea zi şi chiar în celelalte zile de vară ? De cîte ori au săvîrşit cîte o nelegiuire au dispărut ca nişte fantome. Cînd crezi că se află în camerele lor, ei stau întinşi pe iarbă, în fundul grădinii, iar cînd zici că-s la plimbare, sînt în pivniţă, gata să golească coşarca cu agrişe strecurată pe furiş de la bucătărie, iar dacă la cinci dimineaţa ai impresia că domneşte ordinea din nou în casă, e semn că toţi sînt plecaţi şi că Mania şi prietena ei de nebunii au stabilit dinainte să se scalde în rîu în zorii zilei. Nu există decît o cale ca să le dai de urmă : făgăduindu-le o nouă serbare cu jocuri şi cîntece. Este ceea ce o face cît mai des posibil Contesa Fleury. În opt săptămîni ea pune la cale trei baluri, două serbări cîmpeneşti, mai multe excursii şi plimbări cu barca.

Şi ea şi soţul ei sînt recompensaţi de-ajuns pentru ospitalitatea lor. Tinerii zvăpăiaţi le oferă dragostea lor, încrederea şi spectacolul risipei lor de bucurie — o bucurie ce rămîne imaculată chiar şi în manifestările lor extravagante.

Au şi surprize pe care le pregăteşte „banda". Împlinindu-se 14 ani de la căsătoria lor, doi delegaţi le aduc o coroană uriaşă de legume, cîntărind aproape 50 de kilograme şi-i poftesc să se aşeze sub un baldachin construit cu multă ingeniozitate. Într-o linişte solemnă, cea mai

mică dintre fete spune o poezie înfiripată anume pentru asemenea momente.

Poezia e opera Maniei. A făcut-o plimbîndu-se prin camera ei cu paşi mari în febrilitatea inspiraţiei. Şi poezia se încheie aşa :

Sperăm de Sfînul Ludovic
Să ne distrăm şi noi un pic.
La picnic să invitaţi băieţi de pretutindeni
La fiecare fată să fie un băiat
Urmînd astfel exemplul vostru
Noi vom păşi curînd
Pe treptele altarului.

Rugămintea nu rămîne fără ecou. Soţii Fleury anunţă pe curînd un mare bal. Stăpîna casei comandă prăjituri, ghirlande, făclii. Mania şi Hela îşi pregătesc ţinuta pentru această unică seară.

Nu e prea uşor să fii încîntătoare, cînd eşti săracă şi cînd o croitoreasă plătită cu ziua nu-ţi lucrează decît două rochii pe an : una pentru bal, alta pentru oraş. Cele două surori îşi fac socoteala banilor şi iau decizii. Voalul care acoperă rochia Maniei s-a învechit, dar fondul de satin albastru se află în bună stare. Trebuie să plece la oraş, să caute în cea mai ieftină prăvălie obiectul necesar, adică voalul care-l va înlocui pe cel vechi : îl va garnisi cu o panglică, cu un nod, va cumpăra de cîteva ruble o pereche de pantofi, va culege un buchet de flori din grădină pe care o să-l prindă la corset, iar altul de trandafiri, în păr...

În seara de Sfîntul Ludovic în timp ce muzicanţii îşi acordează instrumentele, iar Hela, fără asemănare de frumoasă, zburdă prin casa în sărbătoare, Mania se priveşte încă o dată în oglindă. Într-adevăr totul e în ordine : voalul fluturînd primăvăratic, florile proaspete aproape de obrazul rumen, şi pantofii noi, pantofii pe care în zorii zilei, Mania îi va arunca într-un ungher pentru că va fi dansat prea mult cu ei şi nu vor mai avea tălpi defel.

După multă vreme, mama mea cu glasul blînd şi parcă resemnat mi-a povestit de cîteva ori de veselia acelor zile.

Îi priveam chipul obosit, zbîrcit de muncă, griji, de aproape o jumătate de secol. Şi-i mulţumeam destinului că, înainte de a-i fi impus acestei femei vocaţia ei austeră şi nemiloasă, i-a îngăduit măcar pentru scurt timp să se desfete în sanie la kulig, în culmea veseliei, şi să strice o pereche de pantofi de piele proastă într-o noapte de bal.

CAPITOLUL IV

Vocații

Am încercat s-o zugrăvesc pe Mania Sklodowska, fetiță și adolescentă, cu jocurile și cu munca ei.

E sănătoasă, onestă, sensibilă și voioasă. Are o inimă iubitoare. Este o fată, spun profesorii „remarcabil dotată". Este o elevă eminentă. Dar pînă la urmă nu se deosebește totuși întru nimic de copiii din juru-i, decît prin niște sclipiri fugare. Nimic nu semnalează încă geniul.

Iată un alt portret : acela al tinerei fete. E mult mai sobru. În existența Maniei au dispărut chipurile iubite, pe care numai memoria ei fină le va mai reține pînă în ultimele zile. Încet, încet și prieteniile s-au schimbat. Nici pensionul, nici liceul, nici legăturile de colegialitate, aparent atît de puternice nu mai există, se destramă destul de ușor, odată ce ele nu mai sînt menținute de legăturile zilnice. Destinul Maniei se decide între două ființe pline de bunătate, de înțelegere, și de cinste, care sînt cele mai apropiate rude, — tatăl și sora ei mai mare.

Lîngă acești prieteni doresc s-o prezint pe Mania clădindu-și viitorul cu mintea ei bine dotată.

Însă în vreme ce, cei mai mulți își pun în gînd lucruri lipsite de măsură, cît rămîne de umil — chiar și în aparenta lui cutezanță, — idealul viitoarei Marie Curie.

*

* *

După cele paisprezece luni de hoinăreală, Mania se întoarce în septembrie la Varșovia, în sînul familiei, în casa de lîngă gimnaziu, în care și-a petrecut copilăria.

O schimbare importantă în modul de viață al familiei Sklodowski determină părăsirea străzii Leszno pentru strada Nowolipki. Din cauza vîrstei, profesorul cu toate că își ține cursurile, a refuzat să mai primească interni în pensiune. Într-un apartament mult mai mic, mai intim, — și mult mai sărac, — se instalează Mania cu familia. Un astfel de cadru predispune la meditație, la muncă.

Cei care-l întîlnesc pentru prima dată pe Sklodowski îl găsesc foarte dur. Treizeci de ani de profesorat i-au dat o anume solemnitate acestui om scurt și gras, care din pricina anumitor obiceiuri, rămîne tipul reprezentativ de funcționar : cu îmbrăcăminte de culoare închisă, permanent periată, meticulos, cu gesturi precise, cuvîntul sentențios. Oricare acțiune a vieții lui a fost îndeplinită cu metodă. Dacă compune o depeșă, fraza e logică, scrisul ordonat. Dacă în timpul vacanței își duce copiii în excursie nu lasă nimic la voia întîmplării. Un plan întocmit din timp îi conduce pe excursioniști prin cele mai atrăgătoare locuri, și, pe drum, profesorul nu pierde din vedere să le atragă atenția, cu multă elocvență asupra frumuseții vreunui peisaj sau al importanței istorice a vreunui monument.

Mania nu bagă în seamă aceste mici preocupări tipice de pedagog. Ea își iubește mult tatăl. El este protectorul și conducătorul lor. Și crede că el știe tot ce se află în univers.

E adevărat că dl. Sklodowski știe totul sau aproape totul. În ce țară a Europei întîlnești astăzi, la un universitar oarecare o asemenea erudiție ? Acest cap de familie care își chivernisește cu atîta efort veniturile, mai găsește răgazul să-și dezvolte cunoștințele științifice cercetînd publicațiile pe care le găsește cu mult efort. I se pare normal să fie informat asupra progresului chimiei, al fizicii. Și foarte normal, de asemeni, să știe greaca, latina, și în afară de poloneză și rusă, să vorbească franceza, engleza și germana, să traducă în limba maternă, în proză sau în versuri, cele mai frumoase opere ale autorilor străini ; să compună numeroase poezii, pe care le notează cu grijă într-un caiet de școală, cu coperțile negre cu verde ; *Prietenilor mei cu prilejul unei aniversări... Urare cu prilejul unei căsătorii... Elevilor mei de odinioară...*

În fiecare sîmbătă, dl. Sklodowski, fiul și cele trei fiice își petrec seara împreună dedicînd-o literaturii. Pe-

trec seara împreună discutînd lîngă samovarul ce dă în clocot. Bătrînul citeşte sau recită versuri. Copiii îl ascultă cu sinceră admiraţie : acest profesor cu fruntea dezgolită, cu faţa aspră, inexpresivă, prelungită de o barbă căruntă e înzestrat cu un mare har de a vorbi. De la o sîmbătă la alta capodoperele trecutului s-apropie de Mania, tălmăcite de un glas prietenos. Cîndva acelaşi glas prietenos îi povestea întîmplări din călătorii sau o familiariza cu romanul „David Copperfield", pe care dl. Sklodowski îl traducea în limba poloneză, fără nici o greşeală. Acum acelaşi glas pe care nenumăratele ore de curs la gimnaziu l-au cam obosit, declamă celor patru tineri cu atenţia încordată, lucrările autorilor romantici, care au fost în Polonia poeţii răscoalei şi ai umilinţelor : Slowacki, Krasinski, Mickiewicz ! Întorcînd filele cărţilor învechite, dintre care unele au fost interzise din ordinul ţarului şi tipărite apoi clandestin, lectorul scandează tiradele eroice din Jupîn Thadée sau versurile dureroase din Kordyan.

Mania nu va uita niciodată aceste seri. Datorită tatălui său ea evoluează într-o atmosferă intelectuală de o rară calitate, pe care puţine fete o vor cunoaşte. O legătură trainică o apropie de omul care face eforturi impresionante pentru ca viaţa ei să fie interesantă şi atractivă. Dar în afecţiunea sa dominată de îngrijorare, bănuieşte chinul pe care îl camuflează aparenta seninătate a d-lui Sklodowski. Tristeţea unui văduv care n-a reuşit să se consoleze. Tristeţea unui funcţionar persecutat, condamnat să execute sarcini de subaltern. Remuşcările unei fiinţe scrupuloase care tot îşi mai reproşează aventura financiară care i-a înghiţit modesta sa avere.

Uneori nereuşind să se stăpînească, bietul om se tînguieşte :

— Cum de-am pierdut asemenea sumă ? Eu care nădăjduiam să vă ofer educaţia cea mai aleasă ! Să vă înlesnesc posibilitatea de a călători, să vă trimit la studii în străinătate... Iată compromis totul. Nu mai am bani, nu mai pot să vă ajut. Curînd voi cădea eu pe capul vostru. Ce veţi deveni oare ?

Profesorul oftează neliniştit şi întorcîndu-se spre copii, aşteaptă parcă cuvintele lor de protest care să-l aline. Sînt adunaţi în jurul lămpii de petrol, în micul birou înviorat de plante verzi, îngrijite cu dragoste. Patru frunţi încăpăţînate, patru zîmbete de încurajare... În toate aceste pri-

viri strălucitoare, de la albastrul cicoarei pînă la gri-ul cenuşiu, se citeşte aceaşi dorinţă, aceeaşi speranţă :

— Sîntem tineri. Sîntem puternici.

Sînt uşor de înţeles temerile d-lui Sklodowski. În acest an de care depinde viitorul, situaţia copiilor e departe de a fi satisfăcătoare.

Problema e simplă : cu restrînsele venituri care într-o zi vor fi reduse la o pensie oarecare, capul familiei abia va reuşi să plătească chiria, hrana şi o femeie de serviciu. Deci Josef, Bronia, Hela şi Mania trebuie să înceapă încă de pe-acum să-şi cîştige existenţa.

Prima idee ce le vine în minte băiatului şi fetelor celor doi pedagogi, este desigur să dea lecţii. *„Student în medicină predă lecţii particulare“. „Lecţii de aritmetică, de geometrie şi franceză predă o tînără diplomată. Preţuri modeste.“* Tinerii Sklodowski fac parte dintre sutele de asemenea tineri care, la Varşovia, predau lecţii.

Meserie grea. La şaisprezece ani şi jumătate, Mania învaţă ce este oboseala şi umilinţele care o pîndesc pe orice meditatoare. Drumuri lungi prin oraş pe ploaie şi pe frig ; elevi îndărătnici sau leneşi ; părinţii elevilor care te fac să aştepţi la nesfîrşit în curentul vestibulelor. (Domnişoara Sklodowska să aibă dacă vrea bunătatea să mai aştepte... fiica mea se reîntoarce peste un sfert de ceas), sau care, din comoditate uită să-ţi achite la sfîrşitul lunii cele cîteva ruble, pe care le-ai aşteptat cu atîta înfrigurare, pe care sperai să le încasezi chiar în dimineaţa aceea...

Iarna se apropie. În strada Nowolipki viaţa e posomorîtă iar fiecare zi seamănă cu cea precedentă.

Nici o noutate la noi acasă, scrie Mania. *Florile o duc bine, azaleele au înflorit. Lancet doarme pe covor. Gucia, croitoreasa cu ziua, îmi transformă rochia pe care am vopsit-o : îmi va veni bine şi e frumoasă. A Broniei e deja gata şi-mi place. N-am scris nimănui. N-am timp şi nici bani. O cunoştinţă cu care aveam relaţii mai vechi a venit să ne întrebe cît ar costa o lecţie. Bronia i-a cerut o jumătate de rublă pe oră şi doamna a luat-o la fugă, de parcă ar fi luat foc.*

Este oare Mania doar o fată fără zestre, harnică, deşteaptă, a cărei grijă nu e decît aceea de a-şi înmulţi cli-

entela ? Nu... A fost nevoită să înfrunte cu curaj vicisitudinile vieţii, dînd lecţii particulare. Dar are şi o altfel de viaţă, — tainică şi pasionantă. Ca orice poloneză a epocii, este înflăcărată de idealuri.

Există un ideal comun al acestor tineri : idealul naţional. Dorinţa de a sluji Polonia se înscrie în planurile lor de viitor, mai presus de ambiţii personale, mai presus de dragoste şi căsătorie. Unii aspiră să lupte fără preget cu riscul vieţii, pun la cale comploturi. Alţii înfruntă pericolul organizînd dispute. Iar alţii nutresc un ideal mistic, — deoarece religia catolică e şi ea o evadare, o metodă de contracarare a asupririi din partea ortodoxismului.

Pe Mania a părăsit-o idealul mistic. Prin tradiţie şi bună-cuviinţă ea continuă să frecventeze biserica, dar credinţa ei zdruncinată cîndva prin moartea d-nei Sklodowska s-a ruinat încetul cu încetul. După ce a suferit profund pierderea uneia dintre mamele cele mai credincioase, fata trăieşte de şase-şapte ani sub influenţa tatălui său, catolic neconvins, liber cugetător, încăpăţînat. Din smerenia copilăriei nu i-au mai rămas decît ceţoase dorinţi, rîvna de a adora ceva superior, ceva măreţ.

Cu toate că printre prietenele ei se află patriote revoluţionare, cărora cu imprudenţă le împrumută paşaportul, Mania nu mai visează să ia parte la atentate, să arunce bombe în trăsura ţarului ori în aceea a guvernatorului oraşului. Se plănuieşte o amplă mişcare în sînul „inteligentziei“, din care face parte şi tînăra fată, pentru a înlătura „himerele zadarnice“... La o parte cu regretele inutile, cu dorinţele nesăbuite de autonomie. Singurele lucruri demne de reţinut : munca, constituirea în Polonia a unui extraordinar capital intelectual şi iluminarea poporului, pe care autorităţile îl ţine anume în întuneric.

Doctrinele filozofice ale epocii dau acestui avînt naţional o orientare cu totul deosebită. De la o vreme, pozitivismul lui August Comte şi Herbert Spencer a creat în Europa un nou mod de a gîndi. În acelaşi timp, lucrările lui Pasteur, ale lui Darwin, ale lui Claude Bernard au venit să încununeze ştiinţele exacte cu un imens prestigiu. La Varşovia, ca şi în alte părţi — mai mult chiar decît în alte locuri, — moda se distanţează de scrierile romantice. Ea dispreţuieşte de la un timp lumea sensibilităţii, a artei. Adolescenţii, care datorită vîrstei emit judecăţi tranşante, pun deodată chimia şi biologia mai presus de literatură şi părăsesc cultul literaţilor pentru cel al savanţilor.

Numai că, dacă în ţările libere acest curent de idei se poate desfăşura la lumina zilei, nu acelaşi lucru se petrece în Polonia, unde orice manifestare de independenţă spirituală e considerată suspectă. Teoriile noi fac drumuri lungi şi se răspîndesc pe căi tăinuite.

La puţin timp după reîntoarcerea ei la Varşovia, Mania Sklodowska ia legătura cu „pozitiviştii" înflăcăraţi. O femeie, domnişoara Piasecka are asupra ei o mare influenţă. Blondă, slabă, de o urîţenie atractivă, această institutoare de liceu nu are decît douăzeci şi şapte de ani. Îndrăgostită de un student, pe nume Norblin, de curînd expulzat din Universitate pentru activitatea lui politică ea se interesează cu pasiune de doctrinele moderne.

Timidă la început, într-un fel neîncrezătoare, Mania e atrasă curînd de ideile îndrăzneţe ale prietenei sale. Împreună cu surorile ei, Bronia şi Hela şi cu colega Maria Rakowska, e admisă în rîndurile „Universităţii libere" ; profesorii predau în mod benevol lecţii de anatomie, de istorie naturală, de sociologie tinerilor dornici de a-şi lărgi orizontul de cultură. Cursurile se ţin în secret la domnişoara Piasecka sau în altă casă particulară. Adunaţi cîte opt sau zece, discipolii iau notiţe. Îşi imprumută broşurile şi articolele. La cel mai mic zgomot tresar. Dacă ar fi descoperiţi de poliţie, desigur că niciunul n-ar scăpa de închisoare.

Păstrez o amintire foarte vie despre această atmosferă de fraternitate intelectuală şi socială, va scrie d-na Curie patruzeci de ani mai tîrziu. *Mijloacele de acţiune erau insuficiente şi rezultatele obţinute nu puteau fi considerabile ; totuşi am convingerea că ideile ce ne-au călăuzit atunci sînt singurele care ar fi reuşit să ne conducă spre un real progres social. Nu putem spera să construim o lume mai bună fără să-l facem mai bun pe fiecare individ. În temeiul acestui scop, fiecare dintre noi e dator să muncească pentru propria lui perfecţionare preluînd din viaţa întregii Umanităţi partea sa de răspundere, — sarcina noastră fiind mai ales aceea de a-i sprijini pe acei cărora le putem fi mai de folos.*

Scopul universităţii libere nu este numai acela de a îmbogăţi cunoştinţele tinerilor ieşiţi din gimnazii. Elevii la rîndul lor fac operă de educatori. Încurajată de domnişoara Piasecka, Mania va da lecţii unor femei din popor;

Le citeşte lucrătoarelor dintr-un atelier de confecţii şi adună carte cu carte ca să realizeze o mică bibliotecă în limba poloneză numai pentru lucrătoare.

Cine îşi poate imagina neastîmpărul acestei tinere de şaptesprezece ani ? Copilăria ei s-a scurs în faţa unor divinităţi misterioase : aparatele de fizică ale tatălui său. Chiar înainte ca ştiinţele să fi ajuns „la modă", dl. Sklodowski îi transmisese pasiunea sa pentru ştiinţă. Însă acest univers nu-i este suficient înflăcăratei Mania. Iată că se cufundă în alte domenii ale cunoaşterii lumii. Auguste Comte este pe planul întîi. Evoluţia socială de asemeni. Mania nu visează să studieze numai matematica şi chimia. Ea vrea să reformeze ordinea stabilită. Vrea să lumineze masele populare... Cu idei progresiste, cu suflet generos ea rămîne în sensul curat al cuvîntului, o socialistă. Totuşi ea nu aderă la gruparea studenţilor socialişti care se află în Varşovia. Înainte de toate şi mai presus de orice vrea să-şi slujească ţara.

Nu ştie însă deocamdată că va trebui să aleagă unul dintre visuri. Ea confundă cu aceeaşi exaltare sentimentul naţional, ideile sale umanitariste şi aspiraţiile intelectuale.

În mijlocul acestor doctrine şi acestor frămîntări, rămîne, ca prin miracol, fermecătoare. Educaţia severă şi aleasă pe care a primit-o, exemplul fiinţelor smerite ce i-au vegheat adolescenţa, o apără împotriva nesăbuinţelor. Există în firea ei o tainică demnitate, un farmec care-i va însoţi permanent entuziasmul şi pasiunea. În nici un moment al vieţii n-o găsim făcînd pe revoltata ori demascîndu-şi libertatea de gîndire. Niciodată independenta Mania nu va rosti un cuvînt trivial. Niciodată nu-i va veni în minte să aprindă o ţigară.

Cînd repetiţiile în oraş, lecţiile în ateliere şi cursurile secrete de anatomie îi lasă ceva răgaz, ea se retrage în casă să citească şi să scrie. Unde e vremea romanelor anoste şi absurde ? Acum îi citeşte cu nesaţ pe Dostoievski şi pe Goncearov şi *Emancipaţii* lui Boleslav Prus —, în care află portrete asemănătoare ei, tinere poloneze avide de cultură. Jurnalul ei intim reflectă viaţa interioară a unei tinere fiinţe agere şi parcă dezorientate în faţa harurilor cu care a fost înzestrată. Pe zeci de pagini găseşti desene făcute cu creionul care ilustrează cu iscusinţă fabulele lui La Fontaine. Versuri germane şi poloneze. Un fragment din Max Nordau din *Minciunile convenţionale*. Krasinski, Slovacki, Heine. Trei pagini din *Viaţa lui Iisus*

de Renan. Nimeni altul nu a pus mai presus interesul Umanității față de vanitățile lumești... Încercări filozofice rusești, un pasaj din Louis Blanc, o pagină din Brandes. Și din nou Heine și Musset și Sully Prudhomme și François Coppée, traduși de Mania în versuri poloneze.

Căci, — contradicție ! — „emancipata" care din dispreț față de cochetărie și-a tăiat foarte scurt superbul ei păr blond copiază în întregime versul acesta încîntător dar cam anost :

„Dacă ți-aș fi mărturisit încet, cîndva, că te iubesc,
O, cine știe, negricioaso cu albaștri ochi, ce mi-ai fi răspuns ?"

Cred că Mania se ferește să mărturisească celorlalți colegi neiertători că îi place *Adio, Suzon* sau *Vasul sfărîmat*. Abia și-o mărturisește ei. Îmbrăcată sobru, cu obrazul ciudat de copilăresc din cauza părului prea scurt, care în loc să-i evidențieze personalitatea, o transformă într-o fetiță, — aleargă între reuniuni și conferințe, dialoghează, se agită. Recită în fața prietenelor poeziile lui Asnyk, inspirate de o impetuoasă înflăcărare, și care au devenit crezul acestui grup :

Căutați raza curată a adevărului,
Căutați drumuri necunoscute și noi.
Chiar dacă privirea omului va ajunge departe
Încîntătoarele uimiri nu-i vor lipsi...
... Fiecare epocă își are visurile ei
Și nu le mai socoate pe cele ce-au fost ieri
Voi să luați în mîini torța științei !
Operă nouă făuriți din truda veacurilor ce trecură
Și construiți Lăcașul Viitorului.

Oferindu-i Mariei Rakowska o fotografie de-a ei și de-a Broniei, surprinse împreună într-un instantaneu emoționant, scrie peste imagine o dedicație irevocabilă : „Unei pozitiviste idealiste, — din partea a două idealiste pozitive".

Cele două „idealiste pozitive" petrec împreună ore întregi, în timpul cărora încearcă să-și realizeze un plan privind viitorul lor. Vai, nici Asnyk, nici Brandes nu le vor

indica o cale prin care să-şi poată urma totuşi cursurile într-un oraş în care Universitatea este închisă pentru femei. Sau să le prepare vreo reţetă magică cu ajutorul căreia să facă avere cît ai bate din palme dînd lecţii, cu o jumătate de rublă, ora.

Generoasa Mania e dezolată. Fata aceasta, cea mai mică din familie, se simte responsabilă faţă de viitorul celor mari. Josef şi Hela, din fericire o tulbură mai puţin : tînărul va fi în curînd medic, iar încîntătoarea şi impetuoasa Hela, care oscilează între profesorat şi cariera de cîntăreaţă, cîntă cît o ţine gura şi obţine diplome, respingînd cererile în căsătorie.

Dar Bronia ? „Cum s-o ajute pe Bronia ?"... De cînd a terminat liceul toată gospodăria e pe capul Broniei. Face cumpărăturile, întocmeşte meniurile, veghează coptul prăjiturilor. A devenit o adevărată gospodină. — şi e dezolată că nu are posibilitatea de a fi altceva. Mania ştie bine amărăciunile surorii sale, al cărei vis nu e altul decît să facă medicina apoi să revină în Polonia şi să rămînă medic la ţară. Biata fată a chivernisit o sumă de bani, dar şcoala în străinătate ar costa o sumă mult mai mare. Cîte luni, cîţi ani va mai aştepta ?

Mania are o astfel de fire, încît tensiunea vizibilă şi demoralizarea Broniei devin pentru ea o preocupare obsedantă. Îşi uită propria ei ambiţie. Uită că şi ea e ademenită de Pămîntul Făgăduinţei. A visat de multe ori să străbată miile de kilometri care o despart de Sorbona, să-şi ostoiască setea de învăţătură, care ţine de natura ei adevărată şi să se întoarcă cu preţiosul ei bagaj pentru a face o modestă operă de educaţie printre dragii ei polonezi.

Dacă destinul Broniei o tulbură aşa de mult, asta e datorită faptului că o apropie de această fată legături mai puternice decît acelea de sînge, căci de la moartea d-nei Sklodowska, Bronia o ocroteşte ca o adevărată mamă. Într-o familie strîns unită ca a lor, cele două surori s-au ataşat una de alta pentru totdeauna. Firile lor se completează într-un mod interesant : cea mai mare îşi impune spiritul practic şi experienţa ei Maniei, căreia-i împărtăşeşte cele mai neînsemnate griji cotidiene. Cea mai mică, mai pasionată şi mai timidă, este pentru Bronia o tînără şi minunată prietenă a cărei prietenie se îmbogăţeşte prin sentimentul de recunoştinţă, prin simţămîntul de a avea nişte datorii, pe care va trebui să le înapoieze. Într-o zi, cînd Bronia înşira nişte cifre pe hîrtie, făcînd pentru a mia oară

socoteala banilor ce-i are, sau mai curînd a celor ce nu-i are, Mania îi spune de-a dreptul :

— De la o vreme mă tot gîndesc. Am vorbit şi cu tata şi mi se pare că am găsit o soluţie.

— Ce soluţie ?

Mania se apropie de sora ei. Ce vrea ea să spună nu e o glumă. Va trebui să-şi cîntărească bine cuvintele.

— Iată. Cu economiile pe care le-ai făcut, cîte luni crezi că ai putea trăi la Paris ?

— Aş putea plăti drumul şi întreţinerea pe un an la facultate, răspunde în grabă Bronia. Dar cursurile au durata de cinci ani, ştii asta ?

— Da. Bronia, înţelege că din plata lecţiilor cu jumătate de rublă ora, nu vom ieşi niciodată din greutăţi.

— Şi ?

— Şi, hai să facem un plan. Dacă luptăm fiecare pe cont propriu, nu vom răzbi niciunul să plecăm vreodată. Dar cu metoda mea, te vei urca în tren la toamnă... peste cîteva luni.

— Vorbeşti prostii, Mania !

— Nu ! La început cheltuieşti banii tăi. După aceea fac eu totul ca să-ţi trimit banii de care vei avea nevoie ; tata la fel. Între timp eu adun bani şi pentru studiile mele viitoare. Cînd tu vei deveni medic, atunci plec eu. Mă vei ajuta tu.

Bronia simte că-i dau lacrimile. Înţelege bine nobleţea acestui gest. Dar în planul pe care-l prezintă Mania rămîne un element neclar.

— Nu pricep. Cum vei reuşi tu să cîştigi banii necesari pentru întreţinerea ta, din care să-mi trimiţi şi mie, şi în plus să mai şi economiseşti ?

— Ai să vezi îndată, răspunde Mania fără grijă. Soluţia despre care ţi-am vorbit e cam aşa : îmi voi găsi o slujbă de guvernantă la o familie. Hrana, locuinţa şi spălatul nu mă vor costa nimic. În acest fel eu voi economisi 400 de ruble pe an dacă nu chiar mai mult ... Vezi aşadar că soluţia mea e destul de bună.

— Mania... Micuţa mea Maniusia !...

Şi totuşi pe Bronia nu alegerea acestei munci inferioare o impresionează. Ca o adevărată „idealistă", ea dispreţuieşte prejudecăţile sociale, ca şi sora ei.... Nu... O nelinişteşte gîndul, că pentru a-şi permite să meargă la

studii, Mania se osîndeşte la o muncă anostă, la o crudă aşteptare. Şi e împotrivă.

— De ce-aş pleca eu prima? De ce să nu inversăm rolurile? Tu eşti atît de dotată... Chiar mai dotată decît mine. Vei repurta repede succese. De ce atunci, *eu*?

— Ah, Bronia, nu fi aşa netoată! Fiindcă tu ai 20 de ani iar eu numai şaptesprezece. Fiindcă mi se pare că tu aştepţi de secole iar eu am mai mult timp la dispoziţie. Asta e şi părerea tatălui nostru; e normal ca aceea care e mai mare să plece prima la drum. Cînd tu vei avea clientelă mă vei acoperi cu aur, — de altfel şi cred în aşa ceva! E bine să luăm o hotărîre inteligentă şi utilă.

În zorii unei zile de septembrie a anului 1885, o fată aşteaptă liniştită să-i sosească rîndul în sala de aşteptare a unei agenţii de plasare. A îmbrăcat rochia cea sobră din cele două pe care le are. Sub pălăria decolorată, acele strîng părul pe care l-a lăsat de cîteva luni să-i crească. O învăţătoare şi încă una „pozitivistă" nu se cade să umble cu părul scurt. O învăţătoare trebuie să fie corectă, simplă, să nu aibă nimic ieşit din comun.

Uşa se deschide. O fată slabă cu chipul abătut traversează sala, şi la plecare, îi face Maniei un semn de bun rămas. O colegă. Au vorbit cîteva momente, stînd alături pe două scaune cu fundul din împletitură de pai, unicele piese de mobilier din toată camera, urîndu-şi una alteia succes.

Mania se ridică. Deodată o cuprinde emoţia. Mîna ei strînge în mod inconştient un teanc de hîrtii şi de scrisori. În camera de alături se află o doamnă grasă, la un birou minuscul.

— Ce doreşti domnişoară?

— Caut un post de învăţătoare.

— Ai recomandări?

— Da... Am dat lecţii. Iată recomandările de la părinţii elevilor. Iată şi diploma.

Directoarea agenţiei examinează cu ochi profesional actele Maniei. Îşi concentrează atenţia. Ridică capul şi o priveşte pe fată cu mult interes.

— Ştii bine germana, rusa, franceza, poloneza, engleza?

— Da, doamnă... engleză nu așa bine. Dar pot să predau materia din programele oficiale. Am terminat școala cu medalia de aur.

— A !... Și care sînt pretențiile matale ?

— Patru sute de ruble pe an și întreținere.

— Patru sute, repetă doamna fără comentariu. Ce sînt părinții ?

— Tatăl meu e profesor de liceu.

— Bine. Voi vedea despre ce e vorba. Poate îți voi găsi ceva de lucru. Ce vîrstă ai ?

— Șaptesprezece ani, răspunde Mania, care s-a îmbojorat la față și adaugă repede, cu un zîmbet de încurajare :

— În curînd voi avea optsprezece.

Doamna, într-o „englezească" perfectă, completează fișa candidatei :

„Maria Sklodowska. Recomandări bune. Studii. Postul cerut : învățătoare. Salariu : patru sute de ruble pe an."

Îi dă înapoi actele Maniei.

— Mulțumesc domnișoară. Îndată ce voi găsi un post vei primi acasă răspunsul.

CAPITOLUL V

Guvernantă

Mania către verișoara ei Henriette Michalowska, 10 septembrie 1885 :

Dragă Henriette, de cînd ne-am despărțit, duc viața unei prizoniere. După cum știi am găsit un post la B. — o familie de avocați. Nu aș dori nici celui mai rău dușman să trăiască într-un asemenea infern ! Pînă la urmă relațiile mele cu doamna B. ajunseseră să se răcească atît de mult, încît n-am mai putut suporta și i-am spus-o. Cum ea avea aceleași impresii despre mine pe care și eu le-aveam despre ea, ne-am înțeles perfect.

E una din casele bogate în care, atunci cînd vin oaspeții se vorbește franceza, o franțuzească de hornari, — în care nu se achită facturile decît la șase luni, unde se aruncă banii pe fereastră, deși chiar petrolul din lampă este folosit cu zgîrcenie. Au cinci servitori, vor să pară oameni rezonabili, dar în fond sînt mînați de prostia cea mai crasă. În fine, să zic pe un ton dulce, sînt niște bîrfitori, — nu scapă nimeni de tăișurile răutății ce-i stăpînește.

Am avut de cîștigat aici căci am cunoscut mai bine specia umană. Am învățat că personajele descrise în romane există cu adevărat și e inutil să mai ai relații cu oamenii pe care averea i-a degradat cu totul.

Tabloul e zugrăvit fără menajamente. Venind din sufletul unei ființe lipsită de răutate, el ne demonstrează

cît de naivă este Mania și cîte iluzii își mai face încă. Instalîndu-se la întîmplare, într-o familie poloneză bogată ea credea că va găsi niște părinți plini de bunăvoință și niște copii prietenoși. Era gata să ierte totul și să iubească. Decepțiile ei au fost amare.

Corespondența micii guvernante ne ajută să apreciem în mod indirect diferența dintre lumea ce o înconjoară și cea pe care a părăsit-o. În cercul ei de intelectuali i s-a întîmplat de multe ori să întîlnească și figuri mediocre. Dar niciuna nu i-a creat impresia că ar fi avut un suflet josnic sau interesat și că ar fi disprețuit onestitatea. Acasă n-a auzit niciodată o vorbă urîtă sau trivială. Certurile familiale, bîrfele răutăcioase, ar fi îngrozit pe oricine din familia Sklodowski. De cîte ori această fetiță va fi nevoită să țină piept prostiei, micimii sufletești sau vulgarității, vom observa mirarea și revolta ei.

Calitățile celor ce-au însoțit adolescența Maniei, inteligența lor vie, ne poate da cheia enigmei obsedante. Cum de nu au fost scoase la iveală mai devreme vocațiile adolescentei, genialitatea ei ? De ce n-a fost trimisă Mania la studii la Paris, în loc să fie lăsată să ia un post de guvernantă ?

Trăind printre ființe excepționale, alături de cei trei tineri care aduceau în casă numai diplome și medalii, care ca și ea, erau străluciți la învățătură, ambițioși, avizi de studii, viitoarea Marie Curie nu părea deloc o ființă excepțională. Dar într-o lume mărginită, însușirile deosebite, se descoperă imediat, stîrnind mirarea și dînd loc la discuții. Acasă cresc sub același acoperiș, Josef, Bronia, Hela și Mania, rivali pe planul științei și toți cu aptitudini și de o vastă cultură. S-a întîmplat ca nimeni, — nici bătrîni, nici tineri, — să nu vadă în vreunul dintre acești copii semnele marilor spirite, ce aruncă primele raze. Nici unul nu presupune că Mania e plămădită din alt aluat decît fratele și surorile ei. Nici ea însăși nu-și dă seama de asta.

Cînd se compară cu frații ei, modestia ajunge pînă la umilință. Însă în familii burgheze în care a introdus-o noua ei muncă, superioritatea ei sare în ochi, chiar în proprii ei ochi, ceea ce îi dă o mare satisfacție. Fata care nu ține cont de privilegiul nașterii și nici de avere, și de care invidia nu se va lipi niciodată, e mîndră de originea ei și de instruirea pe care a primit-o. Privitor la modul

în care îşi judecă „patronii" vom observa că rămîne sfidătoare, şi că o domină un orgoliu inocent.

Mania nu a tras de pe urma primei experienţe numai unele învăţăminte filozofice asupra oamenilor, mai cu seamă asupra „oamenilor pe care bogăţia i-a corupt". A înţeles că soluţia propusă mai de demult Broniei are nevoie de modificări substanţiale.

Primind o slujbă în Varşovia, sperase să cîştige o sumă însemnată de bani, fără a se osîndi la un surghiun chinuitor. A rămîne în oraş însemna pentru neexperimentata guvernantă o atenuare a chinului. Însemna să rămînă lîngă casa părintească şi zilnic să poată să tragă o fugă şi să stea de vorbă cu tatăl ei. Însemna să-şi păstreze relaţiile cu prietenii de la Universitatea liberă — şi mai ştii ? — să aibă posibilitatea de a participa la cursurile serale.

Dar sacrificiul cere sacrificiu: nu te poţi sacrifica pe jumătate. Destinul pe care şi l-a ales nu este încă destul de dur. Mania nu cîştigă cine ştie ce, dar cu siguranţă cheltuieşte mult. Cumpărăturile zilnice îi lasă la sfîrşitul lunii economii destul de modeste. Trebuie să strîngă mai mult să o ajute pe Bronia, care pleacă cu Maria Rakowska la Paris, unde va trăi în sărăcie, în cartierul latin. Şi, iată că se apropie şi retragerea la pensie a d-lui Sklodowski. În curînd bătrînul va avea nevoie de ajutor. Ce să facă ?

Mania nu rămîne pe gînduri. I s-a vorbit cu 2—3 luni în urmă de o slujbă de învăţătoare la ţară, bine plătită. Zis şi făcut ! Acceptă să plece departe la ţară, făcînd un salt în necunoscut. Vreme de mai mulţi ani va sta departe de familie trăind într-o deplină singurătate. Cu atît mai bine. Salariul va fi mai mare, iar în străfundurile unei văgăuni nu va avea pe ce să cheltuiască bani.

— Eu care iubesc atît de mult traiul la ţară ! — îşi zice ea. Cum de nu m-am gîndit mai de mult la asta ?

Îi face cunoscută verişoarei această hotărîre :

Nu mai sînt liberă pentru un timp îndelungat, deoarece după ce am ezitat o vreme, m-am hotărît să accept o slujbă la ţară, în regiunea Plock, pentru 500 de ruble pe an, începînd de la 1 ianuarie. E acelaşi post ce mi s-a propus mai de mult şi pe care l-am lăsat să-mi scape. Oamenii de acolo nu sînt mulţumiţi de guvernanta lor şi aceasta e motivul pentru care m-au solicitat. Nu-i ex-

clus ca nici eu să nu le plac, cum nu le-a plăcut nici cealaltă.

În ianuarie 1886, ziua plecării spre tărîmuri friguroase și triste, e o dată necruțătoare în viața Maniei. Și-a luat rămas bun cu multă bărbăție de la tatăl ei. Și i-a dat încă o dată noua ei adresa :

Domnișoara Maria Sklodowska,
La domnul și doamna Z...
Szczuki
prin Przansysz.

S-a urcat în vagon. A mai văzut o clipă silueta scundă a profesorului și i-a mai zîmbit o dată. A simțit apoi cum o cuprinde singurătatea încă necunoscută. Singură, — se află singură pentru prima oară în viața ei !

O cuprinde un fel de teamă, pe această fată de optsprezece ani. În trenul care merge agale spre meleaguri necunoscute, Mania tremură de emoție și de îngrijorare. Oare noii ei patroni vor fi ca acei pe care i-a părăsit? Dacă dl. Sklodowski se va îmbolnăvi cît va lipsi ea ? N-a comis oare o nesăbuință ? Zece, douăzeci de întrebări terorizante n-o părăsesc măcar o clipă pe biata fată, ghemuită la fereastra compartimentului, în timp ce în lumina amurgului, privește printre lacrimile ce și le șterge mereu cu mîna, cîmpiile nesfîrșite, îmbrăcate de nea, ce-i fug pe dinainte.

Trei ore de mers cu trenul, și alte patru apoi cu sania pe poteci drepte, în liniștea plină de măreție a unui amurg de iarnă. Dl și D-na Z., care sînt administratori de moșie, exploatează o mare parte din pămînturile prințului Czartoryski, la o sută de kilometri nord de Varșovia. Ajungînd în plină noapte geroasă la poarta casei lor, Mania, frîntă de oboseală, vede ca într-un vis statura stăpînului casei, chipul șters al femeii, și, îndreptate asupra-i, cîteva priviri curioase și scînteietoare de copii.

Un ceai fierbinte și cuvinte de bunăvoință, o întîmpină pe Mania. Urcînd la primul etaj, d-na Z... îi arată Maniei camera, în care după scurt timp o lasă singură, lîngă cele cîteva geamantane sărăcăcioase.

Mania către verișoara ei Henriette, 3 februarie 1886 :

..Iată o lună de cînd mă aflu în casa d-nei și d-lui Z... Am avut deci vreme să mă acomodez cu noul meu trai. Pînă acum mă simt bine. Z... sînt oameni de treabă. Am

legat cu fiica lor mai mare, Bronka, o caldă prietenie şi asta face să-mi pară viaţa mai plăcută. În ce priveşte eleva mea, Andzia, care are aproape zece ani, e o fetiţă cuminte, dar foarte dezordonată şi prea răsfăţată. În fond nu-i pot cere să fie perfectă.

În regiunea aceasta oamenii nu fac nimic, se gîndesc numai la distracţii, şi pentru că noi cei din casă ne ţinem mai la o parte de asemenea alaiuri zgomotoase, am devenit un fel de curiozitate pentru oamenii din jur. Închipuie-ţi că numai la o săptămînă de la venirea mea aici a început să se vorbească despre mine fără nici o bunăvoinţă, fiindcă necunoscînd încă pe nimeni, n-am vrut să particip la un bal la Karwacz, centrul regional al deşucheaţilor. Şi, cu toate acestea n-am regretat deloc, fiindcă dl şi d-na Z... s-au întors de la bal după prînz : m-am bucurat că am reuşit să scap de această încercare, mai cu seamă că acum nu mă simt prea bine.

Şi aici s-a dat un bal, în seara Regilor. Am observat atunci spre bucuria mea că o bună parte dintre invitaţi sînt demni de peniţa unui caricaturist. Tineretul nu reuşeşte să atragă interesul : fetele sînt nişte gîşte care nu deschid gura, cu excepţia celor care o fac prea provocator. Sper că sînt şi unele mai inteligente. Pînă acum Bronka, (domnişoara Z...) mi se pare o perlă rară, atît prin bunul ei simţ, cît şi prin modul în care priveşte viaţa.

Lucrez şapte ore pe zi : patru cu Andzia, trei cu Bronka. E destul de mult. Dar nu mă plîng. Camera e mare... E largă, liniştită, plăcută. În familia Z... găseşti o adevărată colecţie de copii : trei băieţi la Varşovia, (unul la Universitate, doi la liceu interni). Acasă Bronka, (de 18 ani), Andzia (de 10 ani), Stas, în vîrstă de trei ani şi Marychna o fetiţă de şase luni. Stas e un mare ştrengar. Mama lui a încercat să-i explice că Dumnezeu se află peste tot. Iar el cu o expresie preocupată, a întrebat : Şi-atunci o să mă prindă ? O să mă muşte cu dinţii ? Ne distrează enorm pe toţi.

Mania se opreşte, îşi aşază condeiul pe masa de scris, pe care şi-a instalat-o lîngă fereastră şi iese în balcon, înfruntînd frigul în rochia de lînă. Peisajul ce i se aşterne privirii o face să pufnească în rîs ! Nu e oare amuzant să te îndrepţi spre o casă de ţară solitară, imaginîndu-ţi o privelişte rustică, şesuri nesfîrşite, păduri, ca apoi deschizînd fereastra camerei, să observi că îţi răsare în faţa pri-

virilor, un coş agresiv şi înalt de fabrică, care împroşcînd cerul cu vălătuci de fum, aruncă mereu pe gură dire de funingină neagră ?

Pe distanţe de kilometri, de jur împrejur n-ai să întîlneşti nici crîng, nici livadă, nimic altceva, decît sfeclă şi iar sfeclă, ce acoperă pustietatea cîmpului. Toamna, sfeclele pline de pămînt sînt îngrămădite în care trase de boi ce se îndreaptă spre fabrică, — o fabrică de zahăr. Ţăranii seamănă, prăşesc şi recoltează doar pentru fabrică. În jurul acestor clădiri cu aspect dezolant, construite din cărămidă netencuită, se înşiră căsuţele micului cătun căruia îi zice Krasiniec. Chiar şi rîul e un sclav al fabricii ; apele vin cristaline şi pleacă murdare, pline de o spumă întunecată şi cleioasă.

Dl Z..., care e un vestit agronom, la curent cu tehnica nouă, face controlul exploatării de sfeclă pe o suprafaţă de două sute de hectare. Mare parte din acţiunile fabricii îi aparţin. În casa lui ca şi în celelalte case, fabrica e centrul preocupărilor permanente.

Nimic deosebit în toate acestea. Fabrica, oricît ar produce, nu este decît o întreprindere de minimă importanţă, cum sînt cu zecile în provincie. Domeniul Szczuki e mic, două sute de hectare ; în această regiune cu mari proprietari nu reprezintă mai nimic. Z... sînt oameni bogaţi dar nu foarte bogaţi. Şi dacă locuinţa lor are o înfăţişare mai acătări decît fermele vecine, ar fi imposibil, oricît ai vrea, să o numeşti un castel. Mai curînd e un conac demodat, una din acele case mari şi scunde, cu un singur etaj, cu cerdacul acoperit de viţă sălbatică, cu acoperişul aplecat şi ascuţit deasupra zidurilor vechi, cu verande numai din sticlă.

Un singur lucru e frumos aici : grădina care vara este încîntătoare, cu tufişuri, cu rondurile şi terenul pentru jucat crochet, ascuns între frasini înşiraţi cu gust. Dincolo de casă se mai află o grădină cu pomi roditori. Mai departe, cele patru acoperişuri roşii ale hambarelor, grajdurilor, staulelor care adăpostesc patruzeci de cai şi şaizeci de vaci. Apoi, pînă la orizont, ogoare de sfeclă.

— Cred totuşi că n-am nimerit prea rău ! — îşi zicea Mania închizînd fereastra. Uzina, într-adevăr, nu e frumoasă. Şi totuşi, datorită ei, această văgăună de provincie e mai plină de viaţă decît altele. Oamenii vin mereu de la Varşovia, alţii pleacă într-acolo. La fabrica de zahăr se află un mic colectiv de ingineri, de directori care me-

rită atenţie. Poţi împrumuta de la ei reviste şi cărţi. D-na Z... e ursuză dar nu e o femeie rea. Dacă nu se poartă totdeauna bine faţă de învăţătoarea care sînt eu, asta din cauza faptului că ea însăşi e o veche învăţătoare şi că prea devreme s-a trezit cu avere. Soţul ei este un om simpatic, fata cea mare e un înger, copiii sînt suportabili. Aşadar ar trebui să mă simt fericită !

După ce s-a încălzit la mîini, în faţa unei sobe imense, de faianţă, ce se înalţă pînă în tavan, într-un colţ al camerei, Mania revine să-şi rezolve în continuare corespondenţa, cînd o chemare poruncitoare „Domnişoară Maria" ! îi vesteşte că stăpînii casei au nevoie de ea.

O mică guvernantă singură scrie multe scrisori — cu speranţa cel puţin că va primi răspuns şi veşti din oraş. În timp ce săptămînile şi lunile trec neobservate, Mania le povesteşte celor de-acasă traiul pe care îl duce ca salariată, în care grijile neînsemnate se unesc cu orele de „companie", cu petrecerile obligatorii.

Îi scrie tatălui ei, lui Josef şi Helei, scumpei Bronia. Îi scrie Kaziei Przyborowska, prietena ei de şcoală. Verişoarei Henriette, căsătorită la Lvov, rămasă „pozitivistă" convinsă, îi împărtăşeşte în mod deschis reflexiile sale grave, speranţele şi dezamăgirile ei.

Mania către Henriette, 5 aprilie 1886 :

...Trăiesc aşa cum e normal să trăiască oricine în situaţia mea. Dau meditaţii, citesc cîte puţin, dar nu prea am timp, fiindcă sosirea sistematică de noi şi noi invitaţi ne tulbură permanent folosirea normală a timpului. Cîteodată asta mă irită mult, pentru că Andzia mea face parte dintre acei copii care profită cu entuziasm de orice întrerupere a lucrului şi nu mai găsesc nici o metodă să o readuc la lecţii. Astăzi mi-a făcut încă o scenă fiindcă n-a vrut să se trezească la ora ştiută. În cele din urmă am fost silită să o iau încet de mînă şi s-o cobor din pat. Fierbeam în mine. Nu-ţi imaginezi cît mă costă lucrurile astea neînsemnate ; asemenea prostii mă fac să sufăr ore întregi. Era necesar, însă, ca să am ultimul cuvînt.

...Conversaţia în societate ? Pălăvrăgeală şi iar pălăvrăgeală. Singurele teme de discuţie sînt despre vecini, despre baluri, despre întruniri etc. În ce priveşte balurile, fetele dansează toate foarte bine. N-aş putea să spun că sînt fiinţe sărace cu duhul. Unele din ele sînt chiar inteligente, însă educaţia lor n-a fost suficientă pentru a le

îmbogăți spiritul, iar serbările prea dese și prea gălăgioase le-au făcut să se risipească. Cît despre băieți, prea puțini sînt așa cum ar trebui să fie, prea puțin manierați și cu atît mai puțin instruiți. Și pentru unii și pentru alții cuvinte ca „pozitivism", „problema muncitorească" sînt adevărate enigme, presupunînd că ar fi auzit de ele vreodată. Familia Z... cred că e una din familiile cele mai cultivate. Dl Z... este un individ de modă veche, dar cu mult bun simț, simpatic și echilibrat. Soția lui e o femeie lîngă care e greu de trăit, dar dacă știi cum s-o iei se îmblînzește. Cred chiar că mă iubește.

Dac-ai vedea ce purtare exemplară am ! Merg la biserică în fiecare duminică sau zi de sărbătoare fără să invoc vreo durere de cap sau vreo gripă ca să rămîn acasă. Niciodată nu amintesc despre educația universitară a femeilor. De obicei, încerc, cînd discut cu cineva să-mi păstrez ținuta pe care mi-o cere împrejurarea.

De Paști voi merge la Varșovia pentru cîteva zile. La gîndul acesta, simt în mine o asemenea mulțumire încît abia reușesc să-mi stăpînesc strigătele de fericire.

Mania descrie cu ironie „conduita sa exemplară"; există în ea o ființă îndrăzneață și originală care nu poate suporta multă vreme să trăiască o viață convențională. „Idealista pozitivistă" e mereu prezentă, hotărîtă să devină utilă, să lupte.

Întîlnind în fiecare zi pe poteci noroioase țărani, băieți și fete, prost îmbrăcați, cu priviri îndrăznețe sub părul de cînepă, fata și-a făcut un proiect. De ce n-ar aplica în practică, în micul univers de la Szczuki, ideile progresiste atît de scumpe ei ? Cu un an în urmă voia „să lumineze poporul". Iată ce ocazie minunată! Copiii din sat sînt, cei mai mulți dintre ei, analfabeți. Acei — foarte puțini — care merg la școală învață alfabetul rusesc. Ce bine ar fi să se creeze un curs secret de limba poloneză, născîndu-se în aceste fragede minți frumusețea limbii și istoriei naționale !

Învățătoarea își destăinuiește planul domnișoarei Z... și aceasta, cîștigată, se hotărăște s-o ajute.

— Gîndiți-vă bine, îi spune Mania ca să-i potolească entuziasmul. Dacă vom fi denunțate, ne vor deporta în Siberia.

Dar nimic nu e mai contagios decît curajul. În privirea Bronkăi Z... Mania citește ardoarea și hotărîrea. A mai rămas să obțină încuviințarea capului familiei și să înceapă propaganda în secret, printre colibele din sat.

Mania către Henriette, 3 septembrie 1886 :

Aș fi putut obține un concediu de vară, dar nu știam unde să merg ; și atunci am rămas la Szczuki. N-am vrut să cheltuiesc din bani făcînd o excursie în Carpați. Lucrez mult cu Andzia, citesc împreună cu Bronka, iar o oră pe zi o folosesc cu fiul unui muncitor pe care îl pregătesc să intre la școală. Ba mai mult : eu și Bronka le dăm lecții copiilor de țărani : cîte două ore pe zi. E aproape un mic curs fiindcă avem zece elevi.

Învață cu multă tragere de inimă, — și cu toate acestea munca noastră este deosebit de grea. Ceea ce mă consolează e faptul că încet, încet, rezultatele se îmbunătățesc și încă repede. Așadar, sînt zile în care nici nu-mi văd capul de treburi — și în afară de aceasta mă pregătesc oarecum și pe mine, lucrînd singură.

Mania către Henriette, decembrie 1886 :

...Numărul elevilor mei țărani a ajuns la optsprezece. Desigur nu vin toți odată, asta m-ar obosi prea mult, dar și-așa cheltuiesc două ore pe zi cu ei. Miercurea și sîmbăta îi rețin mai mult, — aproape cinci ore. Îmi permit aceasta fiindcă odaia mea e la primul etaj și are intrarea separată pe scara ce duce în curte, — odată ce o astfel de osteneală nu mă împiedică deloc să-mi respect obligațiile, înseamnă că nu deranjez pe nimeni. Mari bucurii și o mare consolare îmi aduc acești copii !...

Așadar, Maniei nu-i este deajuns să o asculte pe Andzia spunîndu-și lecțiile, să o îndemne la lucru pe Bronka, nici să-l împiedice pe Julek, — care, reîntors din Varșovia. i-a fost încredințat și el — să adoarmă cu capul pe cărți... Datoria odată împlinită, neobosita fată se urcă în camera ei și așteaptă un grăbit tropot de bocanci amestecat cu tîrșîitul altor picioare goale pe trepte, să-i vestească sosirea elevilor. Ca să le poată preda mai ușor, a împrumutat o tablă de brad și cîteva scaune. Din economiile ei, a cumpărat caiete și creioane, pe care degetele bătătorite de lucru, le poartă cu greutate. În momentul în care șapte, opt fii de țărani s-au instalat în camera largă cu pereții spoiți cu var, Mania și Bronka Z... abia

menţin ordinea, venindu-le în ajutor bieţilor copii, care, frămîntîndu-şi mintea, nu reuşesc să silabisească un cuvînt greu.

Nu-s toţi prea spălaţi, băieţi şi fete de slugi, de pălmaşi şi lucrători în fabrica de zahăr ; se strecoară ca nişte gîngănii pe lîngă rochia sobră şi părul blond al Maniei. Nu prea miros frumos. Unii sînt îndărătnici, neascultători. Dar la cei mai mulţi dintre ei, se citeşte dorinţa copilărească şi temeinică de a duce la capăt acea grea întreprindere : să înveţe să scrie şi să citească. Şi cînd acest modest ţel e atins, cînd slovele mari, albe, scrise pe negru, au început să primească un înţeles, victoria făloasă a copiilor, admiraţia extaziată a părinţilor neştiutori de carte, care vin uneori la lecţii şi stau în picioare, în fundul odăii, fac să i se strîngă inima tinerei fete.

Se gîndeşte la puterea de înţelegere nefolosită, la darurile ascunse ale acestor făpturi rudimentare. În faţa acestui ocean de ignoranţă, se simte atît de slabă şi de neputincioasă !

CAPITOLUL VI

...Răbdare îndelungată

Aceşti fii de ţărani nu bănuie că „domnişoara Maria" se gîndeşte cu îngrijorare la propria ei ignoranţă. Ei habar n-au că visul învăţătoarei este ca ea însăşi să redevină o elevă, şi că ar dori ca în loc să înveţe pe alţii, să înveţe ea însăşi.

Şi cînd te gîndeşti că în clipa în care, Mania contemplă încă de la fereastră carele ce transportă sfecla spre fabrică, se află la Berlin, la Viena, la Petersburg, la Londra mii şi mii de tineri care audiază cursuri la conferinţe, lucrează în laboratoare, în muzee, în spitale ! Şi cînd te gîndeşti, mai ales că între zidurile vestitei Sorbona se învaţă biologia, matematicile, sociologia, chimia şi fizica.

Mania Sklodowska doreşte să studieze în Franţa mai mult decît în orice altă ţară. O ademeneşte prestigiul Franţei. La Berlin, la Petersburg, stăpînesc împilatorii Poloniei. În Franţa însă se respectă libertatea, toate sentimentele şi toate credinţele, fiinţele nefericite şi pribege sînt primite de oriunde. Oare ar putea fi adevărat, ar fi posibil, ca Mania să se urce într-o bună zi în tren către Paris, — să-i fie oare dată o astfel de fericire ?

Şi-a pierdut speranţa. Cele douăsprezece luni trăite într-o atmosferă sufocantă de provincie au subminat aspiraţiile unei fete care, cu toate pasiunile ei intelectuale şi cu toate visurile ei, nu umblă în nici un fel după himere. Cînd vrea să desluşească mersul lucrurilor, Mania are în faţă o situaţie clară şi aparent fără o ieşire. La Varşovia tatăl ei va avea nevoie în curînd de sprijin. La Pa-

ris e Bronia, pe care va trebui s-o ajute ani în șir, pînă va ajunge să cîștige un ban. Iar la conacul Szczuki se află ea, Mania Sklodowska, guvernantă. Planul de a economisi o sumă de bani, care i se părea ușor de realizat, o face să zîmbească. Un asemenea plan i se pare acum copilăresc ; dintr-o vizuină ca Szczuki nu se mai scapă cu una cu două.

E uimitor să constați, că în freamătul unei asemenea disperări, această ființă de geniu nu e deloc invulnerabilă, că departe de a nutri o încredere supraomenească, suferă și se chinuiește ca un copil de nouăsprezece ani. E uimitor s-o vezi cum se contrazice singură, și în clipa în care a renunțat la toate, luptă cu îndîrjire împotriva prăbușirii. Ce instinct înverșunat o îndeamnă să stea în fiecare seară la masa de lucru să citească volume de sociologie și de fizică, împrumutate de la biblioteca fabricii, să-și îmbogățească, datorită corespondenței permanente cu dl Sklodowski, cunoștințele de matematici ?

Efortul este atît de mare încît te miră s-o vezi perseverînd. Exilată în această casă de provincie, e lipsită de orice fel de îndrumare sau sfaturi. Bîjbîie aproape la întîmplare în labirintul cunoștințelor pe care ar dori să și le însușească și pe care le găsește rezumate prin vechi manuale depășite. În clipe de descumpănire este asemenea micilor ei agricultori, care atunci cînd nu înțeleg alfabetul, aruncă turbați abecedarul și nu speră că vor învăța vreodată să citească. Și totuși cu o încăpățînare țărănească, își continuă eforturile.

Literatura mă interesa în aceeași măsură ca și sociologia și științele, va scrie ea, patruzeci de ani mai tîrziu. *Și totuși, în răstimpul acestor ani de muncă încercînd încet, încet, să-mi aflu adevăratele mele preferințe, m-am apropiat în cele din urmă de matematică și fizică.*

Pregătirea mea, de una singură, era hărțuită de mari dificultăți. Pregătirea științifică pe care am căpătat-o în liceu era în mare parte insuficientă, — cu mult inferioară programului de bacalaureat din Franța. Încercam să o completez cum credeam eu, cu ajutorul cărților strînse la întîmplare. O astfel de metodă nu-mi putea fi de mare folos. Însă am căpătat obișnuința de a studia independent și am reușit să învăț o mulțime de lucruri ce-mi vor fi utile mai tîrziu.

Iată în ce fel descrie o zi petrecută la Szczuki ;

Mania către Henriette, decembrie 1886 :

*Cu toate treburile pe care le am de făcut, **sînt zile în** care, de la ora 8 la 11 și jumătate, și de la două la șapte și jumătate, nu-mi întrerup programul nici măcar o clipă. Între unsprezece și jumătate și două este dejunul și plimbarea. După ceai citesc cu Andzia, numai dacă a fost cuminte, dacă nu, stau de vorbă, sau reiau lucrul de mînă care nu-l las niciodată în timpul lecțiilor. La nouă seara mă cufund în cărțile mele și studiez, cu condiția ca vreun eveniment imprevizibil să nu mă oprească s-o fac.*

M-am obișnuit să mă trezesc la șase dimineața, ca să pot lucra mai mult, — dar nu pot totdeauna să respect acest program. Un bătrîn foarte cumsecade, nașul Andziei, locuiește aici temporar și la cererea d-nei Z... am fost nevoită să-l rog să mă învețe șah, ca să-l ajut să-și folosească plăcut timpul. De asemeni, deseori sînt nevoită să fiu al patrulea partener la jocul de cărți și asta mă sustrage de la cărțile mele.

Acum citesc :

I) Fizica lui Daniel, din care am terminat volumul I.

II) Sociologia lui Spencer, în limba franceză.

III) Lecții de anatomie și fiziologie de Paul Bers, în limba rusă.

Citesc în același timp lucrări diferite ; studiul neîntrerupt al unei singure opere mi-ar obosi bietul meu creier și așa destul de obosit. Cînd nu mă mai simt în stare să citesc, trec la dezlegarea problemelor de algebră și trigonometrie, care nu te lasă să te mai gîndești la altceva și care mă reconfortează.

Sărmana Bronia îmi scrie de la Paris că are dificultăți cu examenele, că muncește imens și că starea sănătății a început să o neliniștească.

Ce planuri de viitor am ? Încă niciunul, sau mai curînd sînt atît de banale și atît de firave încît n-are rost să vorbim despre ele. Să mă descurc deocamdată cum voi putea, și cînd nu voi mai putea, îmi voi lua rămas bun de la această lume măruntă — nu va fi o mare pierdere ; regretele ce le voi lăsa în urma mea, vor fi scurte, ca și în urma celorlalți.

Astea sînt singurele mele proiecte în prezent. Unii oameni susțin că orice s-ar întîmpla, sînt datoare să gust din

acea febră ce se numeşte iubire. Aceasta nu intră chiar deloc în proiectele mele. Dacă îmi făcusem cîndva astfel de planuri, acum s-au împrăştiat toate ca un abur, toate le-am îngropat şi le-am uitat — fiindcă ştiu prea bine că zidurile sînt pretutindeni mai tari decît capetele care cutează să le dărîme.

Aceste vagi aluzii la sinucidere, această frază sceptică şi decepţionată cere o explicaţie.

Lămurirea e foarte simplă, chiar banală. Ea s-ar putea numi „Romanul unei fete sărace“. Numeroase cărţi de dragoste au descris povestiri de acest gen.

Începutul povestirii este că Mania Sklodowska s-a făcut frumoasă. Ea n-are încă fineţea ireală pe care o vor scoate la iveală numai peste cîţiva ani portretele ei. Dar adolescenta cu părul buclat s-a transformat într-o fată plină de farmec şi de graţie. Are o piele albă şi un păr superb. Are mîinile frumoase şi gleznele subţiri. Şi deşi chipul ei nu are trăsături regulate şi nu e nici perfect, atrage atenţia printr-o voluntară grimasă a buzelor, prin ochii de un cenuşiu strălucitor, încadraţi adînc în orbite, iar privirea lor pătrunzătoare îi face şi mai expresivi.

Atunci cînd fiul mai mare al d-lui şi d-nei Z..., Cazimir s-a reîntors din Varşovia la Szczuki, cu prilejul sărbătorilor, şi apoi cu acel al vacanţelor de vară, a găsit în casă o guvernantă care dansează minunat, ştie să vîslească şi să patineze, e spirituală şi bine crescută, scrie versuri cu aceeaşi uşurinţă cu care aleargă călare sau conduce trăsura, în sfîrşit — e atît de deosebită şi de enigmatică faţă de fetele pe care le cunoştea. S-a îndrăgostit de ea. Şi Mania, care în spatele doctrinelor revoluţionare ascunde o inimă sensibilă s-a îndrăgostit şi ea de acest student foarte frumos şi foarte plăcut.

Ea nu are încă nouăsprezece ani. El e puţin mai mare decît ea. Îşi fac planuri de căsătorie.

Nimic nu pare a fi împotriva relaţiilor dintre ei. E adevărat că Mania nu este aici la Szczuki decît „Domnişoara Maria“ — învăţătoarea copiilor. Toţi o iubesc. Dl Z. face plimbări lungi în compania ei pe cîmp. D-na Z... o ocroteşte, Bronka o adoră.

Familia Z... are într-adevăr față de ea o atenție deosebită. De multe ori l-au invitat în casa lor și pe tatăl, fratele și surorile ei. La fiecare aniversare îi oferă Maniei daruri și flori.

În consecință, fără multă reținere, ba chiar cu încredere, Cazimir Z... cere părinților să le încuviințeze căsătoria.

Răspunsul nu s-a lăsat așteptat. Tatăl se înfurie, mama este gata să leșine. El, Cazimir, fiul lor preferat să se căsătorească cu o fată lefteră, care e nevoită să lucreze „la alții" ! El care ar putea să se însoare mîine cu cea mai educată și mai bogată fată din ținut ! A înnebunit oare ?

Într-o clipă, în casa în care Mania era tratată ca o prietenă, s-au ridicat bariere sociale de netrecut. Faptul că fata e de familie, că e cultivată, de o rară inteligență și de o reputație ireproșabilă, faptul că tatăl său e cunoscut ca o figură onorabilă la Varșovia, nimic din toate astea nu au preț în fața unei hotărîri implacabile ; *nu te însori cu o guvernantă !*

Dojenit, amenințat, hărțuit, studentul simte că hotărîrea lui se topește. N-are caracter. Îi e teamă de admonestațiile și de mînia alor săi. În ce o privește pe Mania, rănită de disprețul acestor oameni care îi sînt inferiori ei, se retrage în cea mai nefericită răceală, în cea mai cruntă tăcere. A hotărît ca niciodată să nu se mai gîndească la această idilă !

Dar și cu dragostea se întîmplă la fel ca și cu ambiția. Nu-i deajuns să-i declari moartea ca s-o faci să și piară.

Mania s-a gîndit că nu se cuvine să-i părăsească pe Z... Îi e teamă să nu-și supere tatăl. Și mai ales nu e ușor să-ți permiți luxul să părăsești o slujbă atît de bine plătită. Acum, cînd economiile Broniei nu mai sînt decît o amintire, ea, Mania, împreună cu tatăl Sklodowski o întrețin pe sora cea mare la Facultatea de Medicină. Ea îi trimite în fiecare lună cîte cincisprezece ruble, cîteodată chiar douăzeci, aproape jumătate din cît cîștigă. Unde va mai găsi acești bani ? Între ea și familia Z... nu va trebui deci să aibă loc o discuție neplăcută. În consecință nu-i

rămîne decît să soarbă pînă la sfîrșit paharul umilinței și să rămînă la Szczuki, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

Viața își urmează cursul așa cum a început. Mania își predă lecțiile, o ceartă pe Andzia și îl dojenește pe Julek, pe care cel mai mic efort de gîndire îl face să ațipească, continuă munca cu micii țărani. Continuă să citească cărți de chimie, autopersiflîndu-se, ridicînd din umeri în fața acestei zadarnice perseverențe. Joacă șah și scrie poezii, se duce la bal și face plimbări pe cîmp, în aer liber.

Iarna, va scrie ea mai tîrziu, *pe cîmpiile întinse, acoperite de zăpadă, nelipsite de farmec, făceam lungi plimbări cu sania. De multe ori nici nu mai regăseam drumul.*

— Să nu ne rătăcim ! — îi strigam celui care mîna caii. El îmi răspundea : „Sîntem pe drumul cel bun. Nu vă fie frică !" Dar asemenea întîmplări completau veselia excursiei noastre.

Îmi mai amintesc de încîntătoarea căsuță de zăpadă pe care am ridicat-o într-un an cînd zăpada era foarte mare pe cîmp. Am reușit să intrăm în ea și să privim din prag întinderea imensă și albă, cu reflexe trandafirii.

Nefericită în dragoste, înșelată în aspirațiile ei intelectuale și nespus de strîmtorată financiar, fiindcă tot ajutînd pe unii și pe alții ei nu-i rămînea mai nimic niciodată, Mania încearcă să nu se mai gîndească la soarta sa, această mlaștină în care se simte împotmolită definitiv. Se reîntoarce spre familie. Nu să-i ceară ajutor. Nu ca să-și destăinuie amărăciunea. În fiece scrisoare nu contenește cu sfaturile, oferindu-și mereu sprijinul. Vrea ca ai săi să aibă o viață cît mai frumoasă.

Mania către dl. Sklodowski, 1886 :

Mai înainte de toate, bunul și dragul meu tată să înceteze de a se mai întrista la gîndul că nu ne poate ajuta. Nu e drept ca părintele meu să facă mai mult decît a făcut... Am primit o educație aleasă, o cultură temeinică și sîntem chemate de vocații ce nu pot fi mai prejos decît ale altora. De aceea, tatăl meu să nu-și piardă curajul... Vom ieși din încurcătură. În ce mă privește voi rămîne mereu recunoscătoare tatălui meu drag pentru tot ceea ce a făcut pentru mine, fiindcă a făcut enorm. Singura mea tristețe este că nu sîntem capabile să-i plătim tatălui nostru datoria în semn de recunoștință. Nu putem face alt-

ceva decît să-l iubim, să-l respectăm atît cît e omenește posibil.

Mania către Josef, 9 martie 1887 :

Cred că în loc să te îngropi în provincie, mai bine ai face să rămîi la Varșovia, împrumutînd cîteva sute de ruble. Să nu te superi dacă-ți scriu vreo nesocotință, adu-ți aminte că așa cum ne-am înțeles eu îți spun sincer ceea ce gîndesc.

Vezi tu, dragul meu frate, toată lumea e de părere că profesînd într-un oraș mic nu reușești să te dezvolți ca om de cultură și să-ți duci la capăt cercetările. Te vei înmormînta în vreo văgăună și nu-ți vei mai putea desăvîrși cariera. Fără farmacie, fără spital, fără cărți, cazi în amorțire oricît de mărețe ți-ar fi intențiile. Și dacă ți se va întîmpla așa ceva, aș suferi tare mult, fiindcă acum cînd eu am pierdut orice speranță, toată ambiția mea se îndreaptă asupra ta și a Broniei. Trebuie măcar voi amîndoi să vă dirijați căile vieții după vocația fiecăruia. Trebuie ca aceste vocații ce există fără îndoială în familia noastră să nu se risipească și să răzbată măcar printr-unul dintre noi. Pe cît îmi pare rău de mine, pe atît îmi pun speranțe mari în voi.

Poate vei rîde de mine sau vei ridica din umeri în fața unor astfel de observații. Nu obișnuiesc să-ți vorbesc sau să-ți scriu pe un asemenea ton. Dar totul pornește din străfundul inimii și mă gîndesc la toate acestea din clipa în care ți-ai început studiile.

Și-apoi, ia gîndește-te ce bucurie pe tata să te știe aproape de el ! Te iubește atît de mult, mai mult ca pe oricare dintre noi. Imaginează-ți că Hela s-ar mărita cu M.B.... iar tu te-ai înstrăina de Varșovia, ce-ar face sărmanul tata singur ? S-ar întrista amarnic. În timp ce, în felul acesta, veți locui împreună și totul va merge mai bine. Din spirit de economie, nu uita totuși, orice s-ar întîmpla, să păstrezi un locșor în această locuință pentru cei dintre noi care sîntem plecați, deoarece e posibil oricînd să ne reîntoarcem.

Mania către Henriette (care a născut un copil mort) 4 aprilie 1887 :

...Ce mare durere trebuie să fie pentru o mamă, să îndure asemenea încercare neprevăzută ! Dacă ar putea măcar să-și spună cu o resemnare creștinească „Domnul

a vrut, facă-se voia lui" s-ar risipi o parte din această îngrozitoare amărăciune. Vai, o asemenea mîngîiere nu-i e dată oricui ! Observ cît pot fi de fericiți oamenii care acceptă aceste argumente. În mod ciudat, cu cît le recunosc șansa, cu atît mai puțin sînt capabilă să le împărtășesc credința și cu atît mai puțin să le aprob fericirea.

Iartă-mi aceste meditații filozofice : mi-au fost inspirate de plîngerea ta împotriva spiritului conservator și înapoiat al orașului în care locuiești. Nu-i judeca cu severitate, deoarece tradiționalismul politic și social provine în genere din tradiționalismul religios și acesta din urmă e o fericire, — cu toate că pentru noi a devenit de neînțeles. În ce mă privește, n-aș fi capabilă să determin înadins pe cineva să renunțe la credință. Să-și păstreze fiecare pe a sa, numai sinceră să fie. Numai ipocrizia îmi provoacă silă și aceasta e tot atît de răspîndită pe cît de precară e credința... Urăsc ipocrizia. Respect însă sentimentele religioase sincere, oriunde le-aș întîlni, chiar dacă provin dintr-un spirit limitat.

Mania către Josef, 20 mai 1887 :

Încă nu știu dacă eleva mea, Andzia se va prezenta la examen, dar sînt îngrijorată de pe-acum. Atenția și memoria îi sînt la fel de nesigure. Același lucru se petrece și cu Julek. Încercînd să-i instruiești, înseamnă să clădești pe nisip, deoarece dacă astăzi învață un lucru, uită ceea ce au învățat ieri. Deseori grija pentru ei, e o adevărată teroare. De aceea mi-e frică pentru mine : mi se pare că m-am prostit peste poate, — zilele trec uluitor de repede, fără să fac progrese vizibile. Pînă și lecțiile cu copiii din sat a trebuit să le întrerup — din pricina liturghiilor din luna Sfintei Marii.

Totuși nu e nevoie de eforturi prea mari ca să mă simt mulțumită : aș dori să știu că sînt de folos...

Mai departe referitor la Hela care nu a reușit să se mărite :

Îmi imaginez cît o fi suferit amorul propriu al Helei... Într-adevăr, nu ne putem face o impresie prea bună despre oameni. Dacă nu vor să se însoare cu fete sărace, ducă-se dracului ! Nimeni nu-i silește. Dar de ce să recurgă la formule umilitoare, așa, numai ca să tulbure liniștea unei ființe nevinovate ?

...Măcar dacă mi-ai aduce vreo consolare ! Deseori mă întreb cum îţi merg treburile şi dacă nu regreţi că ai rămas la Varşovia. Sincer vorbind, n-ar trebui să mă zbucium atîta, fiindcă tu te vei smulge sigur din situaţia asta. Nu mă îndoiesc. Cu aceste «babas» [1] *vei avea mereu de furcă, — pînă şi eu îmi rezerv speranţa de a nu mă spulbera definitiv în neant...*

Mania către Henriette, 10 decembrie 1887 :

...Să nu crezi vorbele în vînt referitoare la apropiata mea căsătorie, deoarece nu e nimic întemeiat. S-a dus vorba în toată regiunea, chiar şi la Varşovia, deşi eu n-am nici o vină în acest sens : mi-e teamă să nu-mi atrag neplăceri.

Proiectele mele de viitor sînt tare modeste : visul meu este să am un colţişor în care să pot locui alături de tata. Sărmanul, îmi duce lipsa, ar vrea să mă vadă cît mai mult pe lîngă casă şi tînjeşte după mine. Iar eu ca să-mi recîştig libertatea şi casa părintească mi-aş da jumătate din viaţă.

Dacă voi reuşi, vreau să plec din Szczuki, — ceea ce nu cred că se va petrece curînd, — şi mă voi stabili la Varşovia, unde îmi voi căuta un post de profesoară într-un pension şi-mi voi completa cîştigul cu cîteva lecţii particulare. E ceea ce-mi doresc. În viaţă nu merită să-ţi faci atîtea griji.

Mania către Bronia, 24 ianuarie 1888 :

M-a răscolit lectura romanului, Pe malurile Niemenului, *de Orzeszkowa. Această carte a pus stăpînire pe mine şi nu ştiu ce să fac. Toate aspiraţiile noastre sînt prezente aici, toate discuţiile pătimaşe ce ne-au îmbujorat obrajii. Am plîns de parcă aş avea trei ani. De ce, pentru ce s-au spulberat atîtea visuri ?*

Aveam ambiţia să mă ostenesc pentru popor şi eu abia am răzbit să-i învăţ să citească pe vreo cincisprezece copii din sat. În ce priveşte sîrguinţa de a fi născut în ei sentimentele a ceea ce sînt, a rolului lor în societate, nici nu merită să mai vorbim. O, Doamne, cît e de insuportabil ! Mi se pare că am devenit atît de meschină şi de vulgară ! Şi-apoi deodată te trezeşte un şoc aşa cum e lectura acestui roman care m-a smuls din mijlocul unei vieţi sufocante. Ce groaznic sufăr !

[1] Femei — zice-se — „bune la toate" (n. a.).

Mania către Josef, 18 martie 1888 :

Micul meu Jozio drag, am lipit pe această scrisoare ultimul timbru pe care-l mai am şi, pentru că nu mai am absolut nici un ban, nu cred că-ţi voi mai scrie pînă de sărbători, doar în cazul în care din întîmplare îmi va pica în mînă vreun timbru.

Scopul scrisorii mele era să-ţi urez fericire cu prilejul onomasticii tale, dar te rog să mă crezi, n-am făcut-o din lipsă de bani şi de mărci, — sărăcia mă apasă îngrozitor de la o vreme şi ca să împrumut de la cineva, asta nu pot concepe.

Dragul meu Jozio, dacă ai şti ce greu îmi este şi cît aş vrea să trag o fugă pentru cîteva zile la Varşovia. Să nu-ţi vorbesc de hainele mele care abia mă mai ţin şi care ar trebui recondiţionate. Nici sufletul meu nu e mai altfel. Ah, să mă pot rupe pentru cîteva zile din această atmosferă glacială, de împotrivire, de intrigi şi de neobosită pîndă a cuvintelor pe care le rostesc, a expresiei chipului meu, a gesturilor mele : am nevoie de o plecare ca de o baie răcoritoare, într-o zi de cuptor. Şi-apoi mai sînt şi multe alte motive care mă determină să doresc această schimbare.

Bronia nu mi-a scris de mult. Cred că nici ea nu mai are timbre pentru scrisori. Dacă tu poţi sacrifica un timbru, scrie-mi, te rog. Scrie-mi tot ce se petrece acasă la noi, fiindcă din scrisorile Helei şi ale tatălui nostru am înţeles că o duceţi foarte greu şi vreau să ştiu dacă într-adevăr lucrurile merg chiar atît de rău, fiindcă sufăr nespus de mult şi la toate aceste grij se adaugă multe altele, despre care nu pot vorbi, — dar nici nu vreau. Dacă nu m-aş gîndi la Bronia, mi-aş da imediat demisia din casa lui Z... şi mi-aş căuta altă slujbă, cu toate că pentru asta sînt bine plătită...

Mania către prietena ei Kazia, (care o anunţă că se va logodi şi în casa căreia urma să petreacă cîteva zile), 25 octombrie 1888 :

Nimic din ce-mi vei destăinui nu mi se va părea ridicol sau fără temei. Cum e posibil ca aceea pe care ai ales-o ca sora ta mică, care a crescut lîngă tine, să nu privească viaţa ta aşa cum ar privi-o pe a ei însăşi ?

Cît despre mine, sînt foarte veselă : ei bine, deseori disimulez — îmi ascund lipsa de veselie în hohote de rîs. E un lucru pe care m-am obişnuit să-l fac, atunci cînd am

înţeles că fiinţele care au aceeaşi sensibilitate ca şi mine, şi care nu sînt în stare să-şi schimbe natura lor, sînt obligate să o disimuleze cît mai mult. Crezi că asta serveşte la ceva ? Deloc. Deseori vigoarea temperamentului meu se dezlănţuie şi atunci spui lucruri pe care le regreţi mai tîrziu, cu o ardoare ce nu ar trebui arătată.

Îţi scriu cu o oarecare amărăciune, Kazia. Ce vrei ? Îmi spui că ai trăit cea mai fericită săptămînă din viaţa ta, iar eu în timpul vacanţelor am petrecut săptămîni pe care tu nu le vei cunoaşte niciodată. Au fost zile crude, şi singurul lucru care le îndulceşte amintirea, deşi m-am lepădat de ele, e că am scăpat cu fruntea sus, cu cinste... (după cum vezi nu am renunţat încă la încăpăţînarea pentru care mă ura domnişoara Mayer).

Vei spune, Kazia, că sînt sentimentală. Nu-ţi face griji, nu voi cădea în acest păcat atît de străin de natura mea, — observ numai că am devenit foarte nervoasă în ultima vreme. Există oameni care au făcut totul în scopul acesta. Nu mă va împiedica nimic să te revăd cu multă bucurie, mai liberă ca niciodată. Cîte lucruri nu avem de povestit !

Voi aduce lacăte pentru gurile noastre, fiindcă altfel înseamnă să ne apuce ziua vorbind. Mama ta ne va mai servi cu sirop şi îngheţată de ciocolată, ca altădată ?

Mania către Josef, octombrie, 1888 :

Privesc cu nostalgie calendarul. Ziua de astăzi mă costă cinci timbre, fără să mai socotesc hîrtia şi plicurile. Aşa că în curînd nu-ţi voi mai scrie nimic.

Imaginează-ţi că învăţ chimia dintr-o carte. Înţeleg că asta nu-mi foloseşte decît foarte puţin, dar ce să fac dacă n-am posibilitatea să fac lucrări practice şi experienţe ?

Bronia mi-a trimis un mic album din Paris. E foarte elegant.

Mania către Henriette, 25 noiembrie 1888 :

Am căzut într-o neagră melancolie, fiindcă prietenii noştri de fiecare zi sînt vînturile vijelioase dinspre apus, care aduc ploaie, inundaţii şi noroaie. Astăzi cerul pare să fie mai liniştit, dar vîntul urlă cu mînie prin hornuri. Nici vorbă să îngheţe ; patinele zac neputincioase pe dulap. Desigur, tu ai aflat că în văgăuna noastră de ţară, îngheţul şi avantajele pe care le aduce, au aici aceeaşi importanţă ca şi o discuţie între conservatori şi progresişti în Galiţia ta...

Să nu crezi cumva că mă plictisesc istorisirile tale. Din contra. Pentru mine e o adevărată plăcere să aflu că există regiuni geografice în care oamenii se mişcă, ba chiar gîndesc ! În timp ce tu îţi duci existenţa ta în centrul vîrtejului, a mea se poate asemui, în mod straniu, cu aceea a unei moluşte ce se zbate într-o băltoacă. Din fericire, sper să scap din această lîncezeală.

Mă întreb, dacă atunci cînd mă vei revedea, vei înţelege anii pe care i-am trăit aici şi dacă ei m-au transformat în bine sau în rău. Toţi spun că de cînd sînt la Szczuki m-am transformat imens şi fizic şi moral. Nu mă mir. Aveam optsprezece ani cînd am venit aici şi prin cîte am trecut... Au fost momente pe care le-am considerat cele mai crude din toată viaţa mea. Orice gest are asupra mea o mare influenţă ; mă chinuieşte, apoi mă domină nemilos, dar firea mea se descotoroseşte pînă la urmă de toate şi mi se pare că am scăpat de un vis urît... De aceea primul principiu este : să nu te laşi înşelat nici de oameni, nici de împrejurări.

Număr orele şi zilele ce mă mai despart de sărbători şi de plecarea la ai mei ! Simt nevoia de noi impresii, de schimbare, de viaţa ce se zbuciumă tumultuos, încît uneori îmi vine să comit cine ştie ce nebunie, ce violenţă, în aşa fel ca viaţa mea să nu mai fie mereu aceeaşi. Din fericire, atîta am de lucru, încît astfel de porniri mă domină arareori.

E ultimul an pe care-l mai petrec aici. E imperios necesar să-mi dau silinţa, din răsputeri, pentru ca examenele copiilor să se termine cu bine...

CAPITOLUL VII

Evadarea

S-au scurs trei ani de cînd „Domnișoara Maria“ este guvernantă. Trei ani monotoni. Muncă multă și bani puțini, cîteva bucurii neînsemnate, o mare amărăciune. Iată că încet-încet, existența fetei care bătuse în mod dramatic pasul pe loc, începe să se anime. La Paris, la Varșovia, la Szczuki, cîteva evenimente fără însemnătate încă, modifică zarurile în enigmatica partidă în care se joacă soarta Maniei.

Dl. Sklodowski, după ce s-a pensionat, s-a îndreptat către altă ocupație. Caută cu orice preț să-și ajute fiicele. În aprilie 1888 acceptă o slujbă dificilă, penibilă, conducerea unei case de corecție pentru minori la Studzieniec, aproape de Varșovia. Atmosfera, oamenii din jur, totul e respingător. Totul în afară de salariul satisfăcător și din care bietul om pune deoparte o cotă lunară pentru Bronia ca să-și continue studiile.

Cel dintîi gest pe care Bronia îl face este acela că o roagă pe Mania să nu-i mai trimită bani. Al doilea, cere tatălui ei ca din cele patruzeci de ruble pe care i le trimite lunar să oprească opt ruble pentru a-i întoarce datoria, puțin cîte puțin sorei mai mici. Astfel începe să renască averea Maniei care ajunsese la zero.

Scrisorile studentei în medicină la Paris vestesc și alte noutăți. Își ia examenele cu succes. E îndrăgostită. Îndrăgostită de un polonez, Cazimir Dluski, un coleg de studii, plin de farmec și de inteligență, avînd însă o situație supărătoare, anume că în Polonia dominată de țarism nu-i este permis să se stabilească fiindcă a fost amenințat cu deportarea.

La Szczuki, în 1889, misiunea Maniei se apropie de sfîrşit. După Sf. Ion familia Z... nu va mai avea nevoie de serviciile ei. Își va căuta alt loc. Tînăra guvernantă s-a şi gîndit la unul. La Familia F..., mari industriaşi la Varşovia. Va fi în cele din urmă o schimbare, o schimbare pe care Mania o aşteaptă de atîta vreme.

Mania către Kazia, 13 martie 1889:

Peste cinci săptămîni vor fi Paştele. Această dată are pentru mine o mare importanţă, deoarece de la această dată mi se va hotărî soarta mea în viitor. Pe lîngă oferta de a fi angajată la F..., mi se oferă şi un alt post. Nu ştiu cum să procedez şi la care să rămîn.

Mă gîndesc numai la zilele de Paşti. Îmi crapă capul de cîte proiecte mă bîntuie. Nu ştiu ce mă mai aşteaptă. Mania ta va rămîne pentru tot restul vieţii o flacără deasupra altor flăcări...

Adio Szczuki şi ogoare de sfeclă !... Cu zîmbete amabile, — politicoase de ambele părţi, — Maria Sklodowska se desparte de familia Z... Eliberată, revine la Varşovia şi respiră cu satisfacţie aerul oraşului natal. Iat-o în tren. Curînd se va întîlni, pe ţărmul posac al Balticei, la Zoppot, cu noii ei patroni.

Mania către Kazia (din Zoppot), 14 iulie 1889 :

Cu toate presimţirile mele sumbre am călătorit normal. Nu m-a supărat nimeni cu nimic şi nici n-am greşit schimbarea trenurilor, — şi asta de cinci ori la rînd ; apoi am mîncat toate sardelele ce le-am luat pe drum... Nu mai am decît chiflele şi caramelele pe care n-am reuşit să le devorez.

Pe drum am întîlnit binevoitori care m-au ajutat şi mi-au dat fel de fel de indicaţii. De teamă să nu exagereze cu bunăvoinţa lor, nu le-am arătat sardelele ; riscam să rămîn fără provizii.

Dl şi D-na F... mă aşteptau la gară. Sînt oameni de treabă şi m-am ataşat numaidecît de copii. Va merge bine totul aşa cum e şi normal, de fapt.

La „Schultz Hotel" din această staţiune de vară de unde scrie Mania, vezi zilnic aceiaşi oameni, în jurul Kurhaus-ului, şi nu se discută decît despre ţinuta vestimentară şi alte lucruri la fel de interesante. Viaţa nu pare a fi prea atractivă.

E frig, toți stau în casă ; d-na F..., soțul și mama ei, au cîteodată asemenea toane că-mi vine să intru în pămînt !

În curînd părinții, copiii și guvernanta pleacă la Varșovia.

Anul ce vine va fi pentru tînăra fată un fel de popas ceva mai dulce. Doamna F... este foarte frumoasă, foarte elegantă, foarte bogată. Are blănuri și bijuterii. Garderobele sînt ticsite de rochii de la case de modă străine iar în salon se poate vedea portretul ei în rochie de seară. În răstimpul în care a stat în această casă Mania va observa ca spectatoare toate lucrurile desuete și încîntătoare pe care destinul le-a dăruit unei femei răsfățate, — lucruri pe care ea nu le va primi niciodată.

Prima și cea din urmă confruntare cu luxul ! A devenit plăcută, grație d-nei F, care, cucerită de delicata „Domnișoară Sklodowska", îi aduce laude Maniei și insistă să participe la toate întrunirile și balurile.

Dintr-odată o veste trăsnet : factorul aduce într-o dimineață o scrisoare de la Paris. O biată epistolă încropită între două cursuri în amfiteatru și prin care generoasa soră îi oferă Maniei, pentru anul ce vine, găzduire în noul ei cămin.

Bronia către Mania (din Paris), martie 1890 :

... Dacă totul se va desfășura după cum sperăm mă căsătoresc în mod sigur, în vacanță. Logodnicul meu va deveni medic iar eu am de susținut ultimul examen. Vom mai rămîne la Paris un an, ca să închei cu toate examenele, apoi vom veni în Polonia. Nu e nimic lipsit de rațiune în proiectele noastre. Spune tu, am sau n-am dreptate ? Nu uita că am douăzeci și patru de ani, — asta n-are importanță ; — el însă are treizeci și patru, ceea ce e mai grav. Ar fi absurd să mai stau pe gînduri.

... Și acum, draga mea Mania e cazul să te ocupi într-un fel de viața ta ! Dacă vei reuși să aduni anul acesta cîteva sute de ruble, ai putea veni la anul, la Paris, să locuiești la noi unde vei avea casă și masă. De cele cîteva sute de ruble vei avea nevoie pentru înscrierea la Sorbona. În primul an vom locui împreună. În al doilea și al treilea an cînd nu vom mai fi aici te va ajuta tata, dacă vei fi cumva la ananghie.

E cazul să te hotărăști, ai așteptat destul. Pariez că în doi ani ești licențiată. Gîndește-te bine, adună bani,

pune-i la loc sigur, nu-i împrumuta. Poate ar fi mai bine să-i preschimbi deja în franci, deoarece schimbul e convenabil în prezent, şi e posibil ca în viitor să scadă valoarea banului nostru...

Credeţi că Mania va răspunde entuziasmată şi fericită la vestea aflata ? Nici vorbă. Anii de surghiun în loc să înăsprească această fiinţă fără seamăn o fac şi mai generoasă şi mai scrupuloasă. Demonul sacrificiului o împinge să fugă de noroc. Dacă a apucat să promită tatălui că vor locui împreună, fiindcă vor s-o ajute pe Hela, să-l ajute pe fratele ei Josef, Mania nu mai vrea să plece ! Iată cum răspunde ea la chemarea Broniei.

Mania către Bronia (din Varşovia), 12 martie 1890 :

Scumpa mea Bronia, am fost o proastă, sînt o proastă şi voi rămîne o proastă pînă la sfîrşitul vieţii, sau mai bine zis : n-am avut noroc, nu am şi nu voi avea noroc niciodată.

Visam Parisul ca o izbăvire, dar e mult de cînd m-a părăsit speranţa de a mai ajunge pe-acolo. Acum cînd mi se oferă această posibilitate nu ştiu cum să fac... Mi-e teamă să-i vorbesc tatei despre asta : cred că proiectul pe care mi l-am făcut anul trecut i-a mers la inimă şi aş dori să-l fac puţin fericit la bătrîneţe. Dar pe de altă parte mi se frînge inima cînd mă gîndesc la vocaţia mea zădărnicită, dacă mai poate fi pusă în valoare cumva. I-am promis Helei că voi face toate eforturile ca s-o pot readuce acasă şi să-i caut o slujbă la Varşovia. Nu ştii cît am suferit pentru ea. Va rămîne mereu „cenuşăreasa" din familia noastră, şi cred că e de datoria mea să o supraveghez, biata de ea are nevoie de ajutor !

Te rog însă, din inimă, Bronia, ia cu curaj în mînă situaţia lui Josef chiar dacă socoţi că nu e menirea ta să insişti pe lîngă această doamnă S., care l-ar putea scoate din încurcătură. Şi-apoi Evanghelia spune ad-litteram „Bate şi ţi se va deschide". Chiar de va trebui să-ţi pui în joc amorul propriu, o rugăminte caldă nu poate supăra. Cum aş scrie chiar eu această scrisoare ! Trebuie să o determinăm pe această doamnă să priceapă că nu e vorba de cine ştie ce sumă, ci doar de cîteva sute de ruble pentru ca Josef să poată rămîne la Varşovia, ca să studieze, să facă experienţe, căci viitorul lui depinde tocmai de această şi e trist ca atîta muncă să nu aibă finalitate. Trebuie să

îi scrii pe larg, fiindcă, draga mea Bronicka, dacă îi vei cere doar un împrumut, ea nu va fi deloc mișcată și astfel n-ai să reușești. Chiar dacă vei avea impresia că ești pisăloagă, ei și ? Ce importanță mai are cînd ți-ai atins scopul ? Și-apoi de ce-ar fi supărată de cererea ta ? Nu există atîția oameni care îi supără pe semenii lor chiar mai mult ? Cu ajutorul ei, Josef ar deveni de folos societății, în timp ce dacă va fi nevoit să-și ia drumul spre provincie, e pierdut !

Te plictisesc cu Hela, cu Josef și cu tata, cu situația mea în viitor, în care nu mai sper. Mi-e inima atît de neagră, atît de tristă, încît observ că nu procedez bine vorbindu-ți de toate acestea, umbrindu-ți fericirea. Numai tu, dintre noi ai avut ceea ce se numește șansă. Iartă-mă, dar mă apasă atîtea gînduri că nu pot să termin cu optimism această scrisoare.

Te îmbrățișez cu afecțiune. Altă dată îți voi scrie mai mult și mai vesel — acum mă simt complet nefericită pe lume. Gîndește-te la mine cu dragoste, poate o voi simți pînă aici.

Bronia insistă, discută. Îi lipsește, vai, argumentul decisiv : e prea săracă pentru a plăti cheltuielile de drum ale surorii sale ca să o urce cu forța în tren. Pînă la urmă ia hotărîrea ca atunci cînd Mania își va încheia angajamentul la d-na F... să mai stea un an la Varșovia. Va fi alături de tatăl ei care tocmai a părăsit slujba de la Studzienlec și își va completa veniturile dînd lecții. Și după asta va pleca.

După lîncezeala din provincie și agitația mondenă din casa d-nei F... Mania își regăsește mediul de viață cu adevărat scump ei : o locuință a ei, alături de profesorul Sklodowski, conversații interesante, reconfortante pentru spiritul fiecăruia. „Universitatea liberă“ iar își deschide enigmaticele-i porți. Și bucurie de neînchipuit, eveniment uluitor ! Mania pătrunde într-un laborator !

La numărul 66 în periferia Cracoviei, în fundul unei curți cu liliac, se află o clădire mică cu un etaj în care lumina intră prin niște ferestre liliputane. Un văr al Maniei, Josef Boguski conduce ceea ce în mod pompos este numit : *„Muzeul de Industrie și Agricultură.* Titlul acesta ostentativ, pretențios și vag, e o metodă de a deruta autoritățile țariste. Un „muzeu“ nu stîrnește nici-

odată suspiciuni. Dincolo de pereţii unui muzeu, nimic nu mai poate împiedica pe tinerii polonezi să înveţe ştiinţele...

Aveam puţin timp ca să pot lucra în acest laborator, va scrie mai tîrziu Marie Curie. *Nu puteam merge decît seara după cină sau duminica ; eram lăsată de capul meu. Reproduceam diverse experienţe descrise în tratatele de fizică sau de chimie şi cîteodată aveam rezultate surprinzătoare. Din cînd în cînd o mică reuşită nesperată îmi da curaj, altădată mă umpleau de disperare unele accidente sau eşecuri în experienţele mele. În genere, înţelegînd, prin eforturi îndîrjite, că succesul într-un astfel de domeniu nu poate fi imediat, şi nici simplu de realizat, mi-am dezvoltat în timpul acestor încercări gustul pentru cercetarea experimentală.*

Reîntorcîndu-se acasă la ore tîrzii, uneori în plină noapte, părăsind cu regret electrometrul, eprubetele, balanţele de precizie, Mania se dezbracă şi se aşază pe divanul îngust. O exaltare, necunoscută pînă acum, îi alungă somnul. Vocaţia nedefinită atîta vreme o îndeamnă acum să se supună parcă unui ordin secret. Fata se simte brusc constrînsă şi îndemnată să experimenteze. Luînd în frumoasele-i mîini eprubetele Muzeului de Industrie şi Agricultură, Mania, cu un gest magic, readuce amintirile nebuloase ale copilăriei, aparatele de fizică ale tatălui ei, încremenite într-o vitrină şi cu care ar fi vrut, atît de mult să se joace. Astfel se reînnoadă firul vieţii sale.

Dacă nopţile sînt de chin, zilele ar părea că sînt liniştite. Mania îşi ascunde faţă de cei din jurul ei nerăbdarea care n-o mai poate ţine în frîu. Dorinţa ei este ca în aceste cîteva luni de convieţuire, tatăl ei să se simtă fericit. Se ocupă de căsătoria fratelui ei, caută un post pentru Hela. Poate că o grijă mai egoistă o opreşte să decidă încă data plecării ; crede că îl mai iubeşte pe Cazimir Z... Şi cu toate că se simte atrasă de mirajul Parisului ca de o forţă invincibilă, întrevede cu sufletul sfîşiat surghiunul care va dura mai mulţi ani.

În septembrie 1891, cînd Mania se află în vacanţă la Zakopane în Carpaţi, unde urma să-l întîlnească pe Cazimir Z..., Domnul Sklodowski îi prezintă Broniei toată situaţia.

Domnul Sklodowski către Bronia :

Mania a trebuit să rămînă la Zakopane. Nu va reveni decît pe data de 13 din cauza unei tuse puternice și a gripei, iar medicul i-a spus că o poate ține toată iarna dacă nu se îngrijește acum. Dar ea e vinovată fiindcă n-a vrut să ia în seamă niciodată timpul și nu s-a îmbrăcat ținînd seama de vreme.

Mi-a scris că e tare posomorîtă. Sînt îngrijorat căci tristețea și incertitudinea privitoare la situația ei, care au cuprins-o, au s-o doboare. Ascunde un secret în legătură cu viitorul ei, despre care cred că ne va vorbi la întoarcere. La drept vorbind cam înțeleg despre ce e vorba și nu știu dacă trebuie să mă bucur sau să mă neliniștesc. Dacă prevederile mele sînt exacte, aceleași amărăciuni pricinuite de aceiași oameni care i-au făcut rău o așteaptă pe Mania. Dar dacă i se va deschide o portiță după inima ei, devenind astfel fericită, atunci merită încercarea să înlăture orice obstacol. De altfel eu nu știu nimic precis !

Invitația ta la Paris a căzut asupra Maniei atît de neașteptat încît i-a produs neliniște, stimulînd și mai mult deruta. Eu știu cu cîtă tenacitate speră să se apropie de această sursă a științei spre care aspiră fără încetare. Dar condițiile prezente nu sînt prea favorabile, și mai ales dacă Mania nu se va vindeca complet, chiar eu voi fi împotriva plecării ei, fiindcă mă îngrijorează șederea ei în timpul iernii la Paris. Nu mai vorbesc de celelalte. Să nu mai spun că îmi va fi nespus de greu să mă despart de ea, dar asta nu mai are importanță. I-am scris încercînd s-o mai încurajez. Dacă rămîne la Varșovia și chiar dacă nu va da lecții, tot se va mai afla pentru ea și pentru mine un colț de pîine.

Am aflat cu satisfacție că-i merge bine lui Cazimir al tău. Cît de original ar fi să aibă fiecare dintre voi Cazimirul ei !...

Sărmanul domn Sklodowski ! În adîncul inimii lui nu prea se bucură că mica lui Manie, va pleca în lumea largă, la voia întîmplării. Ar dori mai bine ca cine știe ce s-o rețină în Polonia, căsătorindu-se cu Cazimir Z..., de pildă.

Însă la Zakopane, între două plimbări prin munți, tinerii au avut o ultimă explicație. Deoarece pentru a suta oară tînărul își demonstra nehotărîrea și motivele bine

cunoscute, Mania scoasă din sărite a rostit o frază care a pus punct la toate :

— Dacă nu găseşti o soluţie pentru a clarifica situaţia noastră, nu eu voi fi aceea care să te învăţ cum să procedezi.

În timpul acestei prelungite idile, va spune mai tîrziu profesorul Sklodowski, Mania a dat dovadă „de mîndrie şi de stăpînire de sine".

Tînăra fată a rupt legăturile slabe ce o mai ţineau încurcată. Nu-şi mai potoleşte nerăbdarea. Îşi face calculul anilor grei de răbdare clocotitoare pe care i-a trăit. Au trecut opt ani de cînd a terminat şcoala, şase de cînd lucrează ca învăţătoare. Nu mai este adolescenta care vedea viaţa întreagă înainte-i.

Şi deodată strigă, cere ajutorul Broniei :

Mania către Bronia (din Varşovia), 23 septembrie 1891:

... Acum, Bronia îţi cer un răspuns categoric. Spune-mi dacă mă poţi lua la tine fiindcă acum pot să vin. Acum îmi pot plăti cheltuielile. Prin urmare dacă, fără să te împovărez prea mult, poţi să-mi oferi ceva de mîncare, scrie-mi. Ar fi pentru mine o mare fericire, pentru că asta m-ar mai pune la adăpost după crudele încercări prin care am trecut în vara asta. Şi-mi voi putea începe şi eu un drum pentru toată viaţa — dar n-aş vrea să-ţi fac neplăceri.

Pentru că aştepţi un copil, aş putea să vă fiu de ajutor în casă. În tot cazul scrie-mi ca să ştiu ce să fac. Dacă venirea mea e un lucru posibil, spune-mi şi indică-mi examenele ce va trebui să le susţin şi care este termenul ca să mă pot înscrie ca studentă.

Sînt atît de agitată de perspectiva plecării, încît nu pot spune nimic altceva pînă nu-mi trimiţi răspunsul. De aceea te implor să-mi scrii imediat şi vă transmit la amîndoi toată afecţiunea mea.

Mă puteţi găzdui oriunde, vă promit că nu vă voi deranja deloc, şi nici n-am să vă fac nici un fel de dezordine. Te implor, răspunde-mi cît mai sincer !

Dacă Bronia n-a răspuns prin telegrame, aceasta e din cauză că telegramele sînt un lux dezastruos. Dacă Mania nu s-a urcat în primul tren, motivul este acela că a tre-

buit să-şi organizeze cu economie marea plecare. A înşirat pe masă toate rublele pe care le-a adunat şi cărora le-a adăugat şi tatăl ei, în ultimul moment, cîteva, dar pentru el destul de multe. A început să-şi facă socotelile.

Pentru paşaport, atît. Pentru biletul de tren, atît... E o prostie să comiţi greşeala de a merge la învălmăşeală, cu vagon de clasa a treia de la Varşovia pînă la Paris, — cel mai ieftin în Rusia şi în Franţa. Numai că, slavă Domnului, trenurile germane au şi vagoane de clasa a patra fără compartimente, aproape goale, ca vagoanele de marfă : au cîte o bancă de-o parte şi de alta iar în mijloc e spaţiu liber, unde, aşezat pe un scaun pliant, omul nu se simte rău deloc !

Să nu uităm sfaturile practice ale Broniei : să-şi aducă de acasă tot ce-i este necesar pentru existenţă, ca să nu fie silită să cheltuiască la Paris: saltea, cearşafuri, haine, pături, vor fi trimise cu mult înaintea plecării. Lenjeria sa, confecţionată dintr-o pînză tare, îmbrăcămintea, încălţămintea, cele două pălării sînt deja strînse şi puse pe un divan, alături de care, unică cumpărătură fastuoasă, stă cu capacul ridicat, un cufăr mare de lemn, cafeniu şi bombat, foarte rustic dar foarte trainic deasupra căruia tînăra fată a scris cu litere mari şi negre iniţialele ei : M.S. ! Odată lucrurile expediate, şi cufărul predat la bagaje, o droaie de pachete mult prea puţin elegante, vor fi povara ce o va însoţi pe drum : mîncare şi de băut pentru trei zile, scăunelul pliant pentru trenul german, cărţile, o pungă cu caramele, o pătură...

După ce şi-a instalat lucrurile pe culoarul compartimentului ocupîndu-şi un loc pe banca tare şi îngustă, Mania coboară pe peron. Ce tînără este sub mantia învechită, cu obrajii rumeni, cu ochii cenuşii ce scînteiază astăzi din cauza unui freamăt neobişnuit !

Brusc îngrijorată, chinuită din nou de gînduri îl încurajează pe tatăl ei, încearcă să-l aline cu cele mai tandre şi timide cuvinte, aproape că-şi cere iertare.

Nu voi lipsi mult... doi-trei ani cel mult. Cum îmi voi termina studiile, voi reveni. Vom fi împreună şi nu ne vom mai despărţi niciodată... Nu-i aşa ?

— Da, mica mea Mania, murmură profesorul cu glas înăbuşit, strîngînd-o pe fiică la piept. Să vii cît mai curînd. Să munceşti cu rîvnă... şi să fie cu noroc !

În noaptea sfîşiată de şuieratul locomotivei şi de zgomotul osiilor, vagonul de clasa a patra alerga pe pămîntul Germaniei.

Ghemuită pe pliantul ei de voiaj, cu picioarele ascunse în pătură, cu ochii mereu la pachetele din jurul ei, pe care le mai numără din timp în timp cu atenţie, Mania îşi trăieşte divina bucurie.

Se gîndeşte la trecut, la această plecare feerică, atît de aşteptată. Încearcă să-şi imagineze viitorul. Îşi închipuie cum se va reîntoarce curînd în oraşul natal, unde va deveni o modestă profesoară.

Departe, — o, ce departe de ea gîndul că, urcînd în acest tren, ea a optat între întuneric şi lumină, între micimea unor zile terne, aceleaşi mereu şi măreţia unei alte vieţi.

Partea a doua

CAPITOLUL VIII

Paris

Nu vei străbate cele mai frumoase cartiere ale Parisului, dacă vrei să ajungi din La Villette la Sorbona, iar cursa nu e nici comodă nici rapidă. Din strada Germaniei [1], unde locuieşte Bronia cu soţul ei, un omnibus cu trei cai şi două etaje, avînd o scară în spirală ce te ajută să urci pe ameţitoarea „imperială" merge la gara de Est. De la gara de Est pînă în strada Şcoalelor unde se află Sorbona trebuie să iei un alt omnibus.

Fireşte, pe această „imperială" expusă intemperiilor, — mai economică şi în acelaşi timp mai amuzantă, — se urcă Mania ducînd sub braţ vechea servietă de piele pe care o purta şi pe vremea cînd urma cursurile Universităţii Libere. Din vîrful acestui observator mişcător, Mania cu obrajii îmbujoraţi de gerul iernii se apleacă, îşi întinde gîtul şi priveşte în juru-i cu mare atenţie. Ce contează banalitatea interminabilei străzi Lafayette, şiragul monoton de-a lungul bulevardului Sevastopol ? Şi totuşi aceste prăvălii, aceşti ulmi cojiţi, această mulţime, acest miros de fum şi de praf, — toate acestea reprezintă Parisul. În sfîrşit, în sfîrşit, Parisul !

Cît se simte de tînără la Paris, cît se simte de puternică, de înflăcărată şi plină de speranţe ! Şi pentru o mică poloneză, ce extraordinară impresie de eliberare !

În momentul în care istovită de drumul greu, Mania a coborît din tren pe peronul îmbîcsit de fum al gării de

[1] Acum Avenue Jean Jaures (n. a.).

Nord, parcă i-a căzut dintr-odată toată povara umilinţei; şi-a îndreptat umerii, în sfîrşit, putea respira în totală libertate. E pentru prima dată cînd Mania simte aerul unei ţări libere. În entuziasmul ei totul i se pare miraculos. Miraculoase sînt gesturile mulţimii de gură-cască care se tîrăşte de-a lungul trotuoarelor vorbind ce limbă doresc, miraculoasă e graba librarilor care vînd fără reţinere lucrările editate în toată lumea... Dar şi mai miraculoase sînt pentru ea străzile drepte, aplecate în pante line spre centrul oraşului, care o conduc pe ea, Mania Sklodowska, spre porţile larg deschise ale unei Universităţi. Şi ce Universitate ! Cea mai vestită, aceea care cu secole în urmă era considerată ca „o chintesenţă a Universului", aceea despre care chiar Luther spunea : „La Paris se află cea mai celebră şi mai excelentă şcoală. Se numeşte Sorbona" !

Aventura e demnă de o poveste cu zîne. Chiar omnibuzul domol, legănător, ospitalier, e un fel de caleaşcă din poveste, care o duce pe prinţesa blondă, din casa ei săracă spre castelul visurilor sale.

Caleaşca trece peste Sena şi în jurul Maniei totul devine basm : cele două braţe ale fluviului înceţoşat, insulele pline de vrajă şi de măreţie, monumentele, pieţele iar mai încolo turnurile Catedralei Notre-Dame. Ca să urce bulevardul Saint-Michel, caii încetinesc trapul şi se leagănă în mers. Da, aici e, a ajuns ! Studenta aşază servieta sub braţ şi îşi potriveşte cutele groase ale rochiei de lînă. Grăbită, îl îmbrînceşte din neatenţie pe un trecător. Îşi cere scuze cu sfială într-o franţuzească timidă. Şi coboară în grabă treptele imperialei, iat-o în stradă cu faţa încordată, îndreptîndu-se spre grilajul palatului.

Acest palat al ştiinţei are în 1891 un aspect foarte straniu. Sorbona a început să fie reconstruită ; de şase ani seamănă cu un şarpe gigant ce năpîrleşte. Dincolo de faţada lungă, nouă, albă, clădirile vechi ridicate pe vremea lui Richeliu, se îngrămădesc între şantierele în care se aud lovituri înăbuşite de cazmale. Această învălmăşeală dă vieţii studenţeşti o dezordine pitorească, cursurile mutîndu-se dintr-o sală în alta pe măsură ce lucrările avansează. Laboratoare provizorii s-au instalat în clădirile vechi, din strada Saint Jacques.

Dar ce importanţă au toate acestea cînd în acest an, ca şi în ceilalţi, afişul alb lipit pe zid, aproape de cabina portarului, anunţă :

REPUBLICA FRANCEZĂ
Facultatea de Ştiinţe — Primul semestru.
Cursurile se deschid la Sorbona la 3 noiembrie 1891.

Cuvinte magice, cuvinte nestemate !...

Cu puţinii bani pe care i-a adunat rublă cu rublă, fata şi-a cucerit dreptul de a putea să audieze, dintre numeroasele cursuri înşirate pe afiş, pe acelea pe care a dorit să şi le aleagă. Are dreptul ei în „sala de cursuri" unde iniţiată, povăţuită, fără prea multe dibuiri, îşi mînuieşte aparatele, şi-şi face în sfîrşit primele experienţe într-un laborator adevărat. Mania e acum, — ce desfătare ! — o studentă a Facultăţii de Ştiinţe.

De fapt acum nu se mai numeşte Mania, nici chiar „Marya" : pe cererea de înscriere a scris în franceză *Marie Sklodowska*. Dar în timp ce colegele nu pot să rostească silabele barbare din cuvîntul Sklodowska şi în timp ce poloneza nu permite nimănui libertatea de a o numi Marie, ea păstrează un fel de anonimat misterios. O întîlneşti de-a lungul culoarelor gălăgioase pe această fată, îmbrăcată cu o distincţie sobră şi sărăcăcioasă, cu înfăţişare sălbatică, cu părul zbîrlit în jurul tîmplelor, iar tinerii surprinşi întorc capul şi întreabă : „Cine e ?" Răspunsul celor care o cunosc este de obicei : „O străină... Are un nume greu de pronunţat... Se află întotdeauna în primul rînd la cursurile de fizică... Nu-i place pălăvrăgeala". Băieţii urmăresc cu privirea silueta graţioasă pînă cînd dispare la capătul unui culoar apoi spun în încheiere : „Ce frumos păr are !".

Părul cu reflexe cenuşii şi capul mic de slavă vor constitui vreme îndelungată, pentru studenţii din Sorbona, singura stare civilă a sălbaticei lor colege.

Dar pe ea n-o interesează deocamdată aceşti tineri din jurul ei. Este fascinată de cîţiva domni gravi, cărora vrea să le smulgă secretele şi care se numesc „profesori universitari". După o regulă a epocii, ei îşi ţin cursurile purtînd cravată albă, haine negre, pătate mereu de cretă. Marie trăieşte contemplînd aceste veşminte solemne şi bărbile albite.

Alaltăieri a fost la cursul d-lui Lippmann, un om ponderat şi foarte logic în expunere. Ieri l-a ascultat pe domnul Bouty al cărui cap de maimuţă ascunde comori ale

științei. Marie ar dori să audieze toate cursurile, să-i cunoască pe toți cei douăzeci și trei de profesori ale căror nume sînt trecute pe afișul alb. I se pare că niciodată nu-și va domoli setea aciuită în ființa ei.

Obstacole neașteptate au apărut în fața ei în timpul celor cîteva săptămîni. Credea că știe foare bine limba franceză ; se înșelase. Îi scapă fraze întregi, pronunțate prea repede. Credea că posedă o cultură științifică satisfăcătoare ca să poată urmări fără dificultăți lecțiile la Universitate. Dar pregătirea făcută la țară, de una singură, într-o cameră de guvernantă, la Szczuki pe Przanysz, cunoștințele obținute prin corespondență cu domnul Sklodowski, experiențele făcute la întîmplare în micul Muzeu al Industriei și Agriculturii nu pot egala nici măcar bacalaureatul temeinic al liceenilor din Paris. La matematică și fizică descoperă lacune serioase în cunoștințele ei. Ce sîrguință trebuie să depună ca să poată cuceri titlul strălucit spre care aspiră în fiecare clipă : Licențiată în Științe !

Astăzi își ține cursul Paul Appell. Claritate în expunere și stil pitoresc. Maria a sosit printre primii. În amfiteatrul luminat intens, din pricina ceții lui decembrie, și-a ales un loc chiar lîngă catedră. Își pregătește tocul și caietul învelit în pînză gri pe care peste puțin timp va lua notițe, cu scrisul ei frumos și cursiv. Mai întîi se reculege apoi își concentrează atenția, fără să audă în juru-i murmurul tot mai puternic al șușotelilor pe care le întrerupe brusc intrarea profesorului.

Este surprinzător cîtă liniște pot să creeze într-un singur moment anumiți oameni în jurul lor... Tineri aplecați deasupra pupitrelor, cu fața aprinsă de încordarea muncii intelectuale se grăbesc să așeze pe caiete ecuațiile înșirate pe tablă de mîna savantului. Aici nu se află decît elevi pasionați. Loc matematicilor !

În haina lui sobră, cu barba pătrată, Appel este superb, glasul lui lin articulează fiecare silabă cu oarecare apăsare alsaciană. Demonstrațiile sînt atît de elegante, atît de clare, încît s-ar părea că excamotează primejdia și reduc lumea după voia lor. Puternic, calm, se avîntă pe culmile cele mai subtile ale cunoașterii și jonglează cu cifrele, cu astrele. Și pentru că nu se teme de imagini, vorbește pe un ton firesc, însoțind cuvintele cu gestul larg al marelui stăpîn :

— Prind soarele și-l arunc !

în bancă, poloneza are un zîmbet de extaz. Sub fruntea ei largă, bombată, ochii cenuşii, atît de stinşi, se luminează de fericire. Cum poate să socoată cineva ştiinţa aridă ? Poate fi ceva mai minunat decît aceste reguli imuabile ce dirijează Universul, ceva mai de nepreţuit decît înţelepciunea omenească capabilă să le descopere ? Cît de anoste par romanele şi cît de banale povestirile cu zîne, pe lîngă aceste fenomene extraordinare unite între ele prin principii armonioase, această ordine într-o aparentă dezordine... Un elan ce nu se poate asemăna decît cu dragostea ce ţîşneşte din sufletul tinerei fete spre infinitul Cunoaşterii, spre fenomene şi legile lor.

— Prind soarele şi-l arunc...

Ca să asculte această frază, rostită de un savant blajin şi plin de măreţie, a meritat să lupte şi să sufere departe, în toţi aceşti ani.

Mania este pe deplin fericită.

Cazimir Dluski (soţul Broniei) către socrul său, dl Sklodowski

Strada Germaniei 92
Consultaţii de la orele 1 la orele 3 după amiază.
Consultaţii gratuite, luni şi joi, între orele 7 şi 8

Scumpe şi onorate domn,

...La noi sînt toate bune. Domnişoara Marie munceşte serios, îşi petrece aproape toată vremea numai la Sorbona şi nu ne întîlnim decît la masa de seară. E o fată foarte independentă şi cu toate că mi-aţi dat autoritatea asupra îndrumării şi ocrotirii sale, nu numai că faţă de mine nu dă dovadă de respect şi de supunere, dar îşi rîde de autoritatea şi seriozitatea mea ca de nişte lucruri bune de aruncat. Sper să o cuminţesc într-o zi, dar pînă acum talentele mele pedagogice s-ar părea că n-au nici o eficacitate. Cu toate acestea ne înţelegem foarte bine şi trăim în cea mai bună armonie.

Aştept cu nerăbdare sosirea Broniei. Tînăra mea soţie nu se prea grăbeşte să se întoarcă acasă, unde prezenţa ei e foarte utilă şi unde e mult dorită.

Adaug că domnişoara Marie este sănătoasă şi arată bine.

Vă asigur de tot respectul meu.

Acestea sînt primele noutăţi, pe care le comunică doctorul Dluski despre cumnata sa, pe care s-a angajat s-o adăpostească în strada Germaniei, în lipsa Broniei, reţinută în Polonia pentru cîteva săptămîni. E de prisos să adăugăm că Marie a fost foarte bine primită de tînărul acesta sarcastic. Dintre toţi emigranţii polonezi care trăiesc la Paris, fermecătoarea Bronia l-a ales pe cel mai strălucitor, cel mai frumos şi mai spiritual. Şi ce activitate istovitoare ! Cazimir Dluski a fost student la Petersburg, la Odesa, la Varşovia. Silit să fugă din Rusia pentru că a fost învinuit de complicitate la asasinarea ţarului Alexandru al II-lea a devenit publicist revoluţionar la Geneva ; apoi la Paris, elev al Şcolii de Ştiinţe Politice, student în medicină şi în sfîrşit medic. Are o familie bogată, undeva în Polonia iar în Franţa, trecută în dosarele Ministerului Afacerilor Externe, o fişă compromiţătoare întocmită din informaţiile poliţiei ţariste, — fişă ce-l va împiedica sistematic să obţină cetăţenia franceză şi să se stabilească la Paris.

Revenind acasă, Bronia e primită cu urale de soţul şi de sora ei. Era absolut necesar ca stăpîna să reia conducerea gospodăriei. La cîteva ore de la sosire, domneşte din nou ordinea în apartamentul de la etajul doi, din al cărui balcon larg se văd copacii înşiraţi de-a lungul străzii Germaniei. Bucatele sînt din nou savuroase, praful a dispărut, florile aduse din oraş ornamentează glastrele. Bronia este un geniu organizator !

Ea a avut ideea să fugă de centrul Parisului şi să ia cu chirie o casă, lîngă Parcul Buttes-Chaumont, în apropiere de Villette. Împrumutînd o sumă modestă, face vizite misterioase la consignaţie şi într-o bună zi apartamentul s-a îmbodobit cu superbe mobile veneţiene, lucrate cu fineţe şi gust, cu o pianină şi cu perdele foarte drăguţ drapate. Atmosfera apartamentului s-a schimbat imediat. Cu aceeaşi iscusinţă tînăra femeie şi-a distribuit timpul pentru toţi cei din casă. La anumite ore cabinetul medical aparţine lui Cazimir care îşi primeşte pacienţii recrutaţi dintre măcelarii abatoarelor. La alte ore Bronia dă consultaţii ginecologice. Soţii muncesc din greu, alergînd din casă în casă să-şi vadă bolnavii...

Dar odată cu căderea nopţii s-aprind lămpile şi toate grijile rămîn departe. Cazimir Dluski iubeşte distracţiile. Munca cea mai istovitoare, sărăcia cea mai lucie nu-l fac să-şi piardă din vivacitatea şi din buna sa dispoziţie. După

zile grele de muncă aranjează reţinerea unor bilete la teatru, pe locurile cele mai ieftine. Sau dacă nu are bani se aşază la pian şi cîntă minunat. Timpul merge înainte, prietenii sună la uşă, — tineri căsătoriţi din colonia poloneză care ştiu că „sînt bineveniţi oricînd în casa lui Dluski". Bronia dispare şi reapare. Ceaiul abureşte pe masă, lîngă sirop şi apă proaspătă vin prăjiturile pe care doctoriţa şi-a făcut timp să le prepare în după amiaza aceleiaşi zile, între două consultaţii.

Într-o seară, cînd Marie aplecată asupra cărţii, în cămăruţa ei din capătul apartamentului, se pregătea să studieze în timpul nopţii, cumnatul ei dă năvală în cameră ca o furtună.

— Ia-ţi mantaua şi pălăria, urgent ! Am bilete reţinute la concert.

— Dar...

— Fără dar ! Cîntă pianistul polonez despre care ţi-am vorbit. Nu s-au prea vîndut biletele şi se cuvine să facem un gest de prietenie bietului băiat, să „umplem" sala măcar cu de-ai noştri. Am adunat oamenii, vom aplauda pînă ce vom face băşici la mîini, să creăm o atmosferă de mare succes. Să vezi numai ce frumos cîntă !

E imposibil să reziste puterii de convingere a lui Dluski, acestui mare diavol, înalt şi bărbos, cu ochii negri, vii, scînteietori. Marie pune deoparte cartea. Uşa de la intrare se închide ; cei trei tineri coboară scara. În stradă o iau la goană ca să nu piardă omnibusul care tocmai apare în trapul greoi al cailor.

Ceva mai tîrziu, instalaţi în sala Erard, goală pe trei sferturi, Marie vede apărînd pe scenă un bărbat înalt şi slab, cu o faţă extraordinară, iar părul în coamă de un roşu arămiu, parcă era numai flăcări. S-apropie de pian. Sub degetele lui uşoare, prind suflet Liszt, Schumann, Chopin. Ţinuta lui e impunătoare şi nobilă, ochii cuprinşi de inspiraţie privesc departe. Marie îl ascultă cu pasiune pe acest muzician neîntrecut, care cu haina lui tocită, în faţa locurilor aproape goale, n-are deloc aerul unui artist necunoscut, al unui debutant, ci al unui împărat, al unui zeu.

Muzicianul va veni uneori în strada Germaniei, ducînd de braţ pe încîntătoarea domnişoară Gorska, de care e îndrăgostit şi cu care mai tîrziu se va căsători. El vorbeşte

fără amărăciune despre viaţa lui mizerabilă, despre decepţiile şi luptele sale. Bronia şi Marie împreună cu doamna Gorska evocă anii îndepărtaţi, cînd aceasta, la şaisprezece ani, o însoţise pe mama lor, d-na Sklodowska, într-o staţiune balneară. „Cînd s-a întors la Varşovia“, îşi aminteşte Bronia rîzînd, „mama spunea că în ruptul capului nu te-ar mai lua într-o staţiune de tratament, fiindcă erai prea frumoasă !“

Simţind brusc dorinţa de a cînta, tînărul cu coamă de foc, întrerupe conversaţiile şi bate cîteva acorduri. Şi ca prin minune modestul pian al lui Dluski se transformă într-un instrument sublim.

E un om încîntător, acest pianist. E îndrăgostit, nervos, fericit şi nefericit.

Va fi un genial virtuos iar într-o zi Preşedintele Consiliului Poloniei descătuşate, reconstruite.

Numele lui e Ignatiu Paderewski.

Marie s-a repezit cu ardoare spre tot ce-i poate oferi noua ei viaţă. Munceşte cu fervoare. Descoperă totodată bucuriile colegialităţii, ale solidarităţii pe care o creează munca într-o Universitate. Dar încă prea timidă ca să închege prietenii cu francezii, îşi trăieşte viaţa numai printre compatrioţi. Două matematiciene, domnişoarele Krascowska şi Dydynska, doctorul Motz, biologul Danysz, Stanislav Szalay, care mai tîrziu va intra în familia Sklodowski, căsătorindu-se cu Hela, tînărul Wojciechowski, — un viitor preşedinte al Republicii Poloneze ! — devin prietenii ei în această colonie care formează în cartierul latin un fel de insulă a Poloniei libere.

Toţi aceşti tineri organizează întruniri, ospeţe de Crăciun, cu ocazia cărora bucătari benevoli pregătesc mîncăruri ca la Varşovia : barszcz [1] fierbinte de culoarea ştirului [2], varză cu ciuperci, ştiucă umplută, cozonac cu mac, cîteva picături de vodcă, ceai din belşug... Au loc şi reprezentaţii teatrale, în care artiştii amatori joacă drame şi comedii. Programul acestor seri — tipărit în limba poloneză, se înţelege ! — e ornamentat cu desene simbolice : o cîmpie acoperită cu zăpadă, o colibă. Mai jos, la fereastra unei mansarde se vede un tînăr gînditor aplecat deasupra

[1] în limba poloneză, borş de sfeclă roşie.
[2] plantă comestibilă de culoare roşietică.

unei cărţi... Un Moş Crăciun, în sfîrşit, care aruncă din horn manuale ştiinţifice, într-o sală de laborator. Pe primul plan un portmoneu gol ros de şoareci...

Marie participă cu regularitate la aceste distracţii. Ea nu are timp să înveţe roluri, să joace în vreo comedie. Dar la o festivitate patriotică dată de sculptorul Waszinkowski, o aleg pe ea în scenele animate care să întruchipeze marele personaj : „Polonia zdrobindu-şi lanţurile."

În seara aceea studenta gînditoare devine o femeie de nerecunoscut. Îmbrăcată cu o tunică în stilul epocii, este încinsă cu lungi eşarfe avînd culorile naţionale. Părul blond ce încadrează chipul dîrz, cu pomeţii slavi, se revarsă liber peste umeri. În faldurile stofei stacojii ea prezintă emigranţilor tabloul neamului polonez.

Se vede, deci, că deşi departe de ţară, surghiunite, nici Marie, nici sora ei n-au părăsit Varşovia. Şi-au ales anume să locuiască în strada Germaniei, la marginea capitalei, unde abia îndrăznesc să pătrundă, aproape de gara de Nord şi de trenurile care le-au adus în Franţa. Patria lor o poartă cu ele, şi se simt legate prin mii de fire dintre care unul din cele mai solide este corespondenţa cu tatăl lor. Aceste fete bine educate, deosebite, care îi scriu domnului Sklodowski conform uzanţelor de politeţe la a treia persoană [1] şi care sfîrşesc fiecare scrisoare prin : „Sărut mîinile tăicuţului meu", îi povestesc bătrînului întîmplări din viaţa lor pitorească şi îl încarcă cu fel de fel de comisioane. Nu le vine în minte că ceaiul poate fi cumpărat şi din altă parte nu numai din Varşovia şi nici că în Franţa se poate găsi un fier de călcat la un preţ la fel de mic.

Bronia către dl. Sklodowski :

...I-aş fi recunoscătoare scumpului meu tată dacă mi-ar trimite un kilogram de ceai obişnuit, de 2 ruble şi 20 pachetul. În afară de asta nu avem nevoie de nimic, nici noi nici Mania.

O ducem bine. Mania e sănătoasă şi observ că activitatea grea pe care o desfăşoară n-o oboseşte chiar de loc...

Dl. Sklodowski către Bronia :

Dragă Bronia, sînt tare mulţumit că fierul de călcat vă place. Eu l-am ales şi eram îngrijorat ca nu cumva să nu fie acel pe care l-aţi fi dorit. Nu ştiam pe cine să însăr-

---

[1] În poloneză, persoana a treia exprimă reverenţa (n.a.).

cinez cu această cumpărătură, așa cum mi s-a mai întîmplat și cu celelalte. Cu toate că în cazul acesta era vorba de lucruri casnice femeiești, a trebuit să mă ocup eu personal.

Desigur, Marie i-a povestit tatălui ei cele petrecute la serbarea dată de sculptor și despre succesul pe care l-a obținut în rolul „Poloniei". Dar profesorul nu este prea entuziasmat.

Dl. Sklodowski către Marie, 31 ianuarie 1892 :

Dragă Mania, ultima ta scrisoare m-a întristat. Regret că tu ai luat parte activă la organizarea acelei reprezentații teatrale. Cu toate că mi se pare un lucru destul de nevinovat, acesta poate atrage atenția asupra organizatorilor și știi foarte bine că sînt la Paris oameni care urmăresc îndeaproape comportamentul vostru și notează numele persoanelor care sînt în fruntea acestor acțiuni și trimit apoi informații despre ele, nepierzînd nimic din vedere. Toate acestea pot constitui o sursă de mari neplăceri dacă nu chiar un prilej de a interzice acestor persoane exercitarea anumitor profesii. Prin urmare toți acei care vor să-și cîștige mai tîrziu pîinea la Varșovia, fără a fi expuși la tot felul de neplăceri au tot interesul să-și vadă liniștiți de treburi și să rămînă complet necunoscuți. De obicei concertele, balurile, nu trec neobservate de corespondenții ziarelor, care citează și nume.

Mi s-ar umple inima de amărăciune să aflu că numele tău ar fi pomenit într-o bună zi altfel de cum aș dori. De aceea ți-am atras atenția în scrisorile precedente, rugîndu-te să fii cît mai rezervată.

Să fie ferma autoritate a d-lui Sklodowski ? Sau mai curînd bunul simț ce o domină pe Marie împotriva unor agitații sterile ? Tînăra fată înțelege imediat că toate aceste petreceri o împiedică să lucreze în liniște. Se retrage. Ea n-a venit în Franța să figureze în aceste scene vivante, fiecare minut pe care nu-l consacră studiilor e un minut pierdut.

Altă neplăcere : în strada Germaniei viața e plăcută și tihnită, dar Marie nu găsește loc de meditație. Nu-i poate interzice lui Cazimir să cînte la pian, să nu primească prieteni, ori să vină în camera ei tocmai cînd ea rezolvă ecuații complicate, nu le poate interzice clienților să izbească

uşile cînd vin să ceară sfaturi tinerilor medici. Noaptea soneria de la intrare o trezeşte brusc odată cu paşii mesagerilor trimişi s-o cheme pe Bronia să asiste la naştere nevestele de măcelari.

Mai ales este îngrozitor să locuieşti în La Villette : o oră pe drum ca să ajungi la Sorbona ! Preţul celor două omnibusuri încarcă foarte mult cheltuielile.

Un adevărat consiliu de război familial decide ca Mania să trăiască singură, în cartierul latin, aproape de universitate, de laboratoare, de biblioteci. Dluski insistă să-i împrumute tinerei fete cei cîţiva franci de care va avea nevoie la mutare. Chiar a doua zi Marie intră în acţiune în căutarea unei mansarde de închiriat.

Nu fără părere de rău părăseşte apartamentul din cartierul abatoarelor, pierdut într-un peisaj destul de prozaic, dar în care domneşte tandreţea, curajul şi buna dispoziţie. Între Marie şi Cazimir Dulski s-a născut o afecţiune frăţească, sortită să dureze pînă la sfîrşitul vieţii lor. Între Marie şi Bronia se derulează de mult un roman : romanul sacrificiului şi al devotamentului, romanul întrajutorării.

Mişcîndu-se mai greu din cauza sarcinii, Bronia supraveghează împachetarea lucrurilor modeste ale sorei mai mici, care apoi sînt încărcate într-un cărucior tras cu mîna. Şi, cocoţîndu-se din nou pe imperiala omnibusului, Cazimir şi soţia sa o însoţesc solemn pe „micuţa“ pînă la locuinţa ei de studentă.

CAPITOLUL IX

Patruzeci de ruble pe lună

Evident că Marie nu duce o viaţă nici fadă şi nici lipsită de satisfacţii. Cele cîteva luni petrecute în strada Germaniei au fost un fel de etapă de aclimatizare. Iată că încet, încet fata se închide în singurătate. Cei cu care a fost nevoită să-şi întretaie drumurile nu mai există, pentru privirea ei nu există decît zidurile de-a lungul cărora se strecoară şi nu aude nici măcar conversaţiile din jurul ei. Trei ani la rînd îşi va petrece viaţa aplecată doar asupra studiului. Viaţa, aşa cum şi-a visat-o ea, desăvîrşită în sensul vieţii călugăriţelor sau a misionarilor.

De altfel trebuie ca această viaţă să fie de o simplitate monahală. De vreme ce Marie singură s-a privat de hrana şi locuinţa pe care le putea găsi în casa soţilor Dluski, acum e obligată să trăiască din resursele ei. Şi aceste resurse, — provenite din economiile repartizate în rate şi din sumele mici trimise din cînd în cînd de tatăl ei, — se prezintă astfel : patruzeci de ruble pe lună.

Cum ar putea trăi decent o femeie, o străină la Paris, în 1892, cu patruzeci de ruble pe lună, cu *trei franci* pe zi, cînd e obligată să-şi achite camera în care stă, hrana, îmbrăcămintea, caietele şi cărţile, taxele de înscriere la Universitate ? Această situaţie cere o rezolvare de urgenţă. Şi totuşi, Mariei nu i s-a întîmplat niciodată să nu găsească soluţia vreunei probleme.

Marie către fratele său Josef, 17 martie 1893 :

Ai aflat desigur de la tata că m-am decis să mă mut mai aproape de şcoală, deoarece era necesar din mai multe motive, şi cel mai important se referă la primul semestru. În sfîrşit ideea s-a realizat : îţi scriu astăzi din noua locuinţă, strada Flatters, nr. 3. E o cameră micuţă pentru care plătesc foarte puţin. Fac un sfert de oră pînă la laboratorul de chimie şi douăzeci de minute pînă la Sorbona. Se înţelege că dacă nu m-ar fi ajutat familia Dluski, nu mi-ar fi fost uşor să mă aranjez astfel.

Lucrez de o mie de ori mai mult decît lucram cînd stăteam în strada Germaniei. Bunul meu cumnat avea obiceiul să mă deranjeze la nesfîrşit. El nu putea concepe că aflîndu-mă acasă aş putea să mă ocup de altceva decît de a pălăvrăgi verzi şi uscate. Mereu ne hărţuiam din această cauză. Dar după cîteva zile şi el şi Bronia au început să-mi simtă lipsa şi au venit să mă vadă. Am luat cu toţii „ceaiul celibatarului“ apoi am coborît să-i vedem pe S... care locuiesc tot aici.

Îl îngrijeşte soţia ta, într-adevăr, pe tata aşa cum mi-a promis ? Să bage de seamă să nu mă îndepărteze de tot de casă. Tata a început să-mi vorbească cu prea multă afecţiune despre ea şi sînt îngrijorată că mă va uita curînd.

Marie nu e singura studentă care n-are decît o sută de franci pe lună : majoritatea colegelor poloneze sînt la fel de sărace ca şi ea. Unele locuiesc cîte trei şi patru în aceeaşi cămăruţă şi îşi pregătesc mîncarea în comun. Altele, care locuiesc singure, pierd cîteva ore cu gospodăria, cu prepararea mesei, cu spălatul şi cîrpitul şi printr-un efort de ingeniozitate mănîncă, se încălzesc şi chiar se îmbracă mai mult sau mai puţin elegant. Asta era metoda de altădată a Broniei ale cărei talente de bucătăreasă deveniseră celebre în cartierul latin.

Exemple înţelepte, dar pe care Marie nu le va urma. Ea iubeşte prea mult liniştea ca să poată împărţi locuinţa cu colegele ei. E prea obsedată de învăţătură ca să se mai îngrijească şi de gospodărie ; chiar dacă ar dori, aceasta ar fi imposibil ; această fată care la şaptesprezece ani învăţa meseria de guvernantă şi da lecţii timp de 7—8 ore pe zi n-a avut niciodată răgazul ca să devină o bună gospodină. Tot ceea ce a reuşit să înveţe Bronia, cînd era stăpînă în casa părintească, i-a rămas necunoscut Mariei. Iar în colo-

nia poloneză se spune că „Domnişoara Sklodowska nu ştie din ce se face o supă."

Nu ştie şi nu vrea să ştie. De ce şi-ar petrece o dimineaţă să înveţe misterele unei fierturi, cînd ar putea să înveţe cîteva pagini în plus la fizică ori să facă o analiză interesantă într-un laborator ?

A exclus din programul ei distracţiile, întîlnirile prieteneşti, contactul cu oamenii. A ajuns de asemeni la concluzia că viaţa materială nu are nici o importanţă, că nici nu există. Bazată ferm pe acest principiu îşi organizează o existenţă stranie de-a dreptul spartană, inumană.

Strada Flatters, bulevardul Port-Royal, strada Feuillantines... Cămăruţele în care locuieşte Marie, se aseamănă între ele prin chiria redusă şi lipsa de confort. Prima e situată într-un imobil, în care locuiesc familii de studenţi, de medici, de ofiţeri, din cazărmile vecine. Mai tîrziu tînăra fată căutînd linişte deplină va lua cu chirie o mansardă, asemănătoare camerei locuite de slugi, în vîrful unui imobil burghez. Pentru cincisprezece-douăzeci de franci pe lună poţi găsi o cămăruţă minusculă în care lumina pătrunde printr-o mică fereastră ce dă direct pe acoperişul în pantă. Din această „tabacheră" abia se zăreşte un colţ de cer. Nici căldură, nici lumină, nici apă.

Marie îşi umple camera cu tot ce are ; un pat pliant cu salteaua subţire, pe care şi-a adus-o din Polonia, o sobiţă, o masă de brad vopsită în alb, un scaun de bucătărie, un lighean. O lampă de petrol, cu un abajur de doi franci, o cană pe care se duce să o umple de la robinetul de pe palier, o spirtieră cît o farfurioară şi care îi va sluji vreme de trei ani ca să-şi prepare masa. Două farfurii, un cuţit, o furculiţă, o lingură, o ceaşcă, o tigaie. Apoi un ceainic şi trei pahare, în care conform tradiţiei poloneze, fata toarnă ceaiul atunci cînd vin în vizită soţii Dluski. La ocaziile foarte rare cînd primeşte vizite, ospitalitatea nu-şi ignoră drepturile sale : Marie aprinde sobiţa, al cărei coş în zigzag descrie unghiuri complicate. Apoi scoate dintr-un colţ, drept scaun, cufărul cafeniu şi bombat, care îi ţine loc de dulap şi de comodă.

N-are nici un fel de ajutor : o singură oră dacă ar aduce o femeie de serviciu ar însemna să-şi depăşească bugetul. De la o vreme nu mai cheltuieşte deloc cu drumul : pe timp frumos, Marie merge la Sorbona pe jos. Face economii şi la cărbuni : unul sau doi saci de brichete pe iarnă, pe care îi cumpără de la negustorul din colţ şi pe care şi-i

aduce singură acasă, găleată cu găleată, urcîndu-i la etajul şase pe scara cu trepte lunecoase, oprindu-se din cînd în cînd să-şi tragă răsuflarea. Lumină consumă puţin : îndată ce se înnoptează, studenta se retrage în adăpostul binefăcător ce se numeşte biblioteca Sfînta Genoveva, unde e cald şi lumină suficientă. Stînd cu capul în mîini la una din mesele lungi dreptunghiulare, o poloneză săracă poate să studieze pînă în clipa cînd se închid porţile, adică la ora zece. E destul apoi să aprindă lampa de petrol acasă şi să lucreze pînă la ora două dimineaţa... Atunci cu ochii roşii de oboseală, Marie lasă cărţile deoparte şi se aşază în pat.

Singurul lucru pe care ştie să-l facă în umilul domeniu practic e cusutul, — ambiţie de pe vremea „lucrului manual“ din pensionul Sikorski, amintiri de pe vremea nesfîrşitelor zile de la Szczuki, cînd, urmărind lecţiile copiilor, guvernanta îşi vedea cu hărnicie de lucrul de mînă. Să nu conchidem că Marie din vreun imbold de cochetărie îşi cumpără vreodată pe un preţ minim vreo bucată de pînză să-şi facă o bluză nouă. Dimpotrivă. Parcă jurase să nu se despartă de rochiile aduse din Varşovia, pe care, lucioase, roase, demodate, le poartă cu încăpăţînare. Totuşi îşi îngrijeşte cu mare atenţie îmbrăcămintea, o perie, o curăţă, o cîrpeşte. O spală în ligheanul în care face leşie, atunci cînd nu mai e în stare să studieze, sau are nevoie de „destindere“.

Marie nu concepe niciodată că ar putea să-i fie frig sau foame. Ca să nu consume prea mult cărbune, — şi uneori din nebăgare de seamă — nu aprinde focul şi-şi vede în continuare de cifre şi de ecuaţii, fără să observe că degetele i-au amorţit de frig şi că îi trec fiori prin spinare. O supă caldă, o bucată de carne ar reconforta-o pe loc. Dar Marie nu ştie să gătească. Nu vrea să cheltuiască un franc şi să piardă o jumătate de ceas cu prepararea unei fripturi înăbuşite. Nu intră aproape deloc prin măcelării iar prin restaurante nici atîta : ar costa-o prea mult. Săptămîni de-a rîndul nu mănîncă decît pîine cu unt şi bea ceai. Atunci cînd vrea să mănînce ca lumea intră într-o lăptărie din cartierul latin unde cere ochiuri, sau se mulţumeşte cu o ciocolată, un fruct.

Cu un astfel de regim, fata voinică şi plină de vigoare care nu de mult plecase din Varşovia, se anemiază numaidecît. Cîteodată cînd se ridică de la lucru simte că-i vine ameţeală. Abia are vreme să ajungă la marginea patului, unde îşi pierde cunoştinţa. După ce îşi vine în fire, se în-

treabă de ce i-a fost rău, se crede bolnavă şi dispreţuieşte boala aşa cum dispreţuieşte multe. Nu înţelege că o învinge oboseala şi că singura cauză a bolii ei este că moare de foame.

Desigur, nu se laudă niciodată lui Dluski, destăinuindu-i felul ei de a trăi. De cîte ori merge să-i vadă ea răspunde monosilabic la întrebările lor referitoare la progresele culinare, la meniurile de fiecare zi. Dacă cumnatul găseşte că arată prost, susţine că e suprasolicitată de muncă, — ceea ce, după părerea ei, e de fapt unicul motiv al istovirii sale. Apoi caută să le îndepărteze grijile printr-un gest de indiferenţă şi se pune la joacă cu nepoţica sa, fetiţa Broniei, pe care o iubeşte mult.

Dar într-o zi Marie a leşinat în faţa uneia dintre colegele ei şi aceasta a şi alergat în strada Germaniei. După o oră Cazimir urca într-un suflet scara şi intra în mansarda unde fata palidă îşi pregătea deja lecţia pentru a doua zi. Îşi examinează cumnata. Examinează tot, farfuriile curate, cratiţele goale, camera în care nu găseşte nimic de mîncare, în afară de ceai. Înţelege totul, — şi interogatoriul începe.

— Ce-ai mîncat astăzi ?

— Astăzi ?... Nu mai ştiu... Am mîncat chiar acum...

— Ce-ai mîncat ? insistă Cazimir, neiertător.

— Nişte cireşe... şi cîte altele.

În cele din urmă Marie e nevoită să mărturisească : din ajun n-a gustat altceva decît o legătură de ridichi şi un sfert de kilogram de cireşe. A lucrat pînă la trei dimineaţa şi n-a dormit decît patru ore. Apoi a fost la Sorbona. Cînd s-a întors acasă a mîncat ridichile şi i-a venit rău.

Medicul nu începe să-i ţină vreun discurs. E furios. Furios împotriva Mariei, ai cărei ochi cenuşii îl privesc istoviţi dar cuprinşi de o nevinovată veselie. Furios pe el însuşi că nu a fost mai cu grijă faţă de „micuţa" pe care i-a încredinţat-o Sklodowski.

Fără să mai asculte protestele cumnatei, îi întinde mantaua şi pălăria, o obligă să-şi strîngă caietele şi cărţile de care va avea nevoie pînă săptămîna viitoare. Tăcut, nemulţumit, dezolat, o ia cu el în La Villette şi la intrarea în casă o strigă pe Bronia, care se grăbea spre bucătărie.

Au trecut douăzeci de minute. Marie înghite îmbucătură după îmbucătură doctoriile din ordinul lui Cazimir: un mare biftec în sînge şi o farfurie enormă de cartofi prăjiţi. Ca prin miracol, chipul fetei se înviorează. În aceeaşi

seară pe la unsprezece Bronia vine să stingă lumina în camera în care pregătise un pat pentru sora mezină. Bine hrănită, bine îngrijită, Marie face o cură de cuminţenie, recăpătîndu-şi forţele. Apoi, obsedată de apropierea examenelor se reîntoarce în mansardă, promiţînd că de aici înainte va fi mai raţională.

A doua zi îşi reia de la început viaţa, hrănindu-se mai mult cu aer.

Muncă ! Muncă ! Total cufundată în studii, ameţită în acelaşi timp de progresele ce le face, Marie crede că va putea să descifreze tot ce au descoperit oamenii. Frecventează cursuri de matematică, de fizică şi de chimie. Tehnica manuală a experienţelor ştiinţifice îi devine din ce în ce mai accesibilă. În curînd va avea bucuria ca profesorul să-i încredinţeze cercetări puţin importante dar care îi vor oferi prilejul să-şi demonstreze cunoştinţele şi dibăcia, originalitatea spiritului. În laboratorul de fizică de la Sorbona, înalt şi încăpător, bizar decorat cu două scări înguste, în spirală, ce duc către o galerie interioară, Marie Sklodowska îşi încearcă forţele.

Începe să îndrăgească cu pasiune această atmosferă de concentrare intelectuală şi de linişte, acest „climat" al laboratoarelor, pe care îl va prefera oricărui altuia, pînă în ultima zi. Rămîne în picioare, — totdeauna stă în picioare, — în faţa unei mese de stejar pe care a fost instalat un aparat de precizie, sau în faţa nişei unde deasupra „arzătorului", cuprins de flacără, fierbe vreun material topit. Abia o observi în şorţul larg, din pînza groasă, printre tinerii cu atenţia încordată ce se-apleacă alături de ea lîngă alte arzătoare, lîngă alte aparate. Ca şi ei, respectă atmosfera de meditaţie din acest loc. Nu face zgomot, nu pronunţă o vorbă inutilă.

Nu i se pare destul o licenţă ! Marie e decisă să obţină două : în fizică şi în matematici. Proiectele ei atît de modeste cîndva iau proporţii şi cresc cu o asemenea rapiditate încît nu are măcar timp — dar mai cu seamă curaj, — să le aducă la cunoştinţă d-lui Sklodowski. Bietul om aşteaptă cu nerăbdare întoarcerea ei în Polonia. Şi e oarecum îngrijorat că a ocrotit o asemenea independenţă ce îşi ia avînt cu aripi proprii, după atîţia ani de umilinţă şi sacrificii.

Dl. Sklodowski către Bronia la 5 mai 1893 :

...Ultima ta scrisoare îmi vestește, pentru prima dată, intenția Maniei de a-și lua examenele de licență. Ea nu mi-a vorbit niciodată în scrisorile ei, cu toate că am întrebat-o deseori în acest sens. Scrie-mi clar cînd vor avea loc aceste examene, cînd speră Mania că le va susține, ce cheltuieli vor fi, și cît costă diploma ? E normal să mă gîndesc din timp la toate acestea ca să-i pot trimite bani Maniei, deoarece de succesele ei depind și proiectele mele de viitor.

...Am intenția ca la anul să rezerv pentru mine și pentru Mania locuința ce o am în prezent — dacă ea se reîntoarce, e destul de încăpătoare... Încet, încet, Mania își va face o clientelă printre elevi, dar oricum intenționez să împart cu ea tot ce am. Astfel ne vom descurca mult mai bine.

Marie, oricît de sălbatică ar fi, nu poate evita oamenii pe care îi întîlnește zilnic. Cîțiva tineri se arată amabili și cordiali față de ea. La Sorbona străinele sînt totdeauna bine „cotate". Fetele acestea sărace, în general bine crescute, venite de la mari depărtări la Universitatea pe care frații Goncourt o numesc „doica dătătoare de învățătură", le inspiră tinerilor francezi multă simpatie. Poloneza începe să se îmblînzească și observă că, în cea mai mare parte, colegii ei o apreciază și doresc să-i demonstreze aceasta. Amabilitatea lor nu cere decît aceeași amabilitate și din partea ei. Marie trebuie să fi fost foarte frumoasă, de vreme ce prietena ei, domnișoara Dydynska o zvăpăiată încîntătoare, care o urmărește pretutindeni, amenință într-o bună zi că-i va lua la bătaie cu umbrela pe toți curtezanii ce oftează strînși în jurul studentei.

Lăsînd-o în pace pe domnișoara Dydynska să liniștească avansurile acestea care-i sînt indiferente, tînăra încearcă să se apropie de tinerii care n-o curtează și cu care ar putea dialoga despre munca sa. Între o lecție de fizică și o ședință de laborator, discută cu Paul Painlevé, care a și ajuns profesor, cu Jean Perrin, cu Charles Maurain, — viitorii corifei ai științei franceze. Aceste camaraderii rămîn totuși distante. Marie nu are timp să iubească sau să lege prietenie cu cineva. Iubește matematica și fizica...

Mintea ei e atît de sigură, inteligența ei atît de limpede încît temperamentul „slav" nu-i tulbură munca. O susține voința de fier, gustul obsedant al perfecțiunii și o încăpățînare incredibilă. În mod sistematic, cu răbdare, își atinge

ambele țeluri : ia prima „Licența în științe fizice" în 1893 și obține a doua „Licența în științe matematice", în 1894.

S-a hotărît să cunoască franceza temeinic, deoarece îi este indispensabilă. În loc să bolborosească mereu fraze cîntătoare și incorecte, așa cum fac mulți polonezi, a învățat cu o rîvnă demnă de invidiat, ortografia și sintaxa și e atentă să vorbească fără accent străin. Doar pronunțarea lui „r" va rămîne mereu expresia farmecului ei ce îl oferă glasul domol cu inflexiuni încîntătoare.

Cu cele patruzeci de ruble a reușit să trăiască, fără să se priveze de ceea ce îi este necesar, ba să-și permită oarecum și puțin lux : într-o seară merge la teatru, altă dată face o plimbare prin împrejurimile orașului culegînd flori din pădure. Țăranca de odinioară mai există încă în ea. Rătăcită în marele oraș, pîndește înfrunzirea copacilor și, cum are ceva bani și timp aleargă spre păduri.

Marie către dl. Sklodowski, 16 aprilie 1893 :

Duminica trecută am fost la Raincy, lîngă Paris, un loc destul de frumos și de plăcut. Liliacul și toți arborii fructiferi, chiar și merii, erau înfloriți și atmosfera parfumată de mireasma florilor.

La Paris arborii au înverzit de la începutul lui aprilie. Acum frunzele sînt mari, iar castanii au început să înflorească. E cald ca în miezul verii : totul a înverzit. În camera mea a început zăpușeala. Din fericire, în iulie cînd va trebui să-mi pregătesc examenele nu voi mai locui aici, fiindcă am închiriat-o doar pînă la 8 iulie.

Cu cît s-apropie mai mult examenele cu atît crește teama că nu-s pregătită suficient. În cel mai rău caz voi aștepta pînă în noiembrie, dar asta m-ar obliga să-mi pierd vara ceea ce nu-mi surîde deloc. În rest vom trăi și vom vedea.

Iulie. Tensiunea, graba, încercările îngrozitoare, diminețile istovitoare cînd e închisă cu alte treizeci de studente în sala de examen, au adus-o pe Marie într-o stare de surescitare, încît rîndurile îi fug de sub ochi și vreme de cîteva minute nu poate citi biletul fatidic cu enunțarea problemei și a întrebărilor de teorie. După examenul scris vin zilele de așteptare pînă în ziua solemnă a publicării rezultatului. Marie se strecoară printre concurente și familiile lor îngrămădite în amfiteatru unde vor fi anunțate,

în ordinea meritelor, numele aleșilor. Înghesuită și îmbrîncită, urmărește intrarea examinatorului. Într-o tăcere subită, aude pronunțîndu-se primul, înaintea tuturor, numele ei : *Marie Sklodowska.*

Nimeni nu va observa emoția ei. Se smulge din felicitările colegilor, se desprinde din grup, se retrage. A sunat ceasul vacanței, al plecării în Polonia, spre casă.

Întoarcerile în patrie ale polonezilor săraci își au ritualul lor pe care Marie nu-l uită. Face ordine în lucruri, — patul, sobița, alte mărunțișuri, — și le lasă în grija unei compatrioate mai înstărite care-și permite să păstreze pe timpul verii o locuință la Paris. Și-a luat rămas bun de la mansardă ; înainte de a o părăsi pentru totdeauna, face curățenie lună. Își ia rămas bun de la portăreasă pe care n-o va mai vedea nicicînd și își face cumpărături pentru drum. Numărînd banii ce i-au mai rămas, intră într-un mare magazin și, — ceea ce n-a făcut în tot timpul anului — cumpără o sumedenie de lucruri neînsemnate : bibelouri, eșarfe...

Să le fie rușine emigranților că se întorc în patrie cu bani de buzunar. Moda neiertătoare, marea eleganță, legea, impun să se cheltuiască totul, ultimul ban, cumpărînd cadouri pentru ai tăi, urcîndu-te în tren, din Gara de Nord fără măcar o centimă în buzunar. O fi și asta o înțelepciune ? La două mii de kilometri, la capătul celălalt al șinelor de cale ferată o așteaptă dl Sklodowski, Josef și Hela, lăcașul familiei unde va mînca de cîte ori îi va fi foame, unde va găsi o croitoreasă care pentru cîțiva groși îi va face rufărie și-i va coase rochii groase de lînă. Rochii pe care în noiembrie Marie le va purta la Sorbona sa regăsită !

Va reapare în Franța, mult schimbată la înfățișare, — și de ce să n-o spunem ? cam plinuță, hrănită timp de trei luni de toți Sklodowskii din Polonia, contrariați de cît era de slabă. Și iarăși în fața ei un an de studii, iarăși va munci, va învăța, va pregăti un nou examen, va slăbi.

*

* *

Însă de cîte ori vine toamna, aceleași griji o însoțesc pe Marie. De unde bani ? Cum se va întoarce la Paris ? Patruzeci de ruble luna asta, patruzeci cea următoare, banii se duc, și-i este jenă de tatăl ei, de cîte mici bucurii se lipsește numai să o poată ajuta. În 1893 situația pare dispe-

rată și vrea să renunțe la călătorie, cînd deodată se produce un miracol. Această domnișoară Dydynska, aceeași care anul trecut o apăra cu umbrela de admiratori, a devenit un adevărat spirit protector al ei. Convinsă că pe Marie o așteaptă un viitor măreț, a urnit la Varșovia și cerul și pămîntul pînă i s-a atribuit „Bursa Alexandrovici" destinată studenților merituoși ce vor să-și continue studiile în străinătate.

Șase sute de ruble ! Exact cît ar trăi cincisprezece luni! Marie care știe să ceară cînd e vorba de alții, n-ar fi cutezat să solicite vreodată un asemenea sprijin și nici să aibă cutezanța demersurilor pentru a-l cere. Uluită, fericită, își ia zborul spre Franța.

Marie către fratele ei Josef, 15 septembrie 1893 (din Paris)

...Mi-am luat deja cu chirie o cămăruță la etajul șase pe o stradă curată și liniștită care îmi place foarte mult. Spune-i tatii că acolo unde trebuia inițial să mă mut, n-au mai fost camere libere și că sînt tare mulțumită aici unde sînt acum. Camera mea are o fereastră care se închide bine și cînd voi aranja totul nu cred că voi suferi de frig, mai cu seamă că dușumeaua nu este din dale ci din scîndură. Comparînd-o cu camera în care am locuit anul trecut, asta de-acum mi se pare un palat. Plătesc o sută optzeci de franci pe an, deci cu șaizeci de franci mai puțin decît aș fi plătit pentru cealaltă despre care vorbea tata.

Mai e nevoie să-ți explic că mă bucur la nebunie că m-am reîntors la Paris ? Mi-a fost tare, tare greu să mă despart de tata, dar am observat că se simte mai bine, că e vioi și că poate să se lipsească de mine, — mai ales că tu ești acum stabilit la Varșovia. În ce mă privește, viața mea este acum în joc. Tocmai de-aceea mi-am zis să mai stau un an aici fără a avea procese de conștiință.

Studiez deja matematicile, ca să fiu oarecum la curent cînd vor începe cursurile. Trei dimineți pe săptămînă fac lecții cu una din colegele mele franțuzoaice care pregătește examenul pe care eu l-am susținut. Spune-i tatii că m-am obișnuit cu munca, că nu mă mai obosește ca pînă acum și nici nu mă gîndesc să-l părăsesc.

Astăzi, încep să-mi aranjez micul meu colțișor, pentru tot anul — foarte modest, dar ce pot face ? Rezolv singură totul ; dacă m-ar ajuta cineva, mi-aș risipi economiile. Voi pune la punct mobila, dacă pot s-o numesc astfel;

toate lucrurile din cameră nu valorează mai mult de douăzeci de franci.

Îi voi scrie zilele astea lui Josef Boguski, rugîndu-l să-mi dea lămuriri privitoare la laboratorul său. De răspunsul lui depinde munca mea viitoare.

Marie către Josef, 18 martie 1894 :

...Mi-e greu să-ţi istorisesc acum cu de-amănuntul viaţa mea, atît de monotonă şi prea puţin interesantă. Totuşi, nu-mi pare rău că e una şi aceeaşi, îmi pare rău numai de faptul că zilele sînt aşa de scurte şi trec aşa de repede ; nu observi niciodată ce-ai făcut, ci ştii doar ceea ce ţi-a rămas de făcut, şi cine nu iubeşte munca, îşi pierde optimismul...

Aş dori să-ţi dai şi tu teza de doctorat... Viaţa se pare că nu e uşoară pentru niciunul dintre noi. Dar trebuie să fii perseverent şi mai ales să ai încredere în tine. Trebuie să crezi că ai fost înzestrat pentru „ceva" anume şi în virtutea acestei convingeri să lupţi ca să-ţi atingi ţelul cu orice preţ. După cum e posibil să iasă totul bine tocmai cînd te aştepţi mai puţin la asta.

Providenţială Bursă Alexandrovici ! Cu o avariţie pătimaşă Marie încearcă să economisească cele şase sute de ruble pentru a putea rămîne cît mai mult în paradisul amfiteatrelor şi laboratoarelor. Cîţiva ani mai tîrziu, cu aceeaşi pătimaşă avariţie va reuşi să economisească cele şase sute de ruble, graţie primei ei încasări — de pe urma unei lucrări cerute de Societatea de Încurajare a Industriei Naţionale, — şi se va prezenta să înapoieze bursa secretarului Fundaţiei Alexandrovici, stupefiat în faţa unei asemenea restituiri fără precedent în analele Comitetului.

Marie acceptase bursa drept o mărturie de apreciere, drept un împrumut de onoare. În sufletul ei intransigent, s-ar simţi lipsită de onestitate dacă ar mai păstra o clipă aceşti bani, care acum vor putea fi colacul de salvare pentru o altă fată săracă.

*

* *

Recitind o poezie compusă de mama mea în limba poloneză, referitoare chiar la perioada despre care vorbeam mai sus, şi amintindu-mi de unele istorisiri ale ei ce le-nsoţea de zîmbete şi persiflări, contemplînd singurul ei por-

tret pe care-l iubea mai mult — o mică fotografie a unei studente, cu privirea cutezătoare, bărbia îndrăzneață — am înțeles că pentru ea aceste zile au fost cele mai importante, preferabile tuturor altora.

O, cît de aprig trece viața tinerei studente
Cu toate că în juru-i cu pasiune veșnic nouă
Alți tineri se avîntă însetați după plăceri ușoare !..
Și totuși în singurătate-i
Studenta viețuiește, neștiută, fericită,
Căci în căsuța ei găsește avîntare
Menită să dea aripi inimii...
Dar timpu-acesta mult prea fericit se isprăvește
Și trebuie să părăsească, vai, Țara Științei
Pornind în largul lumii să lupte pentru pîine
Pe-ale vieții drumuri grele și posomorîte.
...Și deseori ce gînduri sumbre
Revin mereu de sub cupola aceluiași acoperiș
Și răscolesc unghere scumpe inimii
În care dăinuie o trudă liniștită
Și-n care-acuma stă ascuns un univers de amintiri.

Fără îndoială că Marie a cunoscut alte bucurii mai tîrziu. Dar nici chiar în clipele de infinită iubire, chiar și în ceasurile de triumf și de glorie, veșnica studentă nu s-a simțit mai mulțumită de ea, — de ce să nu spunem ? — mai mîndră, ca în mizeria și avîntul acestor eforturi. E mîndră de sărăcia ei. Mîndră pentru că trebuie să trăiască singură și independentă, într-un mare oraș străin. Lucrînd la lumina lămpii, în sărmana ei cămăruță, i se pare că destinul său, minuscul încă, se alătură în ascuns existențelor superioare pe care ea le admiră imens, și că devine umila însoțitoare necunoscută a marilor savanți ai trecutului, ca și ea zăvorîți în cămăruțe întunecoase, ca și ea detașați de secol, ca și ea înaripîndu-și gîndul pentru a-l duce dincolo de frontiera cunoștințelor deja cucerite.

Da, acești patru ani de eroism au fost nu numai cei mai fericiți din viața Mariei Curie, dar și cei mai desăvîrșiți din punctul ei de vedere, cei mai apropiați de culmile acelei misiuni umane, spre care au rîvnit chemările ei. Cînd ești tînăr și solitar și te cufunzi în studiu, e posibil să te trezești că „n-ai cu ce trăi“ — și cu toate acestea să trăiești viața cu intensitate. Un avînt de neînchipuit îi dă polonezei de 26 de ani capacitatea de a nu ține seama de lipsurile

pe care le suportă, luminîndu-şi astfel traiul încă destul de sordid. Mai tîrziu, dragostea, maternitatea, grijile soţiei şi mamei, complexitatea unei munci istovitoare, o vor aduce la realitate pe această vizionară. Dar în acest moment magic, în care e mai săracă de cum va fi vreodată, este lipsită de griji ca un copil. Pluteşte uşoară în altă lume, pe care o va considera veşnic drept singura curată, singura adevărată.

Nu e posibil ca fiecare zi să fie aducătoare de noroc într-o asemenea aventură. Ceva neprevăzut întoarce totul pe dos ; o oboseală de neînvins, o boală scurtă care cere îngrijire serioasă. Apoi alte catastrofe îngrozitoare... Singura pereche de pantofi jerpeliţi şi găuriţi nu mai poate fi purtată şi trebuie să cumpere o alta. Asta înseamnă să facă săptămîni întregi economii la mîncare şi la petrol pentru lampă.

Şi iarna se prelungeşte, mansarda de la etajul şase e o gheţărie. E atît de frig încît Marie nu poate adormi. Tremură toată noaptea. Nu i-a mai rămas nici un pumn de cărbuni. Şi, ce ? O fată din Varşovia să se lase învinsă de o iarnă pariziană ? Marie aprinde lampa şi priveşte în juru-i. Deschide geamantanul cel mare şi adună toată îmbrăcămintea. Se acoperă cu tot ce-a găsit şi apoi se ascunde din nou sub pătură. Împrăştie pe deasupra rochiile, rufăria şi tot ce-i vine în mînă. Dar îi e încă frig. Marie întinde mîna, trage singurul scaun, îl ridică, îl aşază peste haine, şi astfel îşi face iluzia că presează ceva asupra-i, ceva greu şi cald.

Nu-i mai rămîne decît să aştepte somnul, stînd nemişcată ca să nu dărîme eşafodajul de deasupra ei.

În vremea asta, în vasul cu apă se formează încet o pojghiţă subţire de gheaţă.

CAPITOLUL X

Pierré Curie

Marie a exclus dragostea şi căsătoria din programul vieţii sale.

Nimic neobişnuit în toate acestea. O fată tînără, săracă, dezolată şi umilită din cauza primei iubiri, jură să nu mai iubească niciodată. Şi mai ales o studentă slavă pe care o stăpînesc ambiţii intelectuale, uşor se decide să se lepede de ceea ce aduce slugăreala, fericirea şi nefericirea celor de vîrsta ei, şi aceasta numai pentru a-şi urma vocaţia. În toate epocile, femeile pe care le-a îmboldit aspiraţia de a ajunge mari pictoriţe sau mari muziciene au dispreţuit dragostea, maternitatea, viaţa obişnuită.

Marie şi-a construit un univers tainic într-o încăpăţînare de neclintit, stăpînită de pasiunea pentru Ştiinţă. Dragostea de familie, de patria asuprită îşi au şi ele un loc tăinuit în sufletul ei. Şi asta e totul. Nimic altceva n-o mai ademeneşte, nimic nu mai există în jurul ei. Aceasta e decizia unei fiinţe de 26 de ani care trăieşte singură la Paris şi care întîlneşte în fiecare zi, la Sorbona, la laborator, tineri de vîrsta ei.

E obsedată de visurile ei, mizeria o hărţuieşte şi o istoveşte munca intensă. Ignoră timpul liber şi pericolele lui. Timiditatea şi mîndria ei o ocrotesc. La fel suspiciunea: de cînd Z... n-au vrut-o de noră, a rămas cu convingerea că fetele fără zestre nu pot să aştepte de la bărbaţi nici tandreţe, nici devotament. Înarmată cu astfel de teorii şi amare reflecţii, ţine la independenţa sa. Nu e deloc surprinzător că o poloneză de geniu izolată într-un trai arid

s-a păstrat numai pentru munca ei. E surprinzător însă, ba chiar de neimaginat, că un savant de geniu, un francez, s-a păstrat pentru această poloneză, aşteptînd-o fără să ştie. E de necrezut că pe vremea cînd în apartamentul din strada Nowolipki, Marie nădăjduia să studieze la Sorbona, Pierre Curie, tocmai întorcîndu-se de la aceeaşi Sorbonă unde făcuse importante descoperiri în fizică, nota în jurnalul lui aceste rînduri pline de tristeţe.

...Femeia, mai mult ca noi, iubeşte viaţa ca s-o trăiască; femeile de geniu sînt rare ! Şi atunci cînd îndemnaţi de cine ştie ce mistică iubire, noi vrem să mergem pe cărările nefireşti, şi cînd ne dedicăm toate gîndurile unei opere care ne ţine departe de lume, în mijlocul căreia ne zbatem, avem de luptat cu femeile. Mama vrea dragostea copilului ei chiar dacă din această cauză el rămîne un ignorant. Amanta vrea să posede iubitul şi găseşte că e normal ca cel mai ales geniu al lumii să se jertfească pentru o oră de dragoste. Lupta rămîne mereu inegală, pentru că femeile au totdeauna dreptatea de partea lor : ele luptă în numele vieţii, al legilor naturii, încercînd să ne readucă sub incidenţa lor.

Anii au trecut. Pierre Curie, legat trup şi suflet de cercetările ştiinţifice, nu s-a căsătorit cu niciuna din fetele obişnuite sau deosebite pe care le-a întîlnit. Are treizeci şi cinci de ani. Nu iubeşte pe nimeni.

Cînd răsfoieşte nostalgic jurnalul părăsit de mult şi reciteşte însemnările aproape şterse, reţine cinci cuvinte pline de regrete şi de o surdă nostalgie :

...Femeile de geniu sînt rare.

*
*   *

Cînd am intrat, Pierre Curie, sta rezemat de marginea unei ferestre ce da în balcon. Mi s-a părut foarte tînăr deşi avea pe atunci treizeci şi cinci de ani. M-a frapat expresia clară a privirii şi aerul de degajare care învăluia ţinuta lui impunătoare. Vorba blajină şi echilibrată, simplitatea, zîmbetul în acelaşi timp grav şi tineresc, mi-au inspirat încredere. Ne-am prins în vorbă şi nu peste multă vreme am devenit prieteni : obiectul discuţiei nu era decît problemele ştiinţifice, asupra cărora eram fericită că pot obţine părerile lui competente.

Aceştia sînt termenii simpli şi pudici pe care îi foloseşte Marie pentru a descrie această primă întîlnire de la începutul anului 1894.

Un polonez, dl Kowalski, profesor de fizică la Universitatea din Fribourg, locuieşte în Franţa, împreună cu soţia lui pe care Marie a cunoscut-o cîndva la Szczuki. Sînt în voiaj de nuntă. Dar şi în călătorie ştiinţifică. Dl Kowalski ţine conferinţe şi participă la şedinţele Societăţii de fizică. Cum a văzut-o pe Marie i-a cerut amical să-i povestească ultimele noutăţi. Studenta îi destăinuie grijile ei : Societatea pentru Industrie Naţională i-a comandat un studiu referitor la proprietăţile magnetice ale oţelului. Ea şi-a început cercetările în laboratorul doctorului Lippmann. Dar trebuie să analizeze minereurile, să grupeze anumite eşantioane de metale. Asta cere o instalaţie supercomplicată şi în laboratorul prea aglomerat abia are loc pentru experienţe. Marie nici nu mai ştie ce să facă, în ce clădire să-şi efectueze experienţele.

„Am o idee", spune Joseph Kowalski, după cîteva zile de reflectare. „Cunosc un savant de mare valoare, care lucrează la Şcoala de fizică şi chimie din strada Lhomond. E posibil să aibă un spaţiu disponibil. În orice caz îţi poate da un sfat măcar. Vino să iei ceaiul cu noi mîine seară, după cină. Îl voi ruga şi pe el să vină. Trebuie să fi auzit de el : se numeşte Pierre Curie."

În cursul acestei seri liniştite, petrecută într-o cameră din pensiunea în care locuieşte tînăra pereche, o simpatie subită se înfiripează între fizicianul francez şi fiziciana poloneză.

Pierre are un farmec deosebit, împletit din sobrietate şi o rară blîndeţe. Este înalt. Îmbrăcămintea largă, demodată, aproape că joacă pe el şi cu toate acestea îi şade bine ; are în fiinţa lui o eleganţă naturală, nestudiată. Are mîinile lungi şi delicate. Faţa cu trăsături regulate, destul de imobilă, prelungită de o barbă aspră, este frumoasă graţie mai ales privirii calme, neasemuite. O privire adîncă, limpede, ce se detaşează de tot ce-l înconjoară.

Cu toate că omul acesta e mereu rezervat şi niciodată nu ridică tonul, e imposibil să nu-i observi expresia inteligentă de o rară distincţie. Într-o lume în care superioritatea intelectuală nu se înfrăţeşte totdeauna cu valoarea morală, Pierre Curie rămîne, am putea spune, mostra aproape unică de omenie : este un spirit tenace, un spirit nobil.

Atracţia ce-l încearcă din prima clipă pentru tînăra străină este însoţită de o intensă curiozitate. Această domnişoară Sklodowska este într-adevăr o ființă uluitoare !... Aşadar e poloneză şi a venit din Varşovia ca să studieze la Sorbona ? Anul trecut şi-a luat prima licenţa în fizică ? Îşi va lua în cîteva luni şi licenţa în matematici ? Şi dacă între ochii ei cenuşii se adînceşte uneori o cută, semn de îngîndurare, asta arată că nu ştie unde îşi va instala aparatele pentru studiul magnetismului la oţeluri ?

Conversaţia, generală la început, se rezumă numaidecît la un dialog ştiinţific, între Pierre Curie şi Marie Sklodowska. Marie cu o oarecare timiditate pune întrebări şi ascultă cu atenţie sugestiile lui Pierre. La rîndul lui, îi vorbeşte despre proiectele sale, descrie fenomenele de cristalografie care îl preocupă şi pe care le studiază detaliat. Ce straniu, gîndeşte fizicianul, să vorbească unei femei despre lucrările lui preferate, folosind termenii tehnici şi formule complicate şi s-o vadă pe această femeie atît de tînără şi de plăcută, că se înflăcărează, că-l înţelege, că se pricepe şi poate să-i dea chiar detalii cu o clarviziune uimitoare... Ce încîntat este !...

Priveşte părul Mariei, fruntea înaltă, bombată, mîinile deja asprite de acizii laboratorului şi de treburile casei. Graţia lipsită de cochetărie îl atrage şi mai mult. Îşi aminteşte tot ce i-au spus gazdele despre fata asta, atunci cînd l-au poftit la ei, că muncise ani de-a rîndul pînă s-a urcat în trenul ce-avea s-o aducă la Paris, că n-are bani, că trăieşte singură într-o mansardă.

— Veţi rămîne în Franţa pentru totdeauna ? — o întreabă el pe d-ra Sklodowska fără să ştie precis de ce i-a pus această întrebare.

Pe chipul Mariei trece o uşoară umbră şi răspunde cu accentul ei melodios :

— Desigur, nu. Vara aceasta, dacă voi reuşi cu bine la examenul de licenţă, mă voi întoarce la Varşovia. Mi-ar face plăcere să revin în toamnă, dar nu ştiu dacă voi mai avea posibilitatea. Mai tîrziu, cînd voi fi profesoară în Polonia, sper că voi face un lucru util. Polonezii n-au dreptul de a-şi părăsi ţara.

Convorbirea la care a participat şi familia Kowalski s-a îndreptat spre nedreptele constrîngeri ale opresiunii ţariste. Cei trei exilaţi îşi amintesc de viaţa lor, de familiile lor şi împărtăşesc reciproc opiniile privind rostul

fiecăruia dintre ei, își împart știrile despre anumiți prieteni. Mirat, oarecum nemulțumit, Pierre o ascultă pe Marie vorbind despre îndatoririle ei de patriotă.

Fizician, obsedat de fizică, nu poate concepe ca o fată atît de dotată să se mai ocupe și de altele în afară de știință, și ca proiectele ei de viitor să-i macine forțele, luptînd împotriva țarismului.

Ar dori s-o revadă.

Cine e Pierre Curie ?

Un savant francez de geniu, aproape necunoscut în țara sa, dar deja prețuit de confrații străini.

S-a născut la Paris, în strada Cuvier la 15 mai 1859. E al doilea fiu al unui medic, doctorul Eugène Curie, el însuși fiu de medic. Familia e de origine alsaciană și protestantă. Familia Curie, cîndva modești burghezi, au dedevenit intelectuali din generație în generație. Tatăl lui Pierre, obligat să practice medicina ca să-și cîștige existența e un fervent cercetător în domeniul științific. El a fost asistent în laboratorul Muzeului și e autorul unor lucrări privind inocularea tuberculozei.

Cei doi fii, Jacques și Pierre, au fost încă din copilărie atrași de știință. Spirit independent și visător, Pierre nu s-a putut supune disciplinei și muncii sistematice din licee. El n-a fost niciodată la școală. Doctorul Curie înțelegînd că acest copil neobișnuit n-o să fie niciodată un elev strălucit l-a instruit la început chiar el însuși, apoi l-a încredințat unui remarcabil profesor, dl Bazille.

Educația liberală își aduce roadele sale : Pierre Curie își ia bacalaureatul la vîrsta de 16 ani și licența la optsprezece. La nouăsprezece ani e numit asistent al profesorului Desains, la Facultatea de Științe, — post pe care îl va ocupa vreme de cinci ani. Face cercetări împreună cu fratele său Jacques, el însuși licențiat și asistent la Sorbona. Tinerii fizicieni anunță la scurt timp descoperirea unui fenomen de mare însemnătate, „piezoelectricitatea", și eforturile lor experimentale se îndreaptă spre inventarea unui aparat nou, ale cărui aplicații sînt multiple : *cuarțul piezoelectric,* care slujește la măsurarea cu precizie a cantităților mici de electricitate.

În 1883, cei doi frați se despart cu părere de rău, Jacques este numit profesor la Montpellier, Pierre devine șef de lucrări la Școala de Fizică și Chimie a orașului Paris. Cu toate că practica elevilor îi răpește mult timp, își duce mai departe lucrările teoretice asupra fizicii cristalelor. Aceste lucrări duc la enunțarea Principiului Simetriei, care va deveni una din bazele științei moderne.

Reluîndu-și studiile experimentale, Pierre Curie inventează și construiește o balanță științifică ultrasensibilă, „balanța Curie", apoi întreprinde cercetări asupra magnetismului și obține un rezultat capital : descoperirea unei legi fundamentale, „legea Curie".

Pentru eforturile sale, încununate de succese strălucite, pentru prodigioasa grijă față de cei 30 de elevi de a căror îndrumare răspunde, Pierre Curie primește din partea statului francez, în 1894, după 15 ani de muncă, un salariu de 300 de franci pe lună, — aproape cît cîștigă într-o uzină un muncitor calificat.

Dar cînd cel mai celebru savant englez, lord Kelvin, vine la Paris, nu se mulțumește să se ducă la Societatea de fizică și să asculte comunicările lui Pierre Curie. Ilustrul bătrîn îi scrie tînărului fizician, vorbește cu admirație despre lucrările sale, solicitîndu-i o întîlnire.

Lord Kelvin către Pierre Curie, august 1893 :

Dragă Domnule Curie,

Vă mulțumesc din inimă pentru grija de a-mi fi procurat un aparat care-mi dă putința să observ atît de ușor miraculoasa descoperire a cuarțului piezoelectric pe care ați făcut-o împreună cu fratele dumneavoastră.

Am scris o notă pentru „Philosophical Magazine", precizînd că lucrările voastre erau anterioare lucrărilor mele... Dacă această notă ajunge la timp, poate apărea în octombrie, dacă nu, va apărea precis în noiembrie...

3 octombrie 1893 :

Dragă Domnule Curie,

Sper că mîine seară voi fi la Paris și v-aș fi recunoscător dacă ați putea să-mi spuneți cînd anume, pînă la sfîrșitul acestei săptămîni, dacă e posibil, aș putea să vă văd în laboratorul Dvs.

În timpul acestor vizite, cînd cei doi oameni discută ore întregi numai probleme științifice, savantul englez a

putut constata cu mare mirare că Pierre Curie lucrează fără colaboratori, într-un local jalnic, că-şi consacră timpul preţios primind o recompensă minimă, şi că nimeni nu cunoaşte la Paris numele fizicianului pe care Kelvin îl considera un maestru.

Dar Pierre Curie este mai mult decît un fizician remarcabil.

El este omul, care solicitat să-şi depună candidatura pentru un post ce i-ar ameliora starea materială, răspunde :

Mi s-a spus că unul dintre profesori îşi va da poate demisia şi în consecinţă să-mi depun eu candidatura. Urîtă corvoadă pentru un candidat care ţinteşte la un loc oarecare dar eu nu sînt obişnuit cu acest fel de a proceda, demoralizant în primul rînd. Regret că vă vorbesc astfel. Cred că nimic nu e mai nefavorabil spiritului decît să se lase pradă unor asemenea preocupări.

Propus de directorul şcolii de fizică pentru o decoraţie (laurii academici !), refuză în aceşti termeni :

Domnule Director,

D-l Muzet m-a înştiinţat că aveţi intenţia să mă propuneţi iarăşi prefectului pentru decorare.

Vă rog să nu întreprindeţi nimic în acest sens. Dacă îmi veţi acorda această distincţie, mă veţi obliga să o refuz, deoarece sînt decis de a nu primi niciodată vreo decoraţie, indiferent de ce natură ar fi ea. Sper că veţi avea bunăvoinţa să mă scutiţi astfel de a lua o hotărîre care m-ar face ridicol în ochii multor oameni.

Dacă intenţionaţi să-mi oferiţi o mărturie a interesului faţă de mine, aceasta aţi demostrat-o mai înainte şi într-un mod util, fapt ce m-a impresionat foarte mult, dîndu-mi posibilitatea să lucrez cum doresc eu.

Primiţi, vă rog, asigurarea devotamentului meu deplin.

El este, — sau cel puţin ar fi putut să fie — un scriitor. Omul acesta a cărui educaţie a fost atît de fantezistă, are un stil original, elegant, tenace.

„Să ameţeşti cu clopoţei un spirit adîncit în gînduri“ [1].

Pentru ca, aşa slab cum sînt, să nu-mi las capul pradă vînturilor, plecîndu-se la cea mai slabă adiere, ar trebui ca totul să fie încremenit în jurul meu sau, aruncat ca un prisnel, mişcarea să mă facă invulnerabil la influenţa din afară.

Atunci cînd încep să mă învîrt încet în juru-mi şi încerc să mă lansez, un nimic, un cuvînt, o istorioară, un jurnal, o vizită mă opresc, mă împiedică să devin giroscop sau prisnel şi poate să împingă înapoi sau să întîrzie clipa cînd, avînd o viteză convenabilă aş putea, ignorînd tot ce mă înconjoară, să mă concentrez în mine însumi. Trebuie să bei, să te hrăneşti, să dormi, să trîndăveşti, să iubeşti, adică să te apropii de tot ce este mai plăcut în viaţă, şi totuşi să nu cazi pradă acestor deprinderi. Trebuie, ca făcînd toate acestea, gîndirea spirituală căreia te-ai dedicat să rămînă dominantă, să te însoţească mereu şi să-şi urmeze drumul nestingherită în zbuciumata noastră minte. Trebuie să faci din viaţă vis şi din vis o realitate.

În sfîrşit, e vorba de un poet, un artist, cu sensibilitate şi imaginaţie, dezamăgit, neliniştit.

— *Ce voi deveni mai tîrziu?...* scrie în jurnalul său în 1881. *Foarte rar îmi aparţin : de obicei o parte din mine o simt adormită. Observ că în fiecare zi sufletul meu se îngreuiază. Înainte mă lansam în divagaţii ştiinţifice sau de alt gen : astăzi abia mai cutez să mă apropii de anumite subiecte şi nu mă mai las dominat de ele. Şi cîte, cîte nu am de făcut !*

Sărmanul meu suflet eşti chiar atît de slab, încît să nu mai ai putere asupra trupului meu ? Iar voi, gîndurile mele, de ce nu sînteţi în stare să-mi răscoliţi sufletul ? — şi voi sînteţi la fel de slabe. Voi, Orgoliu, Ambiţie, nu sînteţi în stare să mă stimulaţi, ca să nu mai trăiesc astfel ? Doar imaginaţia mă mai poate smulge din rutină. Ea va stăpîni sufletul şi-l va tîrî cu ea. Dar tare mă tem că imaginaţia mea este secătuită.

Poetul şi în acelaşi timp fizicianul a fost subjugat de Marie Sklodowska. Cu o caldă tenacitate Pierre Curie

[1] Victor Hugo, *Le roi s'amuse* (n. a.).

caută să se apropie de tînăra fată. A mai văzut-o de două sau trei ori la ședințele Societății de Fizică, unde ea asculta comunicările savanților referitoare la noile cercetări. I-a trimis drept omagiu un „extras“ din ultima sa lucrare : *Asupra simetriei în fenomenele fizice. Simetria unui cîmp electric și a unui cîmp magnetic,* — și a scris pe prima pagină : „Domnișoarei Sklodowska cu respectul și prietenia autorului. P. Curie“. A zărit-o în laboratorul lui Lippmann, în halatul de pînză, aplecată în liniște deasupra aparatelor.

Apoi a întrebat-o dacă o poate vizita. Marie i-a dat adresa : strada Feuillantines, 11. Prietenoasă, reținută, l-a primit în mica ei cămăruță și Pierre cu inima strînsă văzînd atîta sărăcie, a gustat totuși în sufletul său potrivirea subtilă dintre Marie și tot ceea ce o înconjura. Niciodată nu i s-a părut mai frumoasă Marie ca în această cămăruță aproape goală, în rochia ei ponosită, cu fața îmbujorată și fruntea aureolată de ambiție. Chipul ei tînăr cu o amprentă de sihăstrie nu putea afla un mediu mai perfect decît această mansardă goală.

Trec cîteva luni. Prietenia devine tot mai apropiată, crește intimitatea pe măsură ce crește stima și admirația reciprocă, încrederea. Pierre Curie e deja prizonierul polonezei, inteligente și lucide. El i se supune, îi ascultă părerile. Stimulat și sfătuit de ea, va reuși curînd să iasă din nepăsare, pornind la redactarea lucrărilor asupra magnetismului, ca apoi să susțină o strălucită teză de doctorat.

Marie, în ceea ce o privește, se consideră încă liberă. Nu se decide să asculte cuvintele venite din inimă pe care savantul încă nu îndrăznește să le rostească.

În seara aceea, poate pentru a zecea oară, se întîlneau în odăița din strada Feuillantines. E vreme frumoasă, sfîrșitul unei după-amiezi de iunie. Pe masă, printre cărți de matematică, cu care Marie își pregătește examenul apropiat, se văd într-un pahar cîteva margarete albe, aduse de Pierre și Marie dintr-o plimbare făcută împreună. Fata toarnă ceaiul pe care l-a făcut la credincioasa sa lampă cu spirt.

Fizicianul începe să vorbească îndelung despre o lucrare ce-l preocupă. Apoi fără alte adăugiri :

— Aș vrea să-mi cunoști părinții. Locuiesc într-o casă modestă, la Sceaux... Sînt oameni drăguți...

I-l descrie Mariei pe tatăl său, un bătrîn înalt şi osos cu ochi albaştri, vii, foarte inteligent, gălăgios şi clocotitor, — dar de o nesfîrşită bunătate — şi pe mama lui, cam greoaie din cauza infirmităţii — dar care rămîne încă o gospodină desăvîrşită, curajoasă şi veselă. Îşi evocă copilăria lui visătoare cu hoinărelile nesfîrşite, pe care le făcea cîndva prin păduri împreună cu fratele său Jacques.

Marie îl ascultă surprinsă, cîte asemănări, ce misterioasă apropiere ! Ar fi suficient să schimbe cîteva date, ca să transporte casa din Sceaux într-o stradă din Varşovia, pentru ca familia Curie să devină deodată familia Sklodowski. În ce priveşte religia (doctorul Curie, ca liber cugetător şi anticlerical, nu şi-a botezat copiii) acelaşi procedeu înţelept şi onest. Acelaşi respect pentru cultură, aceeaşi dragoste pentru ştiinţă, aceeaşi solidaritate afectuoasă între părinţi şi copii, acelaşi gust pasionat pentru natură.

Mai destinsă parcă, surîzătoare, Marie îşi istoriseşte vacanţele ei zgomotoase petrecute în largul cîmpiilor poloneze — aceleaşi cîmpii pe care le va vedea peste cîteva săptămîni.

— Dar vei reveni în octombrie ? Promite-mi că vei reveni ! Dacă ai decis să rămîi în Polonia îţi va fi imposibil să-ţi urmezi studiile. Nu-ţi mai este îngăduit acum să părăseşti ştiinţa !

Aceste cuvinte de obişnuită amabilitate, trădează în Pierre o profundă tulburare. Marie ştie bine că atunci cînd spune „nu-ţi mai este îngăduit să părăseşti ştiinţa" ar vrea să spună mai curînd : „Nu-ţi mai este îngăduit să mă părăseşti !"

Rămîn multă vreme tăcuţi. Apoi, Marie ridicînd ochii cenuşii spre Pierre, răspunde cu glasul şovăielnic :

— Cred că ai dreptate. Aş dori mult să revin.

Pierre a reluat deseori discuţia despre viitor. I-a cerut Mariei să accepte să-i fie soţie. Dar demersul n-a fost prea fericit. Să se mărite cu un francez, să-şi părăsească pentru totdeauna familia, să renunţe la activitatea ei patriotică, să-şi abandoneze ţara, — toate acestea apăreau în ochii d-rei Sklodowska drept un fel de trădare. Nu

poate face așa ceva. N-are dreptul s-o facă ! Și-a luat cu succes examenul, acum se cuvine să se reîntoarcă la Varșovia cel puțin pentru vară dacă nu pentru toată viața. Lăsîndu-l pe tînărul savant dezolat, oferindu-i o prietenie care nu-i mai este suficientă, se urcă în tren și nu promite nimic.

El o urmează cu gîndul. Ar vrea s-o întîlnească în Elveția unde ea își petrece alături de tatăl ei cîteva săptămîni sau în Polonia — în această Polonie pe care a început să fie gelos. Dar e imposibil...

Atunci continuă să-și pledeze cauza, din depărtare. Oriunde s-ar afla, Marie, în aceste luni de vară, — la Crettaz, la Lemberg, la Cracovia, la Varșovia, — scrisorile scrise cu o caligrafie stîngace, oarecum copilăroasă, pe hîrtie proastă, cu antetul Școlii de Fizică — o ajung din urmă, încercînd s-o convingă, s-o readucă înapoi, amintindu-i că Pierre Curie o așteaptă.

Sînt scrisori frumoase, minunate chiar...

Pierre Curie către Marie Sklodowska, 10 august 1894 :

Nimic nu mi-a putut face mai mare plăcere ca veștile ce le primesc de la d-ta. Gîndul că două luni de-a rîndul nu-ți voi mai auzi glasul îmi umple inima de tristețe : de aceea cuvintele venite din partea dumitale mi-au fost extrem de plăcute.

Sper să faci o cură de aer și să te întorci în octombrie. În ce mă privește cred că nu voi face călătorii. Voi rămîne la țară. Voi sta aproape toată ziua în fața ferestrei deschise sau în grădină.

Ne-am promis (nu-i așa ?) că vom fi cel puțin foarte apropiați prieteni. Să-ți fi schimbat oare gîndul ? Fiindcă sînt și promisiuni care nu durează, sînt și lucruri ce nu pot fi impuse. Nu cred însă să se întîmple astfel : dimpotrivă, cred că lucrul cel mai frumos e să ne petrecem viața unul lîngă altul, hipnotizați de visurile noastre : visul d-tale patriotic, visul nostru *umanitar* și visul nostru *științific.*

Din toate aceste visuri, numai cel din urmă este pe drept legitim. Vreau să spun cu asta că nu sîntem capabili să schimbăm situația socială, iar dacă ar fi altfel, cine poate ști că mergînd pe o anume cale, nu facem mai mult rău decît bine, zădărnicind cine știe o inevitabilă evoluție. În ce privește știința, din contră, putem pretinde că sîntem în stare să facem ceva : acest teren e mai solid și orice descoperire, oricît de mică, rămîne o cucerire.

Vezi cum se leagă toate. Am convenit că noi vom fi mari prieteni, dar dacă peste un an vei părăsi Franța, nu va rămîne decît o prietenie prea platonică între două ființe, care nu se vor mai revedea niciodată. N-ar fi mai bine, deci, să rămîi lîngă mine ? Știu că o asemenea întrebare te întristează și nu vreau să-ți vorbesc despre asta, — și-apoi mă simt atît de nedemn de dumneata în toate privințele.

Mă gîndisem să-ți cer permisiunea de a te întîlni „întîmplător“ la Fribourg. Dar vei rămîne acolo, nu-i așa, doar o zi și în ziua aceea vei fi tot timpul cu bunii noștri prieteni Kowalski.

Primește devotamentul meu sincer,

P. Curie

Aș fi tare fericit dacă ai vrea să-mi scrii, asigurîndu-mă că te vei întoarce în octombrie. Dacă-mi vei scrie direct la Sceaux, voi primi mai repede scrisorile : Pierre Curie, 13, strada Sablons, la Sceaux (Sena)

Pierre Curie către Marie Sklodowska, 14 august 1894 :

M-am decis să nu vin pentru a te întîlni : am ezitat o zi întreagă pînă am ajuns la un rezultat negativ. Prima impresie pe care am avut-o citindu-ți scrisoarea a fost aceea că ai prefera să nu vin. A doua este aceea că ai fost destul de amabilă să-mi îngădui să petrec trei zile în compania d-tale, și din cauza aceasta era cît pe ce să plec ! Apoi mi-a fost jenă de mine însumi că doresc să te urmăresc, fără dorința d-tale, și, în sfîrșit, ceea ce m-a determinat să rămîn a fost bănuiala că prezența mea n-ar face plăcere tatălui d-tale, căruia i-aș fi răpit bucuria de a se recrea cu d-ta.

Acum cînd nu mai e nici timp, regret că n-am plecat. Ar fi fost oare aceasta întărirea prieteniei ce o avem unul pentru celălalt, fiind alături trei zile ? Ne-am fi cîștigat oare convingerea că nu ne vom uita, în timpul acestor două luni și jumătate ce ne despart ?

Ești oare fatalistă ? Îți amintești de ziua aceea din preajma Paștelui ? Deodată te-am pierdut în mulțime. Mi se pare că prietenia noastră s-ar putea destrăma la fel de neprevăzut, fără ca noi s-o dorim. Eu nu sînt fatalist dar cred că ar putea fi consecința caracterelor noastre. N-aș ști cum să procedez la momentul oportun.

Asta ar fi poate spre binele dumitale, fiindcă nu ştiu de ce mi-a intrat în cap să te reţin în Franţa, izolîndu-te de ţara şi de familia d-tale, fără a-ţi oferi ceva în schimbul acestui sacrificiu.

Te găsesc cam pretenţioasă cînd spui că te socoţi absolut liberă. Toţi sîntem mai mult sau mai puţin sclavi ai sentimentelor noastre, sclavi ai prejudecăţilor acelora pe care îi iubim, tot astfel fiind nevoiţi să ne cîştigăm existenţa, devenim nişte angrenaje de maşină etc...

Dar cel mai penibil lucru sînt concesiile ce trebuie să le facem prejudecăţilor societăţii care ne înconjoară : asta depinde de tenacitatea sau slăbiciunile noastre. Dacă le nesocoteşti eşti învins. Dacă prea le observi, devii meschin şi te dezguşti de tine însuţi... Iată-mă departe de principiile pe care le aveam acum zece ani : credeam atunci că trebuie să epatezi în toate şi să nu admiţi nici un fel de concesie celor din jur. Credeam că e bine să exagerezi în defecte cît şi în calităţi, purtam numai cămăşi albastre ca muncitorii etc.

Observi deci că am îmbătrînit mult şi că am devenit foarte vulnerabil.

Îţi doresc multe bucurii.

Prietenul d-tale devotat,

P. Curie

Pierre Curie către Marie Sklodowska, 7 septembrie 1894 :

Cum poţi uşor presupune, scrisoarea d-tale mă nelinişteşte. Te sfătuiesc cu toată căldura să revii la Paris în octombrie. M-ar chinui mult faptul dacă n-ai reveni anul acesta ; eu nu te îndemn din egoismul prieteniei, sînt convins numai că vei putea lucra mai bine şi că vei avea rezultate mult mai trainice şi mai utile.

...Ce-ai crede tu de un oarecare, care-ar gîndi să se repeadă cu capul într-un zid aflat în drumul lui cu pretenţia de a-l dărîma ? Asta ar fi o idee venită dintr-un sentiment foarte frumos ; dar este o idee ridicolă, stupidă. Socot că anumite probleme cer o soluţionare generală şi nu comportă o soluţionare particulară, iar atunci cînd porneşti pe un drum ce nu are icşire, înseamnă să-ţi faci mai mult rău. Mai cred că dreptatea nu face parte din lumea aceasta şi că sistemul cel mai puternic sau mai curînd cel mai eficient va fi cel care va învinge. Astăzi

omul este extenuat de muncă și trăiește mizerabil. E revoltător, dar nu asta face ca starea de lucruri să înceteze. Răul va dispărea poate pentru motivul că omul este un fel de mașină și este avantajos din punct de vedere economic ca o mașină oarecare să funcționeze în stare normală, fără efort.

Ai un fel uluitor de a înțelege egoismul : cînd aveam 25 de ani s-a întîmplat o mare nenorocire : am pierdut în împrejurări groaznice o prietenă din copilărie, la care țineam foarte mult. N-am curajul să-ți povestesc această întîmplare... Zile și nopți la rînd m-a obsedat aceasta ca o idee fixă și încercam un fel de plăcere în a mă tortura cu aceste gînduri. Jurasem să nu mă mai gîndesc decît la lucruri, nu la mine, nici la oamenii din jur. M-am întrebat de multe ori dacă această renunțare la viață nu era decît un simplu artificiu care-mi servea mie însumi pentru a dobîndi dreptul de a uita.

E liberă oare corespondența în țara d-tale ? Mă îndoiesc mult și cred că ar fi mult mai bine de-aici înainte să nu facem în scrisorile noastre dizertații care, deși pur filozofice, ar putea fi greșit interpretate și-ar putea să-ți producă neplăceri.

Îmi poți scrie, de vrei, în strada Sablons, 13.

Prietenul d-tale devotat,

Pierre Curie

Pierre Curie către Marie Sklodowska, 17 septembrie 1894 :

Scrisoarea d-tale m-a neliniștit mult, îmi pari tulburată, nedecisă. Dar scrisoarea trimisă din Varșovia m-a liniștit, te simt revenindu-ți la normal. Portretul d-tale îmi place foarte mult. Ce gînd frumos te-a îndemnat să mi-l trimiți ? Îți mulțumesc din inimă.

În sfîrșit vei reveni la Paris și asta mă bucură nespus. Vreau ca în scurtă vreme să fim cel puțin prieteni nedespărțiți. Ești de acord cu asta ?

Dacă ai fi franțuzoaică ai putea obține mai ușor un post de profesoară la un liceu sau într-o școală normală de fete. Ți-ar plăcea această muncă ?

Prietenul d-tale devotat,

P. Curie

Am arătat fotografia d-tale fratelui meu. Am făcut rău? Te găsește foarte bine. A adăugat: „Are un aer ferm, chiar încăpățînat".

Octombrie. Inima lui Pierre Curie se umple de fericire. După cum a promis, Marie s-a întors la Paris. O va revedea la cursurile de la Sorbona, în laboratorul lui Lippmann, — dar anul acesta, cel din urmă în Franța, crede ea, — nu mai locuieşte în cartierul latin. Bronia i-a cedat o cameră, alături de cabinetul de consultații pe care l-a deschis în strada Châteaudun, 39. Deoarece Dluski locuiesc în La Villette, iar Bronia nu stă în Châteaudun decît ziua, Marie poate lucra în linişte.

În această clădire sumbră, oarecum tristă, Pierre își începe pledoariile insistente. E la fel de încăpățînat ca Marie. Poartă în suflet aceeaşi credință pe care o poartă viitoarea lui soție, credință mai curată decît toate. Pentru el știința e singurul scop al vieții. Astfel insistența lui pare oarecum stranie, aproape incredibilă, deoarece amestecă în zbuciumul inimii speranța esențială a spiritului. Savantul se simte atras de Marie, de o chemare pătimașă, cît şi de cea mai nobilă necesitate spirituală.

Ar fi în stare să sacrifice ceea ce lumea numeşte fericire, unei alte fericiri cunoscută numai de el. I-a făcut o propunere Mariei, care i-a părut, la început extravagantă, care ar putea fi luată drept o cale de apropiere sau o viclenie, şi care totuşi nu e altceva decît în logica firii lui. Dacă Marie nu simte pentru el nici urmă de dragoste, asta nu denotă că ei doi nu pot colabora în mod prietenesc: *să lucreze împreună într-un apartament din strada Mauffetard, ale cărui ferestre dau în grădină, apartament ce s-ar putea despărți în două, fiecare avînd locuință separată?*

Sau mai curînd — căci drumul început trebuie dus pînă la capăt, — dacă el Pierre Curie s-ar stabili în Polonia, nu l-ar accepta ca soț? La început el ar da lecții de franceză, apoi cît le-ar permite situația, ar începe împreună cercetările lor științifice.

În fața învățătoarei, disprețuită cîndva în sînul unei familii de boiernaşi polonezi, omul acesta unic, devine umil, implorator.

Marie mărturiseşte Broniei ezitările ei şi dezvăluie propunerile pe care i le-a făcut Pierre, de a-şi părăsi patria. Ea nu e capabilă de un asemenea sacrificiu. Dar e tulburată că Pierre s-a gîndit la aşa ceva.

Aflînd că fata le-a vorbi despre el soţilor Dluski, Pierre încearcă să ducă o luptă şi de partea aceasta. O va întîlni pe Bronia, pe care a mai întîlnit-o de cîteva ori şi o cîştigă complet de partea lui, invitînd-o să-i viziteze părinţii la Sceaux împreună cu Marie. Soţia doctorului Curie se retrage cu Bronia şi cu o voce insistentă, rugătoare, îi cere să intervină pe lîngă sora ei mai mică.

„Nu este altă fiinţă comparabilă în lume cu Pierre al meu“ — repetă ea. „Sora d-tale n-ar trebui să mai stea pe gînduri. Va fi mai fericită lîngă el decît lîngă oricare altul“.

Se scurg încă zece luni pînă cînd încăpăţînata poloneză va accepta ideea căsătoriei. Adevărată „intelectuală“ slavă, Marie este împovărată de fel de fel de teorii privind viaţa şi îndatoririle sale. Multe din aceste teorii sînt frumoase, altele sînt pur şi simplu copilării. Pierre a înţeles de mult că nu teoriile acestea fac din Marie o fiinţă superioară. Savantul nu pune mare preţ pe ideile pe care Marie le împărtăşeşte cu cele cîteva mii de compatrioţi cultivaţi ai ei. Ceea ce îl atrage şi-l fascinează este tocmai interesul ei pentru muncă, geniul care o împinge, curajul şi nobleţea ei sufletească. Această fată plină de gingăşie are caracterul şi înzestrarea unei mari personalităţi.

Principiile ? Doar a trăit şi el timp îndelungat cu principii. Dar viaţa l-a făcut să înţeleagă că totul n-a fost decît o absurditate. Şi el jurase cîndva că nu se va căsători niciodată. Deşi nu avea de apărat nici un fel de Polonie, fusese convins că o viaţă închinată Ştiinţei nu poate avea nimic comun cu o căsnicie. Sfîrşitul tragic al unei iubiri febrile din tinereţe l-a făcut de bună voie să se retragă în sine însuşi evitînd femeile. Nu mai gîndea că va mai iubi vreodată. Principiu binefăcător, care l-a ferit de vreo alianţă banală, şi care l-a determinat să aştepte, întîlnind o femeie excepţională, o femeie „făcută pentru el“, pe ea, pe Marie. Nu va face prostia să piardă, în virtutea unor principii învechite, şansa unei asemenea fericiri, a unei colaborări atît de minunate. Doreşte să fie a lui, această fată, această poloneză, această fiziciană, — trei

ființe întruchipate într-una singură, și care simte că i-au devenit indispensabile.

Iată ceea ce cu blîndețe caută să-i demonstreze domnișoarei Sklodowska. Cu aceste cuvinte și cu altele aidoma, poate și mai pline de tandrețe, cu gesturile protectoare cu care-o înconjoară, cu farmecul profund și irezistibil al insistențelor lui zilnice încet-încet Pierre Curie face dintr-o solitară, o ființă plină de viață.

La 14 iulie 1895, fratele Mariei, Josef, îi trimite acesteia, din Varșovia, afectuoasa consimțire a familiei Sklodowska :

Deoarece ești acum logodnica d-lui Curie, te rog să primești mai întîi cele mai sincere urări de bine și-ți urez să afli alături de el fericirea și bucuria de care ești demnă în fața mea și a tuturor acelora care îți cunosc inima fără seamăn și caracterul tău deosebit.

Cred că ai dreptate să-ți urmezi chemarea inimii și nimeni din cei cu rațiune nu-ți vor putea reproșa. Știindu-te, sînt sigur că tu vei rămîne cu tot sufletul tău o poloneză și te vei considera întotdeauna ca făcînd parte din familia noastră. Noi, pe de altă parte, nu vom înceta niciodată să te iubim și să te considerăm una de-a noastră.

Prefer de o sută de ori să te văd fericită la Paris, decît să te văd revenită în țara noastră, copleșită de sacrificiul unei vieți și victima unei concepții exagerate privitoare la datoria ta. Acum va trebui să facem eforturi de a ne vedea cît mai des posibil.

Te îmbrățișez de o sută de ori, dragă Mania, și-ți doresc încă o dată fericire, bucurie și reușită. Transmite-i logodnicului tău urările mele afectuoase. Spune-i că văd în el, cu satisfacție, un viitor membru al familiei noastre, și că-i ofer fără rezerve, prietenia și afecțiunea mea. Sper că și el va avea pentru mine aceeași afecțiune și prietenie.

Fratele tău care te iubește sincer,

Josef

Cîteva zile mai tîrziu, Marie scrie prietenei sale, Kazia și o anunță importanta decizie pe care a luat-o.

Marie către Kazia

Cînd vei primi această scrisoare, Mania ta își va fi schimbat numele. Mă căsătoresc cu bărbatul despre care ți-am vorbit la Varșovia anul trecut. E foarte dureros pentru mine să rămîn pentru totdeauna la Paris, dar ce să fac ? Destinul a vrut ca noi să fim profund atașați unul de altul și să nu acceptăm ideea de-a ne despărți vreodată.

Nu ți-am scris mai înainte pentru că totul s-a hotărît așa deodată. Un an întreg am ezitat și nu știam cum să mă hotărăsc. În sfîrșit, m-am împăcat cu ideea de a mă stabili aici. Cînd vei primi scrisoarea aceasta, scrie-mi pe adresa :

Doamna Curie, Școala de Fizică și Chimie, 42, str. Lhomond.

Așa mă voi numi de-acum. Soțul meu e profesor la această școală. La anul îl voi aduce în Polonia, ca să-mi cunoască țara și nu voi uita în acele momente să-l prezint celei pe care am ales-o ca scumpa mea surioară cerîndu-i să-l iubească și ea.

La 26 iulie, în sfîrșit, Marie se trezește pentru ultima dată în cămăruța din strada Châteaudun. E o zi splendidă. Chipul fetei e numai veselie. Toată înfățișarea ei răsfrînge un farmec, pe care nu l-au cunoscut pînă acum colegii ei de la cursuri. Astăzi e ziua cînd d-ra Sklodowska devine d-na Curie.

Își piaptănă părul bogat, își pune rochia de mireasă adusă de mama lui Cazimir Dluski, care locuiește acum în strada Germanici. „Nu mai am altă rochie decît aceea pe care o port în fiecare zi“, — îi spusese Marie. „Dacă ați avea bunătatea să-mi dați una, aș vrea să fie de culoare cît mai închisă, cît mai ușor de îmbrăcat, care să-mi folosească în laborator“. Sub îndrumarea Broniei, o croitoreasă modestă din strada Dancourt, d-na Glet, i-a făcut un costum de lînă bleumarin și bluză albastră cu dungi bleu deschise care o aranjează foarte bine și în care e atît de tînără și frumoasă.

Marie se obișnuiește cu ideea acestei căsătorii care pînă și în detaliile acestei zile se deosebește de toate căsătoriile. Vor lipsi „rochia albă“, inelul de aur, masa de nuntă. De asemeni slujba religioasă. Pierre e liber cugetător și Marie de mult nu mai frecventează biserica. Nici notarul nu are ce face, deoarece tinerii căsătoriți nu au

nimic pe lume, — nimic, decît două biciclete sprintene şi lucitoare, cumpărate în ajun cu banii pe care un văr i-a trimis drept cadou şi datorită cărora vor face plimbări în provincie în timpul verii.

Da. Aceasta va fi o căsătorie deosebit de frumoasă, la care nu vor participa nici indiferenţa, nici curiozitatea, nici invidia. La Primăria din Sceaux şi în grădina din strada Sablons, alături de părinţii lui Pierre, nu se vor afla decît Bronia şi Cazimir, cîţiva prieteni apropiaţi — mai ales studenţi — şi, sosit din Varşovia împreună cu Hela, profesorul Sklodowski, care îşi va face un titlu de glorie vorbind o franţuzească foarte corectă şi elegantă cu bătrînul doctor Curie.

Apoi îi va spune cu o voce scăzută, foarte emoţionat, aceste vorbe izvorîte din inima lui bună :

— Veţi avea în Marie o fiică demnă de dragoste. De cînd a venit pe lume nu m-a supărat cu nimic.

Pierre s-a dus s-o ia pe Marie de acasă. Din gara Luxemburg trebuie să ia trenul spre Sceaux unde îi aşteaptă părinţii. Pe imperiala omnibuzului, sub soarele voios, urcă bulevardul Saint Michel şi de la înălţimea carului lor triumfal, privesc figurile şi locurile cunoscute.

Trecînd prin faţa Sorbonei, în dreptul Facultăţii de Ştiinţe, Marie l-a strîns mai tare de braţ pe tovarăşul ei, căutîndu-i privirea luminoasă şi tandră.

CAPITOLUL XI

Tineri căsătoriți

Decor al primelor zile de viață comună... Pierre și Marie străbat pe faimoasele lor biciclete străzile din Île de France. Au băgat în portbagaje cîteva lucruri de îmbrăcat și două pelerine lungi cauciucate, pe care le-au cumpărat de nevoie, fiind vreme ploioasă. Își iau gustarea tolăniți pe mușchiul poienilor — puțină pîine cu brînză, piersici și cireșe. În fiecare seară se opresc la întîmplare în pragul vreunui han necunoscut. Aici găsesc o supă consistentă și caldă, o cămăruță în care opaițul aruncă jocuri de lumini și umbre pe pereții tapisați cu hîrtie gălbejită. Rămîn singuri în liniștea nopții, la țară, cu lătratul îndepărtat al cîinilor, cu ciripitul păsărilor și miorlăitul pisicilor, cu trosnetul surd al vreunei bîrne uscate.

Atunci cînd vor să colinde hățișurile, să se cațere pe stînci, fac drumul mai mult pe jos. Pierre iubește natura cu pasiune și, se înțelege, plimbările lungi și liniștea sînt foarte necesare geniului său, stimulînd prin ritmul lor egal, starea de meditație a savantului. Nu poate sta pe loc, afară, într-o grădină. El nu știe „să se odihnească". Și nu-i plac excursiile clasice, cu itinerarii pregătite. Aproape că nu are noțiunea timpului. De ce să meargă ziua și nu noaptea și de ce să fie fixate orele de odihnă dinainte ? Chiar din copilărie e obișnuit să plece de-acasă fără pregătire, cînd în zori de zi, cînd spre seară. Din aceste drumuri făcute cîndva alături de fratele lui păstrează amintiri minunate :

O, cît de minunat am petrecut acolo în singurătatea aceea binefăcătoare, departe de miile de lucruri mărunte și agasante care la Paris mă chinuiesc fără milă... Nu regret nopțile petrecute în inima pădurilor și nici zilele ce s-au scurs de unul singur. Dacă aș avea timp, aș povesti cu de-amănuntul în ce chip mi-am petrecut zilele în visare. Aș dori să descriu splendoarea văii pe care am parcurs-o în parfumul plantelor aromatice, crîngul atît de proaspăt și plin de rouă, traversat de valea Bièvrei, palatul zînelor cu colonade de iederă, colinele stîncoase și arămii învăluite în ceață pe vîrful cărora eu mă simțeam în largul meu. Da, îmi voi aminti mereu cu recunoștință de pădurea de la Minère ! Acesta e locul cel mai drag din cîte am văzut și acolo mă simt cel mai fericit. Plecam de multe ori pe înserat și urcam pe vale în sus. Mă întorceam cu mintea doldora de idei.

Hoinăreala din vara anului 1895, așa-zisa „Hoinăreală de nuntă“ are un farmec și mai deosebit. Dragostea o înfrumusețează și-i dă aripi. Cu cei cîțiva franci cu care se plătesc la țară camerele, și cu mii de rotiri de pedală, soții își oferă zile și nopți de vrajă, luxul unei singurătăți în doi care le aparține numai lor.

Astăzi, lăsîndu-și bicicletele la un țăran, Pierre și Marie, au părăsit drumul principal și au plecat la întîmplare, pe o potecă, luînd cu ei numai busola și niște fructe. Pierre merge în față cu pași mari și ea îl urmează fără osteneală. Fără să țină seama de uzanțe și-a scurtat poala rochiei ca să pășească mai ușor. E cu capul descoperit. Are o bluză albă, care îi vine bine, pantofi cu talpă groasă și e încinsă peste mijloc cu o curea de piele, mai puțin grațioasă, dar practică, în ale cărei despărțituri păstrează un briceag, banii, un ceas...

Fără să privească înapoi, ca să vadă chipul soției, Pierre își continuă cu voce tare un gînd lăuntric, vorbește despre o descoperire dificilă de cristalografie. Știe că Marie îl aude și că răspunsul ei va fi inteligent, original, util. Și proiectele ei sînt mari. Vrea să pregătească concursul de profesor agregat și este aproape sigură că directorul Școlii de Fizică, Schutzenberger își va da asentimentul să-și facă cercetările în același laborator cu Pierre. Să fie mereu alături ! Să nu se mai despartă niciodată !

Străbătînd desişul, tînăra pereche se trezeşte pe malul unui eleşteu împresurat de trestii. Pierre descoperă cu bucurie flora şi fauna acestui lac somnoros. Cunoaşte de minune vietăţile din văzduh şi din ape, salamandrele, libelulele şi tritonii... În timp ce tînăra femeie se întinde în iarbă el merge cu dibăcie pe trunchiul unui copac prăbuşit în lac şi, riscînd la tot pasul să facă o baie întinde mîinile ca să culeagă irişi galbeni şi nuferi albi plutitori.

Marie, nemişcată, aproape adormită, priveşte cerul pe care trec nori uriaşi. Deodată scoate un ţipăt, simţind în palmă ceva rece şi umed. Era un brotăcel verde pe care Pierre i l-a strecurat pe nevăzute în mînă.

N-a vrut să-i facă o farsă : prietenia cu broaştele e ceva obişnuit pentru el.

— Pierre, ce faci Pierre ! protestează ea, cu un gest de spaimă.

Fizicianul se simte stînjenit.

— Nu-ţi plac brotăceii ?

— Ba da, dar nu în mîinile mele.

— Greşeşti că ţi-e frică de ei — spune el fără tulburare. E atît de amuzant să priveşti un brotăcel... Desfă uşor degetele... Ia vezi cît e de frumos !

Îi ia brotăcelul din palmă şi Marie zîmbeşte, uşurată. Pune broscuţa pe malul lacului şi-i redă libertatea. Sătul deja de popas, porneşte pe cărăruie odată cu soţia sa care se ridică dintr-un salt şi îl urmează, ţinînd în braţe irişii şi nuferii ca pe o sălbatică podoabă.

Preocupat, pînă la obsesie, de munca lui, Pierre uită subit pădurile şi cerul, brotăceii şi lacul. Se gîndeşte la greutăţile imense şi neostoite ale cercetărilor sale, la enigmele fascinante ale formării cristalelor. Descrie aparatul pe care vrea să-l monteze pentru o nouă experienţă. Şi aude iar glasul credincios al Mariei care îi pune întrebări clare şi-i dă răspunsuri bine gîndite.

În aceste zile de fericire se leagă una dintre cele mai frumoase prietenii care au apropiat vreodată pe un bărbat de o femeie. Două inimi bat la unison, două trupuri se simt aproape, două creiere de geniu s-au obişnuit să gîndească împreună. Marie nu ar fi putut să se mărite cu un alt bărbat decît cu acest mare fizician, fiinţă înţeleaptă şi nobilă. Pierre nu ar fi putut să se căsătorească cu altă femeie decît cu această poloneză blondă, tandră, ageră,

care știe să fie, la distanță de numai cîteva clipe, ori copilăroasă ori sublimă, care în același timp, îi este colegă, soție, iubită și savantă.

Dulce, minunată vară ! Pe la mijlocul lui august, soții se stabilesc lîngă Chantilly, la o fermă numită „Căprioara“, încă o descoperire a Broniei care a închiriat pentru cîteva luni această locuință liniștită. Pierre și Marie se întîlnesc aici cu bătrîna doamnă Dluska, cu Cazimir, Bronia și fiica lor Elena, poreclită „Lou“, cu profesorul Sklodowski și Hela care și-au prelungit șederea în Franța. Farmec al unei case poetice, așezată în inima pădurii, populată de fazani și iepuri, cu pămîntul acoperit de un covor de lăcrimioare. Farmec al prieteniei care apropie două nații și trei generații.

Pierre Curie a cîștigat aceste rude prin alianță pentru totdeauna. Stă la taifas cu dl Sklodowski despre Știință, vorbește grav cu micuța „Lou“ care are trei ani, e frumoasă, nostimă și-i o încîntare pentru cei din jur. Deseori doctorul Curie împreună cu soția sa vin de la Sceaux în vizită la Chantilly. Se mai adaugă două tacîmuri la masa mare și conversația se însuflețește, trece de la chimie la medicină și la educația copiilor, de la ideile sociale la opinii generale referitoare la Franța și Polonia.

La Pierre nu găsești nici urmă din acel dispreț instinctual față de străini, atît de des întîlnit la francezi. Savantul este de asemenea cucerit de familiile Dluski și Sklodowski. Ca să-i dea soției sale o nouă mărturie de dragoste, își ia asupra-i o grea sarcină, cu toate împotrivirile Mariei : vrea să învețe limba poloneză, cea mai grea limbă din Europa și, fiind și a unei țări asuprite, cea mai inutilă.

La „Căprioara“, Pierre face o cură de „polonizare“. La Sceaux, unde își duce în septembrie soția, e rîndul Mariei să se „franțuzească“. Este tocmai ceea ce vrea. Își iubește socrii, a căror bunătate îi îndulcesc „exilul“, atunci cînd dl Sklodowski și Hela se vor fi întors la Varșovia.

Căsătoria lui Pierre cu o străină săracă, întîlnită într-o mansardă din cartierul latin, nici nu i-a întristat și nici nu i-a mirat pe acești oameni în vîrstă, adevărate spirite de elită. Au admirat-o pe Marie din prima clipă. Și nu a

avut influență asupra lor numai „farmecul ei slav". I-a uluit, în special, inteligența bărbătească a studentei, caracterul ei.

O singură surpriză o încearcă pe Marie în mijlocul celor de la Sceaux : e pasiunea politică a socrului ei și prietenilor acestuia. Doctorul Curie, animat de ideile de la 1848, e legat intim de radicalul Henri Brisson. E o fire bătăioasă. Marie care se ridicase împotriva asupritorilor străini, cu devotamentul ei pașnic, strîns legat de un ideal social, învață să cunoască certurile de partid atît de scumpe francezilor. Ascultă lungi controverse și expuneri de teorii clocotitoare pe cît de combative pe atît de generoase. Cînd simte că a obosit, se refugiază lîngă soțul ei pe care nu-l interesează aceste discuții, rămînînd mereu tăcut și îngîndurat. Dacă invitații de duminică vor să-l amestece și pe Pierre în disputele prietenești provocate de evenimentele zilei, fizicianul răspunde blînd ca și cum ar vrea să-și ceară iertare :

— Nu sînt atît de tare ca să mă las pradă furiei.

Pierre Curie nu avea deloc înclinația de a participa la viața politică va scrie cîndva Marie. *Era atașat prin educație și prin sentiment de ideile democratice și socialiste dar nu se simțea dominat de nici un fel de doctrină de partid. În viața socială ca și în cea particulară nu găsea că e nimerit să se folosească violența.*

Afacerea Dreyfus este una din rarele ocazii în care Pierre Curie, ieșind din felul său rezervat de a fi, se va arunca într-o luptă politică. Dar și aici, ținuta lui nu-i va fi dictată de un spirit sectar : el va lua în mod firesc apărarea unui om nevinovat și asuprit, va lupta din răsputeri dominat de spirit de justiție ca să spulbere o calomnie care îl dezgustă.

Ferestrele din strada Glacière 24, în care se instalează tînăra pereche în luna octombrie, se deschid înspre copacii unei grădini întinse. E singurul farmec al unei locuințe lipsită complet de confort.

Marie și Pierre nu s-au străduit deloc să împodobească cele trei camere puțin spațioase. Au refuzat chiar și mo-

bila oferită de doctorul Curie. Fiecare canapea, fiecare fotoliu, ar fi un obiect în plus, încărcat de praf, pe care dimineața sau în zilele de curățenie ar trebui să-l întrețină cineva. Marie nu poate. Nu are timp. De altfel la ce le-ar folosi o canapea sau un fotoliu, atît timp cît soții Curie au convenit să suprime vizitele, și să nu primească pe nimeni ? Nepoftitul care urcă cele patru etaje și vine să-i tulbure pe soți în adăpostul lor e dezamăgit cînd constată că locuința conjugală e cu pereții goi, că nu se văd decît o bibliotecă și o masă albă de lemn. La un capăt de masă se află scaunul Mariei. La celălalt, scaunul lui Pierre. Pe masă, tratate de fizică, o lampă de petrol, un buchet de flori. Nimic mai mult. În fața celor două scaune din care niciunul nu e pentru el, în fața privirilor politicos mirate ale lui Pierre și Marie chiar cel mai îndrăzneț dintre musafiri înțelege că trebuie s-o șteargă.

Existența lui Pierre e legată de un singur ideal : să facă cercetări științifice alături de o femeie iubită, care și ea trăiește numai pentru cercetările științifice. Existența Mariei e și mai dură, deoarece la severitatea muncii, se adaugă și umilitoarele și obositoarele treburi femeiești ; Marie nu poate ocoli viața materială ca atunci cînd studia la Sorbona. Prima achiziție după ce s-a reîntors din vacanță a fost un registru de socoteli, cu coperți negre, pe care scrie cu litere aurii acest cuvînt important : CHELTUIELI.

Pierre Curie cîștigă acum cinci sute de franci pe lună la Școala de Fizică. În așteptarea diplomei de licență care să-i permită Mariei să predea mai departe în Franța, cei cinci sute de franci sînt singurul venit al celor doi.

Se pare că totul merge bine : cu o asemenea sumă doi tineri căsătoriți se pot descurca, iar Marie a învățat să fie econoamă. Problema e că în cele douăzeci și patru de ore ale unei zile sînt multe de făcut. Marie își petrece cea mai mare parte din vreme în laboratorul școlii unde i s-a rezervat un loc. Laboratorul e fericirea ei ! Doar că in strada Glacière mai e de aranjat un pat, de curățat un parchet. Hainele lui Pierre trebuie să fie în ordine, iar mîncarea să fie gustoasă. Și totul fără nici o menajeră...

În situația aceasta Marie se trezește foarte devreme ca să meargă la piață iar spre sfîrșitul zilei întorcîndu-se de la școală, la braț cu Pierre, intră împreună la băcănie sau la lăptar. Unde e vremea aceea cînd domnișoara Sklo-

dowska nu ştia din ce se pregăteşte o supă ? Doamna Pierre Curie îşi face astăzi un titlu de onoare din a şti totul. Imediat ce a decis să se căsătorească a luat în secret lecţii de gătit de la bătrîna doamnă Dluski şi de la Bronia. A învăţat cum se poate frige un pui şi cum se prăjesc cartofii. Prepară cu mare atenţie mesele lui Pierre, — care este atît de distrat încît nu observă nimic şi nu realizează străduinţele tenace ale soţiei.

Pe Marie o stăpîneşte un amor propriu copilăresc. Cît s-ar necăji, dacă într-o bună zi soacra ei ar întreba-o, stînd în faţa unei omlete, ce nu-i pe placul ei, dacă aşa au învăţat să gătească fetele din Varşovia ! Ea citeşte şi reciteşte cu aviditate cărţi de gătit, pe marginile cărora face numeroase însemnări, descriind în termeni riguros ştiinţifici încercările, reuşitele şi eşecurile sale culinare.

Inventează mîncăruri ce nu consumă timp prea mult şi care se pot „singure“ finisa cînd ea se află la şcoală. Dar bucătăria e la fel de grea ca şi chimia şi tot atît de enigmatică. Cum să procedeze ca macaroanele să nu se „lipească“ ? Carnea de supă se pune în apă rece sau direct în apă clocotită ? Care e durata de fierbere a fasolei ? Marie, cu obrajii în flăcări, în faţa plitei oftează adînc. Ce simplu era cînd bea ceai, mînca pîine cu unt, ridichi şi cireşe !

Încet, încet, devine o bună gospodină. Reşoul cu gaz care de atîtea ori i-a ars friptura, îşi ştie acum îndatoririle. Înainte de a pleca de acasă, Marie potriveşte flacăra cu o îndemînare de fiziciană, apoi aruncînd o privire plină de grijă asupra oalelor pe care le-a pus la foc, închide uşa, coboară scara repede şi îşi ajunge soţul ca să meargă împreună la şcoală.

După un sfert de oră aplecată asupra altor recipiente va potrivi cu acelaşi gest plin de grijă intensitatea flăcării la un „arzător de laborator“.

Opt ore de cercetări ştiinţifice, alte două sau trei ceasuri de menaj nu i se par de-ajuns. Seara după ce a scris în coloanele pompoase ale registrului de socoteli : — Întreţinerea Domnului — Întreţinerea Doamnei, — Marie Curie se aşază la capătul mesei din lemn şi se adînceşte

în studiu pentru pregătirea concursului de profesor agregat. De partea cealaltă a lămpii, Pierre, cu fruntea înclinată își face programul pentru cursul de a doua zi, la Școala de Fizică. Deseori, simțind fixată asupră-i privirea plină de dragoste a soțului, Marie își ridică ochii, pentru a-i primi mesajul de afecțiune, de admirație. Un schimb de zîmbete între bărbatul și femeia care se iubesc. Pînă la două-trei dimineața, lumina este aprinsă iar în biroul cu cele două scaune, nu se aude decît foșnetul ușor al foilor întoarse sau scîrțîitul tocului care aleargă pe hîrtie.

Marie către Josef Sklodowski, 23 noiembrie 1895 :

La noi totul e în regulă. Sîntem sănătoși și o ducem bine. Puțin cîte puțin schimb aspectul apartamentului, dar socot că trebuie să-i dau un stil care să nu-mi dea de furcă și care să nu ceară prea multă îngrijire, deoarece n-am pe nimeni să-mi vadă de casă : vine o femeie un ceas pe zi să spele vasele și să facă treburile mai grele. De bucătărie și de altele mă ocup eu.

O dată la cîteva zile mergem la Sceaux ca să-i vedem pe părinții soțului meu. Asta nu afectează deloc preocupările noastre. Avem la etajul întîi două camere ale noastre cu tot ce ne trebuie ; ne simțim foarte bine și avem îndeajuns spațiu ca să finisăm lucrările ce nu se pot încheia în laborator.

Cînd e timp frumos, plecăm la Sceaux pe biciclete, nu mergem cu trenul decît cînd plouă cu găleata.

Ocupația mea „plătită“ nu s-a clarificat încă. Sper să obțin anul acesta o lucrare pe care o voi pregăti în laborator. E o activitate jumătate științifică, jumătate industrială, pe care o prefer lecțiilor.

Marie Curie către Josef Sklodowski, 18 martie 1896 :

Viața noastră e mereu aceeași, uniformă. Nu vedem pe nimeni în afară de Dluski iar la Sceaux pe socrii mei. Nu ne ducem aproape deloc la teatru și nu ne permitem nici un fel de distracție. La Paști ne vom odihni cîteva zile sau vom pleca în excursie.

Regret imens că nu pot veni la căsătoria Helei. Dacă n-ar fi locuit nici unul dintre ai noștri la Varșovia aș fi procurat cu orice sacrificii banii necesari pentru călătorie. Dar din fericire Hela nu e singură. Sînt silită deci să mă privez de această mare bucurie, pe care nu mi-aș permite-o fără să-mi fac griji.

E foarte cald de cîteva săptămîni. Cîmpul e verde. La Sceaux violetele au apărut încă din februarie, acum e plină grădina. Pe străzile Parisului se vînd foarte multe flori la prețuri mici și noi avem totdeauna buchete proaspete pe masă.

Marie către Josef și soția sa, 17 iulie 1896 :

Dragii mei, aș fi dorit mult să mă întorc în țară anul acesta, să vă îmbrățișez, dar, vai, nici nu pot să mă gîndesc lipsindu-mi banii și timpul. Examenele concursului de agregare pe care le dau în prezent se pot prelungi pînă la jumătatea lui august...

La Concursul de Agregare pentru Învățămîntul Secundar, Marie a reușit prima. Fără să scoată o vorbă, Pierre a cuprins ocrotitor gîtul dragii lui poloneze. Înlănțuiți au plecat spre strada Glacière... și rapid au umflat cauciucurile de la biciclete după ce-și pregătiseră rucsacii. Pornesc spre Auvergne. Excursie de studii.

Cît sînt de cheltuitori acești soți cu forțele lor intelectuale și fizice. Chiar și vacanțele sînt o risipă de energie !

O amintire luminoasă, va scrie Marie, *ne-a rămas din ziua aceea cu soare, cînd după un urcuș lung și greu, am traversat cîmpul verde și răcoros, de lîngă Aubrac, în aerul curat al înălțimilor ! O altă amintire ce nu se poate uita este aceea a unui amurg în care, trecînd prin cheile rîului Truyère, am fost cuprinși de duioșie, ascultînd o melodie populară ce se pierdea în depărtări, venind dintr-o barcă ce cobora pe firul apei. Fiindcă de la bun început nu ne-am numărat bine popasurile, nu am putut ajunge acasă decît în zori de zi ; întîlnindu-ne cu niște căruțe, caii s-au speriat de bicicletele noastre și am fost siliți să ne tăiem drum peste ogor. Ne-am reluat ruta cea bună, ce șerpuia pe colina învăluită de lumina suavă a lunii, în vreme ce vacile care rămîneau noaptea în țarcuri ne priveau lung cu ochii lor mari și calmi...*

Al doilea an de căsătorie. Nu se deosebește cu nimic, decît prin starea sănătății Mariei, tulburată din cauza sarcinii. Doamna Curie a dorit ea însăși acest copil dar e ne-

căjită că se simte atît de rău, că nu poate lucra fără să ostenească, iar cînd stă în picioare în fața aparatelor are amețeli. Ea se plînge :

Marie către Kazia, 2 martie 1897 :

Dragă Kazia, scrisoarea mea de felicitare pentru ziua ta cred că-ți sosește cu întîrziere, dar mi-a fost tare rău în ultima vreme și din cauza asta n-am avut nici energia și nici starea de spirit necesară pentru a-ți scrie.

Voi avea un copil dar speranța aceasta are simptome crude. Sînt peste două luni de cînd am amețeli continue, de dimineața pînă seara. Sînt istovită și slăbesc vizibil, nu mai sînt capabilă să lucrez și mă simt prost și sub aspect moral.

La starea mea se adaugă starea și mai gravă a soacrei mele care e foarte bolnavă...

Marie către Josef Sklodowski, 31 martie 1897 :

Nici o noutate... Sufăr tot timpul, cu toate acestea departe de a slăbi, arăt mult mai bine ca înainte. Soacră-mea e mereu bolnavă, iar boala ei fiind incurabilă (un cancer la sîn) sîntem nespus de îngrijorați. Mi-e teamă mai ales că își va găsi sfîrșitul tocmai atunci cînd va trebui să nasc. Dacă se va întîmpla așa, sărmanul Pierre va trăi săptămîni întregi de grea încercare.

În iulie 1897, Pierre și Marie care de doi ani nu s-au despărțit nici măcar un ceas, se despart pentru prima dată. Profesorul Sklodowski a venit să-și petreacă vara în Franța și; instalat împreună cu fiica sa la Hotel de Roches Grises din Port-Blanc, veghează asupra ei așteptînd ca Pierre, reținut la Paris, să se reîntoarcă.

Pierre către Marie, iulie 1897 :

Fetița mea scumpă și dragă, pe care o iubesc atît de mult, am primit astăzi scrisoarea ta care mi-a făcut cea mai mare plăcere. Aici nimic nou, doar tu îmi lipsești : sufletul meu e cu tine...

Rîndurile acestea sînt scrise cu mare atenție... în limba poloneză, limbă grea, pe care fizicianul a vrut s-o cunoască în cele mai intime amănunte. Marie îi răspunde

şi ea în poloneză. Frazele ei sînt copilăreşti şi uşor de descifrat pentru un începător.

Scumpul meu soţ, e frumos, soarele străluceşte şi e cald. Sînt foarte tristă fără tine, întoarce-te repede, te aştept din zori şi pînă în seară şi tot nu te văd sosind. Mă simt bine, lucrez cît pot, dar cartea lui Poincaré e mai complicată decît gîndeam. Trebuie să stau de vorbă cu tine în acest sens şi să revedem împreună ceea ce nu mă satisface.

Revenind la franceză, Pierre, în scrisori care încep cu „scumpa mea fetiţă pe care o iubesc mult" descrie pe fugă viaţa petrecută la Sceaux şi munca lui la sfîrşit de an. Vorbeşte cu multă seriozitate de scutecele, scufiţele, cămăşuţele, pentru copilul ce se va naşte.

Am expediat astăzi un colet poştal pentru tine. Vei găsi în el două cămăşuţe fără mîneci din tricot, cred că sînt de la d-na P. Sînt de două mărimi. E bine să ai cămăşuţe de două mărimi.

Şi imediat găseşte cuvinte grave, rare, prin care-şi destăinuie dragostea.

Mă gîndesc la iubita mea care mi-a îmbogăţit viaţa şi aş dori să fiu cît mai la înălţime tocmai din aceste motive. Îndreptîndu-mi sufletul numai asupra ta, aşa cum s-a întîmplat în ultima vreme, ar trebui să te am înaintea ochilor, să ştiu ce faci, şi să te fac să simţi că sînt numai al tău în acest moment, dar nu reuşesc să-mi creez o imagine.

La începutul lui august Pierre se repede la Port-Blanc. Credeţi că preocupat de starea Mariei, gravidă în luna a opta, va petrece alături de ea o vară tihnită ? Nici vorbă ! Cu o inconştienţă de nebuni, — mai curînd de savanţi, — cei doi soţi pornesc pe biciclete spre Brest parcurgînd etape la fel de lungi ca de obicei. Marie susţine că nu e obosită deloc, iar lui Pierre nu-i trebuie mai mult ca să o creadă. Are sentimentul vag că ea ar fi o fiinţă supranaturală, pe care legile omeneşti n-o afectează.

Cu toate acestea, trupul tinerei femei trebuie ocrotit într-un fel. Marie, spre marea ei ruşine, se vede constrînsă

să scurteze călătoria şi să se reîntoarcă la Paris, unde la 12 septembrie dă naştere unei fetiţe, Irène, — un copil frumos, un viitor Premiu Nobel ! Doctorul Curie ia parte la naştere, pe care Doamna Curie o suportă cu dinţii scrîşnind, fără un strigăt.

Naşterea nu va fi sărbătorită cu mare tam-tam şi cheltuială. La 12 septembrie găsim în registru, la rubrica de cheltuieli extraordinare : *şampanie 3 franci, telegrame 1 fr. 50* La capitolul „boli“ : *Farmacie şi moaşă 71 fr. 50“.* Totalul cheltuielilor făcute în septembrie de soţii Curie — 430 franci — a crescut ; Marie îşi arată indignarea subliind cifra de 430 cu două linii groase.

Ideea de a face o opţiune între viaţa de familie şi cariera ştiinţifică nu tulbură deloc gîndurile Mariei. Este hotărîtă să se dedice în acelaşi timp dragostei, maternităţii şi ştiinţei şi să nu neglijeze pe niciuna. Pasiunea şi voinţa, cu acestea va izbuti.

Marie către dl Sklodowski, 10 noiembrie 1897 :

O hrănesc permanent pe mica mea Regină, dar în ultima vreme mă temeam că nu voi mai face faţă. În trei săptămîni greutatea copilului a scăzut brusc. Irène arăta prost, era tristă şi fără vlagă. De cîteva zile îi merge mai bine. Dacă greutatea fetiţei va creşte pînă la normal, o voi hrăni tot eu şi de-aici înainte. Dacă nu, voi lua o doică, cu toată amărăciunea ce mi-o va da această despărţire şi cu toate cheltuielile ce mă aşteaptă : pentru nimic în lume nu voi concepe să tulbur dezvoltarea copilului meu.

Timpul e încă foarte frumos, cald şi însorit. Pe Irène o duc zilnic la plimbare sau o las în seama îngrijitoarci. O scald într-o covată mică de rufe.

Curînd însă, la îndemnul medicului, Marie va renunţa să-şi mai alăpteze fetiţa. Totuşi, dimineaţa, la amiază, seara şi peste noapte, îi schimbă scutecele, o scaldă şi o îmbracă. Doica plimbă copilul prin parcul Montsouris, în timp ce tînăra mamă se istoveşte în faţa aparatelor de la-

borator și pregătește lucrarea asupra magneților ce va apărea în buletinul Societății pentru Încurajarea Industriei Naționale.

În același an, într-un interval de trei luni, Marie a adus deci pe lume primul ei copil și a dat lumii rezultatul primelor sale cercetări.

Uneori, felul ei cam acrobatic de viață, pare greu de suportat. Sănătatea i s-a șubrezit de la naștere. Cazimir Dluski și doctorul Vauthier, medicul familiei Curie vorbesc de o leziune tuberculoasă a plămînului stîng. Alarmați de ereditatea îngrijorătoare a Mariei, a cărei mamă murise de tuberculoză, ei o sfătuiesc să stea cîteva luni într-un sanatoriu. Dar încăpățînata îi ascultă indiferentă și refuză să le urmeze sfatul.

Are cu totul alte griji ! Se gîndește la laborator, la soțul ei, la fiica sa. Plînsul Irènei, căreia îi apar dinții, o ușoară gripă, un accident fără importanță, tulbură de la o zi la alta pacea căminului și-i fac pe cei doi soți să petreacă nopți de insomnie și de zbucium. Deseori Marie, cuprinsă de panică, fuge de la Școala de Fizică pînă în parcul Montsouris. Nu cumva doica i-a pierdut fetița ? Nu... De departe zărește, urmînd același itinerariu ca de obicei, silueta femeii și căruciorul în care se vede ceva alb...

A găsit în socrul ei un sprijin prețios. Doctorul Curie, a cărui soție s-a sfîrșit la cîteva zile după nașterea Irènei s-a atașat profund de copil. Îi veghează primii pași prin grădina din strada Sablons. Cînd Pierre și Marie vor părăsi strada Glacière ca să se mute într-un pavilion modest din Bulevardul Kellermann, bătrînul va locui cu ei. El va fi educatorul și prietenul cel mai bun al Irènei.

Ce drum parcurs din dimineața zilei de noiembrie a anului 1891, cînd o poloneză încărcată de pachete sosea în gara de Nord, coborînd dintr-un vagon de clasa a patra ! Mania Sklodowska a descoperit fizica, chimia și toată viața unei femei. A ținut piept unor obstacole nebănuite fără să se îndoiască o clipă de roadele ce avea să le găsească prin tenacitatea și curajul ei excepțional.

Aceste lupte, aceste victorii au transformat-o fizic, i-au dat o nouă înfăţişare. E imposibil să priveşti fără emoţie o fotografie a Mariei Curie după vîrsta de treizeci de ani. Fata voinică, puţin îndesată, a devenit o fiinţă imaterială. Ai vrea să spui : „Ce femeie seducătoare, stranie, frumoasă !“ Dar nu poţi spune, cînd îi vezi fruntea înaltă şi această privire venită parcă din altă lume.

Marie Curie are întîlnire cu gloria. S-a făcut frumoasă.

CAPITOLUL XII

Descoperirea radiului

O tînără căsătorită are grijă de cămin, scaldă fetița, pune oalele la foc,... iar în modestul laborator al Școlii de Fizică, o savantă pregătește descoperirea cea mai importantă a științei moderne.

Două licențe, concursul de agregare, un studiu privind proprietățile magnetice ale oțelurilor călite, acesta este la sfîrșitul anului 1897, bilanțul activității Mariei, care, abia pusă pe picioare după naștere, revine la lucru.

Etapa următoare în evoluția normală a carierei sale e doctoratul. Aici cîteva săptămîni de oscilare. E vorba de alegerea unei teme de cercetare care să furnizeze o materie fecundă, originală. Marie trece în revistă cele mai recente lucrări de fizică și caută un subiect de teză.

În această importantă dezbatere avizul lui Pierre cîntărește mult. El e șeful laboratorului Mariei, „patronul". Dar e și un fizician mai în vîrstă și mult mai experimentat decît ea. Alături de soțul ei se crede doar o ucenică.

Și totuși, caracterul polonezei, chemările ei lăuntrice au avut cea mai mare influență în alegerea subiectului. Marie poartă cu ea din copilărie curiozitatea și îndrăzneala exploratorilor. Același instinct a îmboldit-o cîndva să părăsească Varșovia, pentru a descoperi Parisul și Sorbona, pentru a prefera cămăruța solitară din cartierul latin, apartamentului comod al familiei Dluski. De cîte ori merge hoinărind prin pădure, pleacă pe poteca cea mai puțin bătătorită, urcînd pe cele mai sălbatice vîrfuri.

Este ca un călător care plănuieşte plecarea la un drum lung. Călătorul aplecat peste harta lumii caută pe meleaguri îndepărtate un nume straniu care să-i incite imaginaţia, să-l determine să plece acolo şi nu în altă parte. Marie răsfoind dările de seamă asupra celor mai recente studii experimentale se opreşte la lucrările fizicianului Henri Becquerel, publicate în anul precedent. Ea şi Pierre le cunosc deja. Le reciteşte, le studiază cu atenţie.

După descoperirea razelor X de către Roentgen, Henri Poincaré avusese ideea să cerceteze dacă radiaţiile asemănătoare razelor X nu erau cumva emise de corpuri „fluorescente" sub influenţa luminii. Atras de aceeaşi problemă, Henri Becquerel examinase sărurile unui metal rar, *„uraniul"*. Dar în loc să găsească fenomenul prevăzut, el a observat altul, cu totul diferit şi inexplicabil : sărurile uraniului emiteau *spontan,* fără o acţiune prealabilă a luminii, radiaţii de o natură cu totul necunoscută. Un compus de uraniu aşezat pe o placă fotografică, învelită în hîrtie neagră, impresiona placa trecînd prin hîrtie. Şi exact ca şi razele X, aceste uluitoare raze „uranice", descărcau un electroscop făcînd bun conducător, aerul ambiant.

Henri Becquerel stabilise că aceste proprietăţi nu depind de o expunere preliminară la lumină şi că ele persistă atunci cînd compusul de uraniu e menţinut vreme îndelungată la întuneric. El descoperise fenomenul, căruia Marie Curie îi va da numele mai tîrziu de *radioactivitate.* Dar originea acestei radiaţii va rămîne deocamdată o enigmă.

Razele lui Becquerel le-au stîrnit o mare curiozitate soţilor Curie. De unde provine oare energia, ce-i drept infimă, pe care o degajă continuu combinaţiile de uraniu sub formă de radiaţii ? De ce natură sînt aceste radiaţii ? Iată o temă extraordinară de cercetare ; o teză de doctorat. Subiectul o atrage pe Marie, cu atît mai mult cu cît domeniul de cercetare e virgin : lucrările lui Becquerel sînt recente şi în laboratoarele Europei, după cîte se ştia, nimeni nu aprofundase studiul razelor uranice. Ca punct de plecare şi drept bibliografie existau comunicările prezentate de Henri Becquerel, Academiei de ştiinţe în cursul anului 1896. Va fi pasionant să se lanseze într-o aventură, într-un teren necunoscut.

*
* *

Nu rămîne decît să găsească un spaţiu în care Marie să-şi desfăşoare experienţele — şi aici încep dificultăţile. Demersurile lui Pierre pe lîngă directorul Şcolii de Fizică duc la un rezultat destul de puţin satisfăcător : Mariei i se pune la dispoziţie un atelier cu ferestre mari, situat la parterul clădirii şcolii. E un spaţiu incomod, umed şi serveşte drept depozit şi sală pentru maşini. Amenajare tehnică rudimentară. Confort : zero.

Tînăra femeie nu se descurajează. Fără instalaţia electrică necesară, fără accesoriile adecvate unui început de cercetare ştiinţifică, găseşte totuşi modalitatea de a pune în funcţiune aparatele şi într-o astfel de situaţie precară. Aceasta n-a fost uşor. Aparatele de precizie întîlnesc duşmani de neîmpăcat : umiditatea, variaţiile de temperatură. Atmosfera acestui mic atelier, fatală electrometrelor sensibile, este tot atît de periculoasă şi pentru sănătatea Mariei... Dar asta n-are nici o importanţă ! Cînd e prea frig, fiziciana se răzbună, notînd în caietul său de lucru, gradele pe care le indică termometrul. La 6 februarie 1898, găsim astfel printre formule şi cifre : „Temperatura în cilindru, 6°25."

Şase grade e puţin, într-adevăr ! Marie ca să-şi sublinieze oprobriul, adaugă la sfîrşit zece semne de exclamaţie.

Prima grijă a candidatei la doctorat este de a măsura „puterea de ionizare" a razelor de uraniu — mai clar spus — capacitatea lor de a face aerul bun conducător de electricitate şi de a descărca un electroscop. Excelenta metodă pe care o foloseşte, — metodă ce va fi secretul succeselor în experienţele ei, — a fost inventată cîndva pentru studiul altor fenomene, de către doi fizicieni pe care-i cunoaşte bine : Pierre Curie şi Jacques Curie. Instalaţia folosită de Marie se compune dintr-o „cameră de ionizare", dintr-un electrometru Curie şi un cuarţ piezoelectric.

După cîteva săptămîni, primul rezultat : Marie are certitudinea că intensitatea acestei radiaţii surprinzătoare e proporţională cu cantitatea de uraniu ce se află în eşantioanele cercetate şi că radiaţia (ce poate fi astfel măsurată cu precizie), nu este influenţată nici de starea de combinare chimică a uraniului, nici de condiţiile exterioare, cum ar fi spre exemplu, „luminozitatea" sau „temperatura".

Observații prea puțin senzaționale pentru un profan, dar pentru savant captivante. Se întîmplă de multe ori, mai ales în fizică, ca un fenomen inexplicabil să poată fi integrat, după scurte investigații, unor legi cunoscute anterior fenomenului, și datorită acestui fapt să-și piardă din interes în fața cercetătorului. Tot așa în romanele polițiste prost ticluite, dacă ni se dezleagă secretul în capitolul trei și aflăm că femeia în aparență fatală, care ar fi putut comite crima perfectă, nu e decît o burgheză onestă' care duce o viață obișnuită, ne simțim dezamăgiți și nu ne mai interesează, încetăm lectura.

Aici însă nu-i așa. Cu cît Marie pătrunde mai mult în intimitatea razelor de uraniu, cu atît ele îi apar neobișnuite și de o esență necunoscută. Nu seamănă cu nimic. Nu sînt influențate de nimic. Cu toată slaba lor intensitate, au o extraordinară „personalitate".

Sucind și răsucind misterul în mintea ei îndreptată către adevăr, Marie insistă și în curînd poate să afirme că neînțeleasa radiație e o proprietate *atomică*. Își pune o întrebare : cu toate că fenomenul nu a fost observat decît la uraniu, nimic nu arată că uraniul e singurul element capabil să-l provoace. De ce n-ar avea și alte corpuri aceeași proprietate ? Poate că doar *întîmplător* razele au fost descoperite la uraniu, rămînînd astfel în mintea fizicienilor. Așadar e normal să fie căutate și în altă parte.

Zis și făcut. Părăsind studiul asupra uraniului, Marie întreprinde cercetarea *tuturor elementelor chimice cunoscute*. Rezultatul nu se lasă așteptat. Compușii altui element, *toriul* emit de asemeni raze spontane, asemănătoare celor de uraniu și cam de aceeași intensitate. Tînăra femeie a observat perfect : fenomenul nu aparține numai uraniului și din acest motiv e necesar să i se dea o denumire distinctă. Madame Curie propune denumirea de *radioactivitate*. Elementele ca *uraniul* și *toriul*, înzestrate cu această radiație „particulară", vor fi denumite *radioelemente*.

Radioactivitatea o incită atît de mult pe fiziciană încît studiază intens, — totdeauna cu aceeași metodă, materialele cele mai diferite. Curiozitatea feminină, superbă curiozitate, calitatea de căpătîi a savantului pe care Marie o posedă la cel mai înalt nivel ! În loc să-și limiteze observațiile la compușii simpli, săruri și oxizi, e brusc îmboldită de dorința să cerceteze colecția de minerale a Școlii de Fizică supunînd, ca să se amuze diverse eșantioane luate

la întîmplare unui examen riguros : acea probă a electrometrului. Pierre e de acord şi alege împreună cu ea, fragmente mai compacte, tari sau sfărîmicioase, cu forme baroce, pe care ea şi-a pus în cap să le cerceteze.

Ideea Mariei e simplă, — simplă ca orice descoperire genială. La nivelul cercetărilor, la care se află Doamna Curie, sute de cercetători ar fi rămas „în pană", poate luni, poate chiar ani. Trecînd în revistă elementele chimice cunoscute şi descoperind, — aşa cum a făcut Marie, — radioactivitatea toriului, ar fi continuat să se întrebe în zadar de unde vine misterioasa radioactivitate. Marie însăşi se întreabă şi se miră. Dar surprinderea ei se materializează în fapte rodnice. A epuizat căile de edificare : acum merge spre un domeniu neexplorat, spre necunoscut.

Ştie dinainte unde o va duce cercetarea mineralelor sau cel puţin e convinsă că o ştie. Eşantioanele care nu cuprind nici uraniu, nici toriu, se vor arăta în totalitate „inactive". Celelalte, conţinînd uraniu sau toriu vor fi radioactive.

Faptele confirmă aceste previziuni. Îndepărtînd minereurile inactive, Marie se apropie de celelalte şi le măsoară radioactivitatea. Aici, lovitură de teatru : această radioactivitate se arată *mult mai puternică* decît aceea ce era prevăzută normal conform cantităţii de uraniu şi de toriu cuprinse în produsele cercetate.

„S-ar putea să fie o greşeală de experimentare..." se gîndeşte tînăra femeie — căci în faţa unui fenomen neaşteptat, îndoiala e prima reacţie a savantului.

Marie reîncepe calculele sale fără tulburare, cu aceleaşi produse. Le reîncepe de zece, de douăzeci de ori, şi numai astfel i se va pune în evidenţă adevărul : cantităţile de uraniu şi de toriu care sînt prezente în minereuri, nu sînt suficiente pentru a justifica intensitatea excepţională a radiaţiei pe care o descoperă.

De unde vine această radioactivitate excesivă, anormală ? O singură explicaţie poate fi : e posibil ca minereurile să conţină în cantitate mică o substanţă *mult mai puternic radioactivă,* decît uraniul şi toriul.

Dar ce substanţă, pentru că Marie a examinat în experienţele precedente *toate elementele chimice cunoscute ?*

Savanta răspunde întrebării cu siguranţa şi cu strălucita îndrăzneală a marilor spirite. Emite o ipoteză îndrăzneaţă : minereurile ascund în mod sigur un element radio-

activ, care e în acelaşi timp un element chimic necunoscut pînă în prezent, — *un element nou.*

Un element nou ! Ipoteză fascinantă, ademenitoare, dar... ipoteză. Pînă aici substanţa puternic radioactivă nu există decît în imaginaţia Mariei şi a lui Pierre. Cu toate acestea există ! Marie îi va spune într-o zi Broniei, cu înflăcărare în glas :

— Tu ştii, radiaţia ce nu mi-o puteam explica provine dintr-un element chimic necunoscut. Elementul există ; trebuie doar găsit. Sîntem siguri ! Fizicienii cu care am vorbit socotesc că e o greşeală de experimentare şi ne povăţuiesc să fim prudenţi. Eu, însă, sînt ferm convinsă că nu mă înşel.

Momente unice, într-o viaţă unică ! Profanii îşi fac despre cercetător şi despre descoperirea sa o părere romanţioasă care e complet falsă. „Clipa descoperirii" nu există de cele mai multe ori. Lucrările unui savant sînt prea anevoioase pentru ca în timpul unor eforturi intense certitudinea reuşitei să apară ca un fulger şi să-l orbească cu lumina lui. Marie, în picioare, în faţa aparatelor poate n-a încercat beţia subită a triumfului. Această beţie s-a răspîndit peste zile de trudă decisivă, înfrigurată de cea mai minunată speranţă. Dar trebuie să fi fost nespus de copleşitor momentul cînd, fiind verificat printr-un raţionament intransigent faptul, şi-a dat seama că a păşit pe urmele unui element necunoscut. Marie şi-a destăinuit secretul surorii mai mari, aliata sa. Fără să fi schimbat vreo vorbă între ele, cele două surori au trăit poate într-o îmbătătoare avalanşă de amintiri, anii de aşteptare, sacrificiile tacite, viaţa lor grea de studente, plină de visuri şi de încredere.

Cu doar patru ani în urmă Marie scria necăjită :

Viaţa nu e uşoară pentru niciunul dintre noi. Dar trebuie să fii perseverent şi mai ales să ai încredere în tine. Trebuie să crezi că ai fost înzestrat pentru „ceva" anume, şi în virtutea acestei convingeri să lupţi ca să-ţi atingi ţelul cu orice preţ.

Acest „ceva" era orientarea ştiinţei pe căi nebănuite.

Într-o comunicare la Academie, prezentată de profesorul Lippmann şi publicată în *Dările de seamă* (Comptes rendus) ale şedinţei din 12 aprilie 1898, „Marie Sklodowska-Curie“ anunţa prezenţa presupusă în minereurile de pehblendă a unui element nou înzestrat cu o puternică radioactivitate.

...Două minereuri de uraniu : pehblenda (oxid de uraniu) şi calcolita (fosfat de cupru şi de uraniu) sînt mult mai active chiar decît uraniul. Acest lucru e demn de reţinut şi duce la presupunerea că minereurile de mai sus pot să conţină un element mult mai activ decît uraniul...

Acesta e primul pas în descoperirea radiului.

Datorită puterii sale de intuiţie, Marie şi-a demonstrat ei însăşi că substanţa necunoscută *trebuie să existe.* Ea îi decretează existenţa. Rămîne însă s-o scoată din necunoscut. Rămîne să verifice această ipoteză prin experienţă, izolînd elementul. Trebuie să fie în măsură s-o spună public : „Există. Am văzut-o“.

Pierre Curie a urmărit cu cel mai pasionant interes progresele rapide ale cercetărilor soţiei sale. Fără să se amestece direct în lucrările ei, el a ajutat-o foarte mult pe Marie, cu opiniile şi sfaturile lui. În faţa surprinzătoarelor rezultate obţinute, decide să abandoneze momentan studiul cristalelor şi să-şi alăture eforturile la acele ale Mariei pentru identificarea substanţei noi.

Astfel cînd imensitatea unei sarcini presante cere o colaborare, se iveşte lîngă fiziciană un mare fizician, tovarăşul ei de viaţă.

Cu trei ani în urmă dragostea a unit aceste fiinţe excepţionale. Dragostea şi poate o presimţire misterioasă, un instinct infailibil de echipă.

Forţele de luptă sînt dublate acum. În micul „atelier“ din strada Lhomond, două creiere, patru mîini caută elementul necunoscut. De-aici înainte în opera soţilor Curie

va fi imposibil să distingi partea de muncă a fiecăruia. Ştim că Marie, alegîndu-şi ca subiect de teză studiul razelor uraniului, a descoperit că şi alte substanţe pot fi radioactive. Ştim că în urma cercetării minereurilor, a putut să anunţe existenţa unui element chimic nou, puternic radioactiv şi că numai importanţa capitală a acestui rezultat l-a îndemnat pe Pierre Curie să-şi întrerupă cercetările cu totul diferite, pentru a încerca să izoleze elementul. Acum — mai sau iunie, 1898 — începe asocierea într-un efort care va dura opt ani, asociere ce va fi distrusă cu brutalitate de un accident mortal.

Nu putem şi nici nu ar fi nevoie să stabilim care a fost în cei opt ani, contribuţia Mariei şi care a lui Pierre. Nici soţii Curie n-au vrut asta. Geniul personal al lui Pierre Curie îl cunoaştem din opera originală pe care a desăvîrşit-o înainte de colaborare. Geniul soţiei lui ni se dezvăluie în acea primă intuiţie a descoperirii, în fulgerătorul start. Acest geniu va reapărea iarăşi în singurătate, cînd văduvă, Doamna Curie va purta fără preget povara unei ştiinţe noi, pe care de la o cercetare la alta, o va conduce spre un progres armonios. Avem deci dovezi de necontestat că în această minunată alianţă dintre un bărbat şi o femeie, schimbul a fost egal.

O astfel de certitudine e cu prisosinţă suficientă pentru curiozitatea şi admiraţia noastră. Să nu separăm două fiinţe pline de dragoste, ale căror scrieri alternează şi se amestecă în paginile carnetelor de lucru acoperite cu formule, două fiinţe care vor semna împreună aproape toate publicaţiile lor ştiinţifice. Ei vor scrie : „Am găsit... Am văzut“... şi constrînşi cîteodată de circumstanţele de a-şi distinge rolul lor, vor folosi următoarea formulă emoţionantă :

Anumite minereuri conţin uraniu şi toriu (pehblenda, calcolita, uranita) : sînt foarte active din punct de vedere al emiterii razelor Becquerel. Într-o lucrare anterioară, unul dintre noi a arătat că activitatea lor e mult mai mare decît aceea a uraniului şi toriului şi a emis părerea că acest efect se datora unei alte substanţe foarte active, cuprinsă în cantitate mică în aceste minereuri.

(Pierre şi Marie Curie, Comptes Rendus, 18 iulie, 1898)

*
* *

Soţii Curie cercetează „substanţa foarte activă", într-un minereu de uraniu, pehblenda. În stare brută, pehblenda se prezintă de patru ori mai radioactivă decît oxidul de uraniu pur pe care îl conţine. Dar compoziţia acestui minereu este cunoscută destul de bine... E posibil ca noul element ce se găseşte în cantităţi foarte reduse să fi scăpat pînă în acest moment savanţilor şi exigenţelor analizelor chimice.

După calculele lor, calcule „pesimiste" ca toate acelea ale adevăraţilor fizicieni şi care între două probabilităţi, se opresc totdeauna la cea mai puţin surîzătoare, — Pierre şi Marie, apreciază că minereul trebuie să conţină „maximum" unu la sută din noua substanţă... Îşi spun că e foarte puţin... Ce consternaţi ar rămîne dacă ar şti că elementul radioactiv, recunoscut, nu reprezintă în pehblendă nici măcar *a milioana parte !*

Cu migală îşi încep lucrările, întrebuinţînd ca metodă o invenţie de-a lor, bazată pe radioactivitate : separă prin procedeele obişnuite ale analizei chimice toate elementele din care e compusă pehblenda, apoi măsoară radioactivitatea fiecăruia din produsele obţinute. Prin eliminări succesive, se observă puţin cîte puţin cum radioactivitatea „anormală" se refugiază în anumite porţiuni ale minereului. Cu cît înaintează munca lor, cu atît restrîng cîmpul de cercetări. Este exact tehnica folosită de poliţişti atunci cînd răscolesc unul după altul imobilele dintr-un cartier pentru a descoperi şi aresta pe vreun răufăcător.

Aici însă nu au de-a face cu un singur răufăcător : radioactivitatea se concentrează în principal în *două* fracţii chimice ale minereului. Pentru dl şi d-na Curie, acesta e semnul existenţei a două elemente noi, distincte. În iulie 1898, ei sînt în măsură să anunţe descoperirea uneia dintre aceste subtanţe.

— Trebuie să-i găseşti un nume ! a spus Pierre tinerei sale soţii.

Aceea care a fost domnişoara Sklodowska reflectează puţin în linişte. Apoi sufletul ei, îndreptîndu-se către ţara în care se născuse, ştearsă de pe harta lumii, se gîndeşte că evenimentul ştiinţific, va fi poate publicat în Rusia ţa-

ristă, în Germania, în Austria, — printre asupritori, şi răspunde cu timiditate :

— Să-i spunem „poloniu“ ?

În *Dările de seamă* din iulie 1898 se poate citi :

...Credem că substanța pe care am extras-o din pehblendă conține un metal necunoscut încă, apropiat de bismut prin proprietățile lui analitice. Dacă existența acestui nou metal se confirmă, noi propunem să fie numit poloniu *după numele țării de origine a unuia dintre noi.*

Alegerea acestui nume demonstrează că, devenind franceză şi fiziciană, Marie nu-şi renegă entuziasmul tinereții. Şi se mai confirmă un lucru, şi anume că înainte ca nota către Academia de Ştiințe, *„Asupra unei noi substanțe radioactive conținută în pehblendă“*, să fi apărut în Comptes Rendus, Marie a şi expediat manuscrisul în țara sa natală, acelui Josef Boguski, care conduce laboratorul Muzeului de Industrie şi Agricultură, unde a efectuat cîndva primele experiențe. Comunicarea a fost publicată la Varşovia într-o *revistă lunară de fotografie* numită *Sviatlo* [1], aproape în acelaşi timp cu cea de la Paris.

Viața nu s-a schimbat cu nimic în locuința din strada Glacière. Marie şi Pierre muncesc mai mult ca oricînd, asta e tot. Cum au venit căldurile verii, Marie găseşte timp pentru a cumpăra din piață fructe şi, ca de obicei, să-şi umple borcane cu dulceață pentru iarnă după rețetele aflate în familia Curie. A tras apoi jaluzelele la ferestrele ce dau înspre frunzişul pîrlit de arşița soarelui, a înregistrat la gara din Orleans cele două biciclete şi asemenea miilor de tineri parizieni a plecat în vacanță împreună cu soțul şi fiica.

Au luat cu chirie o casă țărănească la Auroux în Auvergne. Ce relaxare să respiri aerul curat, după atmosfera nocivă din strada Lhomond ! Soții Curie fac excursii la Mende, la Puy, la Clermont, la Mont-Dore. Urcă şi coboară creştele, vizitează peşterile, se scaldă în pîraie. Zilnic, singuri la țară, încep discuțiile despre ceea ce

[1] Lumină (în limba poloneză).

numesc ei „noile metale“, poloniul şi celălalt, — acela care urmează să fie descoperit. În septembrie vor regăsi „atelierul“ umed şi mineralele prăfuite. Şi cu un nou avînt vor relua cercetările.

O profundă tristeţe o îndîrjeşte pe Marie la lucru : Dluski sînt pe punctul de a părăsi Parisul. Au hotărît să se stabilească în Polonia şi să construiască la Zakopane, în Carpaţi, un sanatoriu pentru tuberculoşi. Marie şi Bronia îşi iau rămas bun cu multă tristeţe. Marie îşi pierde prietena şi protectoarea. Pentru prima oară are sentimentul exilului.

Marie către Bronia, 2 decembrie 1898 :

...Nu-ţi poţi imagina ce pustiu ai lăsat în urma ta. Odată cu voi doi, am pierdut tot ce iubeam în Paris, în afară de soţul şi de copilul meu. Mi se pare că acum Parisul nici nu mai există dincolo de casa noastră şi de şcoala în care lucrăm.

Întreabă pe d-na Dluska, mama, dacă planta verde pe care ai lăsat-o trebuie udată şi de cîte ori pe zi. Are nevoie de soare mult şi de multă căldură ?

Noi o ducem bine cu toate că timpul e urît, plouă şi e noroi. Irène e o mare ştrengăriţă. E mofturoasă la mîncare şi în afară de tapioca cu lapte, aproape că nimic nu îi este pe plac, nici măcar ouăle. Scrie-mi ce feluri de mîncare s-ar mai putea pregăti pentru un copil de vîrsta ei ?

Cîteva însemnări lăsate de Doamna Curie, în memorabilul an 1898 ni se par demne de a fi citate, cu tot caracterul prozaic sau poate chiar prozaismul lor le fac interesante.

Acestea toate se află pe marginea unei cărţi intitulată: „Bucătăria burgheză“, şi se referă la o reţetă de jeleu de coacăze :

Am luat patru kilograme de fructe şi aceeaşi cantitate de zahăr. După un clocot de zece minute le-am strecurat printr-o sită fină. Am obţinut paisprezece borcane de jeleu foarte bun, nu prea transparent dar bine închegat.

Într-un caiet de şcoală învelit în pînză gri, în care tînăra mamă a notat zilnic greutatea micuţei Irène, regimul ei şi

apariţia dinţilor de lapte, se citeşte la data de 20 iulie 1898, o săptămînă după publicarea descoperirii poloniului :

Irène face „mersi“ cu mîna... merge acum foarte bine în patru labe. Spune : „gogli, gogli, go“. Stă toată ziua în grădină (Sceaux) pe un covor. Se dă de-a rostogolul, se ridică şi se aşază.

La 15 august, la Auroux :

Irènei i-a apărut al şaptelea dinte, jos în stînga. Stă în picioare o jumătate de minut. De trei zile îi facem baie în rîu. Ţipă, dar astăzi (a patra baie) n-a mai ţipat, se joacă şi bate apa cu palmele.

Se joacă cu pisica, aleargă după ea şi scoate strigăte războinice. Nu se mai teme de persoane străine. Cîntă mereu. Se urcă pe masă cînd e pusă pe scaunul ei.

Trei luni mai tîrziu, 17 octombrie, Marie notează cu mîndrie :

Irène merge foarte bine, nu mai merge în patru labe.

Şi la 5 ianuarie 1899 :

Irènei i-au crescut cincisprezece dinţi !

Între aceste două însemnări — cea din 17 octombrie 1898 cînd Irène mergea în patru labe, şi cea din 5 ianuarie 1899 cînd fetiţei îi crescuseră cincisprezece dinţi — şi ceva mai tîrziu decît însemnarea referitoare la borcanele cu jeleu, se mai află una demnă de reţinut.

Ea a fost redactată de Marie şi Pierre Curie şi de către un colaborator, G. Bémont. Destinată Academiei de Ştiinţe şi publicată în *Dările de Seamă* (Comptes rendus) ale şedinţei din 26 decembrie 1898, aceasta anunţă existenţa în pehblendă, a unui al doilea element chimic radioactiv.

Iată cîteva rînduri din această comunicare :

Diversele supoziţii pe care le-am enumerat ne dau convingerea că noua substanţă radioactivă conţine un element nou, căruia noi ne-am propus de a-i da numele RADIU.

Noua substanţă conţine în mod sigur o foarte mare proporţie de bariu. Cu toate acestea radioactivitatea este considerabilă. Radioactivitatea radiului trebuie să fie, deci, enormă.

CAPITOLUL XIII

Patru ani într-un şopron

Orice nespecialist care citeşte darea de seamă privitoare la descoperirea radiului nu se îndoieşte nici o clipă că radiul există ; oamenii al căror simţ critic nu s-a rafinat şi totodată nu s-a deformat printr-o cultură specializată păstrează o imaginaţie proaspătă fără prejudecăţi. Ei sînt gata să accepte un fapt neaşteptat oricît de extraordinar ar părea, şi să se minuneze de el.

Oarecum diferită este însă maniera cu care de pildă un fizician, un confrate al soţilor Curie, primeşte vestea. Particularităţile poloniului şi ale radiului răstoarnă de fapt teoriile fundamentale în care savanţii cred de atîtea secole. Cum e posibil să fie explicată radiaţia spontană a unor elemente radioactive ? Această descoperire face să se clatine un univers de noţiuni deja cîştigate şi contrazice ideile cele mai temeinic stabilite privitoare la structura materiei. De aceea fizicianul rămîne rezervat. Îl interesează extraordinar descoperirea lui Pierre şi a Mariei Curie şi prevede cercetări la infinit ce decurg din ea, dar stă în expectativă ca să-şi facă o părere numai după obţinerea unor rezultate decisive.

Atitudinea unui chimist e şi mai categorică. Prin definiţie un chimist nu crede în existenţa unui element nou decît dacă el l-a văzut, l-a atins, l-a cîntărit şi cercetat, l-a tratat cu acizi, l-a pus într-o eprubetă şi i-a determinat „greutatea atomică".

Ori pînă atunci nimeni nu văzuse radiul. Nimeni nu cunoştea greutatea atomică a radiului. Şi chimiştii fideli

principiilor lor, conchid : „Dacă nu există încă greutatea atomică, nu există nici radiul. Arătaţi-ne radiul şi vă vom crede“.

Pentru a le arăta scepticilor poloniul şi radiul, pentru a dovedi universului existenţa „copiilor“ lor şi pentru a se convinge ei înşişi definitiv, soţii Curie vor trebui să se ostenească încă patru ani.

Scopul este să obţină radiul şi poloniul pur. În produsele cele mai puternic radioactive pe care savanţii le preparaseră, aceste două substanţe nu figurează decît sub formă de urme abia sesizabile. Pentru a izola noile metale, va trebui să trateze cantităţi mari de materie primă.

Acum se pun trei întrebări dificile :

Cum să-şi procure o cantitate suficientă de minereu ?

Unde îşi vor desfăşura experienţele ?

Cu ce bani să plătească cheltuielile legate de toate acestea ?

Pehblenda, în care se ascunde poloniul şi radiul, este un mineral preţios pe care nu-l găseşti decît în minele de la St. Ioachimsthal, în Boemia, unde sărurile de uraniu, extrase, sînt folosite în industria sticlei. Cîteva tone de pehblendă ar costa scump. Mult prea scump pentru soţii Curie !...

Inventivitatea vine însă anume să suplinească norocul. După prevederile celor doi soţi savanţi, exctracţia uraniului ar trebui să lase intacte urmele de poloniu şi de radiu pe care le conţine minereul. Nu apare lipsit de temei ca aceste urme să fie deci găsite în reziduuri. Or, dacă pehblenda în stare naturală e costisitoare, aceste reziduuri după tratare nu au decît o valoare minimă. Cerînd unui coleg austriac o recomandare către directorul minei din St. Ioachimsthal, poate n-ar fi imposibil să obţină în condiţii acceptabile o cantitate importantă din aceste reziduuri.

Asta este foarte simplu dar totul trebuie bine gîndit. Trebuie să cumpere materia primă şi să plătească transportul ei la Paris. Pierre şi Marie pun de o parte suma necesară apelînd la modestele lor economii. N-au naivitate să ceară credite oficiale... Dacă doi fizicieni, care se află pe drumul unei uriaşe descoperiri, ar solicita Universităţii din Paris sau guvernului o subvenţie pentru a

cumpăra reziduuri de pehblendă li s-ar rîde în nas. În orice caz, cererea lor s-ar pierde prin dosarele vreunui birou şi ar trebui să aştepte luni în şir un răspuns, probabil nefavorabil. Din tradiţiile şi principiile Revoluţiei franceze, care a creat sistemul metric, a fondat Şcoala Normală şi de nenumărate ori a încurajat ştiinţele, statul se pare că n-a reţinut, după aproape un secol, decît supărătoarele cuvinte pronunţate de Fouquier-Tinville în şedinţa în care Lavoisier a fost condamnat la ghilotină : „Republica n-are nevoie de savanţi“.

Nu s-ar putea afla, printre numeroasele clădiri ale Sorbonei un spaţiu de lucru convenabil care să fie repartizat soţilor Curie ? Se pare că nu ! După încercări zadarnice, Pierre şi Marie se întorc demoralizaţi în acelaşi punct de plecare, adică la Şcoala de Fizică, unde predă Pierre, în micul atelier în care Marie a făcut primele ei încercări. Atelierul dă într-o curte şi în partea cealaltă a acestei curţi se află o baracă de lemn, un şopron părăsit al cărui acoperiş din geamuri este într-o stare atît de deplorabilă încît trece şi ploaia prin el. Cîndva Facultatea de Medicină folosea această cocioabă ca sală de disecţie, dar de foarte multă vreme n-a mai fost demnă să adăpostească nici măcar cadavre. Nu mai are nici pardoseală ; o pojghiţă subţire de bitum acoperea lutul. Ca mobilier cîteva mese de bucătărie hodorogite, o tablă neagră, care nu se ştie cum a nimerit aici ; şi o sobă veche de fontă, cu burlanul ruginit.

Un muncitor n-ar accepta să lucreze într-un asemenea loc. Totuşi Pierre şi Marie se resemnează. Şopronul ăsta are un avantaj, e atît de respingător, atît de mizerabil, încît nimeni nu se va gîndi să fie împotrivă de a li-l pune la dispoziţie. Directorul Şcolii, Schutzenberger, i-a arătat întotdeauna lui Pierre Curie înţelegere şi regretă că nu-i poate oferi ceva mai acătării. Dar îi oferă ceea ce are, şi soţii Curie mulţumiţi că nu lucrează pe trotuar, îi rămîn recunoscători zicînd că „merge şi aşa, se vor descurca“.

În timp ce-şi iau în primire acest spaţiu, le soseşte răspunsul din Austria. Veşti bune ! Printr-o întîmplare formidabilă, reziduurile recentelor extracţii de uraniu n-au fost aruncate. Materia sterilă a fost pusă pe un maidan plantat cu pini, la marginea minei din St. Ioachimsthal. Datorită insistenţelor profesorului Suess de la Academia de Ştiinţe din Viena, guvernul austriac care e proprieta-

rul acestei uzine, a hotărît să pună în mod gratuit la dispoziția celor doi lunateci o tonă de reziduuri care pretind că le-ar fi necesare. Dacă aceștia doresc să primească o cantitate și mai mare din această materie, le va fi acordată de către mină în condiții convenabile.

Într-o dimineață o căruță încărcată, trasă de doi cai, asemănătoare celei ce transportă cărbuni, se oprește în strada Lhomond, în fața Școlii de Fizică. Soții Curie sînt anunțați. Se reped afară, cu capetele goale, cu șorțurile de laborator pe ei. Pierre își păstrează calmul obișnuit. Marie văzînd sacii pe care abia îi descarcă hamalul nu-și poate stăpîni bucuria. E pehblendă, pehblenda sa, a cărei sosire a fost anunțată printr-un aviz la gara de mărfuri. Înfierbîntată de curiozitate și de nerăbdare, ea vrea, fără să mai aștepte, să desfacă un sac, să-și contemple tezaurul. Taie sforile, dă la o parte pînza groasă. Își vîră amîndouă mîinile în minereul negru și mat, amestecat cu ace de pin de Boemia.

Aici se ascunde radiul. De aici îl va extrage Marie chiar dacă va fi să prelucreze un munte din acest minereu inert ce seamănă așa de bine cu praful ulițelor.

Maria Sklodowska a trăit momentele cele mai îmbătătoare din viața ei de studentă într-o mansardă. Marie Curie, va cunoaște iarăși într-o baracă dărăpănată, zile pline de satisfacție. Stranie repetare în care o fericire aspră și enigmatică (pe care desigur, nici o femeie înaintea Mariei n-a trăit-o) își alege a doua oară decorul cel mai mizerabil posibil.

Șopronul din strada Lhomond e un model al lipsei de confort. Vara, din cauza acoperișului de sticlă, e înfierbîntat ca o seră. Iarna nu știi dacă e bine să preferi ploaia sau gerul. Dacă plouă, apa cade picătură cu picătură cu un zgomot ușor, sîcîitor pe dușumea, pe mesele de lucru, pe suprafețele pe care cei doi fizicieni le marchează, neinstalînd nici un aparat pe-acolo. Dacă este ger îngheți tun. Nu există sursă de încălzire. Soba, chiar încălzită la roșu este doar o păcăleală. Dacă te apropii de ea te încălzești puțin, dacă te-ai depărtat un pas, te reîntorci în zona înghețată.

Trebuie ca Pierre şi Marie să se obişnuiască cu asprimea temperaturii exterioare : instalaţia tehnică aproape inexistentă nu are nişe prin care gazele toxice să fie eliminate şi-atunci majoritatea experienţelor le vor face afară, în curte sub cerul liber. Cum vine ploaia, fizicienii îşi transportă iar aparatele în şopron. Ca să poată continua munca fără să se sufoce, fac curent, deschizînd uşa şi ferestrele.

Marie n-avea cum să se mîndrească în faţa doctorului Vauthier cu această cură de tuberculoză pe care şi-o stimula singură.

N-avem bani, n-avem laborator şi nici un fel de sprijin ca să ducem la bun sfîrşit această sarcină importantă şi grea — va scrie ea mai tîrziu. *E ca şi cum am fi creat ceva din nimic, şi dacă anii mei de studenţie au fost supranumiţi cîndva de Cazimir Dluski „anii eroici din viaţa cumnatei mele“, aş putea spune fără exagerare că această perioadă a fost, pentru soţul meu şi pentru mine, epoca eroică a existenţei noastre comune.*

...Totuşi în acest vechi şi mizerabil hangar s-au scurs cei mai frumoşi şi cei mai fericiţi ani din viaţa noastră, în întregime consacraţi muncii. Adesea pregăteam şi mîncam unde ne găseam, pentru a nu întrerupe vreo operaţie deosebit de importantă. Petreceam uneori ziua întreagă învîrtind în acelaşi amestec cu o rangă de fier aproape cît mine de mare. Seara cădeam sfîrşită de oboseală.

În asemenea condiţii, soţii Curie vor lucra din 1898 pînă în 1902.

În cursul primului an, s-au ocupat împreună să separe pe cale chimică radiul de poloniu şi au studiat intensitatea radiaţiei produşilor activi pe care îi obţineau. Curînd vor aprecia că e mai bine să-şi împartă sarcinile. Pierre Curie încearcă să precizeze proprietăţile radiului, şi să facă cunoştinţă cu noul metal. Marie îşi continuă experienţele care îi vor permite să obţină săruri de radiu pur.

În această diviziune a muncii, Marie şi-a ales „preocuparea bărbătească“ : sarcina grea de lucrător manual. Sub şopron soţul ei este absorbit în delicate experienţe. În curte, îmbrăcată într-o jachetă aspră, plină de praf, de pete şi acizi, cu părul răvăşit, în rotocoale de fum, care o sufocă şi o orbesc, Marie întruchipează prin ea însăşi un fel de uzină.

Am ajuns să prelucrez douăzeci de kilograme de materie dintr-odată, scrie ea, *ceea ce a însemnat să umplem șopronul cu vase mari pline de precipitate și soluții. Muncă extenuantă : să transporți recipientele, să torni lichidele dintr-un vas în altul, și să amesteci ore la rînd compoziția în clocot din vasul de fontă.*

Dar radiul vrea să-și păstreze secretul său. Nu este prea dispus să se facă cunoscut omenirii. Unde e timpul cînd, Marie prevedea cu naivitate existența a unu la sută radiu în reziduurile pehblendei ! Radiațiile noii substanțe sînt atît de puternice, încît o cantitate infimă de radiu răspîndită în compoziția minereului e o sursă de fenomene uimitoare, ce se pot observa și măsura cu ușurință. Greul, imposibilul e să izoleze această cantitate minusculă, separînd-o de materialul cu care este atît de intim amestecată.

Zilele de muncă devin luni, ani. Pierre și Marie nu se descurajează. Această materie ce-i înfruntă, îi fascinează. Uniți prin dragoste și prin pasiunile lor intelectuale, ei duc într-o baracă de scînduri acea viață „antinaturală", pentru care au fost creați atît ea cît și el.

Eram în această epocă absorbiți în întregime de noua perspectivă ce se deschidea în fața noastră datorită unei descoperiri neașteptate — va scrie Marie. *Cu toată precaritatea mediului nostru de muncă ne simțeam foarte fericiți. Ne petreceam zilele numai în laborator. Sub șopronul nostru, atît de sărac, domnea o mare liniște : cîteodată, concentrați în vreo nouă cercetare ne plimbam de-a lungul și de-a latul lui, discutînd despre munca noastră prezentă și viitoare. Cînd ne era frig, o ceașcă de ceai fierbinte băut lîngă sobă ne înviora. Trăiam într-o preocupare unică, ca într-un vis.*

... Nu vedeam decît puține persoane în laborator, dintre fizicieni și chimiști unul sau altul venea din cînd în cînd, fie ca să ne vadă experiențele, fie să-i ceară vreun sfat lui Pierre Curie, a cărui competență în mai multe ramuri ale fizicii era destul de cunoscută. Se închegau discuții în fața tablei de scris, acele discuții care-ți lasă o amintire trainică, pentru că ele erau un stimulent al interesului științific, al setei de muncă, fără să împiedice cursul meditației, fără să tulbure această atmosferă de

pace şi de reculegere, care este de fapt adevărata atmosferă a unui laborator.

Cînd Pierre şi Marie îşi părăsesc un moment aparatele şi sporovăiesc în tihnă despre propunerile lor asupra radiului de care sînt ataşaţi, trec din transcendent spre copilării.

— Eu mă întreb cum va fi „el", ce aspect va avea, — zice într-o bună zi Marie cu o febrilă curiozitate de copil, căruia i s-a promis o jucărie. Tu, Pierre, sub ce formă ţi-l închipui ?

— Nu ştiu... răspunde blînd fizicianul. Aş vrea, imaginează-ţi, să aibă o culoare frumoasă.

E semnificativ faptul că în corespondenţa Mariei Curie nu găsim asupra acestui prodigios efort comentarii bogate, sensibile, care altădată erau atît de frecvente în scrisorile ei. Să fie oare de vină anii de pribegie care au răcit oarecum intimitatea tinerei femei faţă de ai săi ? Să fi fost atît de prinsă de munca ei, să nu-i fi permis timpul? Adevărata raţiune a acestei rezerve poate avea şi alte cauze. Nu întîmplător scrisorile Mariei Curie încetează de a mai fi originale chiar în momentul în care însăşi istoria vieţii sale a devenit excepţională. Liceeană, guvernantă, studentă, tînără căsătorită, Marie putea să se confeseze... Dar astăzi, enigma şi ceea ce nu se poate mărturisi din vocaţia ei, o izolează...

Iar cei pe care îi iubeşte nu sînt interlocutori capabili să o înţeleagă, să-i sesizeze grija şi dificilul său obiectiv. Nu-şi poate mărturisi gîndul decît unui singur om : lui Pierre Curie, tovarăşul ei. Numai lui îi va mărturisi frămîntările, visurile ei. Marie se va arăta de-acum înainte în faţa celorlalţi, cît de apropiaţi i-ar fi, cu imaginea sa obişnuită, aproape banală. Nu le va înfăţişa decît aspectul burghez al vieţii pe care o duce. Va găsi cîteodată accente mai emoţionante prin care să-şi arate bucuriile, ca femeie. Dar despre munca ei nu va vorbi decît în fraze laconice, obişnuite : cîteva veşti scurte.

Simţim în asta o voinţă absolută de a nu crea literatură pe seama destinului ce şi l-a ales. Dintr-o subtilă modestie, din groază mai ales faţă de cuvintele zadarnice şi

ușoare, Marie se ascunde și nu-și arată decît una din fețele sale. Pudoare, plictiseală, rațiune, savanta de geniu caută să se ascundă, să se prezinte drept o „femeie ca oricare alta".

Marie către Bronia, 1899 :

Viața noastră este mereu aceeași. Muncim mult, dar dormim bine, și sănătatea noastră nu e afectată. Seara o petrecem ocupîndu-ne de cea mică. Dimineața o îmbrac și-i dau să mănînce apoi o pregătesc ca de obicei pentru plimbarea de la orele nouă. Tot anul n-am fost măcar la un teatru sau la vreun concert și n-am făcut nici o vizită. De altfel ne simțim bine așa... Doar familia îmi lipsește enorm, voi mai ales, dragii mei și tata. Mă gîndesc uneori cu amărăciune la izolarea mea. Nu mă plîng de nimic altceva, fiindcă cu sănătatea n-o ducem rău, fetița se dezvoltă bine și am cel mai bun soț ce mi l-aș fi visat ; nu cred că poate fi unul asemenea lui. Este un adevărat dar ceresc și cu cît trăim mai mult împreună cu atît ne iubim mai mult.

Munca noastră progresează. Curînd voi ține o conferință cu acest subiect. Trebuia să aibă loc sîmbăta trecută dar n-am putut, și deci va fi sîmbăta viitoare sau peste două săptămîni.

Munca despre care nu face decît o vagă mențiune, progresează într-un mod extraordinar. În cursul anilor 1899—1900, Pierre și Marie publică un memoriu asupra „descoperirii radioactivității induse" provocată de radiu, un altul asupra efectelor radioactivității și încă unul privind sarcina electrică transportată de radiații. În sfîrșit redactează pentru Congresul de Fizică din 1900 un raport general asupra substanțelor radioactive, care suscită printre savanți un mare interes.

Dezvoltarea noii științe a radioactivității se anunță fulgerătoare. Soții Curie au nevoie de colaboratori. Ei n-au avut pînă acum decît ajutorul intermitent al unui laborant numit Petit, un tînăr îndrăzneț, care în entuziasmul lui venea aproape în secret să lucreze peste orele lui de slujbă. Acum au nevoie însă de tehnicieni de elită. Descoperirea lor are în domeniu chimiei importante ecouri

care impun un studiu minuţios. Vor să-şi alieze cercetători competenţi.

Studiul nostru asupra radioactivităţii a început în singurătate — va scrie Marie. *Dar în faţa acestei sarcini se ridică necesitatea unui colaborator din ce în ce mai mult. Încă din 1898, unul din şefii de lucrări ai Şcolii, G. Bémont, ne-a oferit un sprijin intermitent.*

Pe la 1900, Pierre Curie a intrat în relaţii cu un tînăr chimist, André Debierne, asistent al profesorului Friedel, care îl aprecia mult. La propunerea lui Pierre Curie, André Debierne a acceptat să se ocupe de lucrările asupra radioactivităţii. A întreprins individual cercetări cu privire la un radio-element a cărui prezenţă era presupusă în grupul fierului şi al metalelor rare. El a făcut descoperirea acelui element numit actiniu. *Cu toate că lucra în laboratorul de chimie-fizică de la Sorbona, condus de Jean Perrin, venea deseori să ne vadă în laboratorul nostru şi a devenit în curînd un prieten apropiat al nostru, al bătrînului doctor Curie şi mai tîrziu al copiilor noştri.*

Astfel mai înainte ca poloniul şi radiul să fi fost separaţi, un chimist francez, André Debierne descoperă pe fratele lor, actiniul.

Cam în acelaşi timp, ne spune Marie, *un tînăr fizician George Sagnac, angajat în studiul razelor X, venea frecvent să stea de vorbă cu Pierre Curie, privitor la analogia ce ar putea exista între aceste raze, razele lor secundare, şi radiaţia corpurilor radioactive. Ei fac împreună o lucrare privind sarcina electrică transportată de aceste raze secundare.*

Marie a continuat să prelucreze kilogram cu kilogram tonele de reziduuri de pehblendă ce i-au fost trimise în mai multe rînduri de la St. Ioachimsthal. Cu îndîrjita ei răbdare a fost în fiecare zi timp de patru ani, un savant, un muncitor calificat, un inginer şi un salahor. Datorită minţii şi mîinilor ei, produsele din ce în ce mai bogate în radiu au luat loc pe bătrînele mese ale hangarului.

Doamna Curie se apropie de ţintă. A trecut vremea cînd, stînd în picioare în mijlocul curţii, învăluită în fumul înecăcios, supraveghea fierberea substanţelor. Iată a sosit etapa purificării şi „cristalizării fracţionate" a soluţiilor puternic radioactive. Acum ar avea nevoie de un

local mai curat, de aparate care să fie protejate de frig, de căldură, de murdărie !... În bietul şopron bătut de vînturi, zboară praful de minereu şi de cărbune, care spre dezolarea Mariei, s-aşază peste produsele purificate cu atîta efort. Stă cu inima strînsă în faţa acestor neplăceri cotidiene, care îi storc timpul şi forţele.

Pierre e şi el obosit de această neîntreruptă luptă, încît este aproape să abandoneze. Să fie clar : el nu se gîndeşte să abandoneze cercetările asupra radiului şi a radioactivităţii ci ar fi mulţumit să renunţe momentan la această operaţiune specială : *„prepararea radiului pur"*. Obstacolele i se par de netrecut. N-ar putea fi reluată această muncă mai tîrziu, în condiţii mai bune ? Simţindu-se mai ataşat de semnificaţia fenomenelor naturii decît de realitatea lor materială, Pierre Curie e dezolat să vadă rezultatele modeste spre care înainta Marie cu eforturi extenuante. O îndeamnă la un armistiţiu.

El însă a pierdut din vedere firea soţiei lui. Marie vrea cu orice preţ, să separe radiul şi îl va separa. Nu ştie de oboseală, de obstacole, nici chiar de lacunele propriei ei cunoaşteri, care-i complică drumul. Nu este de fapt decît o foarte tînără savantă. N-are încă, nici siguranţa, nici marea cultură a lui Pierre, care lucrează de douăzeci de ani şi deseori, ea se loveşte de fenomene sau de metode pe care le cunoaşte mai puţin şi pentru care trebuie să se documenteze în grabă.

Asta încă nu e nimic. Cu privirea nemişcată, de sub fruntea înaltă, urmăreşte vasele şi aparatele din faţa ei.

În 1902, patruzeci şi cinci de luni după ce soţii Curie au anunţat existenţa probabilă a radiului, Marie repurtează în sfîrşit victoria în acest război de uzură. Izbuteşte să prepare un decigram de radiu pur şi să facă prima determinare a greutăţii atomice a noului element, determinînd valoarea de 225.

Chimiştii neîncrezători, — mai sînt cîţiva, — nu pot decît să se încline în faţa faptelor, în faţa îndîrjirii supraomeneşti a unei femei.

Radiul există oficial.

E ora nouă seara. Pierre şi Marie sînt acasă, în bulevardul Kellermann. O duc bine în această casă... Din bulevardul unde cele trei rînduri de arbori acoperă pe ju-

mătate fortificațiile, nu se vede decît un zid trist și o poartă minusculă. Dar dincolo de clădirea cu un singur etaj se află retrasă vederii o mică grădină provincială, destul de frumoasă și foarte liniștită. Și prin „bariera" de la Gentilly poți evada cu bicicleta spre împrejurimi, spre păduri.

Bătrînul doctor Curie s-a retras în camera lui. Marie a scăldat și a culcat fetița și rămîne timp îndelungat lîngă pătuț. Este un ritual. Atunci cînd Irène nu o simte seara pe mama lîngă ea, începe să o strige cu acel neostoit „Mé" care pentru noi va însemna întotdeauna „Mama". Și Marie, înduplecîndu-se la auzul neiertătoarei chemări a fetiței de patru ani, urcă scara, se așază la căpătîiul copilului și rămîne în întuneric, pînă ce glasul se transformă într-o respirație ușoară. Atunci coboară la Pierre care deja e impacientat. Cu toată bunătatea lui este bărbatul cel mai posesiv și mai gelos. S-a obișnuit atît de mult cu prezența nedespărțită a soției lui, încît cea mai mică despărțire îl împiedică să gîndească în voie. Imediat ce Marie întîrzie o secundă mai mult lîngă fetița sa, el o întîmpină cu mîhnită dojană :

— Te ocupi numai de acest copil !

Pierre pășește încet prin cameră. Marie se așază pe scaun și împunge de cîteva ori cu acul în șorțulețul Irènei. Unul din principiile ei este să nu cumpere niciodată îmbrăcăminte gata confecționată : o găsește prea încărcată și inadecvată. Cînd Bronia locuia la Paris, cele două surori făceau împreună îmbrăcămintea fetițelor, cu modele inventate de ele. Aceste modele servesc și acum Mariei.

Dar în seara asta nu-și poate concentra atenția. Se ridică nervoasă, lasă lucrul și, pe neașteptate, spune :

— Dacă am merge un moment acolo ?

Are un accent rugător dar inutil, căci Pierre ca și ea fierbe de dorința de a se reîntoarce în laboratorul pe care l-au părăsit abia de două ore. Radiul, ciudat ca o ființă vie, ademenitor ca o dragoste, îi recheamă în lăcașul lui.

Ziua de muncă a fost dură și cel mai rațional lucru ar fi ca cei doi savanți să se culce. Dar Pierre și Marie nu sînt totdeauna raționali. Își pun mantalele, îi spun doctorului Curie de fuga lor și dispar... Merg la braț, pe jos, schimbînd doar cîteva vorbe. Străbat străzile aglomerate ale cartierului ; trec de atelierele uzinei, de maidanele pustii, de casele sărăcăcioase și ajung în strada Lhomond, traversînd o curte. Pierre vîră cheia în broască. Ușa scîr-

ție, așa cum a scîrțîit de mii de ori, și iată-i în spațiul visului lor.

— N-aprinde lumina! spune Marie. Apoi adaugă zîmbind :

— Tu îți amintești cînd ai spus : „Aș vrea ca radiul să aibă o culoare frumoasă ?"

Realitatea care-i încîntă pe Pierre și Marie de cîteva luni e mult mai atrăgătoare decît dorința copilărească de odinioară. Radiul are astăzi ceva mult mai spectaculos decît o „culoare frumoasă". El strălucește spontan ! În șopronul întunecos, unde probele prețioase, în minuscule recipiente de sticlă sînt din lipsă de dulapuri așezate pe mese sau pe polițe fixate în perete, siluetele fosforoscente, albăstrui, strălucesc suspendate în noapte.

— Privește... privește !... șoptește tînăra femeie.

Înaintează cu atenție, caută, găsește pe pipăite un scaun de nuiele, se așază. În întuneric, în liniște, cele două chipuri se apropie de luminile palide, de sursele misterioase ale razelor, de radiu, — radiul lor ! Cu trupul aplecat, cu mintea însetată, Marie și-a reluat ținuta care era numai a ei cu un ceas mai devreme, la căpătîiul copilului ce dormea.

Mîna soțului îi mîngîie părul.

Își va aminti toată viața de această seară cu licurici, de această feerie.

CAPITOLUL XIV

Viață amară

Existența lui Pierre și a Mariei ar fi pe de-a-ntregul fericită dacă cercetătorii și-ar putea închina forțele lor numai luptei pasionante ce o duc cu natura, în bietul lor șopron.

Dar, vai, ei sînt nevoiți să ducă și o altfel de luptă din care nu vor ieși învingători.

Pentru cinci sute de franci pe lună, Pierre predă la Școala de Fizică un curs de o sută douăzeci de lecții și îndrumă practica elevilor. Aceste predări obositoare se adaugă muncii de cercetare. Pe cînd nu aveau copii, cele cinci sute de franci acopereau cheltuielile casei : dar după nașterea Irènei plata unei servitoare și a unei doici a agravat mult bugetul. Pierre și Marie intră în acțiune : caută noi surse de cîștig.

Cunosc puține aspecte atît de dezolante și încercări atît de nefericite ca ale acestor doi mari savanți de a-și procura două trei mii de franci pe an, care le lipsesc. Problema nu era chiar atît de simplă ca să obțină o slujbă oarecare cu ajutorul căreia să-și mai ușureze existența. Pierre Curie, cum bine știm, considera cercetările științifice drept o necesitate vitală. Lui îi era mult mai necesar să lucreze în laborator, — în șopron, desigur, fiindcă nu are laborator — decît să mănînce sau să doarmă. Însă lecțiile de la Școală îi răpesc aproape tot timpul. În loc să adauge noi obligații acestora, ar trebui din contra să-și mai reducă din sarcini. Și bani nu-s. Cum să procedeze ?

Soluţia e simplă — prea simplă. Dacă Pierre ar fi numit profesor la Sorbona, post pe care lucrările lui îl îndreptăţesc să-l obţină, ar primi zece mii de franci pe an, ar preda mai puţine lecţii decît la Şcoală şi ştiinţa lui ar îmbogăţi cunoştinţele studenţilor, ridicînd totodată prestigiul Universităţii. Şi dacă la funcţia lui s-ar adăuga posibilitatea obţinerii unui laborator, Pierre n-ar mai cere nimic de la destin. Ambiţia lui se rezumă în cîteva cuvinte : o catedră de profesor ca să-şi cîştige strict necesarul, să predea studenţilor, — şi un laborator pentru experienţe. Un laborator cu tot ceea ce lipseşte şopronului : echipamentul electric şi tehnic, loc pentru cîţiva asistenţi, şi iarna puţină căldură.

Dorinţe exagerate !... Postul de profesor, Pierre Curie nu-l va obţine decît în 1904, cînd toată lumea îi va recunoaşte valoarea sa. Laboratorul nu i se va oferi niciodată. Moartea este mai expeditivă decît autorităţile în a se ocupa de soarta marilor oameni.

Acelaşi Pierre, atît de dotat să descifreze fenomenele misterioase, să lupte cu tainele materiei duşmănoase, e stîngăcia întruchipată cînd e vorba să lupte pentru rostul lui. Primul dezavantaj : este un om de geniu, ceea ce stîrneşte invidie printre confraţi şi nemulţumiri înăbuşite. Nu bagă în seamă aranjamentele şi intrigile. Titlurile sale cele mai legitime nu-i servesc la nimic ; nu ştie să şi le pună în valoare.

Oricînd gata să dispară dintre prieteni, şi chiar dintre rivali, era ceea ce se numeşte un „deplorabil candidat" va spune despre el Henri Poincaré, care va completa : *„Dar în democraţia noastră candidaţii sînt ceea ce ne lipseşte cel mai puţin"...*

În 1898, la Sorbona este vacantă o catedră, o catedră de Chimie-Fizică. Pierre Curie decide să o ceară. În fond are tot dreptul să fie numit. Dar n-a trecut nici prin Şcoala Normală, nici prin Şcoala Politehnică şi este lipsit de sprijinul decisiv pe care aceste instituţii îl acordă foştilor lor elevi. Mai mult : descoperirile pe care le-a făcut timp de cincisprezece ani nu sînt „exact" din domeniul Fizicii şi Chimiei afirmă anumiţi profesori tipicari. Candidatura lui este respinsă.

Sîntem înfrînţi, îi scrie unul dintre susţinătorii săi, profesorul Friedel, *şi nu mi-ar rămîne decît regretul de*

a te fi încurajat la o candidatură cu atît de puţine şanse, dacă discuţia nu ţi-ar fi fost mai favorabilă decît votul. Dar cu toate insistenţele lui Lippmann, ale lui Bouty, ale lui Pellat şi ale mele, cu toate elogiile ce ţi s-au adus pînă chiar şi din partea adversarilor înşişi despre frumoasele tale lucrări, ce-ai mai putea face împotriva unui normalist şi împotriva ideilor preconcepute ale unui clan de matematicieni ?

Faptul că discuţiile au fost favorabile lui Pierre este o compensaţie... platonică ! Luni de-a rîndul nu se va mai afla liber un loc convenabil şi soţii Curie angajaţi în marea lor activitate privind radiul, preferă să trăiască de azi pe mîine decît să-şi risipească timpul prin anticamere. Ei privesc — de ce să n-o spunem ! — cu seninătate vitregiile destinului şi nu se plîng. Cinci sute de franci în definitiv nu e o sumă de mizerie. Îşi mai pot duce traiul... Rău.

Marie către Josef Sklodowski, 19 martie 1899 :

Trebuie să fim foarte chibzuiţi : ce cîştigă soţul meu nu ne ajunge pentru existenţă, dar pînă acum am avut în fiecare an cîteva surse de cîştig suplimentare, la care nici nu speram, aşa că n-am fost în regres. Sper de altfel ca soţul meu şi eu să obţinem o slujbă sigură. Atunci, nu numai că vom termina cu greutăţile dar vom face şi ceva economii pentru a asigura viitorul copilului nostru. Doresc mai întîi să-mi susţin teza şi-apoi să-mi găsesc o slujbă.

Acum avem atît de mult de lucru cu noile noastre metale, încît nu pot să-mi pregătesc nici doctoratul care, ce-i drept, ar trebui să se bazeze pe aceste lucrări dar care îmi cere muncă suplimentară şi nu pot să mă ocup de el acum.

O ducem bine cu sănătatea. Pe soţul meu nu-l mai supără reumatismul. Eu sînt bine, nu mai tuşesc, nu mai am nimic la plămîni. Aşa mi-au confirmat controalele medicale şi mai multe analize ale sputei.

Irène se dezvoltă normal. Am înţărcat-o după optsprezece luni dar desigur că de mult o hrănesc şi cu supe şi lapte. Acum îi dau supă şi ouă proaspete, aduse „chiar de sub găini".

1900... În registrul de socoteli, cheltuielile cresc, depăşind încasările. Bătrînul doctor Curie stă acum la fiul

său, ca să poată locui toți la un loc — cinci persoane dintre care o servitoare. — Marie a luat cu chirie pavilionul din Bulevardul Kellerman, cu o mie patru sute de franci pe an. Împins de lipsuri Pierre cere și obține un loc de meditator la Școala Politehnică. Va primi, pentru această trudă două mii cinci sute de franci pe an.

Deodată o propunere nesperată... dar aceasta nu vine din Franța. Descoperirea radiului fără să fie cunoscută de cei mai mulți, e cunoscută de fizicieni. Ca să-și apropie un bărbat și o femeie, pe care-i consideră în primele rînduri ale savanților din Europa, Universitatea din Geneva ar vrea să facă un efort extraordinar. Decanul îi oferă lui Pierre Curie o catedră de fizică, cu un venit de zece mii de franci, o indemnizație pentru locuință și conducerea unui laborator „ale cărui credite vor fi mărite în înțelegere cu profesorul Curie, căruia i se vor pune la dispoziție și doi asistenți. După ce va stabili inventarul laboratorului, acesta va fi completat cu o colecție de instrumente de fizică..." Îi va fi acordată și Mariei o poziție oficială la același laborator.

Năzdrăvană, soarta te ajută uneori să primești tocmai ce ți-ai dorit mai mult... dar într-o mică variantă care face de fapt imposibilă realizarea. Ar fi fost de-ajuns ca antetul scrisorii generoase : „Republica și Cantonul Genevei" să fi fost „Universitatea din Paris" pentru ca soții Curie să fie pe deplin copleșiți de o mare bucurie.

Această situație genevează îi este oferită lui Pierre cu atîta cordialitate și cu atîta respect, încît o primește la început. În iulie el și Marie pleacă în Elveția unde sînt primiți de colegi cu multă prietenie. În decursul verii se nasc cîteva întrebări : oare să sacrifice mai multe luni, să le consacre pregătirii unor sarcini de învățămînt ?... Să întrerupă pentru moment cercetările asupra radiului care ridică probleme de transport și să amîne pentru mai tîrziu purificarea noii substanțe ? Se cere prea mult celor doi entuziaști.

Oftînd, Pierre expediază la Geneva o scrisoare de scuze și de mulțumiri totodată, — mai bine zis refuzul. Alungă tentația științei ușoare și decide, din pasiune pentru radiu să rămînă la Paris. Schimbînd o muncă cu alta mai bine retribuită, părăsește în octombrie Școala Politehnică pentru o slujbă la P.C.N. [1], — o anexă a Sorbonei din strada Cuvier. Marie care vrea să-și aducă și

[1] Fizică, Chimie, Științe Naturale (n.a.).

ea contribuția își pune candidatura pentru postul de profesoară la Școala Normală Superioară de fete din Sèvres, aproape de Versailles. Și primește de la prorector o adresă de numire.

Doamnă,

Am onoarea a vă face cunoscut că în urma propunerii mele ați fost numită pentru anul școlar 1900—1901 conferențiar de fizică la anii I și II ai Școlii Normale din Sèvres.

Vă rugăm să fiți la dispoziția D-rei Directoare, la data de 29 curent.

Iată două „reușite". Bugetul se echilibrează pentru multă vreme și soții Curie se încarcă cu o nouă sarcină tocmai cînd experiențele privind radioactivitatea cer întreaga lor energie. Lui Pierre i se refuză singurul loc ce i se potrivea : o catedră la Sorbona. Dar autoritățile se simt foarte mulțumite cînd pot să-i ofere acestui mare cercetător, lecții de importanță secundară.

D-l și D-na Curie stau aplecați asupra manualelor, inventează subiecte pentru probleme, pregătesc experiențe pentru cursuri... Pierre are acum două cursuri și lucrări practice cu două serii de elevi. Marie, emoționată de primele „începuturi" în profesoratul francez, își dă silința din tot sufletul să-și pregătească expunerile și să organizeze practica elevelor din Sèvres. Reînnoiește metodele și realizează lecții atît de originale, încît Lucien Poincaré, rectorul Universității rămîne uluit și o felicită pe tînăra femeie. Marie nu știe să facă lucruri imperfecte.

Ce eforturi risipite, cîte ore furate muncii de bază ! Purtînd o geantă plină cu „teme" corectate, Marie face drumul la Sèvres de mai multe ori pe săptămînă într-un tramvai de o încetineală exasperantă și îl așteaptă cîte o jumătate de ceas pe trotuar. Pierre aleargă din strada Lhomod în strada Cuvier unde se află P.C.N. și din strada Cuvier în strada Lhomond unde se află șopronul. Abia a început o experiență și e nevoit să-și părăsească aparatele, să facă lecții cu fizicienii adolescenți.

Sperase ca odată cu noul post să primească și laboratorul corespunzător. Un laborator l-ar fi mulțumit complet. Dar nu... La P.C.N. nu i s-a oferit decît două cămăruțe minuscule. Decepția este atît de puternică, încît, deși

are oroare de a mai solicita altceva, încearcă totuşi să obţină un spaţiu mai mare. Dar fără succes.

Cei care au mai făcut demersuri asemănătoare, va scrie Marie, *ştiu bine dificultăţile pecuniare şi administrative cu care au de luptat şi îşi amintesc de numeroasele scrisori oficiale, de vizitele şi plîngerile absolut justificate, pentru un lucru de nimic. Pierre Curie era extenuat şi demoralizat.*

Eforturile se repercutează asupra puterii de muncă a soţilor Curie şi chiar asupra sănătăţii lor. Pierre, mai ales, se simte atît de obosit, încît e nevoit să reducă numărul „orelor" sale de predare. Tocmai se iveşte o catedră de mineralogie vacantă la Sorbona, pentru care savantul este foarte indicat, el fiind autor al teoriilor de bază privind cristalografia. Se prezintă. Îl învinge însă concurentul său.

„Cu un mare merit şi cu o şi mai mare modestie", a scris Montaigne, „poţi rămîne multă vreme necunoscut".

Prietenii lui Pierre caută pe toate căile să-l apropie de acest inaccesibil loc de profesor. În 1902 profesorul Mascart insistă pe lîngă Pierre să candideze la Academia de Ştiinţe. Alegerea sa e sigură şi îi va servi situaţiei sale materiale.

El stă în dubiu, apoi se supune fără plăcere. Se resemnează anevoie ca să facă vizitele de uzanţă academicienilor, conform unei tradiţii înjositoare, stupide. Dar Secţia de Fizică se pronunţă unanim în favoarea lui. Asta îl impresionează, e candidat. Îndemnat de Mascart cere audienţă fiecăruia dintre membrii ilustrei Societăţi.

În sfîrşit cînd va deveni celebru, în timp ce ziariştii vor căuta anecdote picante la adresa marelui savant, unul dintre ei va evoca astfel şirul vizitelor pe care Pierre Curie le-a făcut în 1902 :

...Să urci etaje, să suni, să te anunţi, să spui pentru ce anume ai venit, toate acestea îl umpleau de ruşine, fără voia lui pe candidat, şi peste toate acestea el era nevoit să-şi declare titlurile, să-şi exprime părerile bune ce le avea despre sine însuşi, să-şi laude capacitatea sa, lucrările — şi acest fapt i se părea peste puterile lui. Atunci, cu toată sinceritatea începe să laude pe concurentul său,

spunînd că d. Amagat este mai capabil decît el, Curie, ca să fie acceptat în Institut !

La 9 iunie se publică rezultatele alegerii. Academicienii. între Pierre Curie și Amagat, îl aleg pe ultimul.

Unui prieten apropiat, Georges Gouy, Pierre îi anunță astfel vestea :

Dragul meu prieten, după cum ai prevăzut, alegerea s-a făcut în favoarea lui Amagat, care a avut 23 de voturi, în vreme ce eu am avut 20 iar Gernez, 6.

Regret, în cele din urmă, că am pierdut timp avînd atîtea întrevederi pentru un asemenea rezultat strălucit. Selecția mi-a lăsat convingerea că voi fi ales în unanimitate și cu am crezut în asta.

Îți povestesc aceste amănunte fiindcă știu că-ți plac asemenea lucruri, dar să nu-ți imaginezi că sînt afectat din cauza celor întîmplate.

Al tău devotat,

Pierre Curie

Noul decan, Paul Appell, — același pe care-l asculta în extaz Maria Sklodowska, la prelegerile sale, — va căuta să-l ajute și altfel pe Pierre, în problemele lui. El îi cunoaște exigența și pregătește calea :

Paul Appell către Pierre Curie :

Ministrul cere să fac propuneri pentru Legiunea de onoare. D-ta trebuie *să fii pe lista mea. Îți cer permisiunea de a figura pe această listă, aducînd astfel un serviciu Facultății. Recunosc că decorația nu ar avea mare importanță pentru un om de valoarea d-tale, dar eu doresc să fie propuși oamenii cei mai merituoși ai Facultății, acei care s-au evidențiat mai mult prin descoperirile și lucrările lor. Este o cale de a-i face cunoscuți ministrului și de a demonstra cum se lucrează la Sorbona. Dacă vei fi ales, vei purta sau nu decorația, cum vei dori, se înțelege, dar eu te rog să-mi permiți să te propun.*

Scuză-mă, dragul meu coleg, că te plictisesc în acest sens și crede în sincerul meu devotament.

Paul Appell către Marie Curie :

Am vorbit de multe ori rectorului Liard despre frumoasele lucrări ale d-lui Curie, despre precaritatea in-

stalațiilor, despre responsabilitatea ce o are de a-i pune la dispoziție un laborator mai spațios. D-l rector a vorbit despre D-l Curie ministrului și a hotărît ca această întrevedere să aibă loc cu ocazia prezentărilor ce se fac la 14 iulie, pentru decorarea cu Legiunea de onoare. Ministrul se pare că se interesează cu deosebire de d-l Curie, — poate că pentru început își manifestă interesul, decorîndu-l pe d-l Curie. Cu această presupunere, v-aș ruga să folosiți toată influența ca d-l Curie să nu refuze. Gestul în sine n-are nici o importanță dar în ce privește consecințele practice, — laborator, credite etc. ...are asupra lor un rol considerabil.

Vă rog să insistați pe lîngă d-l Curie în numele Științei și al intereselor înalte ale Facultății, să cadă de acord.

De data aceasta, Pierre Curie nici vorbă să „cadă de acord". Disprețul lui față de onoruri îi justifică atitudinea. Altceva îl ațîță. I se pare de-a dreptul comic că i se pot refuza unui om de știință condițiile de muncă, și în același timp, în chip de încurajare, de „măguliri" să i se ofere o mică cruce de smalț, spînzurată de un fir de mătase roșie.

Iată răspunsul lui Pierre Curie către Decan :

Vă rog să mulțumiți în numele meu d-lui ministru și să-l informați că nu simt deloc nevoia de a fi decorat și că, mai curînd, aș avea nevoie de un laborator.

Speranța într-un trai mai puțin anevoios e abandonată. Neavînd la îndemînă spațiul dorit, soții Curie se mulțumesc și cu „șopronul" în care își pot adăposti experiențele, iar orele pasionante petrecute în baraca de lemn îi consolează după eșecurile lor. Predau lecții în continuare. O fac de bună voie, fără ranchiună. Mulți tineri își vor aminti cu recunoștință de lecțiile lui Pierre, atît de vii, atît de clare. Multe „sevriene" vor datora gustul lor pentru Știință, Mariei, acestei profesoare cu părul blond, al cărui accent slav face să răsune melodios savantele demonstrații.

Tracasați între cercetări și necesități zilnice, ei uită să mănînce, să doarmă. Regula vieții „normale" stabilită

odinioară de Marie, preferințele ei culinare și silința de a fi stăpîna casei, au fost uitate. Soții inconștienți în nebunia lor uzează și abuzează de forțele ce se epuizează. În mai multe rînduri, crize și dureri în brațe și picioare, de o insuportabilă violență, îl determină pe Pierre să rămînă la pat. Marie într-o stare de încordare nervoasă nu-și dă seama cît e de extenuată : de cînd a învins (printr-o cură de dispreț și de imprudență zilnică) accesul de tuberculoză care îi îngrijora pe ai săi, se crede invulnerabilă. Dar în carnețelul în care își notează regulat greutatea, cifra scade de la o săptămînă la alta. În cei patru ani petrecuți în șopron, Marie a slăbit *șapte kilograme*. Prietenii casei observă paloarea sa, mina sa proastă. Un tînăr fizician îi scrie lui Pierre să ocrotească sănătatea Mariei și a sa. Scrisoarea lui e o ilustrare alarmantă a existenței soților Curie, a sacrificiilor amîndurora.

Georges Sagnac către Pierre Curie :

Am fost frapat, întîlnind-o pe d-na Curie la Societatea de Fizică să observ ce schimbată este. Știi bine că e surmenată din cauza tezei. Dar pentru mine a fost un prilej de a înțelege că nu are suficientă rezistență pentru a duce o existență atît de pur intelectuală, cum este aceea pe care o duceți amîndoi și ce spun pentru ea, poți să reții și pentru d-ta.

Un singur exemplu pentru a-mi întări insistențele mele : nu mîncați aproape nimic nici unul, nici altul. Am văzut-o de mai multe ori pe d-na Curie ronțăind două bucăți de crenvurști și înghițind peste ele o ceașcă de ceai. Crezi că o constituție chiar robustă n-ar suferi de pe urma unei asemenea alimentații insuficiente ? Ce vei face dacă d-na Curie se va îmbolnăvi ?

Indiferența sau încăpățînarea cu care ți se va opune nu e un motiv pentru d-ta. Prevăd următoarea obiecțiune : „Nu-i este foame. E destul de matură să știe ce face". Ei bine, nu. Se comportă acum ca un copil. Ți-o spun cu toată convingerea și prietenia mea...

Și-apoi nu vă odihniți destul. Lucrați la ore neobișnuite, iar seara vă culcați atît de tîrziu încît stomacul „nervos" din cauza așteptării refuză pînă la urmă să funcționeze. Fără îndoială, o cercetare vă obligă să cinați mai tîrziu într-o seară, dar asta nu înseamnă că totul trebuie să se transforme în obicei. E necesar să nu se amestece continuu, așa cum faceți voi, preocupările științifice cu

traiul vostru zilnic. Lăsaţi trupurile să se odihnească. Odihniţi-vă imediat după masă, nu mîncaţi în fugă, şi nu vorbiţi în timpul acesta despre lucruri neplăcute sau obositoare spiritului. Nu citiţi cînd mîncaţi şi nu vorbiţi despre fizică...

Avertismentelor şi mustrărilor, Pierre şi Marie răspund cu o mirare naivă : „Dar ne odihnim destul. Ne luăm vacanţă în timpul verii."

Îşi iau, e adevărat, — sau mai curînd cred ei că îşi iau. În timpul frumosului sezon, rătăcesc ca şi altădată din loc în loc. A se odihni, pentru ei, înseamnă în 1898, să colinde Cévennii pe biciclete. Doi ani mai tîrziu urmăresc litoralul Mînecii de la Hâvre pînă la Saint-Valéry-sur-Somme, şi de-aici pleacă spre Insula Noirmoutiers. În 1901 îi întîlneşti la Pouldu, în 1902 la Arromanches, în 1903 la Treport, apoi la Saint-Trojean.

Aceste curse le vor aduce destinderea fizică şi morală de care aveau nevoie ? E cam îndoielnic. Răspunzător de asta este Pierre, care nu poate sta locului. După două-trei zile petrecute în acelaşi loc se gîndeşte la reîntoarcerea la Paris, şi-i spune blînd soţiei :

— E cam mult de cînd nu lucrăm nimic !

În 1899 soţii Curie au întreprins o expediţie îndepărtată care le-a adus mari bucurii. Pentru prima dată de la căsătoria lor, Marie s-a reîntors în patrie, nu la Varşovia, ci în Polonia austriacă, în acel Zakopane, unde soţii Dluski îşi construiesc sanatoriul. Aproape de şantierul plin de cherestea, pensiunea „Eger" găzduieşte un grup de oameni ce se iubesc. Profesorul Sklodowski e aici, încă în putere, întinerit de fericire cînd îi vede strînşi la un loc pe cei patru copii ai săi, cele patru căsnicii... Cît de repede trec anii ! Mai ieri, băiatul lui şi cele trei fete se jucau de-a v-aţi ascunselea la Varşovia... Acum Josef, medic apreciat are soţie şi copii. Bronia şi Cazimir construiesc un sanatoriu. Hela şi-a realizat o frumoasă carieră în învăţămînt, iar soţul ei, Stanislav, conduce o importantă întreprindere fotografică. Şi această Marie care lucrează într-un laborator, şi ale cărei cercetări au fost publicate ! Scumpa, „mica ştrengăriţă" aşa cum i se spunea cîndva mezinului din familie.

Pierre Curie, străinul, este punctul maximei atenţii. Polonezii sînt mîndri să-i arate Polonia. La început totuşi nu cu prea mult optimism, în aceste locuri cam retrase, unde vîrfurile întunecate ale brazilor împung fără milă cerul. Pierre, în timpul unei excursii pe crestele munţilor „Rysy", e impresionat de poezia şi măreţia acestor munţi. Seara îi spune soţiei în faţa familiei :

— Ţara aceasta e foarte frumoasă. Acum înţeleg ce te face s-o iubeşti !

S-a folosit anume de puţinele sale cunoştinţe de poloneză, care cu tot acentul stîlcit îi uimeşte pe cumnaţi şi pe cumnate. A surprins pe chipul Mariei, plin de lumină, un zîmbet copilăros de mîndrie.

Trei ani mai tîrziu, în mai 1902, Marie va lua din nou trenul spre Polonia. I s-a vestit prin scrisori boala neprevăzută a tatălui său, o operaţie la vezica biliară ce a prilejuit extragerea unei pietre foarte mari. I s-au dat apoi veşti mai bune şi deodată o telegramă. Acesta e sfîrşitul. Marie vrea să plece imediat. Dar formalităţile paşaportului sînt complicate ; trec ore întregi pînă cînd documentele vor fi în ordine. După două zile şi jumătate, Marie ajunge la Varşovia, la casa lui Josef, unde locuieşte dl Sklodowski. Prea tîrziu.

Nu se poate împăca cu ideea că nu va mai revedea niciodată chipul lui. A aflat de moartea tatălui pe drum şi printr-o telegramă şi-a rugat surorile să amîne înmormîntarea. Intră în camera de doliu în care nu mai găseşte decît un sicriu cu flori. Cu o stranie încăpăţînare doreşte să se deschidă sicriul. Şi sînt nevoiţi să o facă. Chipului neînsufleţit şi senin, brăzdat de o dîră de sînge închegat ce s-a scurs dintr-o nară, Marie îi şopteşte adio, cerîndu-i iertare. Se mustră în taină că a rămas în Franţa, că l-a părăsit pe bătrînul care spera să-şi încheie viaţa în preajma ei. În faţa sicriului îşi face mustrări în şoaptă, pînă cînd fratele şi surorile ei pun capăt acestei crude scene.

Marie poartă în suflet demonul unui repros : se torturează pe nedrept. Cei din urmă ani ai tatălui ei au fost liniştiţi. Chiar poate mai liniştiţi datorită ei. Pe d-l Sklodowski, afecţiunea din partea familiei sale, satisfacţiile de părinte şi de bunic, l-au făcut să uite necazurile unei existenţe lipsită de strălucire. Ultimele şi cele mai mari bucurii ale sale au venit din partea Mariei. Descoperirea poloniului şi a radiului, citirea în *Dările de Seamă* ale Aca-

demiei de Ştiinţe din Paris a strălucitelor comunicări semnate cu numele fiicei sale, fuseseră o sursă de mare emoţie pentru profesorul de fizică, pe care greutăţile cotidiene l-au împiedicat să-şi continue cercetările. El urmăreşte pas cu pas lucrările fiicei sale. Apreciază importanţa lor şi le prevede ecoul. Nu e mult, de cînd Marie l-a vestit că după patru ani de încordare, va obţine radiu pur. Iar în ultima scrisoare, şase zile înainte de moarte, d-l Sklodowski scria aceste cuvinte cu o mînă tremurîndă care-i deforma scrisul lui fin şi regulat :

Iată, te afli în posesia radiului pur ! Dacă ţii seama de munca ce s-a cheltuit pentru a-l obţine, este desigur cel mai costisitor dintre elementele chimice. Păcat însă că, după cît se pare, cercetarea nu are decît o importanţă teoretică.

Noutăţi nu-s. Timpul e potrivit, încă destul de răcoros. Sînt nevoit să mă întorc în pat. Închei îmbrăţişîndu-te cu afecţiune...

Cît de mari ar fi fost fericirea şi mîndria acestui om extraordinar dacă ar fi putut să mai trăiască încă doi ani, cînd ar fi aflat că gloria aparţine numelui fiicei sale, că Premiul Nobel a fost oferit lui Henri Becquerel, lui Pierre Curie şi Mariei Curie, — micuţei „Anciupecio" !

Palidă, slabă, Marie părăseşte Varşovia. În septembrie se va întoarce din nou în Polonia. După acest doliu „copiii" Sklodowski simt nevoia de a se aduna la un loc ca să-şi dovedească reciproc că solidaritatea fraternă supravieţuieşte.

Octombrie. Pierre şi Marie revin în laborator. Sînt osteniţi. Marie lucrînd la cercetări, schiţează rezultatele analizelor de purificare a radiului. Se simte descurajată şi nu mai are plăcere să facă nimic. Regimul îngrozitor, pe care-l suportă de atîta timp, are repercusiuni periculoase pentru nervii ei : noaptea accese uşoare de somnambulism o trezesc, umblă prin casă, fără să-şi dea seama de aceasta.

Anul ce va veni va aduce evenimente nefericite. Mai întîi o sarcină întreruptă accidental printr-un avort. Marie suferă din cauza tragicei întîmplări.

Marie către Bronia, 20 august 1903 :

Sînt atît de dezarmată de acest accident încît nu mai cutez să scriu nimănui. Mă obișnuisem atît de mult cu ideea acestui copil că nu sînt în stare să mă liniștesc. Scrie-mi te rog, dacă nu crezi că e vinovată starea mea de epuizare generală, fiindcă îți mărturisesc, regret imens, dar o plătesc scump. Copilul era o fetiță normală, și trăia ! Și eu care o doream atît !

Mai tîrziu, tot în Polonia, primește o altă veste rea : al doilea copil al Broniei, un băiețel, a murit după cîteva zile de o meningită tuberculoasă.

Sînt de-a dreptul distrusă de nenorocirea ce s-a abătut asupra soților Dluski, scrie Marie fratelui ei. *Acest copil era sănătatea întruchipată. Dacă cu toate bunele îngrijiri poți pierde un asemenea copil, cum să mai speri că îi vei crește pe ceilalți în liniște ? De cîte ori privesc spre fetița mea tremur de groază. Și durerea Broniei mă sfîșie.*

Asemenea tristeți întunecă viața Mariei pe care o urmărește o altă grijă și mai gravă : Pierre este bolnav. Desele crize, durerile ce nu mai încetează, și nu există nici un indiciu precis al bolii, i-a determinat pe medici să creadă că e un reumatism, — și l-au lăsat să sufere cumplit. Extenuat de suferință, geme nopți de-a rîndul supravegheat de soție care nu-și mai află liniștea.

Totuși Marie trebuie să-și țină cursurile la Sèvres iar Pierre să-și instruiască numeroșii săi elevi și să le supravegheze lucrările. Departe de laboratorul visat zadarnic, cei doi fizicieni sînt nevoiți să-și continue experiențele.

O dată, o singură dată, lui Pierre îi scapă o tînguire. Spune foarte încet :

— E totuși aspră viața pe care ne-am ales-o.

Marie încearcă să se împotrivească, dar nu reușește să-și mascheze îngrijorarea. Dacă Pierre e atît de demoralizat nu înseamnă oare că nu mai e în puteri ? Poate că e atins de o boală necruțătoare ? Dar ea, Marie, e capabilă să-și învingă oboseala îngrozitoare ? De luni de zile, ideea morții dă ocol acestei femei, obsedînd-o.

— Pierre !

Savantul, surprins, se întoarce către Marie, care l-a strigat cu deznădejde, cu vocea înăbușită.

— Ce e ? Spune draga mea, ce ai ?

— Pierre... dacă unul din noi ar muri... celălalt n-ar trebui să supravieţuiască. Noi n-am putea trăi unul fără altul. Nu-i aşa ?

Pierre neagă uşor din cap. Rostind cuvinte de femeie şi de îndrăgostită, uitîndu-şi pentru o clipă misiunea sa, Marie i-a amintit că un savant nu are dreptul să dezerteze din faţa ştiinţei, ţinta vieţii sale.

Contemplă o clipă faţa crispată, dezolată a Mariei. Apoi îi spune cu fermitate :

— Te înşeli. Orice s-ar întîmpla, chiar de-ar fi s-ajungem trup fără suflet, munca trebuie continuată.

CAPITOLUL XV

O teză de doctorat și un dialog de cinci minute

Îi pasă oare Științei că slujitorii ei sînt bogați ori săraci, fericiți sau nenorociți, sănătoși sau bolnavi ? Ea știe că au fost creați pentru cercetări și descoperiri și că pînă la epuizarea forțelor lor vor cerceta și vor găsi. Nu e în puterea unui savant să lupte cu vocația lui. Chiar și în zilele de dezgust și de revoltă pașii lui îl îndreaptă în chip fatal spre laborator.

Să nu fim deci surprinși de modul strălucit în care Pierre și Marie și-au desăvîrșit lucrările în acești ani atît de grei. Tînăra Radioactivitate crește, se răspîndește, epuizînd încet încet perechea de fizicieni care i-au dat viață.

Din 1899 pînă în 1904, soții Curie tipăresc cînd împreună, cînd separat, sau în colaborare cu vreunul din confrații lor, treizeci și două de comunicări științifice. Titlurile lor sînt dificile, textul e presărat de grafice și formule care sperie pe profan. Fiecare din ele reprezintă un succes. Citind arida enumerare a celor mai importante din aceste comunicări, să medităm puțin asupra a ceea ce reflectă curiozitatea, perseverența, geniul.

Asupra efectelor chimice ale razelor de radiu (Marie și Pierre Curie, 1899).

Despre greutatea atomică a bariului radifer (Marie Curie, 1900)

Noile substanțe radioactive și razele ce le emit (Marie Curie și Pierre Curie, 1900)

Despre radioactivitatea indusă produsă de sărurile de radiu (Pierre Curie şi André Debierne, 1901)

Acţiunea fiziologică a razelor de radiu (Pierre Curie şi Henri Becquerel, 1901)

Despre corpurile radioactive (Marie Curie şi Pierre Curie, 1901)

Despre greutatea atomică a radiului (Marie Curie, 1902)

Despre radioactivitatea indusă şi despre emanaţia radiului (Pierre Curie, 1903)

Despre căldura degajată spontan de către sărurile de radiu (Pierre Curie şi A. Laborde, 1903)

Cercetări privind substanţele radioactive (Marie Curie, 1903)

Asupra radioactivităţii gazelor ce se degajă din apa izvoarelor termale (Pierre Curie şi A. Laborde, 1904)

Acţiunea fiziologică a emanaţiei radiului (Pierre Curie, Ch. Bouchard şi V. Balthazard, 1904).

Născută în Franţa, radioactivitatea cucereşte numaidecît străinătatea. Încă din 1900, din Anglia, Germania, Austria şi Danemarca sosesc în strada Lhomond scrisori şi cereri de lămurire, semnate de cele mai mari nume ale ştiinţei. Soţii Curie au cu Sir William Crookes, cu profesorii Suess şi Boltzmann din Viena, cu exploratorul danez Paulsen, corespondenţe neîntrerupte, prin care „părinţii" radiului oferă din belşug colegilor explicaţii şi sfaturi tehnice. În mai multe ţări alţi cercetători pornesc pe urmele elementelor radioactive necunoscute : ei speră să ajungă la noi descoperiri. Căutare fructuoasă pe tabloul căreia se înscriu *mesotoriul, radiotoriul, ioniul, protactiniul, radioplumbul...*

În 1903, doi savanţi englezi, Ramsay şi Soddy, demonstrează că radiul degajă continuu o mică cantitate de gaz, *heliu.* Este prima mărturie cunoscută a unei transformări a atomilor. Ceva mai tîrziu, tot în Anglia, Rutheford şi Soddy reiau o ipoteză examinată de Marie Curie în 1900 şi publică o interesantă „teorie a transformărilor radioactive". Ei afirmă că radioelementele, chiar atunci cînd par stabile, se află în stare de evoluţie spontană ; şi cu cît transformarea e mai rapidă, cu atît „activitatea" lor e mai puternică.

Aceasta e o adevărată teorie a transmutaţiei elementelor dar nu cum o înţelegeau alchimiştii, va scrie Pierre

Curie. *Materia anorganică va evolua implacabil de-a lungul veacurilor, urmînd legi imuabile.*

Fantastic radiu !... Purificat pînă la starea de clorură, se prezintă ca un praf alb, mat, pe care fără să știi ce este, l-ai lua drept sare de bucătărie. Dar proprietățile sale din ce în ce mai bine cunoscute devin de-a dreptul uimitoare. Radiația lui, dezvăluită soților Curie, depășește în intensitate orice previziune : este de două milioane de ori mai puternică decît aceea a uraniului. Știința a analizat deja această radiație, a subdivizat-o în raze de trei feluri diferite, care străbat, — bineînțeles modificîndu-se — materiile cele mai opace. Doar un ecran de plumb poate opri razele în drumul lor invizibil.

Radiul își are umbra sa, fantoma sa ; el produce spontan un corp gazos deosebit, emanația de radiu activă de asemeni și ea, și chiar atunci cînd este închisă într-un tub de sticlă, se dezintegrează continuu supunîndu-se riguros unei legi. Prezența ei va fi descoperită în apele numeroaselor izvoare termale.

O altă sfidare a teoriilor ce păreau baza de neînlăturat a fizicii : radiul degajă spontan și căldură. Într-o oră el produce o cantitate de căldură capabilă să topească o cantitate egală de gheață. Dacă e protejat contra răcirii exterioare se încălzește și temperatura lui poate să crească cu zece grade sau mai mult peste aceea a mediului ambiant.

Dar ce nu-i în stare să facă ? Are influență asupra plăcilor fotografice, pătrunzînd prin hîrtia neagră, face atmosfera bună conducătoare de electricitate și descarcă astfel de la distanță electroscopul : colorează în roșu și în violet recipienții de sticlă care au onoarea să-l găzduiască, descompune și puțin cîte puțin reduce la pulbere hîrtia sau vata cu care a fost înfășurat.

Că e luminiscent, o știm deja :

Această luminiscență nu poate fi observată la lumina zilei, va scrie Marie, *ci doar în semiobscuritate. Lumina emisă e destul de puternică pentru a putea citi în semiobscuritate, folosind o mică cantitate de produs.*

Radiul nu se mulțumește, din egoism, cu acest dar magnific. El face ca un mare număr de corpuri incapabile

să degaje lumina să devină fosforescente prin ele însele: Așa se întîmplă și cu diamantul.

Diamantul devine fosforescent prin acțiunea radiului și astfel poate fi deosebit de falsuri a căror luminozitate e foarte slabă.

În sfîrșit, forța de iradiere a radiului este „contagioasă"... Contagioasă ca un parfum tare, ca o boală. E imposibil să lași un obiect, o plantă, o persoană, lîngă un tub de radiu fără ca acestea să nu fie influențate în mod sesizabil de „activitatea" lui. Contaminarea tulbură rezultatele experiențelor de precizie și pentru Pierre și Marie este un dușman permanent.

Atunci cînd se fac studii asupra substanțelor puternic radioactive, scrie Marie, *e necesar să iei precauțiuni deosebite, dacă vrei să obții măsurători de precizie. Diverse obiecte, folosite în laboratorul de chimie și cele ce servesc la experiențele de fizică, nu întîrzie deloc de a deveni radioactive și de a influența plăcile fotografice, străbătînd hîrtia neagră. Praful, aerul din încăpere, îmbrăcămintea devin radioactive. Aerul dintr-o cameră devine bun conducător de electricitate. În laboratorul în care lucrăm acest rău a devenit periculos pînă la urmă, și din această cauză nu mai putem avea un aparat bine izolat.*

După multă vreme cînd soții Curie nu vor mai fi, carnetele lor de lucru vor prezenta, după treizeci sau patruzeci de ani, puternica și misterioasa „activitate radioactivă" și vor impresiona în continuare aparatele de măsurat.

Radioactivitatea, degajarea căldurii, producerea heliului și emanațiilor, autodistrugerea spontană... Cît de departe sîntem de teoriile asupra materiei inerte, asupra imuabilului atom ! N-au trecut decît cinci ani de cînd savanții socoteau universul ca fiind alcătuit din corpuri bine definite, din elemente stabile pentru veșnicie. Și iată că în fiecare secundă ce se scurge, particule de radiu scot din interiorul lor atomi de heliu pe care îi proiectează în jur cu o forță enormă... Reziduul acestei minuscule și înspăimîntătoare explozii pe care Marie o va numi „cataclismul transformării atomice", este un atom de emanație, care el însuși se va transforma într-un alt corp

radioactiv — care la rîndu-i se va transforma şi el ! Iată că radioelementele formează stranii familii în sînul cărora fiecare membru a fost creat prin transformarea spontană a substanţei mamă : radiul este un „urmaş“ al uraniului, poloniul un urmaş al radiului. Aceste corpuri, create în fiecare clipă, se distrug ele însele, urmînd legi veşnice ; fiecare radioelement pierde jumătate din substanţa sa într-un timp care totdeauna rămîne acelaşi şi care se va numi „timp de înjumătăţire“ [1]. Ca să scadă la jumătate, uraniul are nevoie de cîteva miliarde de ani, radiul de o mie şase sute de ani, patru zile îi sînt deajuns emanaţiei de radiu şi doar cîteva secunde „urmaşilor“ acestei emanaţii.

Fixă în aparenţă, materia ascunde naşteri, morţi, sinucideri. Ascunde drame supuse unei implacabile fatalităţi. Ea ascunde viaţa şi moartea.

Acestea sînt faptele pe care le scoate în evidenţă descoperirea radioactivităţii. Filozofii n-au decît să reînceapă filozofia iar fizicienii fizica.

Ultimul şi cel mai emoţionant miracol : radiul poate să facă ceva şi pentru fericirea oamenilor. El va deveni aliatul lor împotriva unui rău necruţător, cancerul.

Savanţii germani Walkhoff şi Giesel comunică în 1900 că noua substanţă ar avea efecte fiziologice. Pierre Curie indiferent în faţa pericolului, îşi expune imediat braţul acţiunii radiului. Spre marea lui bucurie apare o rană ! Într-o notă către Academie, descrie cu calm simptomele observate :

Pielea s-a înroşit pe o suprafaţă de şase centimetri pătraţi ; aspectul e al unei arsuri, dar nu doare, sau doare puţin. După un timp, roşeaţa fără să se extindă se agravează ; în ziua a douăzecea se vor forma cruste, apoi o jupuire pe care o îngrijim cu pansamente ; în a patruzeci şi doua zi, epiderma a început să se strîngă pe margini formînd un cerc, iar după alte cincizeci şi două de zile de la acţiunea razelor, ea are tot aspect de rană cu o suprafaţă de un centimetru pătrat de culoare cenuşie indicînd o macerare mai profundă.

[1] Sau „perioadă“ de înjumătăţire.

Să mai adăugăm că D-na Curie, ducînd într-un tub sigilat cîteva centigrame de materie foarte activă a căpătat arsuri asemănătoare, cu toate că micul tub era închis într-o cutie metalică subţire.

În afară de acţiunile sale puternice în timpul cercetărilor făcute cu produsele foarte active, mîinile noastre au suferit efecte diverse. Mîinile au tendinţa, în genere, spre descuamare : extremităţile degetelor care au ţinut tuburile sau capsulele în care se aflau produsele foarte active, devin tari şi încep să doară ; la unul din noi inflamaţia de la vîrfurile degetelor a durat cincisprezece zile şi s-a încheiat prin descuamarea pielii, dar durerea nu a dispărut decît după două luni.

Henri Becquerel transportînd în buzunarul vestei un tub de sticlă care conţinea radiu, s-a trezit cu o arsură nedorită ! Uimit şi furios, aleargă la soţii Curie să se plîngă de bravurile copilului teribil.

Şi declară ca o concluzie :

— Iubesc acest radiu dar mi-e şi antipatic !

...Apoi se grăbeşte să noteze rezultatele experienţei sale nedorite, ce vor apărea în Dările de Seamă din 3 iulie 1901, alături de observaţiile lui Pierre.

Frapat de această surprinzătoare putere a razelor, Pierre studiază acţiunea radiului asupra animalelor. Colaborează cu medici de prestigiu, cu profesorul Bouchard şi Balthazard. Convingerile lor sînt ferme : distrugînd celulele bolnave, radiul vindecă lupusul, tumorile şi anumite forme de cancer. Această terapeutică va primi denumirea de Curieterapie. Practicieni francezi (Daulos, Wickam, Dominici, Degrais ş.a.) aplică cu succes primele tratamente bolnavilor.

Ei folosesc tuburi cu emanaţii de radiu împrumutate de la Marie şi Pierre Curie.

Acţiunea radiului asupra pielii a fost studiată de către doctorul Daulos la spitalul Saint Louis — va scrie Marie. *Radiul dă din acest punct de vedere rezultate încurajatoare : epiderma distrusă parţial revine la normal prin acţiunea lui.*

Radiul este util, extrem de util !

Se presupun consecinţele imediate ale unei asemenea descoperiri. De acum înainte extracţia noului element nu

prezintă interes doar pentru experienţe. Ea devine indispensabilă, binefăcătoare. Va trebui să ia fiinţă o nouă industrie a radiului.

Pierre şi Marie urmăresc începuturile acestei industrii. Ei au preparat cu mîinile lor, — cu mîinile Mariei, mai ales, — primul gram de radiu care a văzut lumina zilei, prin tratarea a opt tone de reziduuri de pehblendă în şopronul Şcolii de Fizică după metoda inventată de ea. Încet, încet, proprietăţile radiului le incită imaginaţia şi soţilor Curie li se dă concursul necesar ca să organizeze producţia pe scară largă.

Prelucarea masivă a minereurilor a început sub conducerea lui André Dabierne la „Societatea Centrală de Produse Chimice" care consimte să se efectueze operaţia fără vreun beneficiu. În 1902, Academia de Ştiinţe acordă soţilor Curie douăzeci de mii de franci „pentru extracţia materiilor radioactive". Purificarea a cinci tone de minereu începe imediat.

În 1904, un industriaş francez, inteligent şi îndrăzneţ, Armet de Lisle, va hotărî să construiască o uzină care va produce radiu şi-l va furniza medicilor pentru vindecarea tumorilor maligne. El oferă lui Pierre şi Mariei un local aproape de uzină în care să-şi poată continua lucrările ce nu mai puteau evolua normal în laboratorul de scînduri devenit impracticabil. Pierre şi Marie îşi formează colaboratori, ca F. Haudepin şi Jacques Danne, cărora Armet de Lisle le va încredinţa extracţia preţioasei substanţe.

Marie nu se va despărţi niciodată de primul ei gram de radiu. Îl va lăsa cu testament laboratorului. El n-a avut şi nu va avea decît valoarea muncii sale îndîrjite. Atunci cînd şopronul se va prăbuşi sub tîrnăcoapele celor care-l vor demola iar Doamna Curie nu va mai exista, acest gram va rămîne simbolul strălucitor al unei mari opere şi a unei epoci eroice a celor două existenţe.

Celelalte grame primesc însă o valoare diferită : o valoare aur. Radiul pus în vînzare, curent, devine una din substanţele cele mai scumpe din lume. Va fi estimat la şapte sute cincizeci de mii de franci aur gramul.

O materie atît de aristocratică e demnă de comentarii. În ianuarie 1904, apare primul număr al unei reviste *Le Radium*, care se ocupă în exclusivitate numai de produsele radioactive.

Radiul şi-a cîştigat o personalitate comercială. Îşi are cota sa la bursă şi presa lui. Pe fila ce poartă ca antet titu-

latura uzinei Armet de Lisle, se va citi în curînd, cu litere mari :

SĂRURI DE RADIU. — SUBSTANȚE RADIOACTIVE.
Adresa telegrafică : „RADIUM-NOGENT-SUR-MARNE".

Dacă aceste lucrări prodigioase ale savanților din mai multe țări, dacă această creare a unei industrii și dacă aceste prime încercări ale unei terapeutici au reușit să se împlinească, aceasta se datorează unei femei blonde, mînată de o pasionantă curiozitate, care și-a ales drept subiect pentru teză, în 1897, studiul razelor Becquerel. Aceasta pentru că ea a presupus existența unui element nou în pehblendă și, adăugîndu-și contribuția la aceea a soțului ei, a putut să dovedească existența acestui element. Aceasta pentru că a reușit să separe radiu pur.

Iat-o pe tînăra femeie, la 25 iunie 1903, lîngă tabla de scris dintr-o sală mică de la Sorbona, „sala studenților", în care ajungi urcînd o scară dosnică și întortocheată. S-au scurs mai bine de cinci ani de cînd Marie a atacat subiectul tezei. Atrasă în vîrtejul unei mari descoperiri și-a părăsit de multă vreme examenul de doctorat, pentru pregătirea căruia nu găsea timpul fizic necesar, pentru a-și aduna datele. Astăzi, ea se află în fața comisiei de doctorat.

Conform uzanțelor a prezentat examinatorilor, Lippmann, Bouty și Moissan, textul lucrării pe care îl supune aprobării lor : *Cercetări asupra substanțelor radioactive*, de D-na Sklodowska-Curie. Și. — eveniment incredibil ! — și-a cumpărat o rochie nouă, neagră, de „lînă și mătase". Adevărul e că Bronia, venind la Paris pentru susținerea tezei, a certat-o pe Maria pentru hainele vechi și a dus-o într-un magazin cu de-a sila. A stat de vorbă cu vînzătoarea, a pipăit stofa și a dat indicații de retuș, ignorînd gesturile ursuze ale surorii mai mici.

Într-o altă dimineață senină de iunie, luminoasă și nu mai puțin solemnă, Bronia o îmbrăcase pe Marie cu aceeași grijă, cu aceleași emoții. Asta se întîmpla cu douăzeci și cinci de ani în urmă în 1883 ; mica Maniusia, îmbrăcată în negru, ca și astăzi, trebuia să primească din mîinile unui funcționar țarist medalia de aur a gimnaziului din cartierul Crakovia.

Doamna Curie s-a ridicat în picioare. Pe fața ei palidă, pe fruntea mare și bombată, pe care părul blond, ridicat în creștet, o descoperă toată, cîteva riduri fine stau mărturie luptei pe care a dus-o și pe care a cîștigat-o. Fizicieni și chimiști sînt prezenți în sala scăldată în soare. A mai fost nevoie de scaune : interesul extraordinar al cercetărilor despre care se va vorbi a atras toți oamenii de știință.

Bătrînul doctor Curie, Pierre Curie, Bronia, au luat loc în fundul sălii, amestecîndu-se printre studenți. Chiar lîngă ei se observă un grup de tinere gălăgioase. Sînt sevrenienele, elevele Mariei, sosite să aplaude pe profesoara lor.

Cei trei examinatori sînt așezați la o masă lungă de stejar. Pun rînd pe rînd anumite întrebări candidatei. Lui Bouty, lui Lippmann, primul ei profesor cu înfățișare inspirată, subtilă, lui Moissan în sfîrșit, a cărui barbă impunătoare pare că nu se mai termină, Marie le răspunde cu voce calmă. Ținînd o bucată de cretă în mînă face din cînd în cînd schema unui aparat sau semnele unei formule fundamentale. Expune rezultatele lucrărilor sale prin fraze de o ariditate tehnică, prin adjective seci. Dar în mintea fizicienilor ce-o înconjoară, bătrîni ori tineri, pontifi sau discipoli, se produce o nouă „transmutație". Cuvîntul arid al Mariei se transformă într-o „imagine" strălucitoare, entuziasmată : aceea a uneia dintre cele mai mari descoperiri ale secolului.

Elocvența, comentariile răsunătoare nu sînt practicate de către adevărații savanți. Pentru a i se conferi Mariei titlul de doctor, comisia, reunită la Facultatea de Științe, uzează de cuvinte lipsite de strălucire, cărora obișnuita lor simplitate, citindu-le după treizeci de ani, le conferă o profundă valoare emoțională.

Lippmann, președintele, pronunță formula consacrată :

— Universitatea din Paris vă acordă titlul de doctor în științe fizice cu mențiunea „foarte onorabil".

După ce aplauzele discrete ale ascultătorilor s-au potolit, adaugă simplu, cu prietenie, cu vocea reținută a unui vechi profesor universitar :

— Și în numele juriului, doamnă, țin să vă exprim toate felicitările noastre...

Aceste examene exigente, aceste ceremonii sobre și modeste se desfășoară în același mod și pentru cercetă-

torul de geniu, şi pentru lucrătorul conştiincios, fără a stîrni un zîmbet de ironie.

Ele au stilul şi măreţia lor.

Cu puţină vreme înaintea susţinerii tezei şi înainte de a se fi dezvoltat în Franţa şi în străinătate industria radiului, soţii Curie luaseră o decizie căreia nu i-au dat o prea mare importanţă, dar care, totuşi, va influenţa tot restul vieţii lor.

Purificînd pehblenda, izolînd radiul, Marie a inventat o tehnică şi a creat un procedeu de fabricaţie.

Or, de cînd efectele terapeutice ale radiului sînt cunoscute, se caută pretutindeni minereuri radioactive. Se proiectează explorări în mai multe ţări, în special în Belgia şi în America. Totuşi, uzinele nu pot să producă „fabulosul metal" pînă cînd inginerii nu vor cunoaşte secretul preparării radiului pur.

Aceste fapte le expune Pierre soţiei sale într-o duminică dimineaţă, în căsuţa lor din bulevardul Kellerman. Chiar atunci, factorul a adus o scrisoare din Statele Unite. Savantul a citit-o cu atenţie, a împăturit-o şi a pus-o pe birou.

— Trebuie să vorbim puţin despre radiul nostru, spune el calm. Industria lui va lua o mare amploare, asta e mai mult ca sigur. Iată o scrisoare de la Buffalo : tehnicieni dornici să creeze o exploatare în America, mă roagă să le dau anumite lămuriri.

— Şi ? — zice Marie care nu arăta prea mare interes pentru conversaţie.

— Şi urmează să alegem între două soluţii. Fie să arătăm fără nici o reticenţă rezultatele cercetărilor noastre, prezentînd şi procedeele de purificare...

Marie cu un gest aprobativ, şopteşte :

— Da, desigur.

— Fie să ne considerăm proprietarii, „inventatorii" radiului. În acest caz înainte de a arăta în scris în ce fel ai lucrat ca să tratezi pehblenda ar trebui să brevetezi această tehnică şi să ne asigurăm drepturile asupra fabricării radiului în lume.

Face un efort pentru a preciza aspectul obiectiv al acestei situaţii. Nu e vina lui dacă pronunţă cuvinte ce nu-i

sînt familiare : „brevetare“, „să ne asigurăm drepturile“, vocea lui are o nuanţă de dispreţ ce abia se percepe.

Marie rămîne cîteva clipe pe gînduri, apoi spune :

— E imposibil. Asta ar fi împotriva spiritului ştiinţific.

Din scrupulozitate, Pierre insistă :

— M-am gîndit doar, n-aş vrea să decidem cu uşurinţă. Viaţa noastră e dură. Şi se pare că va fi aceeaşi mereu. Şi-apoi avem o fată... Vom avea poate şi alţi copii. Pentru noi, pentru ei, această brevetare ar însemna bani mulţi, bogăţia. Ar însemna să ne asigurăm un confort, să scăpăm de nevoi...

El mai menţionează, rîzînd fără să vrea, singurul lucru la care ar fi crud să renunţe.

— Şi-apoi am putea avea un laborator frumos.

Privirile Mariei stau fixe. Ea priveşte cu chibzuinţă ideea unui cîştig, a unei recompense materiale. Răspunde imediat :

— Fizicienii publică întotdeauna integral cercetările lor. Dacă descoperirea noastră are un viitor comercial, asta e o şansă din care nu trebuie să tragem foloase. Şi-apoi radiul va servi la îngrijirea bolnavilor. Mi se pare inadmisibil să profiţi astfel.

Ea nici nu încearcă să-l convingă pe soţul ei. Ghiceşte că i-a vorbit despre brevet numai din scrupul. Cuvintele ce le pronunţă cu mare încredere demonstrează sentimentul celor doi, concepţia clară a rolului lor de savanţi.

Într-o tăcere totală, Pierre repetă ca un ecou fraza Mariei.

— Nu... asta ar fi împotriva spiritului ştiinţific.

Se simt uşuraţi. Adaugă, ca şi cum ar vrea să regleze o chestiune de detaliu :

— Atunci le voi scrie astă seară inginerilor americani şi le voi da lămuririle pe care mi le cer.

De acord cu mine, va scrie Marie după douăzeci de ani, *Pierre a renunţat să obţină vreun profit de pe urma descoperirii noastre : n-am scos nici un brevet şi am publicat fără rezervă rezultatele cercetărilor noastre precum şi procedeele privind prepararea radiului. Mai mult, am dat celor interesaţi toate lămuririle ce le solicitau. Asta a fost o mare binefacere pentru industria de radiu care a putut să se dezvolte în toată libertatea mai întîi în Franţa, apoi în străinătate, furnizînd savanţilor şi medicilor produsele*

de care aveau nevoie. Această industrie utilizează de altfel și astăzi, aproape fără nici o modificare, procedeele indicate de noi.

...„Buffalo Society of Natural Sciences“ mi-a oferit ca amintire o publicație referitoare la dezvoltarea industriei de radiu în Statele Unite, însoțită de reproduceri fotografice după scrisorile în care Pierre Curie a răspuns exhaustiv la întrebările puse de către inginerii americani (1902 și 1903).

La un sfert de oră de la acest dialog de duminică, Pierre și Marie trec pe îndrăgitele lor biciclete, dincolo de poarta bariei Gentilly și, pedalînd cu toată energia, se îndreaptă către pădurea Clamart.

Au ales pentru totdeauna între sărăcie și bogăție. Seara se întorc istoviți, cu brațele încărcate de crenguțe și de buchete de flori sălbatice.

CAPITOLUL XVI

Gloria „dușmană"

Dacă Elveția e cea dintîi ce le oferă soților Curie o situație demnă de meritele lor, — să ne amintim de scrisoarea Universității din Geneva — Anglia este aceea care le aduce primele onoruri.

În Franța le sînt decernate cîteva recompense științifice. Pierre a primit în 1895 Premiul Planté [1], în 1901 premiul Lacaze, Mariei i s-a acordat de trei ori premiul Gegner. Dar nici o distincție strălucită nu le-a marcat numele lor pînă în 1903 cînd faimoasa „Royal Institution" îl invită oficial pe Pierre Curie să țină acolo o Conferință despre radiu. Fizicianul acceptă și pleacă împreună cu soția la această solemnitate.

O persoană cunoscută îi întîmpină cu multă prietenie și bunăvoință : Lord Kelvin. Distinsul bătrîn, își face o mîndrie personală din succesul soților Curie și e atît de încîntat de cercetările lor de parcă ar fi fost ale lui. Îl invită să-i viziteze laboratorul. Mergînd pune părintește mîna pe umărul lui Pierre. Le arată colaboratorilor săi cu multă bucurie, darul adus de la Paris. E un adevărat dar de fizicieni : un fragment prețios de radiu, sigilat într-un flacon de sticlă.

În seara Conferinței, lord Kelvin se așază lîngă Marie — ea este prima femeie căreia i s-a permis să participe la ședințele Institutului Regal.

---

[1] Gaston Planté, fizician francez (1834—1889). A construit primul acumulator.

În sala ticsită se înghesuie savanții Angliei : Sir William Crookes, lord Rayleigh, lord Avebury, Sir Frederick Bramwell, Sir Oliver Lodge, profesorii Dewar, Ray Lankaster, Ayrton, S.P. Thompson, Armstrong. Vorbind franțuzește cu glasul lui domol, Pierre descrie proprietățile radiului. Apoi cere să se stingă lumina și trece la cîteva experiențe deosebite. Cu ajutorul lui, Pierre descarcă de la distanță un electroscop cu foaie de aur, produce fosforescența unui ecran de sulfură de zinc, impresionează plăcile fotografice acoperite cu hîrtie neagră și demonstrează degajarea spontană a căldurii din substanța miraculoasă...

Entuziasmul ce s-a declanșat în acea seară are a doua zi urmările lui. Toată Londra vrea să vadă de aproape pe părinți radiului. „Profesorul și doamna Curie“ sînt invitați la dineuri și banchete.

Pierre și Marie participă la aceste strălucite recepții, ascultă toasturile ținute în onoarea lor... Pierre îmbrăcat în haina neagră, cam veche, aceeași haină în care și-a ținut cursurile la P.C.N., lasă impresia cu toată exagerata lui politețe, că ar fi „altundeva“, că ar înțelege greu complimentele ce i se adresează. Marie simte mii de priviri îndreptate spre ea, asupra acestui rarisim animal, asupra acestui fenomen : o femeie fizician !

Rochia ei închisă la culoare este foarte puțin decoltată, mîinile atacate de acizi sînt goale. Nu se vede pe ele măcar o verighetă. Foarte aproape de ea, decolteuri pe care strălucesc cele mai frumoase diamante ale Imperiului. Marie apreciază aceste bijuterii cu o plăcere sinceră și observă că soțul ei atît de distrat de obicei, a rămas și el cu privirea ațintită asupra colierelor, asupra „diamantelor“...

— Nu mi-aș fi imaginat că pot exista asemenea bijuterii, îi spune ea lui Pierre, seara, cînd se dezbrăca. Cît de frumoase sînt !

Fizicianul se pune pe rîs :

— Imaginează-ți că în timpul dineului, neștiind cu ce să mă ocup, mi-am găsit un joc. Am calculat cîte laboratoare s-ar putea construi cu pietrele pe care fiecare din aceste femei le poartă în jurul gîtului. Și cînd a sosit momentul discursului, ajunsesem la un număr astronomic de construcții !

După cîteva zile soții Curie se reîntorc la Paris, în șopronul lor. Au legat la Londra prietenii strînse, au proiectat mai multe colaborări. Pierre va publica în curînd îm-

preună cu colegul său englez, profesorul Dewar, o lucrare despre gazele degajate de bromura de radiu.

Anglo-saxonii sînt credincioşi acelora pentru care au admiraţie. În noiembrie 1903, o scrisoare înştiinţează pe soţii Curie că Societatea Regală din Londra ţine să-şi arate stima prin cea mai înaltă recompensă, medalia Davy.

Marie, suferindă, îşi lasă soţul să participe singur la această ceremonie. Pierre aduce din Anglia o medalie grea de aur pe care sînt gravate numele lor. Acestei medalii îi caută un loc în apartamentul din bulevardul Kellerman. O ţine cu stîngăcie... O pierde, o regăseşte. În cele din urmă printr-o subită inspiraţie, o încredinţează fiicei sale Irène, care pînă la cei şase ani pe care-i împlinise nu se bucurase de o astfel de sărbătoare.

Prietenilor care vin să-i vadă, savantul le arată fetiţa care se joacă cu medalia.

— Irène îşi adoră bănuţul ei mare şi nou ! — spune el drept încheiere.

Succesul celor două scurte călătorii, o fetiţă care se joacă cu un disc de aur... Acesta este preludiul simfoniei a cărei apropiere se anunţă atotputernică...

Din Suedia de data asta, şeful orchestrei dă semnalul. La „reuniunea solemnă, generală“ din 10 decembrie 1903, Academia de Ştiinţe din Stockholm anunţă public că Premiul Nobel de Fizică pentru anul curent este atribuit jumătate lui Henri Becquerel iar jumătate domnului şi doamnei Marie Curie pentru descoperirile lor în domeniul radioactivităţii.

Niciunul din soţii Curie nu participă la şedinţă. Ministrul Franţei primeşte în numele lor, din mîinile regelui, diploma şi medalile de aur. Suferinzi şi supraîncărcaţi de lucrări, Pierre şi Marie s-au abţinut să facă un drum atît de lung, în plină iarnă.

Profesorul Aurivillius către soţii Curie, 14 noiembrie 1903 :

Domnule şi Doamnă Curie,

Am avut onoarea de a vă înştiinţa telegrafic că Academia Suedeză de Ştiinţe, în sesiunea din 12 noiembrie, a

hotărît să vi se decerneze jumătate din Premiul Nobel pentru Fizică din acest an, drept mărturie a prețuirii lucrărilor comune extraordinare privind razele Becquerel.

La 10 decembrie, cînd va avea loc ședința solemnă generală, se vor publica deciziile, — care pînă atunci vor fi strict secrete — diferitelor corporații însărcinate cu decernarea premiului și cu aceeași ocazie vor fi înmînate diplomele și medaliile de aur.

În numele Academiei de științe am onoarea de a vă invita să participați la această reuniune pentru a primi premiul în persoană.

Conform articolului 9 din Statutul Fundației Nobel aveți îndatorirea să țineți la Stockholm, într-un interval de șase luni, o conferință publică referitoare la lucrarea laureată. Dacă sosiți la Stockholm la data de mai sus, desigur ar fi cel mai bine să vă achitați de această sarcină în una din zilele de după reuniune, dacă bineînțeles vă surîde propunerea.

În speranța că Academia va avea marea plăcere să vă primească la Stockholm, vă rog Domnule și Doamnă să primiți asigurarea sentimentelor mele cele mai distinse.

Pierre Curie către profesorul Aurivillius, 19 noiembrie 1903 :

Domnule Secretar Permanent,

Sîntem foarte recunoscători Academiei de Științe din Stockholm, pentru marea onoare ce ne-o face, decernîndu-ne jumătate din Premiul Nobel pentru Fizică. Vă rugăm să transmiteți expresia recunoștinței noastre și mulțumirile noastre cele mai sincere.

Ne va fi greu, să venim în Suedia, pentru a participa la ședința din 10 decembrie.

Nu putem lipsi de aici în această perioadă fără a provoca o mare dezordine în activitatea noastră didactică. În cazul în care am participa la această ședință nu am putea rămîne decît prea puțin timp pentru a avea măcar răgazul să facem cunoștință cu savanții suedezi.

În sfîrșit, Doamna Curie a fost bolnavă în vara aceasta și nu e încă restabilită.

V-aș ruga să ne acordați o dată ulterioară pentru călătorie și ținerea conferinței. Am putea, de exemplu, să ve-

nim la Stockholm la Paşti, sau, dacă e posibil, ar fi şi mai bine pe la mijlocul lui iunie.

Vă rog să primiţi, Domnule Secretar Permanent, asigurarea respectului nostru.

După aceste fraze de curtoazie oficială, vom cita o altă scrisoare — imprevizibilă, uluitoare. Scrisă de Marie în poloneză, ea este adresată fratelui ei. Data e demnă de reţinut : 11 decembrie 1903. A doua zi după şedinţa publică de la Stockholm. Prima zi de glorie ! Într-o asemenea zi, Marie trebuia să fie înconjurată de triumf. Aventura ei nu e oare extraordinară ? Nici o femeie nu a ajuns pînă acum pe culmile celebrităţii în domeniul riguros al ştiinţei. Este prima femeie şi pînă la această dată singura savantă celebră din lume.

Marie Curie către Josef Sklodowski, 11 decembrie 1903 :

Dragă Josef,

Îţi mulţumim călduros amîndoi pentru scrisorile voastre. Nu uita să-i mulţumeşti Maniusiei (fetiţa lui Josef) pentru micuţa ei scrisoare atît de bine scrisă, care mi-a făcut mare plăcere. Îi voi răspunde imediat ce voi avea o clipă liberă.

La începutul lui noiembrie am avut un fel de gripă după care am rămas cu o tuse. Am fost la doctorul Landrieux care mi-a examinat plămînii şi care n-a găsit nimic rău. În schimb mă acuză că sînt anemică. Mă simt în forţe, totuşi, şi pot să lucrez mai bine decît astă toamnă, fără să mă simt prea obosită.

Soţul meu a fost la Londra să primească medalia Davy ce ne-a fost atribuită. Nu l-am însoţit de teama suprasolicitării.

Ni s-a acordat jumătate din Premiul Nobel. Nu ştiu bine ce-ar putea să reprezinte asta, cred că aproximativ vreo şaptezeci de mii de franci. Pentru noi e o sumă mare. Nu ştim cînd îi vom încasa : poate că numai dacă ne vom duce la Stockholm. Avem obligaţia să ţinem o conferinţă în decurs de şase luni după ziua de 10 decembrie.

N-am participat la şedinţa solemnă, pentru că era prea complicat să întreprindem o astfel de călătorie. Eu nu mă simţeam în stare să fac o călătorie atît de lungă (48 de ore fără oprire, şi chiar mai mult dacă se fac opriri), pe o vreme atît de nemiloasă, într-o ţară rece şi neavînd posibilitatea să rămînem decît două-trei zile. N-am fi putut

întrerupe cursurile fără a produce mari greutăţi. Ne vom duce poate la Paşti şi cred că atunci vom primi şi banii.

Sîntem asaltaţi de scrisori, de vizitele fotografilor, de ziarişti. Dacă vrei să ai linişte ar trebui să te ascunzi sub pămînt. Am primit o propunere din America pentru a ţine acolo o serie de conferinţe privitoare la lucrările noastre. Toţi ne întreabă ce sumă pretindem pentru asta. Orice condiţii ne-ar fi oferite noi am decis să refuzăm. Cu mare greutate am evitat banchetele ce se dădeau în cinstea noastră. Refuzăm cu disperare îndîrjită şi oamenii înţeleg că n-au încotro.

Irènei mele îi merge bine. Frecventează o şcoală destul de departe de casă. E foarte greu la Paris să găseşti o şcoală bună pentru copii mici.

Vă îmbrăţişez cu căldură şi te implor să nu mă uiţi.

„Ni s-a acordat jumătate din Premiul Nobel... Nu ştim cînd vom putea încasa banii...“

Aceste cuvinte, scrise de mîna unei femei care a renunţat la avere de bună voie, dobîndesc o valoare cu totul aparte.

Fulgerătoarea notorietate, omagiile presei şi ale publicului, invitaţiile oficiale, puntea de aur oferită de America, — toate acestea nu sînt amintite de Marie decît drept prilej de tînguire. Premiul Nobel nu reprezintă în ochii ei decît un lucru : o răsplată de şaptezeci de mii de franci aur, acordată de savanţii suedezi pentru lucrările celor doi confraţi şi pe care nu ar fi împotriva „spiritului ştiinţific“ ca să n-o primească. O şansă unică pentru Pierre, pentru a mai fi descongestionat de orele de curs, pentru a-şi proteja sănătatea !

La 2 ianuarie 1904, binefăcătorul cec este trimis la sucursala băncii din strada Gobelins, în care se păstrează micile economii ale casei. Pierre poate în sfîrşit să părăsească cursurile de la Şcoala de Fizică unde va fi înlocuit de un eminent fizician, Paul Langevin, vechiul său elev. Soţii Curie îşi iau pe cont propriu un asistent particular : e mai simplu şi mai util decît să aştepte colaboratorii fantomă de la Universitate. Marie le trimite cu titlu de împrumut, douăzeci de mii de coroane austriece soţilor Dluski, ca să faciliteze construcţia Sanatoriului. Şi restul micii averi, la care se va adăuga în curînd suma de cincizeci de mii de franci ai premiului Osiris, acordat jumătate Ma-

riei Curie și jumătate lui Eduard Branly, e plasat în rente franceze și obligații ale orașului Varșovia.

Se mai află în caietul de socoteli cu coperți negre și alte cîteva cheltuieli. Cadouri și împrumuturi făcute fraților lui Pierre și surorilor Mariei, — bunăvoință pe care extrema discreție a beneficiarilor, o va reduce la proporțiile cele mai modeste. Cotizații la societățile științifice...

Daruri : studenților polonezi, unei prietene din tinerețe a Mariei, băieților de la laborator, unei eleve nevoiașe din Sèvres... Amintindu-și numele femeii foarte sărace care cîndva i-a dat lecții de franceză cu atîta dragoste, — o domnișoară de Saint-Aubin, acum d-na Koslowska, născută la Dieppe, stabilită și căsătorită în Polonia, și al cărei mare vis era să-și revadă plaiul natal, — Marie îi scrie că o invită în Franța, o primește în casa ei, și îi plătește drumul de la Varșovia la Paris și la Dieppe. Sărmana femeie își va aminti cu lacrimi în ochi de această imensă și neașteptată bucurie.

Aceste amabilități, Marie le împarte fără zgomot, cu multă rațiune. Nu dă cu nemiluita și nici din capriciu. A decis să ajute toată viața ei pe cei ce vor avea nevoie de ea. O face atît cît poate, pentru a o putea face mereu.

Se gîndește și la ea. Instalează în locuința din bulevardul Kellerman, o baie „modernă“ și zugrăvește din nou o cameră ai cărei pereți erau coșcoviți. Dar atunci cînd primește Premiul Nobel nu-i vine în minte să-și cumpere o pălărie nouă. Și, dacă insistă ca Pierre să părăsească Școala de Fizică, ea însă va ține mai departe cursuri la Școala din Sèvres. Își iubește elevele și e în stare să muncească și de-aici înainte ca să-și asigure un salariu.

E o idee stranie, s-ar zice, ca să enumeri cu minuțiozitate cheltuielile făcute de doi savanți, în momentele în care gloria le deschide brațele ! Ar trebui să descriem mulțimea de curioși și de ziariști din toate țările, asediind casa soților Curie și laboratorul din strada Lhomond. Ar trebui să enumăr telegramele ce se fac stivă pe masa de lucru, articolele publicate cu miile și să-i descriu pe laureați pozînd fotografilor.

Nu voi face asta. Știu că o astfel de gălăgie nu le-ar face plăcere părinților mei. Se cade să le căutăm altundeva

satisfacţiile decît în mărturii de genul acesta. Pierre şi Marie se simt fericiţi cînd văd că descoperirea lor e preţuită la adevărata ei valoare de către membrii Academiei Suedeze. Bucuria celor din jur nu-i lasă să răsufle, iar cei şaptezeci de mii de franci care uşurează greutăţile cotidiene, sînt bineveniţi pentru ei. Restul — acest „rest" pentru care unii sînt capabili de atît efort şi uneori chiar de josnicii — pentru ei nu e decît stînjenire şi zbucium.

O neînţelegere îi desparte şi de publicul care se îndreaptă spre ei cu simpatie. Soţii Curie ajung în acest an 1903 poate la cel mai patetic moment din viaţa lor. Sînt la vîrsta cînd geniul susţinut de experienţă poate să dea maximum. Ei au dus la bun sfîrşit, într-o baracă, prin acoperişul căruia se scurgea ploaia, descoperirea radiului care a uimit lumea. Dar misiunea nu e încheiată. Creierul lor deţine şi alte bogăţii necunoscute. Vor să lucreze ; trebuie să lucreze !

Gloriei nu-i pasă prea mult de viitorul spre care Pierre şi Marie sînt îndreptaţi. Gloria se aruncă asupra celor mari, se agaţă de ei cu toate puterile şi încearcă să-i oprească din mers. Publicitatea care a însoţit Premiul Nobel a aţintit asupra acestei perechi atenţia a milioane de oameni, bărbaţi şi femei, filozofi, muncitori, profesori, burghezi, oameni de rînd. Aceste milioane de fiinţe le oferă soţilor Curie afecţiunea lor. Dar cîte li se cer în schimb ! Avantajele pe care savanţii le-au plătit înainte de a le primi — capitalul intelectual al descoperirii, forţa sa de vindecare împotriva unui rău odios — nu le sînt deajuns. Pe aceştia nu-i interesează radioactivitatea care e încă în faşă, cu toate victoriile cucerite, îi preocupă mai puţin evoluţia radioactivităţii ; ei vor să savureze detaliile pitoreşti ale naşterii sale. Vor să violenteze intimitatea surprinzătoarei căsnicii, căreia un dublu geniu, o viaţă limpede şi un dezinteres total îi creează deja o legendă. Prin omagiul lor lacom scormonesc în existenţa acestor idoli, — mai curînd victime — şi-i dezbracă de unicele lor comori pe care doresc să le păstreze : meditaţia şi liniştea.

În ziarele epocii, alături de fotografiile lui Pierre şi ale Mariei, — „o tînără femeie blondă, distinsă, mică de statură", „o mamă iubitoare, a cărei inegalabilă sensibilitate se apropie de spiritul straniu al nepătrunsului" — a „adorabilei lor fetiţe" şi ale lui Didi, pisicuţa care toarce lîngă soba din sufragerie, — apar descrieri convingătoare despre locuinţă şi laborator, despre aceste refugii al căror

farmec soții Curie ar fi vrut numai ei să-l știe, cunoscîndu-le și fațeta mizeră. Casa din bulevardul Kellermann devine „casa înțeleptului", o „casă cochetă, departe de Parisul necunoscut și solitar, la umbra zidurilor de cetate, o casă în care se adăpostește fericirea intimă a celor doi savanți".

Și iată și omagierea șopronului :

În spatele Panteonului, pe o stradă îngustă, tristă și pustie, așa cum sînt cele reprezentate de aquafortele ce ilustrează romane vechi și melodramatice, strada Lhomond, între case negre și dărăpănate, la marginea unui trotuar cu hîrtoape, o mizerabilă baracă își ridică temelia de lemn: e Școala Municipală de Fizică și Chimie...

Am traversat o curte a cărei incintă deplorabilă a fost degradată de intemperii, apoi o boltă pustie sub care răsună ecoul pașilor mei și m-am trezit într-o fundătură umedă, alături de care într-un colț, părea că se prăbușește un copac cu trunchiul încovoiat. Aici, în atmosfera clădirilor prelungi, joase, zăream prin geam limbi drepte de flăcări și instrumente de sticlă de diferite forme... Nici un zgomot : o liniște profundă și tristă : ecoul vieții orașului nu ajungea pînă aici.

Am bătut, la întîmplare la o ușă și am intrat într-un laborator de o simplitate uluitoare : pardoseala era de pămînt cu ridicături, zidurile coșcovite peste tot, acoperișul sprijinit pe bîrne nu prea solide iar lumina intra anemic prin ferestrele prăfuite. Un tînăr aplecat asupra unui aparat complicat și-a ridicat capul. „Dl. Curie mi-a arătat, este acolo". Și și-a reluat lucrul pe loc. Minutele treceau. Era frig. Dintr-un robinet cădeau picături de apă. Ardeau două sau trei lămpi de gaz.

În sfîrșit, apare un bărbat înalt, slab, cu figura osoasă, cu barba căruntă și aspră, pe cap cu o bască uzată. Acesta era d-l Curie...

(Paul Acker, *Ecoul Parisului*)

Oricît se străduiau soții Curie să refuze interviurile, să închidă porțile și să se ascundă în laborator — de-acum devenit istoric, munca și viața lor particulară nu le mai aparțin. Însăși modestia lor care-i uimește și impune respect pînă și ziariștilor, devine celebră, se transformă în fapt public, într-un excelent subiect de articol :

Țin să fac cunoscută o trăsătură a caracterului d-lui Curie : profundul lui dezinteres și modestia lui copleșitoare. Acest bărbat blond, înalt, cu umerii aplecați și cu o privire de o nemărginită bunătate, acest om care a cucerit gloria în plină tinerețe și pe care celebritatea nu l-a îmbătat, acest savant, acest maestru, nu are altă preocupare în afară de lucrările sale și de cercul afecțiunilor familiale. Ar vrea ca elevii săi și tinerii ce vor veni mai tîrziu, să-și închine munca asprelor preocupări științifice și să nu riște să fie opriți din avîntul lor de deplorabile probleme materiale. Propriul lui efort, eforturile depuse alături de d-na Curie, le uită pentru a se gîndi la un singur lucru : e posibil să existe în cine știe ce colț al Franței cercetători demni de atenție, oameni de geniu necunoscuți și care nu vor putea realiza niciodată nimic, din cauză că sînt nevoiți să-și neglijeze studiile, ca să-și cîștige existența.

Nu pot să redau adevărata elocvență, tonul de călduroasă emoție cu care dl. Curie mi-a spus asta. Notați că nimeni nu vorbește cu mai multă simplitate, — aș putea spune cu bonomie. Și totuși pentru aceasta, Pierre Curie merită mai mult decît admirația noastră : el are dreptul la o universală simpatie.

(Eugène Thébault, *Mica Republică.*)

Ce uimitoare oglindă este gloria ! Cînd credincioasă, cînd deformînd ce are în față, precum oglinzile curbate în parcurile de atracție, care proiectează în spații mii de imagini ale aleșilor săi, fără să scape cel mai mic gest.

Viața soților Curie furnizează cabaretelor la modă scene de revistă : după ce ziarele au anunțat că d-l și d-na Curie au pierdut din întîmplare o parte din rezerva lor de radiu, un teatru din Montmartre prezintă o scenă care-i arată închiși în hangarul lor, nepermițînd nimănui să pătrundă, făcîndu-și singuri menajul, explorînd într-un mod umoristic fiecare ungher al scenei, ca să regăsească substanța pierdută.

Iată cum relatează Marie această întîmplare :

Marie către Josef Sklodowski :

O mare nenorocire s-a abătut asupra noastră în ultima vreme. În cursul unei operațiuni delicate cu radiu am pierdut o mare cantitate din rezerva noastră și încă nu

putem înțelege motivul acestui dezastru. Tocmai de asta mă văd nevoită să amîn lucrarea privitoare la greutatea atomică a radiului pe care trebuia s-o încep la Paști. Amîndoi sîntem consternați.

Într-o altă scrisoare vorbind de același radiu care e singura ei preocupare, scrie :

Marie către Josef Sklodowski, 23 decembrie 1903 :

S-ar putea să reușim să preparăm o cantitate mai mare din această ghinionistă substanță. Pentru asta ne trebuie minereuri și bani. Banii îi avem deocamdată, dar a fost imposibil să obținem minereul. Acum se pare că sînt speranțe și vom cumpăra provizia ce ne este necesară și care ne fusese refuzată. Fabricarea va putea deci avea loc. Dacă ai ști cît timp, cîtă răbdare și cîți bani trebuie pentru extragerea acestei minuscule cantități de radiu din cîteva tone de material !

Acestea sînt preocupările Mariei la treisprezece zile după atribuirea Premiului Nobel. În cursul acestor treisprezece zile, Universul face și el o descoperire : Soții Curie. O „mare pereche !" Dar Pierre și Marie nu se pot încadra în pielea noilor lor personaje.

Pierre Curie către Georges Gouy, 22 ianuarie 1904 :

Dragul meu prieten,

Voiam să-ți scriu de mult : iartă-mă dacă n-am fost în stare, asta din cauza stupizeniei existenței mele în momentul de față.

Ai văzut entuziasmul brusc față de radiu.

Asta ne-a adus un avantaj privind popularitatea : am fost urmăriți de ziariști și de fotografi din toate țările lumii care au ajuns să reproducă pînă și dialogul cu fetița mea și femeia din casă, au descris pisica cu pete negre și albe. Apoi am primit scrisori și vizite din partea tuturor excentricilor și a inventatorilor necunoscuți. Ni s-au cerut cu această ocazie o mulțime de bani. În sfîrșit, colecționarii de autografe, snobi, oameni obișnuiți și uneori chiar oameni de știință au venit să ne vadă în magnificul local din strada Lhomond, pe care-l știi. Din această cauză nu am avut o clipă de liniște în laborator și apoi a apărut o

corespondență voluminoasă de expediat în fiecare seară. Cu acest regim simt cum mă abrutizez...

Soții Curie care au suportat fără să se plîngă sărăcia, surmenajul și nedreptatea oamenilor dau dovadă pentru prima dată în viața lor de o stranie nervozitate. Pe măsură ce crește renumele, crește nervozitatea ce-i exasperează.

Pierre Curie către Georges Gouy, 20 martie 1904 :

După cum ai văzut, norocul ne înconjoară acum ; dar această favoare a norocului vine însoțită de numeroase neplăceri. Niciodată n-am avut așa puțină liniște. Sînt zile în care n-avem timp să ne tragem nici răsuflarea. Și să mai zici că am visat să trăim ca niște sălbatici, departe de oameni !

Pierre Curie cătare Ch. Ed. Guillaume, 15 ianuarie 1904 :

Ni se cer articole și conferințe, dar peste cîțiva ani, exact acei care ni le cer se vor mira de ce n-am lucrat nimic în timpul acesta...

Pierre Curie către Ch. Ed. Guillaume, 15 ianuarie 1904 :

Dragul meu

Conferința mea va avea loc la 18 februarie, ziarele au fost prost informate. Datorez acestei informații inexacte, 200 de cereri de bilete la care nici măcar n-am putut răspunde.

În ce privește conferința lui Flammarion, inerție perfectă și de neînvins. Visez la zile mai tihnite pe care să le petrec într-o țară liniștită, în care conferințele să fie interzise iar gazetarii persecutați.

Marie Curie către Josef Sklodowski, 14 februarie 1904 :

Mereu aceeași tracasare. Cu toate forțele oamenii ne opresc să lucrăm. Acum am hotărît să fiu tare și să nu

mai primesc pe nimeni, — și totuși sînt mereu tulburată. Viața noastră s-a dus de rîpă odată cu sosirea gloriei și a onorurilor.

Marie Curie către Josef Sklodowski, 19 martie 1904 :

Dragă Josef, îți trimit cele mai călduroase urări de ziua ta. Îți doresc multă sănătate și succes pentru întreaga familie, — și-ți mai doresc să nu ajungi niciodată să fii copleșit de o corespondență ca aceea care ne inundă pe noi și nici să fii asaltat așa cum sîntem noi.

Îmi pare rău oarecum că am aruncat scrisorile primite ; erau destul de instructive. Erau sonete, poezii despre radiu, scrisori ale diverșilor inventatori, scrisori cu haz, scrisori filozofice. Ieri, un american mi-a cerut permisiunea să-și boteze cu numele meu calul de curse. Și-apoi, natural, sînt sute de cereri de autografe și de fotografii. N-am răspuns la nici una din acest fel de scrisori, dar pierd timpul citindu-le.

Marie Curie către verișoara sa Henriette, în primăvara anului 1904 :

Viața noastră liniștită și rodnică s-a dezorganizat total : nu știu dacă va mai reveni vreodată la normal.

Agasarea, pesimismul, aș cuteza să zic, acreala acestor scrisori arată că cei doi fizicieni au pierdut liniștea sufletească.

Oboseala provenind dintr-un efort ce depășea forțele noastre și care ne-a fost impus de condițiile materiale prea puțin satisfăcătoare ale muncii noastre s-a accentuat și din cauza invaziei publicității, — va scrie, mai tîrziu, Marie. *Despărțirea de singurătatea noastră voită a fost cauza reală de suferință pentru noi și a avut urmări dezastruoase.*

Gloria ar trebui să le aducă soților Curie avantajele dorite ca o compensație : catedra, laboratorul, colaboratorii și creditele atît de rîvnite. Dar cînd vor veni aceste binefaceri ? Chinul așteptării se prelungește.

Atingem aici una din cauzele esențiale ale neliniștii lui Pierre și Marie. Franța este țara care le-a recunoscut valoarea în ultimul moment, fiind nevoie de Medalia Davy și de Premiul Nobel, pentru ca Universitatea din

Paris să-i acorde o catedră de fizică lui Pierre Curie... Cei doi savanţi sînt încercaţi de tristeţe. Recompensele venite din străinătate subliniază condiţiile dezolante în care şi-au dus la bun sfîrşit descoperirea, condiţii ce nu par a se fi schimbat prea mult.

Pierre se gîndeşte la posturile ce i-au fost refuzate timp de patru ani şi-şi face un punct de onoare, aducînd omagiul singurei instituţii care i-a încurajat şi susţinut eforturile, cu puţinele ei mijloace : Şcoala de Fizică şi de Chimie.

Ţinînd o conferinţă la Sorbona, el va evoca pustietatea, feeria şopronului :

Doresc să reamintesc aici că noi ne-am făcut toate cercetările la Şcoala de Fizică şi de Chimie a oraşului Paris.

În toate activităţile ştiinţifice, influenţa mediului are o mare însemnătate iar o parte din rezultatele obţinute se datorează acestei influenţe. De mai bine de douăzeci de ani lucrez la Şcoala de Fizică. Schutzenberger, primul director al acestei şcoli, era un om de ştiinţă strălucit. Îmi amintesc cu recunoştinţă că el mi-a înlesnit procurarea mijloacelor de lucru atunci cînd nu eram decît asistent ; mai tîrziu, el a acceptat ca doamna Curie să lucreze alături de mine şi această acceptare, pentru epoca aceea, însemna o noutate ieşită din comun... Actualii directori, d-nii Lauth şi Gariel, mi-au arătat aceeaşi bunăvoinţă.

Profesorii Şcolii, elevii, reprezintă un mediu prielnic şi stimulativ care mi-a fost de mare folos. Printre aceşti vechi elevi ai Şcolii ne-am găsit colaboratori şi prieteni şi sînt fericit să le aduc tuturor mulţumirile cu acest prilej.

Aversiunea soţilor Curie faţă de celebritate este determinată de pasiunea pentru muncă, de regretul lor pentru timpul pierdut, dar are şi alte cauze.

La Pierre, detaşat de felul său, asaltul popularităţii se loveşte de principiile lui nestrămutate. El urăşte ierarhiile şi clasificările. Găseşte că e absurd să existe „primii în clasă“ iar decoraţiile care însoţesc pe marii aleşi i se par de asemeni de prisos ca şi medaliile acordate

copiilor la școală. Această atitudine ce l-a determinat să refuze crucea Legiunii de Onoare este aceeași pe care o are și față de știință. Sfidează spiritul de competiție și în „cursa descoperirilor" suportă fără mîhnire succesul unui confrate. „Ce contează dacă n-am publicat lucrarea" — spune el, „doar o publică altul".

Nepăsarea lui aproape neomenească are o profundă influență asupra Mariei. Dar ea, fără a-l imita pe Pierre și fără a i se supune vreunei sugestii se va feri toată viața să primească mărturisiri de admirație. Războiul împotriva gloriei nu e pentru ea un principiu, este un instinct. O timiditate insuportabilă, o crispare penibilă o copleșesc imediat ce se vede obligată să înfrunte mulțimea și-i provoacă neliniști care ajung la amețeli și la dureri fizice.

În sfîrșit, viața ei e prea încărcată de obligații ca să poată risipi un singur atom de energie. Ducînd pînă la extenuare povara muncii ei, a căminului, a maternității, a învățămîntului, Doamna Curie înaintează ca o acrobată pe drumul cel mai dificil. Un singur „rol" mai slab jucat și echilibrul s-ar duce de rîpă, ar cădea de pe frînghia întinsă. Femeia, mama, savanta, profesoara Marie n-are o secundă liberă pentru a mai juca și rolul femeii celebre.

Pe căi diverse, Pierre și Marie se întîlnesc astfel în aceeași postură de refuz. Ființe ce au desăvîrșit împreună o mare operă ar putea primi gloria în moduri diferite. Pierre ar fi putut să rămînă nepăsător, Marie să fie stăpînită de vanitate... Dar nu ! Cele două suflete și cele două minți sînt de aceeași calitate. Soții parcurg victorioși calea încercărilor și ignorînd onorurile rămîn totuși strîns uniți.

Să vă mărturisesc că au căutat cu pasiune o derogare de la această lege pe care eu o găsesc crudă ? Aș fi dorit ca un succes extraordinar, ca o reputație științifică fără precedent pentru o femeie, să-i aducă mamei mele cîteva clipe de fericire. Că o asemenea măreață aventură a făcut-o să sufere, mi se pare o mare nedreptate și ce n-aș fi dat să descopăr la sfîrșitul vreunei scrisori, o confi-

denţă, un gest de egosită mîndrie, un strigăt sau un oftat victorios.

Desigur asta era o dorinţă copilărească. Marie ajunsă la treapta de „Celebra Doamnă Curie", va fi desigur fericită, dar numai în liniştea laboratorului sau în intimitatea casei. Zi de zi va deveni mai ştearsă, mai rezervată, mai anonimă, ca să scape de cei ce vor s-o tragă pe scenă, pentru a nu fi acea vedetă în rolul căreia nu doreşte să se recunoască. Ani de-a rîndul, necunoscuţilor care o vor întîmpina, întrebînd-o insistent : „Nu sînteţi D-stră d-na Curie ?", ea le va răspunde cu un glas neutru, cuprins de o uşoară tresărire de spaimă, condamnîndu-se la o silită nepăsare : — „Nu,... e o eroare".

În faţa admiratorilor sau a puternicilor zilei, care acum o tratează ca pe o suverană, ea nu-şi arată, ca şi soţul ei de altfel, decît mirarea, oboseala, nerăbdarea, atît cît poate să şi le ascundă, — şi peste toate, plictiseala o distruge, o ucide această plictiseală, provocată de acei inoportuni care îi vorbesc fără convingere despre descoperirea şi geniul ei.

O anecdotă din mii şi mii, rezumă minunat reacţiile soţilor Curie, apropo de ce numeşte Pierre „şansele norocului". Perechea ia masa la Elysée, la Preşedintele Loubet. În timpul dineului o doamnă se apropie de Marie şi o întreabă :

— Vreţi să vă prezint regelui Greciei ?

Marie, cu inocentă şi bunăvoinţă, răspunde blînd cu vorbe pline de sinceritate :

— Nu văd de ce-ar fi necesar ?

Observă stupefacţia doamnei — şi cu spaimă îşi dă seama că doamna, pe care n-o cunoştea, era doamna Loubet. Roşeşte, caută să repare şi spune precipitîndu-se :

— Dar... dar... desigur, voi face tot ceea ce vă face plăcere... Cum doriţi dumneavoastră.

Soţii Curie se simt îndreptăţiţi acum să-şi trăiască viaţa ca nişte „sălbatici" : fug de curioşi. Mai mult ca oricînd străbat satele izolate iar dacă sînt nevoiţi să înnopteze la vreun han se înscriu cu nume fals.

Dar cea mai bună deghizare este tot aspectul lor natural. Văzîndu-l pe acest bărbat slăbănog, neglijent îm-

brăcat, împingînd cu mîinile o bicicletă pe cine ştie ce drum pustiu din Bretania şi o tînără femeie care-l însoţeşte cu un aspect mai mult de ţărancă, — cine şi-ar putea închipui că aceştia sînt laureaţii premiului Nobel ?

Cei ce-i ştiu şi-i cunosc nu vor să-i inoportuneze. Un ziarist american urmărindu-i cu iscusinţă pe fizicieni, îi ajunge în apropiere de Pouldu, se opreşte încremenit în faţa casei lor de pescari. A fost trimis de la ziarul său, ca să-i ia un interviu Doamnei Curie, ilustra savantă. Unde-ar putea să fie ? Trebuie să întrebe pe cineva, pe această femeie de treabă, care cu picioarele goale pe treptele de piatră de la poartă, îşi scutură sandalele pline de praf.

Femeia îşi ridică fruntea, îşi fixează privirea asupra intrusului... şi, deodată, ea seamănă cu sutele, cu miile de fotografii, apărute în ziar. E ea ! Reporterul rămîne o clipă încurcat, apoi trece lîngă Marie şi-şi scoate carnetul de însemnări.

Văzînd că nu poate fugi se resemnează şi răspunde prin fraze scurte, la întrebările interlocutorului ei : Da, Pierre Curie şi ea au descoperit radiul. Da, experienţele continuă...

În acest timp îşi scutură sandalele, le bate de scări ca să se scuture praful de pe tălpi, apoi îşi încalţă frumoasele picioare goale, zgîriate de mărăcini şi stînci. Ce ocazie superbă pentru un ziarist ! Iată o scenă de „intimitate" printr-o prea fericită întîmplare ! Şi imediat, virtuosul reporter porneşte la atac şi pune întrebări de ordin mai puţin general. Dacă ar putea obţine cîteva confidenţe referitoare la tinereţea Mariei, la metodele ei de lucru, la psihologia unei femei preocupată numai de cercetare.

Dar în aceeaşi clipă chipul ei mirat se întunecă. Printr-o frază, printr-o singură frază, pe care o va repeta mereu ca pe o deviză, şi care ilustrează caracterul, viaţa, vocaţia, — printr-o frază care spune mai mult decît o carte, Marie pune capăt conversaţiei.

„În ştiinţă, e bine să ne interesăm de lucruri nu de persoane".

CAPITOLUL XVII

Zi de zi

Numele Curie este acum un „nume ilustru". Soţii au acum mai mulţi bani şi mai puţină fericire.

Pe Marie, în special, a părăsit-o vioiciunea, avîntul şi veselia. Nu e totuşi mai puţin preocupată de munca ştiinţifică decît Pierre. Sensibilitatea, nervii ei sînt afectaţi de evenimentele de fiecare zi, — şi asta nu poate fi motiv de linişte.

Vacarmul ce sărbătoreşte radiul şi Premiul Nobel o supără ; fără să o sustragă însă o clipă de la grija ce-i amărăşte viaţa : boala lui Pierre.

Pierre Curie către Georges Gouy, 31 ianuarie 1905 :

Reumatismele mele s-au mai liniştit puţin dar am avut o criză violentă în vara aceasta, încît am renunţat să merg în Suedia. Sîntem după cum vezi în mare neregulă cu Academia suedeză. De fapt nu reuşesc să mă menţin într-o condiţie bună, decît evitînd oboseala fizică. Soţia mea se află în aceeaşi stare şi nu mai putem visa la marile zile de lucru de odinioară...

Pierre Curie către Georges Gouy, 24 iulie 1905 :

...Ducem mereu aceeaşi viaţă de oameni foarte ocupaţi dar nefăcînd nimic deosebit. Iată e un an şi mai bine de cînd n-am lucrat nimic şi de cînd nu am o clipă totuşi pentru mine. Evident n-am găsit metoda prin care să ne apărăm împotriva risipirii timpului, cu toate că ar fi

foarte necesar. E o chestiune de viață și de moarte din punct de vedere intelectual.

Durerile mele se pare că provin dintr-un fel de neurastenie, mai degrabă decît dintr-un real reumatism și observ că îmi merge mai bine de cînd mănînc ca lumea și iau stricnină, ca întăritor.

Pierre Curie către Georges Gouy, 19 septembrie 1905 :

M-am înșelat spunîndu-ți că îmi merge mai bine cu sănătatea. Am avut din nou mai multe crize, provocate tot de oboseală. Mă întreb dacă voi mai fi apt să lucrez serios vreodată în laborator, în starea în care mă aflu acum.

Nici vorbă de vacanțele de odinioară atît de încîntătoare, riscante nebunii, cînd soții băteau cărările ca niște elevi. Marie a luat cu chirie, în apropiere de Paris în Valea Chevreuse, o casă mică țărănească. Aici își îngrijește soțul și fiica.

Marie către d-na Perrin (din Saint-Rémy-les-Chevreuse) :

Nu prea sînt mulțumită de Irène care se reface greu după tusea convulsivă. Din cînd în cînd începe din nou să tușească deși sînt trei luni de cînd sîntem la țară. Soțul meu e foarte obosit, nu mai face plimbări și ne petrecem timpul studiind expuneri de fizică și matematică.

Irène are acum o mică bicicletă care îi este pe plac... O încalecă îmbrăcată în costum băiețesc și e o încîntare să o privești.

Abia mergînd, simțind asupra-i o gravă amenințare, Pierre e obsedat de scurgerea timpului. Omul acesta atît de tînăr, presimte oare că va muri în curînd ? S-ar spune că luptă din răsputeri cu un dușman invizibil. La el totul e îndîrjire și grabă. Își necăjește soția cu o dragoste stranie transmițîndu-i și ei neliniștea lui. Trebuie accelerat ritmul cercetărilor, folosită fiecare clipă, rămînînd cît se poate mai mult în laborator.

Marie face eforturi și mai mari, dar care depășesc limita rezistenței sale nervoase.

Soarta e aspră cu ea. De douăzeci de ani, din ziua cînd cu capul plin de amintirea serbărilor o mică poloneză de șaisprezece ani s-a reîntors la Varșovia de la țară, ca să-și

cîştige existenţa, n-au mai părăsit-o grijile. Tinereţea a trăit-o în singurătate, aplecată deasupra manualelor de fizică într-o mansardă friguroasă. Şi cînd, în sfîrşit, a apărut dragostea, aceasta e legată în întregime de studiu.

Îmbinînd într-o singură pasiune dragostea faţă de ştiinţă şi dragostea faţă de un bărbat, Marie s-a condamnat singură la o existenţă neîndurătoare. Dragostea lui Pierre e la fel de puternică ca şi a ei, idealul lor e acelaşi. Dar Pierre a avut perioade îndelungate de delăsare, o adolescenţă zbuciumată, pasiuni arzătoare. Marie de cînd a devenit femeie nu s-a abătut o secundă de la îndatoririle ei, şi poate ar fi dorit să cunoască vreodată farmecul simplu de a trăi. E o soţie şi o mamă foarte duioasă. Visează la un răgaz de desfătare, la zile de odihnă şi nepăsare.

Prin asta îl uimeşte pe Pierre, îl şochează chiar... Fericit că şi-a găsit o soţie de geniu, el socoate că este normal ca ea să se sacrifice în întregime, aşa cum se sacrifică el însuşi, unor „idei dominante“, aşa cum le numeşte el.

Ea se supune — ea se supune întotdeauna — dar se simte obosită şi cu trupul şi cu sufletul. Se descurajează, se acuză de incapacitate intelectuală, de „prostie“. Adevărul e mai simplu : la treizeci şi şase de ani viaţa trupească constrînsă vreme îndelungată îşi cere drepturile. Marie avea nevoie pentru cîtva timp să nu mai fie D-na Curie, să uite de radiu, să mănînce, să doarmă, să nu se mai gîndească la nimic.

Asta însă nu se poate. Fiecare zi aduce noi obligaţii. Anul 1904 va fi extenuant, — extenuant pentru Marie care e însărcinată. Ca o singură favoare cere un concediu de la Şcoala din Sèvres. Şi seara, obosită, greoaie, întorcîndu-se de la laborator la braţul lui Pierre cumpără în amintirea Varşoviei o porţie minusculă de icre negre care i-au făcut o poftă irezistibilă.

Pînă la sosirea termenului sarcinei, se simte destul de apatică. În afară de soţul ei, a cărui boală o nelinişteşte, s-ar putea spune că nu iubeşte nimic altceva, nici viaţa, nici ştiinţa, nici copilul pe care-l va naşte. Bronia sosită din Polonia ca să fie lîngă ea, la naştere, rămîne consternată cînd o descoperă pe această nouă Marie, pe această învinsă.

— De ce-aş mai aduce în lume o nouă creatură ? — repetă ea fără încetare. Viaţa e prea dură, prea nemiloasă. N-ar trebui să-i pedepsim pe cei nevinovaţi...

Graviditatea e urîcioasă, interminabilă. În sfîrşit, la 6 decembrie se naşte un copil dolofan, cu părul creţ. E tot o fetiţă : Eve. Bronia face un mare efort ca să-şi ajute sora mai mică. Calmul ei aparent, spiritul raţional reuşesc să mai alunge melancolia Mariei. La plecare lasă în urmă-i multă seninătate.

Zîmbetele şi gingăşia noii născute o bucură pe tînăra mamă. Copiii mici o înduioşează. Într-un caiet gri, notează, aşa cum a notat pentru Irène, primele gesturi, primii dinţi ai Evei şi pe măsură ce copilul se dezvoltă, starea nervoasă a Mariei se îmbunătăţeşte. Destinsă prin odihna obligatorie de după naştere, îşi recapătă gustul pentru viaţă. Se apropie de aparate cu o plăcere pe care o uitase. Curînd va apărea la Sèvres. Şovăind un timp, ea şi-a regăsit mersul ei ferm. A pornit din nou pe calea aspră a cercetării.

Totul o interesează, poate mai mult ca odinioară : casa, laboratorul. Urmăreşte cu pasiune evenimentele ce se petrec în ţara natală. În Rusia se dezlănţuie revoluţia din 1905 şi polonezii îndemnaţi de slaba speranţă a eliberării susţin agitaţia antiţaristă.

Marie către Josef Sklodowski, 23 martie 1905 :

Tu speri, după cum văd, că această grea încercare va fi izvorul cîtorva avantaje pentru ţara noastră. Asta e şi părerea Broniei şi a lui Cazimir. De n-ar fi zadarnică această speranţă ! Doresc cu ardoare şi mă gîndesc la asta fără încetare. În orice caz trebuie să susţinem revoluţia. Îi voi trimite bani lui Cazimir pentru asta, deoarece nu pot să-mi aduc altă contribuţie.

...La noi, nimic nou. Copiii sînt bine. Micuţa Eve doarme puţin şi protestează dacă o las trează în leagăn. Cum nu pot răbda o ţin în braţe pînă tace. Nu seamănă deloc cu Irène. Are părul negru şi ochii albaştri, pe cînd Irène are părul destul de deschis iar ochii verde-închis.

Locuim tot în aceeaşi casă şi cum vine primăvara ne bucurăm de grădină. Astăzi vremea a fost superbă şi ne bucură cu atît mai mult cu cît iarna a fost ploioasă şi nesuferită. La 1 februarie mi-am reluat cursurile la Sèvres. După amiază sînt la laborator şi dimineaţa acasă, în afară de două dimineţi pe săptămînă cînd sînt la Sèvres... Casa, copiii, lecţiile şi laboratorul îmi ocupă tot timpul.

*
* *

Vremea e frumoasă. Pierre se simte mai bine. Marie are şi ea o dispoziţie mai bună. A sosit momentul pentru a-şi îndeplini o veche datorie : vizita la Stockholm şi conferinţa Nobel. Soţii Curie fac acest glorios voiaj — voiaj care în familia noastră va deveni o tradiţie.

La 6 iunie 1905 în numele său şi al soţiei, Pierre, vorbeşte la Academia de Ştiinţe din Stockholm. Arată consecinţele descoperirii radiului în fizică, această descoperire modificînd principiile fundamentale de pînă atunci. În chimie el dă naştere la ipoteze îndrăzneţe asupra surselor de energie ce întreţin fenomenele radioactive. În geologie, în meteorologie este cheia fenomenelor neexplicate pînă atunci. În biologie, în sfîrşit, acţiunea radiului asupra celulelor canceroase se anunţă eficace...

Radiul a îmbogăţit Ştiinţa şi slujeşte binele. Dar nu poate sluji la fel şi Răul ?

Se poate presupune, spune Pierre în încheiere, că în mîini criminale radiul poate deveni primejdios, şi aici ne putem întreba dacă omenirea este avantajată să cunoască secretele Naturii, dacă este destul de matură ca să profite de ele şi, cunoscîndu-le, să nu-i fie dăunătoare.

Exemplul descoperirilor lui Nobel e caracteristic : explozivi puternici au permis oamenilor să facă lucruri minunate. Ele sînt în aceeaşi măsură un mijloc teribil de distrugere în mîinile marilor ucigaşi care împing popoarele în război.

Eu sînt dintre acei care gîndesc, ca şi Nobel, că umanitatea va folosi mai curînd în bine decît în rău noile descoperiri.

Primirea de către savanţii suedezi le face plăcere soţilor Curie. Se temeau de fastul îndepărtatei călătorii. Însă aceasta este o ocazie de bucurie neaşteptată.

Nu este vorba de mulţimi de oameni cu care trebuie să te întîlneşti şi nici de personalităţi oficiale.

Pierre şi Marie vizitează după voia lor o ţară ale cărei frumuseţi îi vrăjesc şi conversează amical cu oamenii de ştiinţă. Se întorc acasă încîntaţi.

Pierre Curie către Georges Gouy, 24 iunie 1905 :

Am făcut cu soția o vizită foarte plăcută în Suedia. Eram eliberați de toate grijile și a fost o adevărată odihnă. De altfel în iunie nu mai era aproape nimeni în Stockholm, deci primirea oficială s-a simplificat mult.

Suedia e formată numai din lacuri și brațe de mare cu foarte puțin uscat în jurul ei. Pini, stînci, case din lemn roșiatic : un peisaj destul de uniform dar foarte frumos și relaxant. În timpul voiajului aproape că n-am avut noapte, mereu a fost un soare tomnatic.

Copiii și tata sînt sănătoși iar soția mea și cu mine ne simțim mai bine cu sănătatea.

În pavilionul din bulevardul Kellermann, apărat ca o fortăreață de inoportuni, Pierre și Marie duc aceeași viață simplă, ascunsă. Grijile gospodăriei au fost oarecum reduse. O femeie are grijă de muncile grele ale casei, alta pregătește și servește masa. Ea privește cu gura căscată fețele îngîndurate ale ciudaților ei stăpîni și așteaptă în zadar o apreciere, o vorbă de încurajare privind calitatea fripturii sau a cartofilor prăjiți.

Într-o zi pierzîndu-și răbdarea, biata femeie își ia inima-n dinți și-l întreabă pe Pierre dacă i-a plăcut biftecul pe care îl mîncase cu mare poftă. Dar răspunsul o lasă perplexă :

— Am mîncat biftec ? — murmură savantul. Apoi adăugă conciliant : „Cred că da".

Chiar și în zilele supraîncărcate Maria și-a rezervat timp pentru copii. Munca ei o silește să-și lase copiii pe seama îngrijitoarelor, dar pînă cînd nu se convinge personal că Irène și Eve au dormit destul, au mîncat bine, că-s pieptănate și spălate, că nu le doare nimic, nu are un dram de liniște.

Chiar dacă n-ar fi așa de grijulie, Irène știe cum s-o rețină lîngă ea. Este un copil despotic. O acaparează cu gelozie pe maică-sa și nu se prea bucură atunci cînd se ocupă de cea mică. Iarna Marie bate drumurile să găsească mere și banane, care îi plac lui Irène și fără de care nu cutează să se reîntoarcă acasă.

Soții își petrec majoritatea timpului în halate de casă și în papuci, răsfoind publicații științifice sau notînd în

carnete calcule complicate. Cîteodată sînt întîlniţi în expoziţii de pictură şi de şapte opt ori pe an se duc două ceasuri la concert sau la teatru.

În acest început de secol, la Paris se pot vedea comedii bune. Pierre şi Marie urmăresc apariţiile efemere ale tragedianei Eleonora Duse. Elocvenţa lui Mounet Sully, arta Sarei Bernhardt îi emoţionează mai puţin decît naturaleţea Juliei Bartet şi a Jannei Granier, şi decît forţa de a impresiona a lui Lucien Guitry.

Urmăresc spectacole de „avangardă", ce au căutare printre universitari. La Teatrul Operei Suzanne Desprès joacă dramele lui Ibsen, Lugné Poë pune în scenă *Puterea întunericului*. De la aceste spectacole, Pierre şi Marie se întorc mulţumiţi şi întristaţi pentru mai multe zile ! Zîmbetele ironice ale doctorului Curie îi întîmpină. Bătrînul voltairian, care nu prea apreciază aspectul morbid al lucrurilor, fixează cu privirea de azur chipurile lor nedumerite şi nu scapă să le spună :

— „Să nu uitaţi că v-aţi dus acolo pentru plăcerea voastră !".

Un oarecare gust al misterului, adăugat la curiozitatea ştiinţifică a soţilor Curie, îi îndreaptă pe o cale foarte ciudată : participă la şedinţele de spiritism, al căror mediu e celebra Eusapia Paladino. Nu ca adepţi ci ca observatori. Încearcă să exploreze cu luciditate un domeniu periculos al cunoaşterii. Pierre mai ales arată un puternic interes în faţa acestor demonstraţii, în întuneric, calculează „ridicarea" obiectelor, — imaginară sau reală.

Pentru spiritul său imparţial asemenea încercări sînt surprinzătoare. Ele nu au nici rigoarea, nici onestitatea experienţelor de laborator. Medium-ul obţine cîteodată rezultate stupefiante, încît cei doi savanţi sînt aproape convinşi. Dar, la un moment dat descoperă frauda grosolană şi scepticismul revine. Impresia lor finală e cuprinsă de îndoială. După cîţiva ani Marie va părăsi total preocuparea aceasta.

Soţii Curie fug de recepţii : nu sînt văzuţi în public. Totuşi nu pot ignora mereu dineurile oficiale şi banchetele în cinstea savanţilor străini. Şi-atunci soseşte momentul cînd Pierre dezbracă hainele de lînă ce le poartă zilnic, ca să îmbrace o haină potrivită şi Marie îşi pune rochia sa de seară.

Această rochie pe care o poartă de ani şi ani, pe care o croitoreasă o mai transformă din cînd în cînd, este din

„grenadină" cu garnitură de volane în scări sau uneori — suprem curaj ! — cu dantelă de Chantilly albă, combinată cu catifea neagră. O femeie elegantă ar privi-o cu milă. Marie ignoră moda și n-are preferințe. Discreția și reținerea, care o caracterizează, o feresc de stridențe, creîndu-și astfel un anume stil. Atunci cînd își schimbă ținuta de laborator, cu adevărat inestetică, cu oricare alta, atunci cînd își strînge în coc părul blond și își atîrnă la gît un colier simplu de filigran de aur este încîntătoare. Trupul ei fin, expresia inspirată, îi dezvăluie deodată farmecul. Alături de Marie, cu fruntea imensă și palidă, cu privirea pătrunzătoare, celelalte femei nu sînt mai puțin frumoase. Dar multe din ele par atît de stupide și de vulgare !

Într-o seară, în momentul plecării, Pierre contemplează cu atenție silueta Mariei, bustul ei atrăgător, brațele goale atît de feminine, atît de nobile. O umbră de tristețe și de regret trece peste chipul acestui om captivat de Știință.

— Păcat... murmură el. Ținuta asta îți vine de minune.

Apoi adaugă cu un suspin :

— Dar iată, n-avem timp...

*

* *

Dacă în mod excepțional, Marie invită cîteva persoane la ea, face un efort ca să le primească onorabil, și casa să apară cît mai în ordine. Umblă preocupată printre tarabele de legume proaspete din strada Mouffetard sau din strada Alésia. Alege fructele cele mai frumoase și-l întreabă cu interes pe negustor despre calitatea brînzeturilor. Apoi cumpără lalele și liliac... Ajunsă acasă „face buchete", în timp ce servitoarea pregătește cu atenție prăjituri, ceva mai complicate ca de obicei, iar cofetarul cartierului le oferă cu mare pompă o înghețată. În acest lăcaș al muncii, cea mai modestă reuniune este precedată de aceste agitații. În ultimul moment Marie face revizia mesei și mută mobilele prin casă...

Fiindcă soții Curie au reușit, în sfîrșit să aibă și mobile. Fotoliile donate de familie, pe care le-au refuzat în locuința din strada Glacière, au fost binevenite în bulevardul Kellermann. Canapelele de mahon acoperite de o veche catifea verde, lucitoare, și dintre care una servește

de pat micuței Irène, scaunele în stilul Restaurației dau o oarecare eleganță umană salonului cu pereții tapisați cu hîrtie de culoare deschisă.

Invitați marcanți : colegi străini în trecere prin Paris sau polonezi, care îi aduc noutăți Mariei. Doamna Curie mai organizează și reuniuni pentru copii ca s-o amuze pe sălbatica Irène. Un pom de Crăciun împodobit de ea cu ghirlande, cu nuci aurite și lumînări colorate, va lăsa tinerei generații amintiri de neuitat.

Se mai întîmplă ca locuința să servească drept cadru pentru un spectacol și mai feeric decît al bradului de Crăciun. Vin mașiniști să așeze în sufragerie proiectoare de teatru, o rampă de becuri electrice. După cină în fața soților Curie și a doi trei prieteni, proiectoarele dezmiardă voalurile fluturînde ale unei dansatoare, care va fi și flacără și floare și pasăre și vrăjitoare...

Această dansatoare este Loïe Fuller, „zeița luminii", a cărei fantezie coregrafică va încînta Parisul și pe care o pitorească prietenie o leagă de fizicieni. Citind în ziare că radiul e luminiscent, vedeta de la Folies-Bergère și-a imaginat un costum senzațional a cărui fosforescență uluiește publicul. Cere sfaturi soților Curie. Scrisoarea ei naivă i-a făcut să rîdă : îi vor explica că ideea ei cu „aripi de fluturi din radiu" este himerică.

Americana aplaudată în fiecare seară, îi va uimi pe cei doi fizicieni atît de binevoitori. Loïe Fuller nu se va lăuda niciodată de corespondența ei cu soții Curie și nici nu va aștepta în mod special aplauze de la ei. Îi scrie Mariei : „Nu am decît o singură modalitate prin care să vă mulțumesc pentru răspunsul d-voastră. Permiteți-mi să dansez într-o seară acasă la d-stră, pentru d-stră amîndoi".

Pierre și Marie acceptă. O fată ciudată, prost îmbrăcată, cu fața mongoloidă, nemachiată, cu ochi albaștri, copilăroși, sună la ușa lor, însoțită de o trupă de electricieni încărcați de unelte. Deși puțin neliniștiți soții îi lasă în casă pe invadatori și se duc la laborator. În casă, timp de mai multe ore, Loïe va împodobi, va regla luminile, va așeza draperiile și covoarele pe care le-a adus cu ea, ca să-și poată desfășura dansul în mica sufragerie a acelor doi profesori, așa încît spectacolul să fie palpitant.

Locuința sobră, mereu cu ușa închisă, primește acum o zeiță de music-hall. Loïe avea un suflet delicat. A avut

totdeauna față de Marie Curie cea mai deosebită admirație, ca care nu cere niciodată nimic ci doar vrea să fie de folos și să aducă bucurii. Venea să danseze în bulevardul Kellermann în același incognito. Cînd Pierre și Marie au cunoscut-o mai bine i-au întors vizita. În casa ei l-au întîlnit pe Auguste Rodin, cu care au închegat relații de prietenie. În cursul acestor ani Pierre, Marie, Loïe Fuller și Rodin au fost văzuți deseori în atelierul sculptorului, conversînd în liniște, printre marmore și argile.

Șapte sau opt prieteni au acces în casa din bulevardul Kellermann : Andre Debierne, Jean Perrin cu soția, cea mai apropiată prietenă a Mariei, Georges Urbain, Paul Langevin, Aimé Cotton, Georges Sagnac, Charles-Eduard Guillaume și cîteva eleve de la Școala din Sèvres... Savanți, numai savanți !

Duminică după masă, pe timp frumos, grupul se adună în grădină. Marie se așază la umbră, lîngă căruciorul Evei, cu lucrul de mînă. Dar cîrpitul sau cusutul n-o împiedică să urmărească conversația, în genere, care pentru o altă femeie ar fi fost o misterioasă discuție între chinezi.

Tocmai acum circulă niște zvonuri : palpitante indiscreții asupra razelor „alfa", „beta", „gama", ale radiului. Perrin, Urbain și Debierne discută cu însuflețire. Ei cercetează originea energiei emisă de radiu. Ca să și-o explice ar trebui să renunțe la principiul lui Carnot sau la principiul conservării energiei sau la acela al conservării elementelor. Pierre sugerează ipoteza transmutațiilor radioactive dar Urbain protestează vehement. Nu vrea să audă nimic și își apără cu pasiune punctul de vedere. Ce noutăți au apărut în experiențele lui Sagnac ? Și ce noutăți aduc experiențele Mariei asupra greutății atomice a radiului ?

Radiu !... Radiu !... Radiu !... Cuvîntul magic revine de zece, de douăzeci de ori, trece din gură în gură provocîndu-i uneori Mariei un regret : hazardul a orînduit prost lucrurile făcînd din radiu o substanță utilă, iar din poloniu, — primul element descoperit de soții Curie, — un corp „instabil" și de interes secundar ! Patriota ar fi

dorit ca acest „poloniu“ cu nume simbolic să fie acela care să-i fi adus gloria.

Sunete mai umane străbat un moment acest schimb superior de păreri. Doctorul Curie discută politică cu Debierne şi Langevin. Urbain o tachinează amical pe Marie, îi critică rochia prea sobră, îi reproşează lipsa de cochetărie, în vreme ce tînăra femeie îl ascultă naiv, surprinsă de această predică neaşteptată. Jean Perrin, părăsind atomii, „fărîmele infinitesimale“, îşi ridică spre cer chipul frumos şi cu un entuziasm wagnerian, începe să fredoneze din *Aurul Rinului* sau din *Maeştrii cîntăreţi.* În fundul grădinii, mai retrasă, d-na Perrin, le spune un basm copiilor ei, Aline şi Francis şi Irènei, tovarăşa lor de joacă.

Soţii Perrin şi Curie se văd în fiecare zi. Locuiesc alături, doar un singur grilaj de care se agaţă trandafirii desparte grădinile lor. Atunci cînd Irène are ceva urgent de spus prietenilor, îi cheamă „la grilaj“. Printre barele ruginite, complicii îşi schimbă tablete de ciocolată, jucăriile şi secretele — aşteptînd să crească mari şi să vorbească despre fizică.

În faţa soţilor Curie se deschide o nouă epocă. Franţa a aflat în sfîrşit de existenţa lor şi se gîndeşte să le susţină eforturile.

Cea dintîi etapă foarte necesară este numirea lui Pierre la Academia de Ştiinţe. Savantul se supune pentru a doua oară, calvarului audienţelor. Partizanii lui, temîndu-se că nu se va comporta ca un „candidat foarte înţelept“, îi dau sfaturi îngrijoraţi.

E. Mascart către Pierre Curie, 22 mai 1905 :

Dragul meu Curie,

...Eşti, desigur, plasat pe primul loc fără vreun concurent serios şi numirea dumitale este neîndoielnică.

Totuşi este necesar să-ţi faci curaj cu orice preţ pentru a avea un tur de întrevederi cu membrii Academiei şi să laşi o carte de vizită cu colţul îndoit cînd nu găseşti pe nimeni acasă. Începe întrevederile săptămîna viitoare şi în cincisprezece zile corvoada va fi gata.

E. Mascart către Pierre Curie, 22 mai 1905 :

Dragul meu Curie aranjează cum doreşti dar e bine ca pînă la 20 iunie să faci sacrificiul încheierii audienţelor la membrii Academiei, chiar dacă pentru asta va trebui să închiriezi o maşină, zilnic.

Argumentele ce mi le aduci sînt excelente în principiu dar practica cere oarecare concesii. Trebuie de asemeni să te gîndeşti că titlul de membru al Institutului îţi va da posibilitatea apoi de a veni şi d-ta în sprijinul altora !

La 3 iulie 1905, Pierre intră în Institut la limită ! Douăzeci şi doi de academicieni au votat pentru concurentul său, Gernez.

Pierre Curie către Georges Gouy, 24 iulie 1905 :

...Iată-mă-s la Academie, fără să fi dorit aceasta, şi fără ca Academia să mă fi dorit. Am făcut un singur tur de vizite lăsînd cartea de vizită acolo unde n-am găsit pe nimeni şi toată lumea mi-a declarat că s-a convenit să am cincizeci de voturi. Şi tocmai de asta era cît pe ce să nu fiu ales !

...Ce să faci ? În acest edificiu nimic nu se face uşor fără intrigi. În afară de o mică campanie, bine pusă la cale, a fost împotriva mea lipsa de simpatie a clericilor şi a acelora care au apreciat că n-am făcut destule vizite. S. mi-a pus întrebări referitoare la academicienii ce vor vota pentru mine şi i-am răspuns : „Nu ştiu nimic, nu i-am întrebat". — Care va să zică n-ai binevoit să le ceri părerea !" Şi-atunci s-a răspîndit vorba că sînt un orgolios.

Pierre Curie către Georges Gouy, 6 octombrie 1905 :

Am fost luni la Institut, dar mă întreb cu adevărat ce-am să fac acolo. N-am legături cu niciunul dintre membri, interesul şedinţelor e nul. Îmi dau seama că locul meu nu este printre ei.

Pierre Curie către Georges Gouy, octombrie 1905 :

Încă n-am descoperit la ce slujeşte Academia.

Admirator moderat al acestei ilustre Companii, Pierre se interesează în schimb cu însufleţire despre deciziile luate în favoarea sa de către Universitate. De acestea de-

pinde munca sa. Rectorul Liard a obţinut pentru el, în 1904, crearea unei catedre de fizică. Acesta este, în sfîrşit, locul atît de dorit de profesor titular. Înainte de a primi avansarea, Pierre întreabă unde va fi laboratorul de care va avea nevoie.

Un laborator ? Ce laborator ? N-a fost vorba de nici un laborator.

Într-o clipită laureaţii Premiului Nobel, părinţii radiului înţeleg că dacă Pierre părăseşte situaţia de la P.C.N. să predea la Sorbona, el nu va mai putea lucra nimic. Nu i s-a oferit nici un local şi cele două încăperi de care dispunea la P.C.N. vor fi, cum era şi normal, atribuite succesorului. Nu-i rămîne decît perspectiva să-şi facă experienţele în stradă.

Cu scrisul lui frumos, Pierre scrie şefilor săi o scrisoare politicoasă, dar fermă. Deoarece postul oferit nu prevede o sală de lucru, nici credite pentru cercetări, renunţă la acesta. Va preda mai departe la P.C.N. — cu mai multe ore de cursuri, — păstrîndu-şi micul local în care de bine de rău el şi Marie îşi vor efectua lucrările.

Noi discuţii. Printr-un gest galant, Universitatea solicită în sfîrşit, din partea Camerei, crearea unui laborator şi o sută cincizeci de mii de franci. Proiectul e adoptat... sau aproape. La Sorbona nu e loc pentru Pierre, dar un local cu două încăperi va fi construit în strada Cuvier. Va fi alocată d-lui Curie suma de douăsprezece mii de franci pe an şi va primi în afară de asta treizeci de mii de franci pentru cheltuieli de instalare.

Naivul Pierre îşi închipuie că aceste „cheltuieli de instalare" îi vor permite să-şi cumpere aparate, să-şi completeze materialul. Da, se va putea, — dar numai după ce se vor fi scăzut cheltuielile cu noua clădire. În spiritul organelor publice, construcţia şi „cheltuielile de instalare" sînt aceleaşi lucru.

Astfel se reduc pe parcurs proiectele oficiale.

Pierre Curie către Georges Gouy, 31 ianuarie 1905 :

Am păstrat la P.C.N. două camere în care lucrăm : apoi ni se vor construi încă două. Vor costa douăzeci de mii de franci, ce vor fi luaţi din creditul meu destinat pentru achiziţionări de instrumente.

Pierre Curie către Georges Gouy, 7 noiembrie 1905 :

Mîine îmi voi începe cursul, dar condițiile pentru pregătirea experiențelor sînt foarte precare : amfiteatrul se află la Sorbona iar laboratorul meu în strada Cuvier. Mai mult : în amfiteatru se țin și alte cursuri și nu-mi rămîne decît o dimineață în care să-mi țin cursul în sală.

Eu mă simt așa și-așa. Obosesc foarte repede și nu mai am decît o slabă putere de muncă. Soția mea, dimpotrivă, duce o viață foarte activă printre copii, la Școala din Sèvres și la laborator. Nu vrea să piardă un minut și se ocupă cu mai multă rîvnă decît mine de bunul mers al laboratorului în care își petrece cea mai mare parte din zi.

Încet, statul meschin, îi face lui Pierre un loc în rîndul funcționarilor săi ; Pierre smulge metru pătrat după metru pătrat pentru laborator ; se construiesc într-un loc incomod două săli care se observă dinainte că sînt insuficiente.

O femeie bogată, emoționată de această situație, le oferă soților Curie sprijinul ei, hotărînd să le construiască un institut în împrejurimile orașului. Cuprins de speranță, Pierre Curie își mărturisește proiectele și dorințele sale.

Pierre Curie către d-na X..., 6 februarie 1906 :

Doamnă,

Iată, alăturate scrisorii indicațiile ce mi le-ați solicitat privitoare la laboratorul visat. Aceste indicații nu sînt perfecte, ele pot fi modificate, ținînd seama de situație, de spațiu și de resursele de care vom putea dispune.

Noi am ținut mult ca acest laborator să fie construit la țară, deoarece e important să fim cu copiii, acolo unde lucrăm. Copiii și laboratorul necesită prezența noastră constantă. Mai ales pentru soția mea e foarte greu să răzbească, atunci cînd casa și laboratorul sînt departe unul de altul. Momentan această dublă corvoadă este peste puterile ei.

Viața liniștită, departe de Paris, ar fi de folos cercetărilor științifice și laboratoarele ar avea de cîștigat dacă ar fi mutate la țară. Acum, viața în inima orașului e o nenorocire pentru copii și soția mea regretă că trebuie să-i crească în asemenea atmosferă.

Sîntem foarte impresionați de atenția pe care ne-o acordați.

Primiți vă rog Doamnă, odată cu mulțumirile mele, respectoasele noastre salutări.

Acest plan generos nu se realizează. Vor trece încă opt ani pînă cînd Marie va instala radioactivitatea într-un local demn de ea, local pe care Pierre nu va mai apuca să-l vadă. Pentru totdeauna va dăinui în sufletul ei ideea sfîșietoare că, pînă în ultima clipă tovarășul ei drag a așteptat zadarnic acest laborator, singura ambiție din viața lui.

Iată ce va scrie ea, vorbind despre cele două încăperi din strada Cuvier acordate *în ultimul moment* lui Pierre :

Nu-ți poți împiedica o oarecare amărăciune la gîndul că această concesie a fost cea de pe urmă și că, în definitiv, unul din cei mai de seamă savanți francezi n-a avut niciodată la dispoziția sa un laborator corespunzător, cu toate că geniul lui fusese cunoscut încă de la vîrsta de douăzeci de ani. Fără îndoială, dacă ar fi trăit mai mult, ar fi beneficiat mai devreme sau mai tîrziu de condiții de lucru satisfăcătoare — dar la patruzeci și șapte de ani el nu le avea încă. Își poate închipui cineva părerea de rău a unui lucrător entuziast și dezinteresat, dorind să înfăptuiască o operă măreață dar întîrziat în realizarea visului său de lipsa perpetuă de mijloace ? Iar noi putem să ne imaginăm fără a avea un sentiment de profundă durere, risipa mai mult decît ireparabilă a celui mai mare bun al națiunii : geniul, puterile și curajul celor mai buni dintre copiii săi ?

...Este adevărat că descoperirea radiului a fost făcută în condiții precare ; șopronul care a adăpostit-o apare înconjurat de farmecul legendei. Dar acest element de basm n-a fost un avantaj : el ne-a uzat puterile și ne-a întîrziat realizările. Cu mijloace mai bune am fi putut reduce numai la doi ani primii cinci ani ai muncii noastre, micșorîndu-ne eforturile.

Din toate deciziile ministrului una singură aduce bucurie soților Curie. Pierre va avea de aici înainte trei colabo-

ratori : un şef de lucrări, un asistent şi un laborant. Şeful de lucrări va fi Marie.

Prezenţa tinerei femei pînă acum nu era decît tolerată în laborator. Fără nici un titlu şi fără să primească vreo remuneraţie Marie a dus la bun sfîrşit cercetările asupra radiului. În noiembrie 1904, o situaţie stabilă şi remunerată — remunerată cu două mii patru sute de franci pe an, — îi înlesneşte pentru prima dată intrarea oficială în laboratorul soţului ei.

Universitatea din Franţa.

D-na Curie, doctor în ştiinţe, este numită începînd cu data de 1 noiembrie 1904 şef de lucrări de fizică (catedra d-lui Curie) la Facultatea de Ştiinţe a Universităţii din Paris.

D-na Curie va primi în această calitate o indemnizaţie anuală de două mii patru sute de franci începînd cu data de 1 noiembrie 1904.

Adio şopron ! Pierre şi Marie îşi transportă în strada Cuvier aparatele ce au supravieţuit în vechea baracă. Ei iubesc totuşi vechiul laborator care este mărturia atîtor zile de efort şi de fericire, încît vor veni deseori la braţ să revadă pereţii umezi şi scîndurile putrede.

Se adaptează la noua lor viaţă. Pierre îşi pregăteşte cursurile. Marie ca şi pînă acum ţine cursurile la Sèvres. Soţii se reîntîlnesc în laboratorul neîncăpător din strada Cuvier, în care André Debierne, Albert Laborde, un american, profesorul Duane, şi mai mulţi asistenţi sau elevi, urmăresc cercetările. Rămîn aplecaţi asupra experienţelor delicate ce au loc în acest moment.

Lucrăm, d-na Curie şi cu mine, să dozăm radiul cu precizie prin emanaţia pe care o degajă, scrie Pierre la 14 aprilie 1906. *Metoda folosită n-a dus la nimic precis deşi sînt atîtea luni de cînd lucrăm şi de-abia acum încep să se ivească rezultatele clare.*

Lucrăm, d-na Curie şi cu mine...

Aceste cuvinte scrise de Pierre cu cinci zile înaintea morţii, exprimă esenţialul şi cea mai frumoasă unire ce nu se va destrăma niciodată. Fiecare progres al lucrării,

fiecare decepție și fiecare victorie leagă și mai mult acest bărbat de această femeie.

Am arătat îndeajuns oare, farmecul, încrederea, buna înțelegere familială a colaborării lor geniale ? Idei mari și mici, întrebări, observații, sfaturi, pleacă la orice oră din zi dinspre Pierre spre Marie și dinspre Marie spre Pierre. Tot așa bucuriile sau prieteneștile mustrări... Între acești doi egali, ce se admiră cu pasiune și care nu se invidiază, domnește o colegialitate fără seamăn, care este poate expresia celei mai delicate și mai profunde iubiri.

În laboratorul din strada Cuvier, îmi scria recent asistentul lor, Albert Laborde, *lucram cu o instalație cu aparate de mercur. Pierre Curie era și el. D-na Curie intră în sală, se interesează de detaliile unui mecanism, dar nu înțelege nimic deocamdată. Detaliul este foarte simplu. Deși explicația se dă, ea insistă din nou asupra aceluiași detaliu. Atunci Pierre Curie exclamă și vesel și tandru și supărat : „Ei, ce naiba, Marie !“... cuvinte ce mi-au rămas în urechi și a căror nuanță aș dori să o sesizați.*

Cîteva zile mai tîrziu, colegii nedumeriți din cauza unei formule de matematică, îi cer ajutor Maestrului. Acesta îi sfătuiește să o aștepte pe d-na Curie, ale cărei cunoștințe în calcul integral, spune el, îi vor scoate din încurcătură. Și, într-adevăr, D-na Curie găsește în cîteva minute rezolvarea.

Curînd Pierre și Marie rămîn singuri, o caldă și jovială eliberare le înseninează chipurile și felul lor de a fi. Aceste personalități atît de puternice, aceste caractere diferite, — a lui mai senin, mai visător, al ei mai înfocat, mai uman, — nu se contrazic. În unsprezece ani, rareori a fost nevoie să recurgă la „concesii reciproce“ fără de care se spune că nici o căsnicie nu poate dura. În mod obișnuit ei gîndesc la fel și chiar pînă și în împrejurările de minimă importanță ale existenței vor lucra în total acord.

Dacă o prietenă, — d-na Perrin — vine să-i ceară lui Pierre permisiunea s-o ducă la plimbare pe Irène, el răspunde cu un zîmbet timid, aproape supus : „— Eu nu știu... Marie nu s-a întors încă și nu vă pot spune nimic pînă nu se întoarce Marie“. Dacă la o întrunire de savanți Marie, puțin vorbăreață de obicei, se avîntă în discuții pe o temă de știință, o vezi deodată că roșește, că se întrerupe derutată și se întoarce către soțul ei, căruia îi dă imediat cu-

vîntul, convinsă fiind că opinia lui Pierre este de o mie de ori mai importantă decît a ei.

Era mai mult decît aş fi putut visa în momentul căsătoriei noastre, va scrie ea mai tîrziu. *Admiraţia mea creştea constant faţă de calităţile lui excepţionale, de un nivel atît de elevat, atît de rar întîlnit ; mi se părea uneori că-i o fiinţă unică, prin detaşarea lui faţă de orice vanitate şi acea micime pe care o descoperi şi la tine şi la alţii şi peste care treci indulgent cu vederea nu fără a aspira la un ideal cît mai măreţ.*

Un timp minunat aureolează în 1906 sărbătorile Paştelui. Pierre şi Marie petrec cîteva zile la aer curat, în casa liniştită din Saint-Rémy-les-Chevreuse. Îşi reiau obiceiurile cîmpeneşti. În fiecare zi se duc împreună cu fetiţele că caute lapte la ferma vecină şi Pierre rîde văzînd pe Eve, care împlineşte un an şi patru luni, cum se împleticeşte cu stîngăcie pe poteca făcută de roţile căruţelor şi sbicită de vînt.

Duminică, în dangătul clopotelor ce se aud din depărtare, soţii fac o excursie pe bicicletă în pădurile de la Port-Royal. Aduc ramuri înflorite de mahonia [1] şi bucheţele de gălbenele. Prea obosit ca să mai facă o cursă, a doua zi, Pierre se tolăneşte în iarba unei cîmpii. Un soare blînd, divin, împrăştie încet, încet, ceaţa dimineţii ce acoperă valea. Eve gîngureşte, aşezată pe o pătură în vreme ce Irène, învîrtind o plasă cu laţuri verzi, vînează fluturi şi anunţă puţinele capturi prin strigăte de bucurie. Îi este cald, şi-a scos pulovărul iar Pierre şi Marie, întinşi unul lîngă altul, admiră gingăşia fetiţei îmbrăcată hazliu într-o cămăşuţă de fetiţă şi în chiloţi băieţeşti.

În această dimineaţă frumoasă, copleşit de farmecul şi liniştea de primăvară, Pierre şi-a privit cu atenţie fetiţele, zburdînd prin iarbă, apoi pe Marie, nemişcată lîngă el. I-a mîngîiat obrazul, părul blond şi a îngînat : „Viaţa mea a fost frumoasă lîngă tine, Marie !"

După amiază, ducînd-o pe Eve pe umeri cu rîndul, soţii colindă pădurea. Caută lacul acoperit de nuferi pe

[1] arbust cu flori galbene, originar din Asia.

care l-au admirat în plimbările lor la începutul căsătoriei. Lacul e aproape secat şi nu mai sînt nuferi. În jurul prundişului uscat, îşi lasă mireasma o tufă de drobiţă, în floare, de un galben strălucitor. Foarte aproape de cotul unui drumeag soţii culeg violete şi brebenei tremurători.

După ce au gustat ceva în fugă, Pierre ia trenul de întoarcere. Îi lasă pe ai săi la Saint Remy şi duce cu el, drept tovarăş de drum, buchetul de gălbenele pe care-l va pune într-un pahar pe biroul său din bulevardul Kellermann.

Încă o zi cu soare petrecută la ţară, apoi miercuri, seara, Marie le aduce pe Irène şi pe Eve la Paris, le lasă în grija guvernantei şi se grăbeşte spre Pierre, la laborator. Intrînd îl vede ca totdeauna, lîngă fereastra din prima sală, cercetînd un aparat. O aştepta. Îşi pune pălăria şi pardesiul, îşi ia soţia de braţ şi pleacă spre restaurantul Foyot unde are loc tradiţionalul dineu al Societăţii de Fizică. Cu confraţii pe care îi admiră, cu Henri Poincaré, vecinul său de masă, discută probleme ce-l preocupă în prezent : dozajul emanaţiei de radiu ; experienţele de spiritism la care a participat de curînd, educaţia fetiţelor, despre care are teorii originale şi pe care ar dori să le îndrepte cu fermitate spre studiul ştiinţelor naturale.

Vremea s-a schimbat brusc. Nici nu poţi crede că în ajun părea că s-apropie vara. E frig, suflă un vînt ascuţit şi ploaia bate în geamuri.

Pavajul e ud, lunecos, plin de mîzgă.

CAPITOLUL XVIII

19 aprilie 1906

Această joi se anunță posomorîtă. Plouă mereu, cerul e întunecat și soții Curie simt că umezeala ploii de aprilie îi răzbește oricît ar fi de concentrați asupra lucrului. Pierre trebuie să ia parte la dejunul Asociației Profesorilor de la Facultatea de Științe, să corecteze niște lucrări la editorul său Gautier-Villars, apoi să treacă și pe la Institut. Marie are de făcut mai multe drumuri.

În aglomerația dimineții soții abia dacă reușesc să se vadă. Pierre o strigă pe Marie de la parter, o întreabă dacă se va duce la laborator. Marie de la primul etaj, grăbită să le îmbrace pe Irène și pe Eve îi spune că nu va avea timp, — dar cuvintele ei se pierd în zgomotul de-afară. Ușa de la intrare se izbește. Grăbit spre ieșire Pierre a plecat deja.

În timp ce Marie dejunează cu fetițele și cu doctorul Curie, la sediul Societăților Științifice din strada Danton, Pierre stă de vorbă prietenește cu colegii. Îi plac aceste reuniuni liniștite la care se vorbește despre Sorbona, despre cercetări, despre laborator. Conversația se orientează în genere spre accidentele ce ar putea să se producă în laboratoare și Pierre își oferă numaidecît concursul prin proiectul de regulament care va limita pericolele ce-i pîndesc pe cercetători.

Pe la ora două și jumătate, surîzînd, se ridică, își ia rămas bun de la colegi, strînge mîna lui Jean Perrin, pe care trebuie să-l reîntîlnească în aceeași seară. Pe prag,

privește automat spre cer, și se crispează cînd vede cerul închis. Deschizînd umbrela sa mare, o ia prin ploaie, coborînd spre Sena.

La Gauthier Villars, găsește poarta încuiată. Atelierele sînt în grevă. Se întoarce, ajunge în strada Dauphine, gălăgioasă, din cauza strigătelor birjarilor, a scîrțîitului tramvaielor ce trec pe cheiul alăturat. Ce înghesuială pe această stradă abruptă din vechiul Paris ! Abia reușesc să-și facă loc atelajele ce se întretaie și pentru mulți trecători trotuarul e prea îngust la începutul acestei după amieze. Pierre, din instinct, caută o bandă mai liberă. Merge cînd pe marginea trotuarului, cînd chiar pe mijlocul străzii, cu pasul inegal al acelora ce-și urmează firul meditației. La ce se gîndește, cu privirea concentrată, cu chipul sobru ? La vreo experiență în curs ? La munca prietenului său Urbain, a cărui notă adresată Academiei o are în buzunar ? La Marie ?

De cîteva clipe merge pe asfalt, în spatele unei trăsuri închise ce se îndreaptă spre Pont-Neuf. La răscrucea străzii cu cheiul, zgomotul devine și mai asurzitor. Un tramvai care trece spre Piața Concordiei merge de-a lungul fluviului. Deviind din drumul său, un camion, tras de doi cai trece podul și o ia la goană spre strada Dauphine.

Pierre vrea să traverseze strada ca să ajungă pe celălalt trotuar. Cu grabă nechibzuită, cu gestul celor distrați, părăsește adăpostul oferit de trăsură, care închisă ca o cutie, îi oprea vederea în față și face cîțiva pași la stînga. Dar se izbește de o namilă ce aburea de sudoare, unul din caii înhămați la camionul care apare în secunda aceea în fața trăsurii venind în sens invers. Spațiul ce separa cele două vehicule s-a micșorat simțitor. Surprins, Pierre, printr-o mișcare stîngace, încearcă să se agațe de hamul animalului, care se ridică în două picioare. Tălpile savantului alunecă pe pavajul umed. Se aude un strigăt, împletit cu alte douăzeci de strigăte de groază. Pierre a căzut sub copitele cailor. Trecătorii urlă: „Oprește!" „Oprește!" Vizitiul trage de hățuri. În zadar : căruța trece mai departe.

Pierre stă culcat la pămînt, încă viu. N-a strigat. N-a scos aproape nici un cuvînt. Trupul lui rămîne fără să fie lovit între picioarele cailor, apoi între cele două roți din față ale camionului. O minune l-ar putea încă salva. Dar încărcătura imensă de aproape șase tone se prelungește încă mulți metri. Roata ultimă, din stînga, dă de un

mic obstacol și sare într-o parte. O frunte, un cap de om. Cutia craniană se sfărîmă. O materie roșie și vîscoasă se împrăștie peste tot, în noroi : creierul lui Pierre Curie.

Sergenții orașului ridică trupul cald din care viața a dispărut, ca un fulger. Opresc, pe rînd, mai multe trăsuri, dar nici un birjar nu vrea să primească în trăsura lui un cadavru plin de sînge și de noroi. Minutele trec, curioșii se adună. O mulțime din ce în ce mai mare înconjoară camionul, oprit de strigăte de furie, se aruncă spre vizitiul Louis Manin, autorul involuntar al acestei drame. În sfîrșit, doi bărbați aduc o brancardă. Mortul e întins pe brancardă, și după o scurtă oprire la o farmacie, e dus la Comisariatul din apropiere, unde i se controlează buzunarele și toate actele. Cînd se răspîndește zvonul că victima este Pierre Curie, un profesor, un celebru savant, crește vacarmul și poliția trebuie să intervină să-l apere pe Manin, asupra căruia s-au ridicat pumni amenințători.

Un medic, dr. Drouet, șterge cu un burete fața asudată, examinează rana adîncă de la cap și numără șaisprezece așchii osoase care cu douăzeci de minute înainte alcătuiau un craniu. Este anunțată prin telefon Facultatea de Științe. La scurt timp, în întunecatul post de poliție din strada Grands-Augustins, un comisar și un secretar foarte emoționați vor privi silueta înclinată a ajutorului-preparator al fizicianului, dl. Clerc, care plînge în hohote și a căruțașului Manin care cu obrazul congestionat, plînge și el.

Între ei, Pierre întins, cu fruntea bandajată, cu obrazul descoperit, intact, — nepăsător la cele întîmplate.

Camionul lung, de cinci metri, încărcat pînă la refuz cu baloturi și efecte militare, staționează în fața ușii. Ploaia șterge încetul cu încetul urmele de sînge rămase pe muchia unei roți. Caii puternici și tineri, neliniștiți de absența stăpînului lor, se agită și frămîntă noroiul sub copitele lor.

Nenorocirea se năpustește în casa soților Curie. Automobile și trăsuri aleargă de-a lungul zidurilor și se opresc în bulevardul Kellermann. Un trimis al Președenției Republicii sună la poartă și apoi, aflînd că „d-na Curie nu

s-a întors acasă", pleacă fără să lase mesajul. Altcineva sună : decanul Facultății, Paul Appell, și profesorul Jean Perrin intră în pavilion.

Doctorul Curie, care e acasă în tovărășia unui servitor, se miră de aceste importante vizite. Se duce să întîmpine pe cei doi bărbați și observă chipurile lor tulburate. Paul Appell care-și luase răspunderea să o înștiințeze mai întîi pe Marie se simte încurcat în fața socrului ei. Dar tragicul echivoc nu poate dura mult. Bătrînul mai privește o dată chipurile. Fără să pună o întrebare, zice :

— Fiul meu e mort.

La relatarea accidentului fața lui uscată și zbîrcită se va brăzda și mai mult din cauza tristeții ce stoarce lacrimi din ochii bătrînului. Aceste lacrimi exprimă atît durerea cît și revolta. Cu o duioșie și o disperare vehementă, doctorul Curie își acuză fiul că n-a fost cu ochii în patru, și că asta l-a costat viața, repetînd cu îndîrjire acest reproș deznădăjduit.

— La ce mai visa, oare ?

Ora șase. Se aude o cheie în broască. Marie veselă, degajată, apare în pragul salonului. Observă vag în atitudinea prietenilor săi gestul dureros al compasiunii. Paul Appell e silit din nou să relateze faptele. Marie rămîne înmărmurită, atît de înmărmurită încît n-a înțeles nimic. Nu se prăbușește în brațele afectuoase întinse spre ea, nu geme, nu plînge. Poți spune că e la fel de lipsită de viață ca și un manechin. După o lungă tăcere istovitoare, buzele ei se mișcă, în sfîrșit, și întreabă cu voce scăzută, sperînd nebunește la o dezmințire :

— Pierre a murit ?... A murit ? Chiar a murit ?

Este banal dacă afirmăm că o nenorocire oarecare poate transforma pentru totdeauna o ființă. Totuși influența decisivă a acestor minute asupra caracterului mamei mele, asupra destinului ei și al copiilor nu pot fi trecute sub tăcere. Marie Curie nu s-a transformat pur și simplu dintr-o femeie tînără, într-o văduvă neconsolată. Transformarea nu este de suprafață ci mult mai gravă. Tumultul sufletesc care o sfîșie, chinul de neînchipuit al gîndurilor sale sînt prea mari pentru a fi exprimate în jelanii ori mărturisiri. De cînd aceste trei cuvinte : „Pierre a murit ?" îi stăpînesc conștiința, povara singurătății și taina s-a așternut pentru totdeauna peste destinul ei. În același timp, văduvă, Marie Curie a devenit o ființă de plîns, o incurabilă solitară.

Martorii dramei își dau seama de zidul nevăzut, care a apărut între ea și ei. Cuvintele lor de regret și de încurajare se risipesc în vînt, trec pe lîngă Marie, care cu ochii stinși, cu obrajii pămîntii, fiindcă e foarte palidă, s-ar părea că nu le mai aude și răspunde cu greutate la întrebările lor precipitate. Prin cîteva cuvinte laconice refuză autopsia ce trebuie să completeze ancheta judiciară și cere ca trupul lui Pierre să fie adus în bulevardul Kellermann. O roagă pe prietena sa, D-na Perrin, s-o găzduiască în aceste zile pe Irène, și trimite la Varșovia o scurtă telegramă : „Pierre mort în urma unui accident". Apoi iese în grădina umedă și se așază pe o bancă, cu coatele pe genunchi, cu capul între mîini, cu privirea în neant. Inertă, surdă, mută, cu sufletul pustiu, își așteaptă tovarășul.

I se aduc mai întîi niște obiecte găsite prin buzunarele hainelor lui Pierre : un stilou, niște chei, un portofel, un ceasornic al cărui mecanism n-a încetat să bată, și a cărui sticlă a rămas intactă. În sfîrșit, pe la opt seara se oprește în fața casei o trăsură a ambulanței. Marie aleargă și prin semi-întuneric observă chipul nemișcat, blînd.

Încet, cu greutate, targa trece prin poarta îngustă. André Debierne care a fost la comisariat ca să-și caute șeful și prietenul duce trista povară. Mortul e așezat în una din camerele de la parter, unde rămîne numai Marie cu soțul ei.

Îi sărută obrazul, trupul delicat, aproape cald, mîna care se lasă în mîna ei. E dusă cu greutate într-o cameră alăturată ca să nu asiste la toaleta funebră. Ea se supune inconștientă, apoi e obsedată de gîndul că-i sînt răpite aceste momente în care nu trebuie să lase pe nimeni să se ocupe de rămășițele însîngerate, revine în cameră și rămîne lîngă cadavru.

A doua zi, sosirea lui Jacques Curie dezlănțuie glasul sugrumat al Mariei și dă drumul șuvoaielor de lacrimi. Singură cu cei doi frați, unul în viață, altul plecat pe lumea cealaltă uită de sine și izbucnește în hohote. Apoi, stăpînindu-se, iar umblă prin camere și întreabă dacă Eve a fost spălată și pieptănată, ca de obicei. Trece în grădină, o strigă pe Irène care joacă cuburi cu fetița lui Perrin, și-i vorbește printre zăbrele. Spune că pe „Pe" îl doare capul și are nevoie de liniște. Fetița își reia jocul, fără să-i pese.

După mai multe săptămîni, Marie incapabilă de a-și purta durerea în fața oamenilor, cufundată într-o tăcere și o pustietate ce o fac cîteodată să urle de groază, va-

deschide un caiet cu coperți gri și va așterne pe hîrtie, cu scris tremurător, gîndurile care o sufocă. În aceste pagini stropite cu lacrimi, și din care nu se pot tipări decît fragmente, ea se adresează lui Pierre, îl cheamă, îl întreabă. Încearcă să stabilească fiecare amănunt al dramei ce i-a despărțit, sfîrșind prin a se tortura astfel mereu. Acest scurt jurnal intim, — primul și unicul ce-l deține Marie — reflectă momentele cele mai tragice din viața acestei femei.

Pierre, Pierre al meu, tu ești aici, liniștit ca un biet rănit ce se odihnește dormind, cu capul bandajat. Obrazul tău e blînd și luminos, tu ești încă aici, cufundat într-un vis din care nu te poți trezi. Buzele tale pe care odinioară le numeam lacome, acum sînt uscate și vinete. Barba ta încărunțește. De-abia ți se vede părul, fiindcă rana începe deasupra frunții, în dreapta, și se vede locul de unde a fost smuls osul. Ah, cît ai suferit, cît ai sîngerat, hainele tale sînt pline de sînge. Ce lovitură cumplită a suferit sărmanul tău cap, pe care atît de des îl mîngîiam ținîndu-l în mîinile mele. Ți-am sărutat pleoapele pe care le închideai ca să te îmbrățișez în voie, oferindu-mi capul cu o mișcare prietenoasă...

...Te-am așezat în sicriu sîmbătă dimineața și ți-am ținut capul în palme, la despărțire. Ți-am dat ultimul sărut pe obrazul rece. Apoi cîteva flori din grădină, în sicriu, și micul meu portret căruia îi ziceai „studenta cea mică și inteligentă" și care ți-era drag ție. Este portretul care trebuia să te însoțească în mormînt, portretul aceleia care avusese fericirea să-ți placă atît de mult, pentru care n-ai ezitat să-ți imparți viața cu ea, cu toate că nu o văzuseși decît de cîteva ori. Mi-ai spus de multe ori că acesta a fost singurul moment din viața ta cînd ai luat o decizie, fără nici o ezitare cu convingerea absolută că faci bine. Pierre al meu, cred că nu te-ai înșelat. Eram făcuți să trăim împreună și unirea noastră trebuia să se împlinească.

Sicriul a fost închis și nu te mai pot vedea. Nu concep să fie acoperit cu această fioroasă pînză neagră. Îl acopăr cu flori și rămîn lîngă el...

Sosește asistența îndoliată, mîhnită.

Te caută oamenii, privesc, nu pot vorbi cu ei. Te însoțim la Sceaux și te vedem coborînd în groapa adîncă și neagră. Apoi groaznicul șir al mulțimii. Vor să ne scoată de-aici. Eu și Jacques rezistăm, vrem să vedem totul pînă

la sfîrşit, groapa se acoperă, se pun jerbe de flori, totul s-a sfîrşit. Pierre îşi doarme ultimul somn, sub pămînt, aici se termină totul, totul, totul...!

Marie şi-a pierdut soţul iar omenirea a pierdut un mare savant. Această crudă plecare, prin ploaie şi noroi a frapat mulţimea.

Pe mai multe coloane, ziare din toate ţările, descriu în rînduri patetice accidentul din strada Dauphine. Mesaje de simpatie se adună în bulevardul Kellermann, unde semnăturile regilor, miniştrilor, poeţilor, savanţilor se amestecă cu numele necunoscuţilor.

Se află în aceste maldăre de scrisori, articole, telegrame, strigăte de mare emoţie.

Lord Kelvin :

Grievously distressed by terrible news of Curie death. When will be funeral we arrive hotel Mirabeau to-morow morning. [1].

Marcelin Berthelot :

„Am fost loviţi ca de un fulger de groaznica veste. Atîtea contribuţii aduse Ştiinţei şi Umanităţii, atîtea alte contribuţii pe care noi le aşteptam de la acest genial inventator ! Totul s-a spulberat într-o clipă, a trecut în lumea amintirii !

G. Lippmann :

Parcă aş fi pierdut un frate : nu ştiam prin ce legături atît de strînse eram ataşat de soţul d-voastră : acum ştiu totul.

Mă doare şi pentru dumneavoastră, doamnă.

G. Cheneveau, asistentul lui Pierre Curie :

Unii dintre noi îi păstrăm un adevărat cult. Pentru mine, el era omul pe care, alături de ai mei, îl iubeam cel mai mult, aşa a ştiut cu mare şi delicată afecţiune să-şi

[1] Sînt profund îndurerat de groaznica veste a morţii lui Pierre Curie. Voi fi prezent la funeralii. Sosesc mîine dimineaţă la hotelul Mirabeau.

apropie modestul său colaborator. Bunătatea lui imensă se răsfrîngea și asupra celor mai umile slugi care îl adorau. Eu n-am mai văzut lacrimi mai sincere și mai sfîșietoare decît acelea care au fost vărsate de băieții din laborator cînd au aflat de subita lui dispariție.

În această situație, ca în toate celelalte, aceea ce se va numi de aici înainte „ilustra văduvă" se va feri de asaltul gloriei. Pentru a evita o ceremonie oficială, Marie face înmormîntarea mai devreme decît ziua fixată, sîmbătă 21 aprilie. Refuză cortegiile, delegațiile, discursurile și cere ca Pierre să fie înmormîntat cît mai simplu în mormîntul în care se odihnește mama lui, la Sceaux. Aristide Briand, pe atunci ministru al Instrucțiunii Publice, trece peste protocol : printr-un gest generos el se alătură rudelor și celor apropiați soților Curie și însoțește în liniște corpul lui Pierre pînă la îndepărtatul și micul cimitir din marginea orașului.

Ziariștii răspîndiți printre morminte urmăresc silueta Mariei în voaluri de doliu.

D-na Curie a urmat la brațul socrului sicriul soțului ei, pînă la groapa săpată la temelia unui zid de mănăstire, la umbra castanilor. Aici a rămas un timp nemișcată, păstrînd aceeași privire dură și fixă, dar sosind o jerbă de flori, la mormînt, a tresărit și a început să rupă florile una cîte una și să le răspîndească peste sicriu.

Făcea asta încet, îngîndurată de parcă a uitat de asistența din juru-i, care profund impresionată n-a scos o șoaptă măcar.

Maestrul de ceremonie a găsit de datoria lui să o prevină pe Marie că trebuie să primească condoleanțele personalităților prezente. Atunci, lăsînd să-i scape din mînă buchetul pe care-l ținea, a părăsit mormîntul fără să scoată o vorbă și s-a dus lîngă socrul ei.

(Journal, *22 aprilie 1906).*

În zilele ce urmară, elogiile pentru savantul dispărut au fost exprimate la Sorbona și la societățile științifice franceze și străine, care îl aveau pe Pierre Curie printre membrii lor. La Academia de Științe, Henri Poincaré a evocat astfel figura prietenului său :

Toți cei care l-au cunoscut pe Pierre Curie îi știau iscusința și siguranța gesturilor sale, farmecul delicat care se

detașa din blînda lui modestie, din firea sa copilărească, din finețea sufletului său.

Cine ar fi putut crede că atîta blîndețe ascunde un spirit intransigent ? El nu se juca cu principiile generoase cu care se hrănise, cu idealul moral deosebit pe care a învățat să-l iubească, acel ideal al sincerității absolute, prea înalte poate, pentru lumea în care trăim. El nu cunoștea miile de mici satisfacții în care slăbiciunea noastră se complace. El nu separa, de altfel, cultul acestui ideal, de acel pe care îl dăruise științei și ne-a demonstrat printr-un exemplu strălucit, înalta ținută față de datorie, față de simpla și curata iubire, față de adevăr. Nu e important în ce zeu crezi, credința, nu zeul face minunile.

Jurnalul Mariei.

„...A doua zi, după înmormîntare i-am spus totul Irènei care era la Perrin... N-a înțeles la început, m-a lăsat să plec fără o vorbă, dar mai apoi a început să plîngă, mi s-a spus, și a cerut să mă vadă. A plîns mult acasă dar s-a reîntors printre micii ei prieteni ca să uite. N-a cerut nici un detaliu și-i era teamă la început să vorbească despre tatăl ei. A deschis ochii mari cînd a văzut că mi se aduc haine de doliu... Acum are aerul că nici nu se mai gîndește la asta.

Au sosit Josef și Bronia. Ei sînt tare buni. Irène se joacă cu unchiul ei — Eve care în timpul acestor evenimente tropotea prin casă cu o veselie inconștientă, se joacă, rîde, vorbește cu toți. Și eu, eu nu-l văd decît pe Pierre pe patul său mortuar.

...În dimineața duminicii ce a urmat morții tale, Pierre, am fost cu Jacques la laborator, pentru prima dată. Am încercat să fac o măsurătoare a unei curbe pe care o începusem împreună. Dar mi-a fost imposibil să continui.

Pe stradă merg ca hipnotizată și nu mă pot gîndi la nimic. Nu mă voi sinucide și nu doresc să mă sinucid. Dar printre atîtea vehicule nu se află unul care să dea peste mine și să mă facă să-mi împart soarta cu a iubitului meu ?

* * *

Doctorul Curie, fiul său Jacques, Josef Sklodowski şi Bronia, observă cu spaimă gesturile femeii glaciale, calme, îmbrăcată în negru, a automatului care devenise Marie. Nici măcar la vederea copiilor nu se mişcă în ea vreun sentiment. Abătută, absentă, soţia care nu vrea să se întîlnească cu moartea, pare totuşi să fi părăsit pe cei vii.

Dar cei vii o urmăresc cu nelinişte mai ales pentru viitorul la care ea se gîndeşte atît de puţin. Moartea lui Pierre a iscat probleme importante. Care va fi destinul lucrărilor pe care Pierre le-a părăsit la jumătate şi al cursurilor sale de la Sorbona ? Ce va face de aici înainte Marie ?

Ai casei discută în şoapte aceste probleme, ascultă sugestiile reprezentanţilor Ministerului şi Universităţii care trec mereu prin Bulevardul Kellermann. A doua zi după înmormîntare, guvernul a făcut propunerea de a acorda văduvei şi copiilor o pensie naţională. Jacques a prezentat proiectul Mariei, care a refuzat cu fermitate : „N-am nevoie de pensie", a spus ea. „Sînt destul de tînără ca să-mi cîştig existenta pentru mine şi pentru copiii mei".

În vocea ei fermă a răsunat pentru prima oară ecoul slab al încăpăţînării sale dintotdeauna.

Între autorităţi şi familia Curie schimburile de vederi aduc anumite transformări. Universitatea este dispusă să o reţină pe Marie între cadrele sale. Dar cu ce titlu şi în care laborator ? Poate fi pusă această femeie de geniu sub ordinele unui şef ? Şi care e profesorul competent care să conducă laboratorul lui Pierre Curie ?

Consultată asupra preferinţelor sale răspunde vag, că ea nu este în măsură să aprecieze şi că nu ştie în ce fel...

Jacques, Bronia şi cel mai apropiat prieten al lui Pierre, Georges Gouy, simt că vor trebui să ia ei în locul Mariei toate deciziile şi iniţiativele. Jacques Curie şi Georges Gouy fac cunoscute decanului Facultăţii convingerile lor: Marie este singurul fizician francez care e capabil să continue lucrările lui Pierre. Marie e singurul şef de laborator capabil să-i ia locul. Ar fi bine să se treacă peste uzanţe şi tradiţii şi d-na Curie să fie numită profesoară la Sorbona.

În urma insistenţelor vii ale lui Marcelin Berthelot, ale lui Paul Appell, a prorectorului Liard, oficialităţile fac,

obligate de împrejurare, un gest ferm şi generos. La 13 mai 1906 Consiliul Facultăţii de Ştiinţe decide în unanimitate să păstreze catedra creată pentru Pierre Curie pentru a o încredinţa Mariei, căreia i se va conferi titlul de profesoară „însărcinată cu ţinerea cursurilor".

Université de France

Doamna Pierre Curie, doctor în ştiinţe, şef de lucrări la Facultatea de Ştiinţe a Universităţii din Paris, e însărcinată cu ţinerea cursurilor de fizică la susmenţionata Facultate.

Doamna Curie va primi în această calitate o indemnizaţie anuală de zece mii de franci, începînd cu data de 1 mai 1906.

E pentru prima oară cînd un post în învăţămîntul superior este acordat unei femei.

Marie ascultă apatic detaliile pe care i le dă cumnatul său privind dificila misiune ce trebuie să o accepte. Ea n-a răspuns decît prin cîteva silabe : „Voi încerca".

Fraza pronunţată odinioară de Pierre, frază care constituie un testament moral, un ordin, i-a reînviat în memorie, arătîndu-i calea pe care era datoare s-o urmeze :

„— Te înşeli, orice s-ar întîmpla, chiar de-ar fi să ajungem trup fără suflet munca trebuie continuată, chiar şi în această ipostază".

Din jurnalul Mariei :

Mi s-a oferit locul tău, Pierre : cursurile tale şi conducerea laboratorului tău. Am fost de acord. Nu ştiu dacă am făcut bine sau rău. Mi-ai spus deseori că ai fi vrut să fac un curs la Sorbona. Eu doream însă să-mi continui experienţele. Uneori mi se pare că numai astfel îmi va părea viaţa mai suportabilă ; alteori mi se pare că sînt nebună trecînd la o asemenea activitate.

7 mai 1906 :

Pierre al meu, mă gîndesc la tine mereu, îmi crapă capul şi mi se întunecă mintea. Nu pot înţelege că aş putea trăi de-acum înainte fără să te văd, fără să-i zîmbesc bunului meu tovarăş de viaţă.

De două zile copacii au înfrunzit și grădina e tare frumoasă. În dimineața aceasta mi-am admirat copiii. M-am gîndit că tu îi vei fi găsit că sînt frumoși și că tu m-ai chemat să-mi arăți brebeneii și narcisele înflorite. Ieri, la cimitir nu am izbutit să înțeleg cuvintele „Pierre Curie" încrustate în piatră. Frumusețea cîmpiei îmi făcea rău și mi-am lăsat voalul peste ochi ca să văd totul prin ceața lui...

11 mai :

Pierre al meu, mă trezesc după un somn oarecum liniștit. Nu trece decît un sfert de oră și deodată îmi vine să urlu ca o fiară sălbatică.

14 mai :

Micul meu Pierre, vreau să-ți spun că salcîmii galbeni au înflorit, glicinele, gherghinele, irișii, — care îți erau atît de dragi.

Vreau să-ți mai spun că m-au numit la catedra ta, și că s-au găsit imbecili care m-au felicitat.

Vreau să-ți spun că nu mai iubesc nici soarele, nici florile ; și vederea lor mi-aduce suferință ; mă simt mai bine pe vreme urîtă, vreme ca în ziua morții tale, iar dacă am ajuns să nu urăsc vremea frumoasă este întrucît copiii mei au nevoie de ea.

22 mai :

Lucrez în laborator zilnic, asta e tot ce pot face. Aici mă simt mai bine ca oriunde. Nu mă gîndesc la nimic ce mi-ar putea oferi o bucurie personală, în afară poate de munca științifică, dar nici asta măcar, căci dacă am vreo reușită, și știu că tu nu afli nimic despre ea, mi-e tare greu.

10 iunie :

Totul e sumbru. Grijile vieții nu mă lasă nici măcar să cuget în liniște la Pierre al meu.

Jacques Curie și Josef Sklodowski au părăsit Parisul. Bronia trebuia să-și întîlnească cît mai urgent soțul la Sanatoriul din Zakopane.

Într-o seară, una din ultimele seri pe care surorile le vor petrece împreună, Marie o conduce pe Bronia în dormitorul ei, în care cu toată căldura verii ard lemne pe foc. Surprinsă, Bronia încearcă să găsească un răspuns pe chipul văduvei. Este mai palidă și mai abătută ca de obicei. Fără nici o vorbă, Marie scoate din garderobă un pachet mare învelit în hîrtie impermeabilă. Apoi se așază lîngă foc, îi face semn surorii sale să se așeze lîngă ea. Deasupra căminului pusese o pereche de foarfeci mari.

— Bronia, șoptește ea, trebuie să mă ajuți.

Încet desface sfoara și dă deoparte hîrtia. Flăcările lasă nuanțe aurii pe mîinile ce tremură. Apare un pachet învelit în pînză. Marie ezită o secundă — apoi desface pînza și Bronia își reține un strigăt de groază : din pînză se desface o hidoasă învălmășeală de haine, lenjerie, noroi uscat și sînge închegat. Marie păstrează de multe zile îmbrăcămintea pe care o purta Pierre în momentul în care a fost călcat de camion pe strada Dauphine.

Văduva ia foarfeca și începe să taie haina de culoare închisă. Aruncă una cîte una bucățile în foc, le privește cum se răsucesc, cum scot fum, ard și dispar. Deodată se oprește, luptă zadarnic împotriva lacrimilor ce-i întunecă privirea istovită. Printre cutele stofei, aproape lipite unele de altele apar urme închegate de materie cerebrală : ultimele fărîme de creier care cu cîteva săptămîni în urmă năşteau gînduri nobile, descoperiri ale geniului.

Marie își ațintește privirea pe aceste chinuitoare rămășițe ; le atinge, le sărută cu deznădejde pînă cînd Bronia smulge hainele și foarfeca și începe să taie și să arunce în foc bucățile de stofă. Osînda sfîrșește pînă la urmă fără să se scoată măcar un cuvînt. Hîrtia de împachetat, pînza, șervetul cu care cele două femei s-au șters pe mîini toate cad pradă flăcărilor.

— Nu aș fi suportat să știu că aceste lucruri pot fi atinse de oricine, de mîini indiferente, spune d-na Curie cu o voce înăbușită. Apoi apropiindu-se de Bronia :

— Și-acum spune-mi ce să fac ca să pot trăi ? Simt că trebuie s-o fac, dar cum ?

Prăbușindu-se într-o criză îngrozitoare de hohote și țipete neîntrerupte se agață de sora ei, care o susține și încearcă să o liniștească, o dezbracă și o așază în pat pe această ființă ajunsă la capătul puterilor.

A doua zi Marie redevine automatul de gheață care se mișcă în atmosfera creată de la 19 aprilie. Pe această

ființă mecanică o va strînge la piept Bronia urcîndu-se în trenul pentru Polonia. Ea va rămîne multă vreme obsedată de imaginea Mariei încremenită pe peron într-un voal de doliu.

În pavilion a fost reluată un fel de „viață normală“ atît de mult impregnată de amintirea lui Pierre, încît în anumite seri, cînd se aude poarta de la intrare, Marie e cuprinsă de ideea nebună că nenorocirea petrecută nu era decît un vis urît și că Pierre s-ar putea să apară. Pe fețele tinere sau bătrîne care o înconjoară se citește un fel de așteptare. De la ea se așteaptă proiecte, un plan de viitor. Această femeie în vîrstă de treizeci și opt de ani, epuizată de suferință, este acum cap de familie.

Va lua o decizie : aceea de a rămîne la Paris în timpul verii ca să lucreze în laborator și să pregătească cursul ce trebuie inaugurat în noiembrie. Cursurile ei la Sorbona vor trebui să fie demne de acelea ale lui Pierre Curie. Marie aduce caietele, cărțile și notițele lăsate de savant. Încă o dată se adîncește în studiu.

În timpul acestei triste vacanțe, fetițele merg la țară : Eve la Saint-Remy-les-Chevreuse împreună cu bunicul, Irène pe țărmul mării, cu Hela Szalay, a doua soră a Mariei, care aducîndu-i un ajutor plin de afecțiune, a venit să-și petreacă vacanța în Franța.

În toamnă, Marie care nu mai suportă ideea de a mai rămîne în Bulevardul Kellermann, începe să caute o nouă locuință. Dorește să se stabilească la Sceaux, unde locuia Pierre cînd l-a întîlnit și unde se odihnește acum.

Cînd s-a pus problema acestei mutări, doctorul Curie intimidat poate pentru prima dată în viața lui, s-apropie de nora sa.

— Acum cînd Pierre nu mai este, nu mai are nici o rațiune, Marie, să locuiești împreună cu un bătrîn. Te pot lăsa, pot să rămîn singur să stau la fiul meu cel mare. Decide !

— Nu, decide dumneata ! — murmură Marie. Dacă ai pleca aș suferi mult. Vreau să decizi așa cum dorești.

Un zbucium surd face să-i tremure glasul. Va pierde oare și pe acest prieten credincios ? Ar fi fost firesc ca doctorul Curie să meargă să trăiască în compania lui Jacques în loc să rămînă lîngă ea, — o poloneză. Dar imediat urmează răspunsul dorit :

— Ceea ce doresc eu, Marie, este să rămîn cu voi pentru totdeauna.

Și adaugă un „pentru că tu o dorești“, în care se bănuiește o emoție ce nu se poate explica. Apoi se îndreaptă în grabă spre grădină unde se aud strigătele de voioșie ale Irènei.

O văduvă, un bătrîn de șaptezeci și nouă de ani, o fetiță, un bebeluș. — aceasta e acum familia Curie.

Doamna Curie, văduva ilustrului savant mort atît de tragic, care a fost numită titulară la catedra pe care soțul ei a ocupat-o la Sorbona, va începe predarea cursului la 5 noiembrie 1906 ; la orele unu și jumătate după amiază, are loc prima sa lecție.

Doamna Curie în acest curs inaugural va expune teoria ionizării gazelor și va vorbi despre radioactivitate.

Doamna Curie își va ține cursurile într-un „amfiteatru obișnuit“. Or aceste amfiteatre au aproximativ o sută douăzeci de locuri din care cea mai mare parte va fi ocupată de studenți. Publicul și presa, care au și ele dreptul să participe, vor avea repartizate cel mult douăzeci de locuri... Într-o astfel de împrejurare, unică în istoria Sorbonei, nu s-ar putea trece peste regulament, punîndu-se la dispoziția d-nei Curie, cel puțin pentru primul ei curs, amfiteatrul cel mare ?

Aceste extrase din jurnalele epocii reflectă interesul și nerăbdarea cu care Parisul aștepta prima apariție în public a „văduvei celebre“. Reporterii, un public reprezentativ, femeile frumoase, artiștii care asaltează secretariatul Facultății de Științe și sînt indignați că nu li se dau „invitații“ căci nu vin doar din compasiune și nici din dorința de a se instrui, se sinchisesc prea puțin de „teoria ionizării gazelor“ și de suferințele Marici ; în această zi crudă, acestea nu reprezintă pentru ei decît calea de a gusta mai mult picanteria vieții. Chiar și durerea are snobii ei.

Pentru prima oară va vorbi o femeie la Sorbona, o femeie care în același timp este un geniu și o soție deznădăjduită. Iată ce atrage publicul „premierelor“, asistența de zile mari...

La amiază, la ora cînd Marie, în fața mormîntului din cimitirul de la Sceaux, vorbește în șoaptă celuia căruia i-a

devenit succesoare, mulţimea a şi umplut micul amfiteatru, se îmbulzeşte pe culoarele Facultăţii de Ştințe, ocupînd pînă şi piaţa Sorbonei. În sală, ignoranţii se amestecă cu marile spirite şi prietenii intimi ai Mariei cu indiferenţii. Cel mai rău repartizaţi sînt studenţii „adevăraţi", veniţi să urmărească un curs, să ia note, şi care stau înghesuiţi în băncile lor.

E ora unu şi douăzeci şi cinci. Zumzetul discuţiilor creşte. Se şopteşte. Se întreabă, unii îşi întind gîtul s-o poată vedea pe Marie, la intrare. Toţi cei veniţi aici au un singur gînd. Care vor fi primele cuvinte ale noului profesor, singura femeie care a fost admisă la Sorbona printre maeştri ? Va aduce ea mulţumiri Ministerului sau Universităţii ? Va vorbi despre Pierre Curie ? Da, asta fără îndoială ; uzanţa cere să se facă elogiul predecesorului. Dar aici, predecesorul a fost soţul profesoarei, tovarăşul ei de muncă. Ce situaţie „forte" ! Clipa e palpitantă, unică...

E ora unu şi treizeci de minute. Uşa din fund se deschide şi, în rafale de aplauze, doamna Curie urcă la catedră. Înclină fruntea. E un gest sobru ce vrea să fie salut. În picioare, strîngînd puternic în mîini masa lungă plină de aparate, Marie aşteaptă să se oprească aplauzele. Ele se opresc brusc, în faţa acestei femei cu chipul livid ce-ar vrea să pară altfel, o emoţie neaşteptată reduce la tăcere mulţimea venită ca la un spectacol.

Marie priveşte drept înainte şi spune :

Dacă luăm în considerare progresele ce s-au realizat în fizică de zece ani încoace rămînem surprinşi de evoluţia ce s-a produs în gîndirea noastră asupra electricităţii şi a materiei...

Doamna Curie a reluat cursul exact de la fraza la care îl lăsase Pierre Curie.

Ce-ar putea să dezvăluie deosebit de atractiv aceste cuvinte reci ca gheaţa ? „Dacă luăm în considerare progresele ce s-au realizat în fizică..."

Lacrimi cad pe sub pleoape şi curg pe feţe.

Cu acelaşi glas uniform, aproape monoton, savanta îşi face pînă la capăt cursul în acea zi. Ea vorbeşte despre noile teorii privind structura electricităţii, despre dezintegrarea atomică, despre elementele radioactive. Ajungînd fără nici o urmă de oboseală la capătul expunerii aride se retrage prin uşa mică tot atît de repede cum a intrat.

Partea a treia

CAPITOLUL XIX

Singură

O admiram pe Marie atunci cînd, ajutată de un bărbat de geniu, reuşea să conducă treburile casei şi să-şi împlinească şi datoria în marea sarcină ştiinţifică. N-am fi crezut că e posibil ca ea să ducă apoi o viaţă şi mai aspră, să facă eforturi şi mai mari.

În comparaţie cu ce o aşteaptă, condiţiile de odinioară par blînde. Responsabilitatea „Doamnei văduve Curie" l-ar îngrozi pe un bărbat robust, mulţumit şi curajos.

Ea trebuie să-şi crească două fetiţe, să cîştige cele necesare pentru viaţa lor şi a ei şi să-şi menţină cu strălucire postul de profesoară. Lipsită de ajutorul magistral al lui Pierre, Marie trebuie să continue cercetările începute împreună cu el. Asistenţii şi elevii trebuie să primească ordine şi sfaturi din partea ei. Mai rămîne, în sfîrşit, o misiune esenţială : să clădească un laborator, demn de visurile frînte ale lui Pierre în care tinerii vor putea dezvolta noua ştiinţă a radioactivităţii.

Prima grijă a Mariei este să ofere fiicelor şi socrului ei o existenţă cît mai bună.

La numărul 6 pe strada Drumul de Fier închiriază, la Sceaux, o casă nu prea atrăgătoare dar pe care o înfrumuseţează o grădină destul de plăcută. Doctorul Curie s-a instalat şi el aici într-o aripă separată. Irène, spre marea

ei bucurie, intră în posesiunea unei parcele de teren pe care are dreptul să o cultive cum vrea. Sub ochii guvernantei, Eve își caută printre smocurile de iarbă ale pajiștei broasca țestoasă preferată și urmărește pe alei pisica neagră sau pe cea dungată.

Doamna Curie plătește toate acestea cu un surplus de energie : se află la o jumătate de oră cu trenul de laborator. În fiecare dimineață o vezi mergînd spre gară, cu pasul grăbit. Această femeie în doliu, care urcă întotdeauna în același compartiment de clasa a doua în trenul în care e un miros greu, va deveni curînd pentru călătorii acestei linii o siluetă familiară.

Arareori reușește să revină să ia dejunul cu ai săi la Sceaux. Reînnoiește cunoștințele cu lăptăriile din cartierul latin unde intra altădată singură, ca și astăzi, dar mai tînără și mai plină de speranțe. Sau mai curînd, plimbîndu-se în lungul și în latul laboratorului, gustă dintr-o chiflă sau dintr-un fruct.

Seara, deseori foarte tîrziu, ia trenul, se întoarce în casa plină de lumină. Iarna, prima ei grijă este aceea de a controla soba din vestibul, pune cărbuni și potrivește focul. I s-a înrădăcinat o idee, și anume, că nimeni în afară de ea, nimeni în lume nu e capabil să potrivească un foc, — și într-adevăr știe bine, ca o artistă, ca o chimistă, să aranjeze hîrtia, să pună surcele peste ea, să pună cărbuni și bușteni. Cînd arde focul așa cum vrea ea, atunci Marie se întinde pe canapea și se odihnește după o zi istovitoare.

Prea discretă ca să-și arate suferința, nu plînge niciodată și refuză să fie consolată sau privită cu compasiune. Nu destăinuie nimănui crizele de disperare și coșmarurile îngrozitoare ce-i apar noaptea ca s-o tortureze. Dar cei apropiați veghează cu îngrijorare chipul ei trist, privirea ei ce se oprește mereu în gol, mîinile ce au început să aibă ticuri ; degetele nervoase, iritate de numeroasele arsuri de radiu se frămîntă într-o mișcare obsedantă, fără repaos.

Se întîmplă uneori ca rezistența fizică să o lase dintr-o dată. Una dintre cele dintîi amintiri ale copilăriei mele este legată de sufrageria de la Sceaux, unde am văzut-o pe mama prăbușindu-se la pămînt, leșinată, palidă și nemișcată ca un mort.

Marie către prietena ei din copilărie, Kazia, 1907 :

Nu l-am putut primi pe protejatul tău M. K. În ziua aceea eram foarte bolnavă, ceea ce mi se întîmplă des, în

afară de asta aveam de pregătit şi un curs pentru a doua zi. Socrul meu, care e doctor, mi-a interzis să stau de vorbă indiferent cine-ar fi întrucît a înţeles că mă istovesc conversaţiile lungi.

În rest ce să-ţi mai spun. Viaţa mea este atît de tracasată încît nu cred că se va mai schimba vreodată. Cred că situaţia va fi mereu aşa şi nici nu voi încerca să mai trăiesc altfel. Doresc să-mi cresc fetele cît se poate de bine, dar nici ele nu mai pot reînvia în mine viaţa. Sînt bune, amîndouă cuminţi, tandre şi destul de drăguţe. Fac cele mai mari eforturi pentru a le creşte viguroase şi călite. Dacă mă gîndesc la cea mai mică, mi-ar trebui douăzeci de ani pînă s-o fac om. Nu cred că trăiesc pînă atunci, deoarece viaţa mea e foarte agitată iar supărările nu pot fi binevenite pentru sănătatea şi puterea mea de muncă.

Din punct de vedere financiar nu am probleme. Cîştig destul ca să-mi pot creşte copiii, cu toate că, se înţelege, posibilităţile sînt mult mai modeste decît atunci cînd era în viaţă soţul meu.

În aceşti ani întunecaţi două fiinţe îi oferă Mariei ajutor. Una e Marya Kamienska, cumnata lui Josef Sklodowski, o femeie delicată şi blîndă, care în urma stăruinţelor Bronici, a primit în casa Curie slujba de guvernantă şi de administrator. Prezenţa ei aduce pentru Marie ceva din intimitatea poloneză de care exilul a lipsit-o. Cînd starea nefericită a sănătăţii o sileşte pe d-ra Kamienska să se reîntoarcă la Varşovia, alte guvernante poloneze mai puţin pricepute şi mai puţin blînde, vor veni în locul ei pentru a le veghea pe Irène şi Eve.

Celălalt aliat al Mariei, şi cel mai preţios, este doctorul Curie. Moartea lui Pierre a fost pentru el o încercare îngrozitoare. Dar bătrînul, în raţionalismul său rigid, păstrează o calitate, curajul care Mariei îi lipseşte. Dispreţuieşte regretele sterile şi cultul mormintelor. După înmormîntare nu va mai merge niciodată la cimitir. De vreme ce n-a rămas nimic din Pierre refuză să mai fie torturat de fantoma lui.

Sănătatea lui stoică are asupra văduvei o influenţă binefăcătoare. În faţa socrului ei care-şi impune să ducă o viaţă normală, să vorbească, să rîdă, ea se ruşinează să

se lase pradă gîndurilor şi suferinţei. Încearcă să apară cu o înfăţişare mai liniştită, mai nepăsătoare.

Prezenţa doctorului Curie, scumpă Mariei, este pentru cele două fetiţe, prilej de imensă bucurie. Fără bătrînul cu ochi albaştri copilăria lor ar fi fost înăbuşită în doliu. Mai mult decît mama lor care lipseşte mereu de-acasă, totdeauna reţinută la acest LABORATOR, al cărui nume le răsună fără încetare în urechi, el este protectorul şi prietenul lor de joacă. Eve e prea mică pentru a se crea între ea şi bătrîn o prietenie, dar în schimb el este nepreţuitul prieten al fetiţei mai mari, al acestui copil timid şi domol, care seamănă foarte bine cu fiul pe care l-a pierdut.

Nu se mulţumeşte doar să o iniţieze pe Irène în istoria naturală şi în botanică, să-i transmită admiraţia lui pentru Victor Hugo, scriindu-i în vacanţă scrisori înţelepte, instructive, şi chiar hazlii, în care se reflectă spiritul satiric şi foarte distins, ci îi orientează şi viaţa intelectuală în mod decisiv. Echilibrul moral al Irènei Joliot-Curie, oroarea ei faţă de tristeţe, dragostea pentru viaţă, anticlericalismul însăşi, simpatiile politice — vin toate în linie dreaptă de la bunicul ei.

Doamna Curie îl înconjoară pe acest minunat om, cu o grijă devotată şi o tandreţe de fiică. În 1909, sechelele unei congestii pulmonare îl ţin legat la pat un an întreg. Marie îşi petrece toate clipele libere la căpătîiul bolnavului dificil, nerăbdător, încercînd să-l distreze.

La 25 februarie 1910 marele bătrîn se stinge. În cimitirul Sceaux pe care frigul l-a dezgolit, Marie le spune groparilor să facă un lucru neaşteptat. Cere ca sicriul lui Pierre să fie scos din mormînt. Acel al doctorului Curie e aşezat dedesubt, iar peste acesta, l-a coborît pe al lui Pierre. Deasupra sicriului soţului, de care nu vrea să se despartă nici după moarte, a rămas pentru ea un loc gol pe care îl priveşte fără frică, îndelung.

Pentru a le creşte pe Irène şi pe Eve, Marie Curie se ocupă ea însăşi de ele. Are propriile păreri privind educaţia copiilor, păreri pe care guvernantele ce se perindă una după alta le interpretează cu mai multă sau mai puţină satisfacţie.

Fiecare zi începe printr-o oră de muncă intelectuală sau manuală, pe care Marie ţine să o facă cît mai atrăgătoare. Urmăreşte cu atenţie însuşirile cu care au fost înzestrate fiicele sale şi notează în caietul gri succesele Irènei la socoteli şi precocitatea muzicală a Evei.

Imediat ce şi-au terminat sarcinile zilnice, fetiţele sînt trimise în aer liber. Fac pe orice fel de vreme plimbări lungi pe jos şi exerciţii fizice. Marie a aşezat în grădina din Sceaux, o bîrnă sprijinită de doi stîlpi, de care a atîrnat un trapez, inele şi frînghie.

După instruirea primită acasă, cele două fetiţe vor deveni eleve într-un gimnaziu în care vor obţine, graţie eforturilor şi însuşirilor lor, premiile întîi.

Mîinile lor, braţele lor, sînt puse cu perseverenţă la încercare. Fac grădinărie, se ocupă de croitorie şi de bucătărie. Marie oricît ar fi de obosită, le însoţeşte în cursele lor pe biciclete. Vara intră cu ele în valuri şi supraveghează progresele lor la înot.

Ea nu poate părăsi Parisul multă vreme, şi-atunci Irène şi Eve îşi vor petrece cea mai mare parte din vacanţă sub supravegherea mătuşii Hela Szalay. Le vezi zbenguindu-se cu verişoarele lor, pe plaja aproape pustie de lîngă Manche sau pe ţărmul Oceanului. În 1911, prima călătorie în Polonia : Bronia le primeşte în sanatoriul de la Zakopane. Micuţele învaţă că călărească, fac excursii de mai multe zile, se odihnesc prin cabanele pădurarilor. Cu rucsacul în spate, încălţată cu bocanci, Marie le însoţeşte pe poteci.

Nu cere copiilor să facă acrobaţii dar vrea să-i vadă curajoşi. Nu va tolera niciodată ca Irène şi Eve să „aibă teamă de întuneric“, sau să-şi ascundă capul sub pernă pentru că a izbucnit furtuna, pentru că s-au năpustit hoţii sau dacă bîntuie vreo epidemie. Marie a cunoscut deja aceste spaime ; nu vrea să se abată şi asupra lor. Nici chiar amintirea accidentului mortal al lui Pierre n-a făcut din ea o supraveghetoare speriată. Curînd, la unsprezece sau doisprezece ani, micuţele vor ieşi singure. Şi în curînd vor face excursii fără să fie „escortate“.

Sănătatea lor morală nu e mai puţin în atenţia ei. Încearcă să le ferească de visări romantice, de excese de sensibilitate. A luat o hotărîre deosebită : aceea de a nu vorbi orfanelor niciodată despre tatăl lor. Se află practic în imposibilitatea fizică de a o face. Pînă la sfîrşitul zilelor aproape că nu va pronunţa silabele „Pierre“ sau

„Pierre Curie“, sau „tatăl tău“ sau „bărbatul meu“. În orice conversaţie, ca să treacă peste amintiri, va uza de stratageme incredibile. Nu socoteşte o vină faptul că aşterne tăcere în jurul tatălui lor. Decît să le cufunde într-o atmosferă de tragedie, caută să le lipsească, privîndu-se şi pe ea, de cele mai nobile emoţii.

Nu a creat în casa ei cultul savantului dispărut, după cum nu a stabilit nici un cult al Poloniei martire. Vrea ca Irène şi Eve să înveţe limba poloneză, să cunoască şi să iubească ţara ei natală. Şi cu toate acestea vrea să facă din ele adevărate franţuzoaice. Ah, să nu se simtă niciodată împărţite între două patrii, să nu sufere în zadar din cauza unei naţii asuprite !

Nu şi-a botezat fiicele ca să nu le dea o educaţie religioasă. Nu se simte capabilă să le înveţe nişte dogme în care nici ea nu crede. Se teme pentru ele, de tristeţea ce a suferit-o pierzînd credinţa. Nici un sectarism anticlerical în asta ; absolut tolerantă, Marie le va spune deseori că, dacă mai tîrziu vor dori să aparţină unei religii, au totala libertate din partea ei.

E mulţumită cînd vede că fetiţele nu cunosc copilăria grea, adolescenţa precară şi tinereţea mizeră pe care le-a cunoscut ea ! În acelaşi timp nu le doreşte să trăiască în lux. De mai multe ori Marie a avut ocazia să le asigure Irènei şi Evei o mare avere. Şi n-a făcut-o. Devenind văduvă are datoria să dea statutul legal cuvenit folosirii gramului de radiu pe care ea cu Pierre l-au preparat cu mîinile lor şi care acum îi aparţine. Împotriva sfaturilor doctorului Curie şi a mai multor membri ai familiei, decide să doneze laboratorului preţiosul fragment de radiu care valorează peste un milion de franci-aur.

În concepţia ei, dacă e neplăcut să înduri sărăcia e poate şi mai neplăcut dacă nu chiar şocant să fii foarte bogat. Obligaţia ca fiicele ei să-şi cîştige singure, mai tîrziu, existenţa i se pare sănătoasă şi firească.

Programul de educaţie stabilit cu atîta grijă de d-na Curie are un singur neajuns : educaţia însăşi — vreau să spun bunele maniere. În casa îndoliată nu sînt primiţi decît intimi : André Debierne, soţii Perrin, familia Chavannes... În afară de aceşti prieteni buni şi îngăduitori, Irène şi Eve nu mai văd pe nimeni. Dacă Irène se întîlneşte cu vreun străin, se emoţionează şi refuză cu îndîrjire să spună „bună ziua doamnă“. Şi nu se va lepăda niciodată complet de acest obicei.

Zîmbetul, amabilitatea, vizitele, rostirea unor cuvinte politicoase, gesturile cerute de etichetă, iată atîtea aspecte ce rămîn neexploatate de Irène și Eve. Peste zece, douăzeci de ani ele vor observa că viața în societate are exigențele ei, legile sale, și că a spune „bună ziua doamnă", e, vai, de o mare importanță.

După ce Irène și-a luat certificatul de absolvire a gimnaziului și ajunge la vîrsta liceului, Marie încearcă să-și instruiască fiica altfel decît obișnuit, depășind rutina.

Această muncitoare îndîrjită e chinuită de ideea surmenajului la care sînt condamnați toți copiii. I se pare barbar să fie închiși copiii în săli de clasă prost aerisite, furîndu-li-se libertatea prin „ore de prezență" sterile, la vîrsta cînd se cere mișcare și hoinăreală.

Ea scrie surorii sale, Hela :

Am impresia cîteodată că e mai bine să-i îneci pe copii decît să-i obligi să stea închiși în școlile zilelor noastre.

Dorește ca Irène să studieze puțin dar foarte bine. Reflectează mult, își consultă prietenii, — profesori la Sorbona ca și ea, capi de familie. Din impulsul ei se naște un fel de cooperativă de învățămînt în care marile spirite vor aplica metode noi de cultură pentru copiii lor reuniți în această cooperativă.

Se deschide o epocă nouă, de entuziasm și de plăcere pentru un număr de vreo zece tineri, băieți și fete, care vor asculta zilnic o singură lecție, predată de un profesor de elită. Într-o dimineață invadează laboratorul de la Sorbona în care Jean Perrin le dă noțiuni de chimie. A doua zi micul batalion merge la Fontenay-aux-Roses : ședința de matematici cu Paul Langevin. D-nele Perrin și Chavannes, sculptorul Magrou, profesorul Mouton, îi învață literatură, istorie, limbile moderne, științele naturale, modelaje, desenul. În sfîrșit, într-o încăpere ce avea altă destinație a Școlii de Fizică, Marie Curie consacră joia după masă, unui curs de fizică elementară pe care zidurile acestei clădiri nu l-au mai ascultat niciodată.

Discipolii — dintre care unii sînt viitori savanţi — vor păstra o amintire de neuitat lecţiilor ei pasionante, prieteniei şi gentileţei profesoarei. Graţie ei, fenomenele abstracte, plictisitoare de prin manuale, vor îmbrăca cea mai pitorească înfăţişare. Bile de biciclete, vopsite cu cerneală vor fi lăsate să se rostogolească pe un plan înclinat, prin care se descrie mişcarea, verificînd legea căderii corpurilor. O pendulă îşi înscrie oscilaţiile regulate pe o filă de hîrtie afumată : un termometru construit şi gradat de către elevi funcţionează la fel de bine ca termometrele oficiale şi copiii se simt deosebit de mîndri.

Marie le transmite dragostea ei pentru ştiinţă şi pentru muncă. Îi învaţă metode de lucru. Inegalabilă în efectuarea calculului mintal, insistă ca protejaţii ei să-l practice şi ei.

„Trebuie să obţii rezultatul şi niciodată greşit", afirmă ea, „secretul e să nu te grăbeşti". Atunci cînd unul dintre ei provoacă dezordine, confecţionînd o pilă electrică, Marie se supără, roşeşte toată. „Să nu-mi spui că vei curăţa «mai tîrziu». Nu e permis *să murdăreşti* masa în timpul unui montaj sau al unei experienţe..."

Laureata premiului Nobel îi supune cîteodată pe aceşti copii ambiţioşi la simple probe de raţionament :

— Cum veţi proceda voi ca să păstraţi cald lichidul ce se află în recipient ? — întreabă ea într-o zi.

Imediat Francis Perrin, Jean Langevin, Isabelle Chavannes, Irène Curie, — stelele ştiinţifice ale cursului — propun soluţii ingenioase : să înfăşoare recipientul cu lînă. Să-l izoleze prin metode rafinate... şi impracticabile.

Marie surîde şi zice :

— Ei, bine, eu aş începe prin a-l acoperi cu un capac.

Prin aceste cuvinte de gospodină, se încheie şedinţa de joi. Uşa se deschide, o îngrijitoare aduce o enormă provizie de cornuri, tablete de ciocolată şi de portocale drept gustare colectivă. Mestecînd şi discutînd, copiii se răspîndesc prin curtea şcolii.

Pîndind cele mai mărunte gesturi ale d-nei Curie, ziarele vremii ironizează distanţarea de lumea dinafară — cu ton discret şi controlat — a copiilor de savanţi, care se instruiesc în laborator.

Această mică lume, care abia ştie să scrie şi să citească, — notează un cronicar, — *se pricepe de minune să facă experienţe, să construiască aparate şi să încerce reac-*

ții... Sorbona și imobilul din strada Cuvier n-au sărit încă în aer dar mai sînt speranțe !

Acest învățămînt colectiv ia sfîrșit după doi ani. Părinții sînt prea surmenați de munca lor personală pentru a mai dărui timp și altor activități. Copiii pe care îi așteaptă efortul bacalaureatului urmează să se aplece asupra programelor oficiale. Marie alege pentru fiica sa un institut particular, Colegiul Sévigné, în care numărul orelor de cursuri este destul de restrîns. În această școală celebră Irène va termina învățămîntul secundar și tot aici va studia mai tîrziu Eve.

Eforturile uimitoare ale Mariei, voința de a ocroti personalitatea fetițelor ei încă din copilărie, au fost oare eficace? Da și nu. „Învățămîntul colectiv" a oferit celei mai mari, în dauna unor cunoștințe literare complete, o cultură științifică de prim ordin pe care n-ar fi primit-o în nici o altă școală. Educația morală ? Ar fi prea frumos ca ea să modifice complet natura intimă a ființei umane, și nu cred că în preajma mamei noastre am fi putut deveni brusc mai bune. Totuși multe s-au fixat temeinic în mintea noastră : gustul de muncă — de o mie de ori mai înflăcărat la sora mea, decît la mine, o oarecare indiferență față de bani și un instinct de independență menit să convingă că în orice împrejurare ne vom afla, vom reuși să ne descurcăm fără ajutorul altcuiva.

Lupta împotriva tristeței, dusă cu încăpățînare de Irène n-a avut succes în cazul meu. Cu tot sprijinul ce încerca mama noastră să ni-l dea, anii tinereții mele n-au fost prea fericiți. Într-o singură direcție a avut Marie succes deplin : fiicele ei îi datorează o bună sănătate, o agilitate fizică și dragostea pentru sport. Asta a fost, într-un fel, cea mai mare reușită a unei femei, nespus de inteligentă și de generoasă.

Nu fără teamă m-am străduit să ilustrez principiile ce au animat-o pe Marie Curie în primele ei relații de apro-

piere de noi. Mă tem ca acestea să nu sugereze o metodică preconcepută. Realitatea e alta. Ființa care ar fi vrut să ne știe invulnerabile în fața greutăților, era ea însăși prea blîndă, prea delicată, prea dotată ca să nu sufere. Aceea care ne obișnuise să nu fim prea tandre, ar fi dorit fără îndoială, și fără s-o mărturisească, să o îmbrățișăm și să o mîngîiem. Aceea care voia să ne știe cît mai puțin „sensibile", se crispa de amărăciune la cel mai mic gest. Niciodată nu ne-a pus la încercare „sensibilitatea" pedepsindu-ne. Pedeapsa clasică de la inocenta palmă peste față, pînă la „punerea la colț" sau lipsirea de desert, — ne-au fost cu totul necunoscute. Necunoscute de asemeni strigătele sau scenele ; fie la bucurie, fie la mînie, mama nu permitea să ridicăm tonul. Într-o zi cînd Irène a fost obraznică, a vrut să-i dea „o pildă de ținută" și nu i-a vorbit două zile. Aceste două zile au fost pentru ea și pentru Irène o grea încercare — dar, dintre cele două, cea care s-a chinuit mai mult a fost Marie : ursuză, umblînd fără scop prin casă, suferea mai mult decît fiica ei.

Ca mulți alți copii eram desigur egoiste și nu pătrundeam nuanța sentimentelor. Totuși știam să prețuim căldura, bunătatea reținută, dragostea ascunsă din partea aceleia care primea primele scrisori de la noi, pătate cu cerneală, scrisori scurte, legate cu panglică de la cutiile de bomboane și pe care Marie le va păstra pînă la moarte, — scrisori ce începeau cu cuvintele „Scumpă mamă"... „Dulcea și scumpa mea...", „Dulcea mea" sau adesea : „Dulce Me".

Dulcea, prea dulcea „Me" pe care abia o auzeam, care ne vorbea totdeauna cu sfială, care nu vroia să se facă temută, a neglijat complet să ne arate că era pentru noi nu o mamă de familie ca multe altele, nu un profesor extenuat de munca de fiecare zi, ci o ființă de excepție a lumii.

Niciodată Marie nu a căutat să trezească mîndria în noi privind opera, gloria ei. Cum s-ar fi gîndit la una ca asta, ea care în cariera ei n-a fost decît ezitare, resemnare, umilință ?

Marie Curie către nepoata sa, Hanna Szalay, 6 ianuarie 1913 :

„Îmi spui că ai fi dorit să trăiești acum un secol... Irène îmi spune că ar fi preferat să trăiască mult mai tîr-

ziu, peste cîteva secole în viitor. Eu cred că în fiecare epocă se poate trăi interesant și util. Ceea ce trebuie făcut este să nu te risipești ca să poți spune la sfîrșit : „Am făcut tot ce mi-a stat în putință". Asta este tot ce ni se cere, și e singurul lucru care ne poate aduce un dram de fericire.

Primăvara trecută, fiicele mele au crescut viermi de mătase. Eu eram încă foarte bolnavă, și în timpul celor cîteva săptămîni de inactivitate am cercetat îndelung formarea gogoșilor. M-a interesat imens. Omizile acestea care sînt atît de active, atît de conștiincioase, muncind cu atîta bunăvoință și consecvență, m-au impresionat cu adevărat. Privindu-le, m-am simțit asemenea lor, din aceeași obîrșie — cu toate că, am fost poate mai puțin organizată în activitate decît ele. Și eu am tînjit cu răbdare spre un țel deosebit. Am făcut-o fără să am cea mai mică certitudine că acolo s-ar afla adevărul, înțelegînd că viața e trecătoare și fragilă, că nu lasă nimic în urmă, că vin alții și încep iarăși într-un alt mod. Am făcut-o fără șovăire, de parcă mă obliga cineva așa cum sărmana omidă e obligată să-și țese gogoașa. Ea, sărmana, e obligată să înceapă gogoașa și nu știe dacă va reuși s-o sfîrșească, dar se va strădui mereu cu aceeași neobosită rîvnă. Și dacă nu reușește să-și îndeplinească sarcina, piere fără să-și schimbe starea dată, fără să fie răsplătită.

Fiecare, la rîndul nostru dragă Hania, toarce firul său de mătase fără să se întrebe de ce și pentru ce.

CAPITOLUL XX

Succese — cumpene

O fiziciană foarte palidă, foarte slabă a cărei faţă puţin ridată şi al cărui păr blond a încărunţit brusc, intră dimineaţa în clădirea din strada Cuvier, ia din cuier halatul de pînză groasă, îl îmbracă peste rochia neagră şi se aşază la lucru.

Fără ca Marie să observe, tocmai în această perioadă tristă a luat o înfăţişare apropiată de perfecţiune. Se spune că pe măsură ce oamenii avansează în vîrstă iau înfăţişarea pe care o merită. Cît de mult se potriveşte acest adevăr doamnei Curie ! Dacă adolescenta nu fusese decît o fată „drăguţă", dacă studenta şi tînăra căsătorită avusese mai multă graţie, savanta matură, copleşită de amărăciune, apare de o frumuseţe frapantă. Figura ei slavă, înseninată de viaţa spirituală n-avea nevoie de accesorii ca prospeţimea şi veselia... Un aer de nostalgic curaj, fragilitate din ce în ce mai evidentă sînt la vîrsta de patruzeci de ani, cele mai nobile podoabe ale ei. Această imagine ideală va fi prezentă în ochii Irènei şi ai Evei, ani de-a rîndul, — pînă cînd într-o zi vor observa că mama lor a devenit o femeie foarte bătrînă.

Profesor, cercetător şi director de laborator, d-na Curie lucrează mereu cu acelaşi elan. Ea continuă să predea la Sèvres. La Sorbona unde a fost numită profesor titular, în 1908, face primul şi unicul curs de radioactivitate din lume. Mari străduinţe ! Dacă în Franţa studiile secundare i se par defectuoase, are multă admiraţie în schimb pentru

învăţămîntul superior. Vrea să egaleze pe maeştrii care odinioară au uimit-o pe Mania Sklodowska.

În curînd Marie îşi va redacta lecţiile. Ea publică în 1910 un magistral *Tratat de Radioactivitate*. Nouă sute şaptezeci şi una de pagini de text abia îi sînt suficiente ca să rezume cunoştinţele acumulate în acest domeniu din ziua, nu prea îndepărtată, de cînd soţii Curie anunţau descoperirea radiului.

Portretul autorului nu figurează la începutul operei. Marie a aşezat portretul soţului ei sub titlul lucrării. Cu doi ani mai înainte, în 1908, aceeaşi fotografie împodobea un volum de şase sute de pagini, *Operele lui Pierre Curie*, selectate şi redactate de Marie.

Văduva a scris o prefaţă pentru această din urmă carte în care istoriseşte cariera lui Pierre. Ea se tînguie cu pudoare de o moarte nedreaptă.

Cei din urmă ani ai lui Pierre au fost foarte fecunzi. Facultăţile sale intelectuale erau în plină desfăşurare, precum şi iscusinţa sa experimentală.

O nouă epocă urma să se deschidă în viaţa sa : ea trebuia să constituie — cu mijloace de acţiune mult mai puternice — continuarea în mod firesc a unei admirabile cariere ştiinţifice. Destinul însă n-a vrut să fie aşa şi ne vedem siliţi să ne plecăm în faţa deciziei lui inexplicabile.

Numărul elevilor D-nei Curie creşte mereu. Filantropul american Andrew Carnegie a acordat Mariei în 1907 o serie de burse anuale care i-au permis să aducă în strada Cuvier noi practicanţi începători. Ei se adaugă asistenţilor plătiţi de Universitate şi celor cîţiva cercetători benevoli. Un tînăr remarcabil foarte dotat, Maurice Curie, fiul lui Jacques Curie, se află printre ei. El îşi începe cariera ştiinţifică în laborator. Marie e mîndră de succesele nepotului său faţă de care are mereu o tandreţe maternă.

Echipa formată din opt sau zece oameni e vegheată de doamna Curie şi de un vechi colaborator, un prieten sincer, un savant de elită : André Debierne. Marie are un program de noi cercetări ştiinţifice pe care le duce la bun sfîrşit deşi sănătatea ei este tot mai zdruncinată

Purifică mai multe decigrame de clorură de radiu şi face o a doua determinare a greutăţii atomice a acestei substanţe. Ea încearcă să izoleze radiul metalic. Pînă acum, de fieeare dată cînd a preparat radiu „pur“ a fost vorba numai de săruri de radiu (clorură sau bromură) care constituiau singura sa formă stabilă. Marie Curie şi André Debierne reuşesc să izoleze metalul însuşi, ce nu poate fi influenţat de agenţii atmosferici. Operaţia — una dintre cele mai delicate pe care le cunoaşte ştiinţa — nu va mai fi repetată niciodată.

André Debierne o ajută pe d-na Curie să studieze radiaţiile poloniului. În sfîrşit, Marie lucrînd independent descoperă o metodă pentru dozarea radiului prin măsurarea emanaţiei acestuia.

Dezvoltarea universală a Curieterapiei impune ca separarea unor infime fragmente din această preţioasă materie să fie făcută cu maximă precizie. Atunci cînd e vorba de milionimi de miligrame balanţa nu mai poate fi de folos. Marie reuşeşte să „cîntărească“ substanţele radioactive cu ajutorul razelor pe care acestea le emit. Ea perfectează această tehnică dificilă şi creează în laboratorul ei un serviciu de măsurători unde savanţii, medicii şi chiar simpli particulari, vor putea controla produsele sau minereurile „active“ şi vor primi un certificat care să indice cantitatea de radiu existentă.

În acelaşi timp cînd publică *Clasificarea Radioelementelor* şi un *Tabel al Constantelor Radioactive* realizează şi o altă lucrare de importanţă generală : prepararea primului etalon de radiu. Acest tub uşor de sticlă pe care Marie l-a sigilit cu mîinile ei, conţine 21 de miligrame de clorură de radiu pur. Acesta va servi de model etaloanelor dispersate în cele cinci continente şi a fost depus cu toată solemnitatea la Biroul de Măsuri şi Greutăţi din Sèvres, lîngă Paris.

După gloria soţilor Curie, vine acum renumele personal al d-nei Curie ce creşte şi se răspîndeşte în lume. Diplome de doctor *Honoris Causa,* de membru corespondent al Academiilor străine, vin să se îngrămădească în cutiile din casa de la Sceaux fără ca laureata să se gîndească să

le pună la vedere sau să țină o evidență a lor întocmind o listă.

Franța nu are decît două mijloace prin care să-și onoreze marii oameni în viață : Legiunea de Onoare și Academia. Crucea de Cavaler i se oferă Mariei în 1910 dar urmînd exemplul lui Pierre ea o refuză.

De ce nu opune ea aceeași rezistență colegilor foarte zeloși care o conving, cîteva luni mai tîrziu, să se prezinte la Academia de Științe ! A uitat oare umilitoarele scrutinuri la care a fost supus soțul ei și cînd a fost înfrînt și cînd a fost victorios ? Să ignore ea oare invidia din jurul ei ?

Da, ea ignoră invidia. Și mai ales ca poloneză naivă, îi este teamă să se arate pretențioasă și nerecunoscătoare, refuzînd înalta distincție științifică ce i se oferă — gîndește ea — de la o țară adoptivă.

Edouard Branly, un fizician eminent și un catolic notoriu este concurentul ei. Între „soții Curie" și „Branliști" între liber-cugetători și clerici, între partizanii și adversarii acestei inovații senzaționale, admiterea femeilor în Institut, se declanșează o luptă pe toate liniile. Marie asistă neputincioasă, îngrozită la polemicile ce nu le prevăzuse.

Cei mai mari savanți, Henri Poincaré, doctorul Roux, Emile Picard, profesorii Lippmann, Bouty și Darboux în frunte, fac campanie pentru ea. Dar cealaltă tabără pregătește o viguroasă ofensivă.

„Femeile nu pot face parte din Institut !" strigă cu o virtuoasă indignare dl. Amagat, care cu opt ani în urmă fusese fericitul concurent al lui Pierre Curie. Informatori voluntari, în pofida evidenței, le spun catolicilor că Marie este evreică cu condiția să nu amintească liber cugetătorilor că ea este catolică. La 23 ianuarie 1911, ziua alegerilor, Președintele spune cu glas tare ușierilor, deschizînd ședința :

— „Lăsați să intre toată lumea, cu excepția femeilor".

Și un academician, aproape orb, partizan al d-nei Curie se plînge că a fost cît pe ce să voteze împotriva ei, cu un buletin fals ce i-a fost strecurat în mînă !

Pe la orele patru, ziariștii surescitați aleargă să redacteze listele înfrîngerii sau victoriei. Mariei i-a lipsit un vot pentru a fi aleasă.

În strada Cuvier, asistenții ei, ucenicii de laborator, așteaptă verdictul cu nerăbdare mai mare decît a candidatei înseși. Sigur de succes ei au cumpărat încă de di-

mineață un mare buchet de flori și l-au ascuns sub masă pe care stau aparatele de precizie. Insuccesul le dă o stare de stupefacție. Inimă nobilă, Louis Ragot, mecanicul, face să dispară buchetul inutil. Tinerii fizicieni pregătesc tăcuți cuvinte de încurajare. Ei nu vor avea ocazia să le rostească. Marie apare din mica încăpere ce-i servește drept cabinet de lucru. Ea nu va comenta eșecul care de altfel nu a descurajat-o deloc.

În istoria vieții soților Curie, se pare că străinătatea repară permanent gesturile Franței. În luna decembrie a aceluiași an, 1911, Academia de Științe din Stockholm a dorit să recunoască lucrările strălucite realizate de D-na Curie, după moartea soțului ei, acordîndu-i Marele Premiu Nobel pentru Chimie. Niciodată pînă atunci un alt laureat, bărbat sau femeie, nu a fost socotit demn să primească de două ori aceeași recompensă.

Marie o roagă pe Bronia să facă împreună călătoria în Suedia. O ia și pe fiica ei cea mare, Irène. Copilul asistă la o ședință solemnă. Douăzeci și patru de ani mai tîrziu, în aceeași sală, ea va primi același premiu...

În afară de recepțiile de uzanță și de dineul de la Palatul Regal, au fost organizate și alte serbări deosebite în onoarea Mariei. Va păstra o amintire de neuitat de la o serbare populară unde sute de femei îmbrăcate în costume de un colorit viu purtau pe cap coroane de lumînări aprinse ale căror flăcări dansau la orice mișcare.

Rostindu-și conferința publică, Marie atribuie memoriei lui Pierre Curie omagiile ce au copleșit-o.

Mai înainte de a aborda subiectul conferinței, țin să amintesc că descoperirea radiului și aceea a poloniului au fost făcute de Pierre Curie, împreună cu mine. Tot lui Pierre Curie îi datorăm studiile fundamentale asupra radioactivității pe care le-a efectuat fie singur, fie împreună cu mine, fie în colaborare cu elevii săi.

Cercetarea chimică, ce avea drept scop să izoleze radiul în starea de sare pură și de a-l caracteriza ca un element nou, a fost efectuată în special de mine, dar ea a rămas strîns legată de opera comună. Eu cred că interpretez întocmai gestul Academiei de Științe, apreciind că înalta distincție ce mi-a fost acordată este justificată de această operă comună și constituie astfel și un omagiu adus memoriei lui Pierre Curie.

*
* *

O mare descoperire, o celebritate universală, două premii Nobel atrag asupra Mariei admiraţia multor contemporani — trecînd peste maliţia multor altora.

Ca un taifun neprevăzut, s-abate asupra ei răutatea, gata să o distrugă. Se declanşează o campanie perfidă, la Paris, împotriva acestei femei de patruzeci de ani atît de firavă, ofilită de atîta muncă îndîrjită. Marie are o meserie bărbătească şi şi-a ales printre bărbaţi sfătuitorii, prietenii ei. Ea are asupra lor, în special asupra unuia o influenţă decisivă. Nici nu e nevoie de altceva ! O savantă care şi-a dedicat viaţa muncii şi a cărei existenţă a fost demnă, rezervată şi de cîţiva ani, mai ales, vrednică de plîns, este acuzată că tulbură liniştea căminelor şi dezonorează un nume ce-l poartă cu prea multă strălucire.

Nu sînt eu chemată să judec pe cei care au dat semnalul de atac, să spun cu cîtă disperare, cu ce tragică stîngăcie, a încercat să se apere Marie. Să-i lăsăm în pace pe jurnaliştii care au avut curajul să insulte o femeie lipsită de apărare, chiar în momentele în care această femeie era tracasată şi îndurerată din cauza scrisorilor anonime, ameninţată public cu violenţe, viaţa fiindu-i în pericol. Unii dintre ei au venit mai tîrziu să-i ceară iertare regretînd şi lăcrimînd... Dar crima a fost comisă : Marie a fost împinsă în pragul sinuciderii, al nebuniei iar resursele fizice părăsind-o, va fi chinuită de o boală foarte gravă.

Să reţinem doar trăsătura cea mai puţin ucigătoare, dar cu atît mai josnică, aceea care o va urmări pe Doamna Curie pe tot parcursul vieţii. De cîte ori apare ocazia ca această fiinţă unică să fie înjosită, ca în zilele neîndurătoare din 1911, sau să i se refuze un titlu, o recompensă, o favoare, — Academia de exemplu — ea este admonestată la modul cel mai degradant pentru originea ei ; e tratată rînd pe rînd ca fiind ba rusoaică, ba nemţoaică, ba evreică, ba poloneză, fiind „străina" venită la Paris ca uzurpatoare să cucerească în mod abuziv o înaltă situaţie. Dar de fiecare dată cînd, graţie harului Mariei Curie, Ştiinţa e pusă la loc de cinste, de fiecare dată cînd o altă ţară o sărbătoreşte aşa cum se cuvine, este copleşită de simpatii fără precedent şi devine imediat în aceleaşi pagini, sub semnătura aceloraşi redactori „ambasadoarea Franţei", „cea mai valoroasă reprezentantă de geniu a naţiei noastre", „o glorie naţională". Cu egală nedreptate originea poloneză, cu care ea se mîndreşte, e atunci trecută sub tăcere.

Marii oameni au fost totdeauna asaltaţi de atacurile celor care din invidie au vrut să descopere sub armura geniului nişte fiinţe umane imperfecte. Dacă n-ar fi fost teribilul renume ce i-a atras asupra-i simpatiile şi ura, Marie Curie n-ar fi fost calomniată niciodată. Are acum un motiv în plus să deteste gloria.

Prietenii la nevoie se cunosc ! Sute de scrisori semnate de nume necunoscute sau cunoscute, vin să-i spună Mariei că încercările prin care trece trezesc simpatie şi indignare. André Debierne, dl şi d-na Jean Perrin, dl şi d-na Chavannes, o bună prietenă englezoaică (d-na Ayrton) şi mulţi alţii printre care asistenţii şi elevii ei, sînt în stare să se bată pentru ea. În lumea universitară, persoane care abia o cunosc, trec spontan de partea ei. Astfel este matematicianul Borel cu soţia, care o înconjoară pe Marie cu cea mai caldă atenţie, ţinînd să-i ocrotească sănătatea şi ducînd-o în Italia ca să-şi revină puţin. Alături de fratele ei Josef, de Bronia şi Hela veniţi în Franţa ca s-o ajute, cel mai ferm apărător al ei este fratele lui Pierre, Jacques Curie.

Aceste încurajări, această afecţiune, îi dau puţin curaj Mariei. Dar depresiunea psihică se înrăutăţeşte din zi în zi. Nu se mai simte în stare să facă drumul la Sceaux şi a luat cu chirie la Paris, pe cheiul Béthune, la numărul 36 — un apartament în care se gîndeşte să se mute în ianuarie 1912. Dar nu va putea să mai suporte pînă atunci : la 29 decembrie, e dusă agonizînd într-un sanatoriu. După două luni de luptă învinge boala, dar leziunile profunde de la rinichi cer o operaţie. Consultată, Marie care a fost vlăguită de energie, din cauza atîtor traume, cere ca intervenţia chirurgicală să fie efectuată numai în martie. Doreşte să participe la sfîrşitul lui februarie la un congres de fizică.

Este operată şi îngrijită excepţional de marele chirurg Charles Walther. Totuşi sănătatea ei va fi compromisă timp îndelungat. Marie e foarte slăbită şi nici nu poate sta în picioare. Crizele de friguri şi durerile renale pe care le suportă fără să se tînguiască ar fi silit pe oricare altă femeie să ducă o existenţă de infirmă.

Hărţuită de tulburările psihice şi de josnicia umană se ascunde ca o sălbăticiune încolţită. Sora ei, i-a luat cu chirie pe numele „Dluska" o casă la Brunoy, aproape de Paris. Bolnavă, stă aici cîtva timp, apoi se instalează incognito la Thonon, unde va face o cură de cîteva săptămîni, într-o neagră dezolare. În vară, prietena ei d-na Ayrton, o va găzdui împreună cu fiicele sale într-o vilă liniştită de pe coasta engleză. Aici va găsi îngrijire şi ocrotire.

În momentul în care Marie vede viitorul cu şi mai multă lipsă de curaj, o propunere neaşteptată vine să-i provoace emoţie şi incertitudine.

De la revoluţia din 1905, de cînd ţarismul a fost oarecum zdruncinat şi a făcut în Rusia cîteva concesii privind libertatea gîndirii, şi la Varşovia condiţiile de viaţă au devenit mai suportabile. O societate ştiinţifică, foarte activă, relativ independentă, a numit-o pe Marie „membră de onoare". Cîteva luni mai tîrziu intelectualii schiţează un mare proiect, şi anume de a crea un laborator de radioactivitate la Varşovia, a cărei conducere să fie oferită d-nei Curie, prima savantă a lumii urmînd să se stabilească pentru totdeauna în patria ei.

În mai 1912, o delegaţie de profesori polonezi se prezintă Mariei, iar scriitorul Henryk Sienkiewicz, omul cel mai celebru şi mai popular din Polonia, îi adresează fără să o cunoască, un apel în care tutuirile patetice se amestecă cu formulele de respect.

Binevoiţi prea onorată doamnă de a transfera splendida activitate ştiinţifică în ţara noastră, în capitala noastră. Cunoaşteţi motivele pentru care în ultimul timp cultura şi ştiinţa noastră au fost periclitate. Ne pierdem încrederea în forţele noastre intelectuale, ne coborîm în ochii adversarilor şi pierdem încrederea în viitor.

...Poporul nostru te admiră, dar vrea să te vadă lucrînd aici, în oraşul tău natal. Este dorinţa arzătoare a întregii naţiuni. Fiind cu noi la Varşovia, ne vom simţi mai puternici, ne vom putea înălţa capetele plecate sub povara atîtor nenorociri. Fie ca ruga noastră să se împlinească. Nu respinge mîinile noastre ce se întind către tine.

Pentru o ființă mai puțin scrupuloasă, ce prilej minunat de a părăsi Franța în culmea strălucirii, de a întoarce spatele calomniei și cruzimii !

Dar Marie nu urmează niciodată îndemnurile ranchiunii. Ea cîntărește cu mare grijă, în mod onest, unde e locul datoriei sale. Ideea de a se întoarce în țară o atrage și o îngrozește totodată. În starea de degradare fizică în care se află această femeie orice decizie devine un act de curaj. Și mai e un lucru : construirea laboratorului atît de dorit de soții Curie s-a decis, în sfîrșit. Fugind din Paris ar reduce la nimic această speranță, ar însemna să ucidă un vis.

Într-un moment din viața sa cînd nu se simte în stare de nimic, Marie e sfîșiată între două misiuni care se exclud una pe alta. După cîte nostalgice ezitări, cu cîtă suferință trimite la Varșovia o scrisoare de refuz ! Acceptă totuși să conducă de departe noul laborator pe care îl va pune sub controlul efectiv al celor mai buni asistenți ai săi, polonezii Danysz și Wertenstein.

Marie, destul de suferindă încă, pleacă la Varșovia în 1913 pentru inaugurarea pavilionului de radioactivitate. În mod voit autoritățile țariste îi ignoră prezența : nici un oficial nu ia parte la festivitatea organizată în cinstea ei. Primirea însă de către țara natală a fost plină de înflăcărare. Pentru prima oară în viața ei Marie rostește într-o sală arhiplină o conferință științifică în limba poloneză.

Mă străduiesc să fiu cît mai utilă aici, înainte de a mă reîntoarce, scrie ea uneia dintre colege. *Marți am ținut o conferință publică. Am participat și voi mai participa la diverse reuniuni. Găsesc aici o bunăvoință ce trebuie fructificată. Această biată țară, oprimată de o dominație barbară și absurdă, face într-adevăr totul ca să-și apere viața morală și intelectuală. Va sosi o zi, poate, cînd opresiunile vor lua sfîrșit și trebuie să răbdăm pînă atunci. Dar ce calvar ! În ce condiții !*

Am revăzut locuri de care mă leagă amintiri din copilărie și din tinerețe. Am revăzut Vistula și mormîntul din cimitir. Aceste pelerinaje sînt în același timp dulci și triste și totuși nu te poți abține să nu le faci.

Una dintre festivități are loc la Muzeul de Industrie și Agricultură, în aceeași clădire în care cu douăzeci și

doi de ani în urmă, Marie a făcut primele experienţe de fizică. A doua zi se oferă un banchet în cinstea d-nei Sklodowska-Curie de către femeile poloneze. Printre meseni, se află o doamnă foarte în vîrstă care o contemplă pe savantă cu extaz : D-ra Sikorska, directoarea pensionului în care a învăţat odinioară micuţa Mania cu cosiţe blonde. Părăsindu-şi locul, Marie trece printre mesele pline de flori, se apropie de bătrîna domnişoară şi cu o timidă înflăcărare, ca în zilele de demult cînd se împărţeau premiile, o sărută pe amîndoi obrajii. Biata domnişoară Sikorska izbucneşte în plîns, în timp ce asistenţa aplaudă frenetic.

Sănătatea doamnei Curie se îmbunătăţeşte. În vara anului 1913, Marie îşi încearcă forţele parcurgînd pe jos, cu rucsacul în spate regiunea Engadine[1]. E însoţită de fiicele ei şi de guvernantă iar echipei de excursionişti, i se ataşează savantul Albert Einstein şi fiul său. O caldă „colegialitate de genii“ leagă de mai mulţi ani pe d-na Curie şi Einstein. Se admiră unul pe altul, prietenia lor e sinceră, şi atît în franceză cît şi în germană, încheagă discuţii interminabile despre fizica teoretică.

În frunte ţopăie copiii pe care această călătorie îi bucură nespus de mult. Puţin mai în urmă, Einstein volubil şi inspirat, expune colegei sale teoriile de care e obsedat, şi pe care, Marie, fiind înzestrată cu o cultură matematică excepţională, este una din rarele persoane din Europa capabilă să le înţeleagă.

Irène şi Eve surprind cîteodată din zbor cuvinte ce lor li se par deosebite. Einstein, preocupat, fără să se uite în jur, îşi croieşte drum prin bugeac şi urcă spre creste. Oprindu-se brusc o prinde de braţ pe Marie şi exclamă :

— Mă înţelegi doamnă, ceea ce am eu nevoie să cunosc este ce li se întîmplă în mod exact persoanelor aflate într-un ascensor care cade în gol.

O atît de emoţionantă discuţie stîrneşte hazul celor tineri, care sînt departe de a presupune că această cădere imaginară cu ascensorul ascunde de fapt teorii dificile despre „relativitate“.

[1] Regiune pitorească în partea elveţiană, pe Valea Innului, mult îndrăgită de turişti.

După această scurtă vacanță Marie se duce în Anglia, apoi la Bruxelles, unde o așteaptă alte solemnități științifice, impuse. Primește încă o dată la Birmingham titlul de *doctor honoris causa.* Ca niciodată, această distincție o bucură oarecum și-i scrie cu umor Irènei într-un stil pitoresc :

M-au îmbrăcat într-o frumoasă robă roșie, cu o căptușeală verde ca și pe tovarășii mei de „mizerie", adică ceilalți savanți meniți să primească gradul de doctor. Am ascultat cîte un mic discurs, pentru fiecare din noi în care se relevau meritele noastre, apoi vicecancelarul Universității ne-a anunțat pe fiecare că Universitatea ne acordă gradul. Ne-au așezat pe o estradă. Am plecat apoi pentru a participa la un fel de procesiune, compusă din toți profesorii și doctorii acestei Universități îmbrăcați la fel ca noi. Totul era amuzant. A trebuit să-mi iau angajamentul solemn că voi respecta legile și obiceiurile Universității din Birmingham.

Tînăra Irène este foarte entuziasmată :

Scumpa mea, scrie ea mamei sale, *parcă te văd cu roba roșie căptușită cu verde. Cît de frumoasă trebuie să fi fost ! Ți-au dat-o de tot, această frumoasă robă sau ți-au împrumutat-o numai pentru ceremonie ?*

În Franța, toate furtunile sînt uitate, savanta e la zenitul gloriei. De doi ani arhitectul Nénot construiește pentru ea, pe un teren din strada Pierre Curie, Institutul de Radiu.

Dar lucrurile nu se rezolvaseră de la sine. A doua zi după moartea lui Pierre Curie guvernul i-a propus Mariei să deschidă o subscripție națională pentru construirea unui laborator. Văduva, nedorind să facă un caz din accidentul mortal din strada Dauphine, a refuzat. Autoritățile vor cădea din nou în nepăsare. Abia în 1909, doctorul Roux, directorul Institutului Pasteur, avu ideea generoasă de a fonda acolo un laborator pentru Marie Curie. Atunci, ar fi părăsit Sorbona, devenind o stea a Institutului Pasteur.

Șefii universității își ciulesc numaidecît urechea. S-o lase să plece pe doamna Curie ? Imposibil ! Cu orice preț trebuie să fie reținută între cadrele oficiale.

O înțelegere între doctorul Roux și prorectorul Liard pune capăt discuțiilor. Pe cheltuială comună — 400 000 de franci aur fiecare — Universitatea și Institutul Pasteur creează Institutul de Radiu, care va cuprinde două părți distincte : un laborator de radioactivitate sub conducerea Mariei Curie ; un laborator de cercetări și Curieterapie, în care un savant și medic eminent, profesorul Claude Regaud, va desfășura studii asupra cancerului, ocupîndu-se în același timp și de tratamentul bolnavilor. Aceste instituții gemene vor lucra în colaborare pentru dezvoltarea științei radiului.

Și iat-o pe Marie, alergînd din strada Cuvier pe șantierul de construcții, desenînd planuri, stînd de vorbă cu arhitectul ! Această femeie încărunțită, este animată de ideile cele mai înnoitoare, cele mai moderne ! E preocupată desigur și de lucrările ei personale. Dar mai ales vrea să construiască un laborator care să poată fi utilizat și peste treizeci de ani, cincizeci de ani, atunci cînd ea nu va mai fi decît pulbere. Cere încăperi cît mai largi și ferestre cît mai mari prin care să pătrundă din plin lumina soarelui în sălile de cercetare. Și o inovație oricît de costisitoare, care s-ar putea să indigneze pe inginerii guvernului, vrea un ascensor cu orice preț...

Cît despre grădină — cea mai mare grijă a țărăncii noastre — o aranjează cu multă dragoste. Surdă la raționamentele celor ce vor să „economisească locul" apără cu îndîrjire fiecare metru de pămînt ce desparte clădirile. Alege unul cîte unul, ca bună cunoscătoare, arborii tineri și cere să fie sădiți sub ochii ei, cu mult înainte de ridicarea zidurilor. Argumentează astfel colaboratorilor :

— Cumpărînd acum acești platani și tei „ai mei", cîștig doi ani. Cînd vom deschide laboratorul, copacii vor fi înalți, iar cei mari vor fi înfloriți. Dar tăcere ! Nu i-am spus nimic d-lui Nénot !

Și o mică flacără de voioșie și de tinerețe reapare în ochii cenușii. Sădește chiar ea trandafirii cățărători, mînuind hîrlețul, sfărîmînd pămîntul între degete, la temelia zidurilor încă netencuite. Îi udă zilnic. Cînd se ridică în picioare s-ar părea că acolo în bătaia vîntului pîndește cum se înalță spre cer pietrele neînsuflețite și plantele viguroase.

Continuă să lucreze în strada Cuvier. De acolo, vechiul ei laborant, Petit, vine să o caute într-o dimineață. Curajosul om este foarte emoționat : și la școala de fizică se

construiesc săli de lucru, amfiteatre pentru cursuri. Şi şopronul, biata baracă dărăpănată a lui Pierre şi a Mariei, va cădea sub casmalele celor care demolează.

Alături de umilul prieten al zilelor apuse, Marie soseşte în strada Lhomond ca să spună adio şopronului. Şopronul e încă intact. Dintr-o pioasă grijă, tabla neagră nu a fost niciodată atinsă şi se mai păstrează cîteva rînduri scrise de Pierre. Se pare că uşa sta gata să se deschidă, ca să apară o siluetă înaltă, bine cunoscută.

Strada Lhomond, Strada Cuvier, Strada Pierre Curie... Trei adrese, trei etape de activitate. În ziua aceea Marie a refăcut fără să observe, drumul frumoasei şi crudei sale vieţi de savantă. În faţa ei, viitorul se arată senin. În laboratorul de biologie care a fost terminat, asistenţii profesorului Regaud sînt la lucru şi seara se văd scînteind ferestrele luminate în noul pavilion. În cîteva luni Marie va părăsi P.C.N. şi-şi va transporta aparatele în strada Pierre Curie.

Această victorie o surprinde pe eroină acum cînd ştie că nu mai e nici tînără, nici în putere şi că şi-a pierdut fericirea. Nu-i stînjenită totuşi atunci cînd o echipă tînără o înconjoară. Pentru că cercetătorii entuziaşti sînt gata să lupte alături de ea ! Nu, încă nu e prea tîrziu !

Lucrătorii care instalează geamul la ferestre fluieră şi cîntă pe etajele micului imobil alb. Deasupra porţii de la intrare se pot citi deja săpate în piatră, aceste cuvinte : INSTITUT DU RADIUM — PAVILLION CURIE.

În faţa zidurilor trainice a încîntătoarei inscripţii, Marie evocă cuvintele lui Pasteur :

Dacă cuceririle folositoare umanităţii vă emoţionează şi rămîneţi impresionaţi în faţa efectelor surprinzătoare ale telegrafiei electrice, ale dagherotipului [1]*, ale anesteziei şi ale atîtor alte descoperiri minunate ; dacă vreţi să vă mîndriţi cu rolul pe care ţara dumneavoastră ar putea să-l aibă în răspîndirea acestor minuni, gîndiţi-vă la acele sacre încăperi ce au un nume atît de expresiv, laboratoarele. Cereţi ca ele să se înmulţească şi să fie tot mai bine dotate.*

[1] Aparat ce captează şi fixează imaginile în camera obscură. (Precursor al aparatului fotografic).

Acestea sînt templele viitorului, ale bogăției și ale prosperității. Cu ajutorul lor umanitatea va evolua, va deveni mai puternică și mai bună. Cu ajutorul lor se va citi în creațiile naturii, care sînt creații de progres și de armonie universală, cu toate că unele creații ale omenirii sînt cam adesea creații ale barbariei, ale fanatismului și distrugerii...

În această minunată lună iulie, „templul viitorului" din strada Pierre Curie se termină, în sfîrșit. Nu-și așteaptă decît radiul, lucrătorii, directoarea lui.

Numai că această lună este iulie a anului 1914.

CAPITOLUL XXI

Războiul

Marie a închiriat pentru vară o vilă în Bretagne. Irène și Eve sînt deja acolo împreună cu guvernanta și o bucătăreasă iar mama lor le-a promis că se vor vedea la 3 august.

Sfîrșitul anului școlar o reține la Paris. S-a obișnuit să stea singură pe o căldură înăbușitoare, în apartamentul pustiu de pe cheiul Béthune, fără măcar o femeie de serviciu care să-i fie de ajutor. Își petrece zilele în laborator iar seara tîrziu se întoarce acasă, unde toate treburile casei sînt în grija relativă a unei portărese.

Marie către fiicele sale, 1 august 1914 :

Dragă Irène, dragă Eve, se pare că situația ar putea lua o întorsătură nu prea bună : așteptăm mobilizarea dintr-un moment în altul. Nu cred că voi mai putea veni. Nu fiți îngrijorate, fiți calme și curajoase. Dacă nu izbucnește războiul ne vom revedea luni. Altfel voi rămîne aici și vă voi chema să veniți numaidecît. Tu și cu mine, Irène, vom căuta să fim utile aici.

2 august :

Scumpele mele fiice, mobilizarea a început și germanii au intrat în Franța fără declarație de război. Nu vom mai putea comunica prin scris o vreme.

Parisul este liniștit și dă semne bune cu toată supărarea provocată de plecări.

6 august :

Dragă Irène, şi eu doresc din suflet să veniţi aici, dar nu e posibil acum. Fiţi răbdătoare.

Nemţii au intrat în Belgia, purtînd lupte. Mica şi curajoasa Belgie n-a acceptat să fie cotropită fără să se apere.... Toţi francezii au mari speranţe şi cred că lupta se va sfîrşi în avantajul lor.

Regiunile poloneze au fost ocupate de nemţi. Ce va mai rămîne oare, după trecerea lor ? Nu ştiu nimic despre familia mea.

În jurul Mariei se face brusc un gol imens. Colegii şi lucrătorii din laborator sînt toţi la regimentele lor. N-a rămas decît mecanicul Louis Ragot, cardiac, scutit de mobilizare, şi o sărmană femeie de serviciu.

Poloneza uită că Franţa nu e decît ţara sa adoptivă. Marie nu se gîndeşte să-şi aducă copiii. Fiinţa suferindă şi debilă sfidează boala, iar savanta îşi amînă pentru timpuri mai bune lucrările personale. Marie nu are decît un singur gînd : să-şi slujească cea de-a doua patrie. Într-o împrejurare atît de grea, iniţiativa şi intuiţia ei se vor afirma odată mai mult.

Respinge ideea facilă de a închide laboratorul, devenind ca multe franceze curajoase o infirmieră îmbrăcată în alb... Se informează imediat de felul cum sînt organizate serviciile sanitare şi descoperă o lipsă de care se pare că autorităţile nu s-au prea îngrijit dar pe care o consideră tragică. Spitalele din spatele frontului sînt aproape lipsite de instalaţii de Raze X.

Se ştie că descoperirea razelor de către Roentgen în 1895, a permis explorarea fără ajutorul chirurgiei a interiorului corpului omenesc putînd să se „vadă" şi să se fotografieze oasele şi organele. În 1914 nu existau în Franţa decît un număr restrîns de aparate Roentgen folosite de medicii radiologi. Serviciul sanitar militar prevăzuse instalaţii pentru caz de război, dar în unele centre mari, socotite demne de acest lux. Şi asta era tot.

Un lux, dispozitivul magic datorită căruia se poate descoperi şi localiza prin transparenţă glonţul de puşcă, locul unde s-a ascuns schija de obuz sub rană ?

În lucrările ei d-na Curie nu s-a ocupat niciodată de razele X dar la Sorbona le-a consacrat în fiecare an mai multe lecții. Cunoștea tema în amănunte. Printr-o transpunere spontană a cunoștințelor sale științifice ea prevede consecințele acestui oribil carnagiu : trebuie înființate de urgență noi și noi servicii de radiologie.

Cunoscînd domeniul, Marie prinde elan. În cîteva ore se face inventarul aparatelor existente în laboratoarele Universității, printre care se află și al ei și face un drum pînă la constructori. Tot materialul de raze X care poate fi reunit și utilizat, urmează să fie distribuit spitalelor din împrejurimile Parisului. Manipulanți voluntari sînt recrutați dintre profesori, ingineri, savanți.

Dar cum să vină în ajutorul răniților ce sînt aduși într-un ritm înspăimîntător în ambulanțe neîncăpătoare ? Multe dintre ele n-au nici măcar instalații electrice la care să conecteze aparatele...

Doamna Curie recurge la o soluție. Creează în contul Uniunii Femeilor din Franța primul „vehicul radiologic". Într-un automobil obișnuit, a instalat un aparat Roentgen și un dinam care pus în mișcare de motorul mașinii, furnizează curentul necesar. Acest serviciu mobil complet circulă din spital în spital începînd din august 1914. Numai cu ajutorul lui singur se asigură consultarea răniților evacuați la Paris, în timpul bătăliei de la Marna.

Înaintarea vertiginoasă a nemților o pune pe Marie în fața unui caz de conștiință. Să plece să-și regăsească fiicele în Brétagne sau să rămînă la Paris ? Dar dacă invadatorii amenință ocuparea capitalei va fi necesar oare să urmeze în retragere organizațiile sanitare ?

Cîntărește cu calm aceste eventualități și ia o decizie. Va rămîne la Paris orice s-ar întîmpla. Nu numai această sarcină de binefacere o reține pe Marie. Se gîndește la laborator, la instrumentele delicate ce stau în strada Cuvier, în sălile noi din strada Pierre Curie. „Dacă sînt aici, zice ea, poate că nemții nu vor cuteza să le distrugă. Dacă plec totul va dispare".

Astfel plănuiește ea, nu fără abilitate, și caută în ea însăși o motivare logică instinctului ce o dirijează. Femeie încăpățînată, tenace, nu iubește fuga de primejdie. Această

ar servi adversarului. Pentru nimic în lume n-ar da satisfacție dușmanului, să afle un laborator Curie părăsit. Își încredințează fiicele cumnatului său Jacques și le pregătește pentru despărțire.

Marie către Irène, 28 august 1914 :

A început să se vorbească despre asedierea Parisului ceea ce înseamnă că s-ar putea să ne despărțim. Dacă se întîmplă astfel, să fiți curajoase, căci dorințele noastre personale nu reprezintă nimic în fața acestor tragedii care au loc acum. Tu să te simți răspunzătoare față de sora ta, să veghezi asupra vieții ei, dacă va trebui să stăm despărțite mai multă vreme decît am prevăzut.

29 august :

Dragă Irène, să știi că încă nu e sigur dacă ne vom despărți dar am ținut să-ți spun ca să fii pregătită pentru orice alternativă. Parisul se află atît de aproape de frontieră încît nemții pot fi aici oricînd. Asta nu ne împiedică să sperăm în victoria finală a Franței. Așadar, curaj și încredere ! Gîndește-te la rolul tău de soră mai mare, pe care a sosit timpul să-l iei în serios.

31 august :

Am primit scrisoarea ta frumoasă sîmbătă și aș fi dorit tot atît de mult să te îmbrățișez, încît, fiindcă nu erai aici, am început să plîng. Lucrurile nu merg bine, crește neliniștea în suflete din ce în ce mai mult. Avem nevoie de mare curaj și sperăm că nu ne va lipsi. Trebuie să avem încrederea că după zile rele vor urma zile bune. Cu această bună speranță vă strîng la pieptul meu, mult iubitele mele fiice.

Dacă D-na Curie plănuia cu seninătate să trăiască într-un Paris amenințat, bombardat sau chiar cucerit, asta înseamnă că exista o comoară pe care vrea s-o apere de agresor : gramul de radiu pe care îl are în laborator. N-ar cuteza să încredințeze nimănui acest element prețios și se decide să-l ducă ea însăși la Bordeaux.

Iat-o într-unul din trenurile încărcate ce transportă personalități oficiale și funcționari. Marie îmbrăcată într-o pelerină de alpaca neagră, cu un săculeț alături și un gram de radiu, o cutie sub al cărui înveliș de plumb se află tuburi minuscule. D-na Curie a găsit în chip mi-

raculos un colț de bancă pe care să așeze greutatea copleșitoare. Surdă complet la conversațiile pesimiste, ce au loc în vagon, contemplă prin fereastră șesul însorit. Dar și acesta îi vorbește parcă de înfrîngere. De-a lungul șoselei naționale ce însoțește calea ferată, trece un șir neîntrerupt de automobile ce merg spre vest.

Bordeaux e plin de francezi. Hamalii, taxiurile și camerele de hotel sînt de negăsit. La căderea nopții Marie se află în picioare tot pe peronul gării, alături de greutatea pentru care nu are forțe să o transporte. Mulțimea o îmbrîncește fără ca ea să se sinchisească. Situația o amuză... Va trebui oare să păzească pînă a doua zi această ladă care valorează peste un milion de franci ? Nu. Un funcționar de la Minister, tovarăș de călătorie, o recunoaște și îi vine în ajutor. Acest salvator îi procură o cameră într-o casă particulară. Gramul de radiu e pus la adăpost. A doua zi de dimineață, Marie depune tezaurul ei de preț la o bancă și eliberată de grijă, se reîntoarce la Paris.

La plecare a trecut neobservată, dar la întoarcerea în capitală s-au stîrnit vii comentarii. Se îmbulzesc din toate părțile în jurul acestui fenomen : „Doamna care se întoarce acolo" „Doamna se ferește să-și dezvăluie identitatea dar, mai vorbăreață ca de obicei, încearcă să potolească larma, arătînd cu blîndețe că Parisul va rezista și că locuitorii nu sînt urmăriți de nici un pericol".

Convoiul de trupe, în care ea e singurul „civil", înaintează cu o încetineală de necrezut. Se oprește de mai multe ori în mijlocul cîmpului ore întregi. Marie primește o bucată mare de pîine pe care un soldat a scos-o din raniță. Din ajun, de la ieșirea din laborator, nu a avut timp să mănînce. Și e moartă de foame.

Parisul liniștit, amenințat, pare în lumina acestui început de septembrie de o frumusețe și de un farmec necunoscut pînă acum. Să se piardă oare o asemenea bijuterie ? Pe străzi însă se răspîndește deja o veste cu violența unui talaz. Doamna Curie, plină încă de praful din călătorie, aleargă încolo și încoace neliniștită să afle adevărul : ofensiva germanilor a fost oprită, bătălia de pe Marna a început.

Marie se reîntîlnește la Școala Normală Superioară cu prietenii săi Appell și Borel. Vrea fără întîrziere să-și ofere serviciile organizației sanitare pe care au fondat-o : „Ajutorul Național". Paul Appell, președintele organiza-

ției, este cuprins de milă în fața acestei femei extenuate. O obligă pe Marie să se așeze pe o canapea cerîndu-i să se odihnească cîteva zile. Ea nu-l ascultă. Vrea să muncească, să acționeze !... „Cum sta pe canapea cu chipul palid, cu ochii dilatați, nu era altceva decît o flacără“ va spune mai tîrziu Appell.

Marie către Irène, 6 septembrie 1914 :

Cîmpurile de bătaie s-ar părea că se schimbă acum ; dușmanul s-a depărtat de Paris. Sperăm iarăși, credem iarăși în victorie.

Pregătește-l la fizică pe tînărul Fernand Chavannes. Dacă nu puteți face nimic în prezent pentru Franța, munciți pentru viitorul ei. Mulți oameni vor lipsi după acest război și vor trebui să fie înlocuiți. Lucrați la fizică și la matematică cît puteți mai mult.

Parisul e salvat. Marie își recheamă fiicele care protestau împotriva exilului. Eve se reîntoarce la Colegiu, în timp ce Irène primește o diplomă de soră medicală.

Doamna Curie a prevăzut totul : că războiul va dura, că vor pieri din ce în ce mai mulți, că răniții vor trebui operați pe loc și că radiologii și chirurgii trebuie să fie aproape de front, în ambulanțe, în sfîrșit că vehiculele radiologice vor fi de un mare folos.

Aceste „vehicule“, supranumite în zona frontului „micile Curie“, sînt echipate una cîte una de către Marie în chip de laborator fără să țină seama de indiferența sau de ostilitatea surdă a birocraților. Timida noastră a devenit deodată un personaj exigent și autoritar. Îi hărțuiește pe funcționarii indolenți și le cere bilete de liberă trecere, bonuri de comandă, vize. Birocrații îi fac greutăți, se cramponează de regulamente...

„Să ne lase în pace civilii“, acesta este spiritul ce-i animă pe mulți dintre ei. Dar Marie se ține tare, discută, triumfă.

Se impune aprig și în locuințele particulare. Femei generoase ca marchiza de Ganay și prințesa Murat îi donează sau îi împrumută limuzinele pe care le transformă imediat în posturi radiologice. „Veți primi mașina după război“,

le promite cu cea mai naivă încredere. „Precis v-o înapoiez dacă nu se va distruge pînă atunci !“

Din douăzeci de mașini pe care le-a trimis la datorie, Marie păstrează una pentru problemele ei personale : un Renault cu capota lată, bine carosat ca un camion de transport. Mergînd în acest automobil, vopsit în gri regulamentar, cu o cruce roșie pe el și cu drapelul francez fluturînd, duce o viață de aventurieră, de mare căpitan.

O telegramă, un telefon, o vestesc pe d-na Curie că o ambulanță plină cu răniți are nevoie urgent de un post de radiologie. Marie verifică echipamentul vehicolului. În timp ce șoferul militar alimentează cu benzină mașina, se duce să-și îmbrace mantaua neagră, își ia pălăria de drum, rotundă și catifelată ce și-a pierdut forma și culoarea, și-și face bagajul : o sacoșă de piele galbenă, zgîriată și plesnită. Urcă lîngă șofer pe scaunul expus vîntului și mașina pleacă cu viteză, — modestă, de „50 de kilometri în medie“ — ce n-are voie să-i depășească, — spre Amiens, spre Ypres, spre Verdun.

După cîteva opriri și discuții cu sentinelele suspicioase au ajuns la spital. La corvoadă ! D-na Curie își alege imediat o încăpere drept sală de radiologie și își aduce aparatele în ea. Despachetează aparatele și asamblează piesele demontabile. Întinde cablul care va lega aparatul cu dinamul rămas în mașină. Face un semn șoferului care pune dinamul în mișcare și Marie verifică intensitatea curentului. Înainte de a examina răniții pregătește „ecranul radioscopic“, își pune la îndemînă mănușile și ochelarii de protecție, creioanele speciale pentru notarea observațiilor și firul de plumb care servește la localizarea gloanțelor sau schijelor. A făcut întuneric, acoperind ferestrele cu perdele negre sau cu simple pături de spital. Alături, într-un cabinet fotografic improvizat, sînt plasate „băile“ în care vor fi developate plăcile fotografice. Nu a trecut decît o jumătate de oră de la sosirea Mariei și toate sînt pregătite.

Începe trista defilare. Chirurgul se retrage cu Marie în camera obscură, în care aparatele în plină funcțiune sînt înconjurate de luciri misterioase. Sînt aduse una după alta tărgile încărcate de corpurile acelora care suferă. Marie reglează aparatul deasupra cărnii sfîșiate, ca să poată obține o imagine cît mai clară. Oasele, organele, se arată în întregime și printre ele apare un fragment opac : un glonte, o schijă de obuz.

Un asistent notează observaţiile medicului. Marie face o schiţă a imaginii sau un clişeu pe care le va păstra chirurgul pentru extragerea glonţului. Uneori operaţia se face imediat, „sub raze“ şi chirurgul poate urmări pe ecranul radioscopic, imaginea traseului bisturiului în rană, înconjoară obstacole osoase pentru a depista mai uşor schijele.

Zece răniţi, cincizeci de răniţi, o sută de răniţi... Orele trec, uneori chiar zile. Atîta vreme cît mai sînt răniţi, Marie rămîne în camera obscură. Înainte de a părăsi spitalul, studiază posibilitatea instalării unui post de radiologie fix. În sfîrşit îşi strînge aparatele, se urcă pe scaunul magic al maşinii şi pleacă spre Paris.

Va reveni foarte curînd. A implorat cerul şi pămîntul şi a reuşit să procure un aparat pe care l-a instalat numaidecît. Este însoţită de un manipulator pe care l-a descoperit la întîmplare şi pe care tot aşa l-a instruit. De-acum înainte spitalul înzestrat cu o sală de raze X nu va mai avea nevoie de ea.

În afară de cele douăzeci de vehicule pe care Marie le-a echipat, ea a amenajat şi două sute de săli de radiologie. Numărul răniţilor ajutaţi de aceste 220 de posturi fixe sau mobile — posturi create şi echipate personal de Marie Curie — depăşeşte milionul.

Ştiinţa, curajul ei nu sînt singurele care o sprijină. Marie este înzestrată şi cu o mare calitate de a se „descurca“ şi practică cu măiestrie această super-metodă pe care războiul a botezat-o „sistemul D“. Nu are un şofer disponibil ? Pune mîinile pe volanul Renault-ului, pe care îl duce tîrîş-grăpiş pe drumurile desfundate. O poţi vedea pe ger, învîrtind energic de manivela motorului recalcitrant. O poţi vedea apăsînd pe cric ca să schimbe o roată sau cu sprîncenele încruntate ştergînd un carburator îmbîcsit. Sînt aparate ce trebuie transportate cu trenul ? Le instalează ea însăşi în furgonetă. La sosire le descarcă tot ea. Le despachetează, avînd grijă să nu se rătăcească nimic.

Indiferentă la lipsa de confort nu cere avantaje şi nici să fie tratată cu favoare. Nici o femeie celebră n-a fost mai puţin pretenţioasă. Uită uneori să mănînce, doarme oriunde, într-o cămăruţă de infirmerie, sau cum s-a întîmplat la spitalul Hoogstade, în aer liber, sub un cort de campanie. Studenta care înfrunta odinioară frigul într-o

mansardă a devenit acum, fără să stea pe gînduri soldat al Marelui Război.

Marie către Paul Langevin, 1 ianuarie 1915 :

Ziua plecării mele n-a fost încă fixată, dar nu mai suportă întîrziere. Am primit o scrisoare prin care sînt informată că mașina radiologică lucrînd în regiunea Saint-Paul a suferit o avarie. Cu atît mai grav cu cît Nordul nu are nici un fel de servicii radiologice ! Am făcut demersurile necesare ca să mi se urgenteze plecarea. Sînt decisă să-mi ofer toate forțele în slujba patriei adoptive, atîta vreme cît nu-mi pot servi acum nefericita patrie naturală, scăldată în sînge, după mai bine de un secol de suferință.

Irène și Eve trăiesc aproape ca fiicele soldaților. Mama lor nu-și acordă o „permisie“ decît în momentul în care crizele de rinichi o obligă să rămînă cîteva zile la pat. Dacă Marie rămîne acasă, înseamnă că e bolnavă. Dacă nu e bolnavă, atunci o întîlnești la Suippes, la Reims, la Calais, la Poperinghe, — în unul dintre cele trei sau patru sute de spitale franceze sau belgiene pe care le va vizita în timpul ostilităților. Doar la adrese stranii, emoționante va trimite Eve scrisorile în care își anunță progresele ei la istorie și la compuneri din literatura franceză :

„Doamnei Curie, Hôtel de la Noble Rose, Furnes“

„Doamnei Curie, Spitalul auxiliar, Rinul de Sus, 11 Marvillars“

„Doamnei Curie, spitalul 112...“

Cărțile poștale scrise în fugă în clipe de răgaz de către d-na Curie, aduc la Paris noutăți laconice :

20 ianuarie 1915 :

Dragele mele, iată-ne sosiți la Amiens unde am și dormit. N-am avut decît două pene de cauciuc. Cu bine la amîndouă. Mé.

Aceeași zi :

Am ajuns la Abbeville, Jean Perrin cu mașina lui s-a oprit într-un copac. Din fericire n-a pățit nimic. Mergem spre Boulogne.
Mé.

24 ianuarie 1915 :

Dragă Irène, după fel de fel de peripeții am sosit la Poperinghe, dar nu putem începe lucrul pînă nu se vor face ceva modificări în spital. Vor să construiască un adăpost pentru mașină și un spațiu cu un perete despărțitor slujind drept sală de radiologie și sală pentru răniți. Toate acestea cer mult timp dar n-am încotro.

La Dunkerque avioanele germane au bombardat și au ucis cîteva persoane dar populația nu s-a înspăimîntat. La Poperinghe au făcut la fel, dar mai rar. Tunurile se aud în continuu. Nu mai plouă, a început să înghețe puțin, am fost primită la spital cu o simpatie de nedescris ; am o cameră bună și mi s-a făcut foc în sobă. Aici e mai bine ca la Furnes. Masa o iau la spital. Te îmbrățișez cu căldură — Mé.

mai 1915 :

Draga mea, a trebuit să aștept la Châlons mai bine de opt ore și n-am reușit să ajung la Verdun decît în dimineața asta, la orele cinci. — Ne pregătim. — Mé.

Într-o seară de aprilie 1915 se întoarce acasă mai palidă și mai puțin vioaie ca de obicei. Fără să răspundă întrebărilor pline de neliniște cu care este întîmpinată, se încuie în camera sa și răsucește cheia în broască. E îmbufnată.

E îmbufnată, pentru că întorcîndu-se de la spitalul din Forges, șoferul a virat brusc și mașina s-a răsturnat într-un șanț. Marie care se afla în mașină, așezată între aparate, s-a trezit aruncată printre avalanșele de lăzi. S-a simțit ofensată cumplit. Nu din cauză că s-a rănit puțin, dar a crezut că au fost distruse clișeele radiologice. Sub grămada de baloturi ce au umplut-o de vînătăi, a început totuși, încet, încet, să rîdă. Tînărul șofer, pierzîndu-și prezența de spirit alerga în jurul mașinii avariate și întreba cu jumătate de gură fără nici o noimă : „Doamnă, doamnă ! Ați murit ?"

Fără să-și povestească aventura, s-a ascuns pentru a-și bandaja rănile, ușoare de altfel. Un articol de ziar, relatînd accidentul după ce au fost găsite prin casă cîteva bandaje pline de sînge, dezvăluie publicului tot. Dar ea era deja plecată cu valiza galbenă, cu pălăria rotundă și

în buzunar cu un portofel mare bărbătesc, din piele neagră, cumpărat special „să facă războiul“ cu el.

În 1918 va uita acest portofel în fundul unui sertar şi nu va mai fi atins decît în 1934, după moartea ei. Se va scoate din el o legitimaţie pe numele : „Doamna Curie, Directoarea Serviciului de Radiologie“ un document al Subsecretariatului de Stat al Artileriei şi Muniţiilor, autorizînd pe „Doamna Curie, să folosească maşini militare“ şi alte zece ordine de „misiuni speciale“ ale Uniunii Femeilor Franţei. Patru fotografii : una a Mariei, a tatălui său şi două ale mamei sale — Sklodowska. Şi două săculeţe goale, ce-au găzduit seminţe de plante, care fără îndoială au fost semănate între două drumuri pe peluzele de lîngă laborator. Pe săculeţi erau scrise aceste cuvinte : „Rosemarin medicinal, se seamănă din aprilie pînă în iunie, în pepinieră“.

Doamna Curie nu a adoptat nici o ţinută specială cîtă vreme a dus această surprinzătoare viaţă. Îmbrăcămintea ei veche poartă banderola Crucii Roşii prinsă la mînecă. Nu poartă niciodată vălul infirmierelor : la spital lucrează cu capul gol, cu o bluză simplă de laborator, albă.

*

Irène îmi spune că te afli în apropiere de Verdun, îi scrie nepotul său Maurice Curie, tunar la Vauquois. *Îmi bag nasul prin toate automobilele sanitare ce trec pe drum, dar nu văd decît chipuri galonate, şi nu cred că autorităţile militare au decis să modifice regulamentul ca să-ţi tolereze pieptănătura, cam nereglementară...*

Hoinara nu se mai poate ocupa de casă. Irène şi Eve tricotează îmbrăcăminte pentru orfanele de război iar pe o hartă mare, fixată pe perete în sufragerie, urmăresc mersul operaţiunilor împlîntînd mici steguleţe în punctele strategice. Marie îşi obligă fiicele să-şi ia vacanţă fără ea, — dar nu numai atît. E de acord ca Irène şi Eve să rămînă în pat decît să dîrdîie în beci, iar în vara anului 1916 să se ataşeze unui colectiv de secerători bretoni ca să înlocuiască bărbaţii mobilizaţi ; timp de cincisprezece zile ele vor „lega snopi“, vor „lucra la batoză“ — iar în 1918 vor locui la Paris cu tot bombardamentul tunurilor Bertha [1]. N-ar vrea ca fiicele sale să fie nişte sperioase prudente.

---

[1] Dicke Bertha, cel mai mare tun creat de firma Krupp.

Eve nu e încă de prea mare ajutor, dar Irène care a împlinit şaptesprezece ani, s-a iniţiat în radiologie, fără să renunţe la certificatele de licenţă şi la cursurile de la Sorbona. A fost la început un fel de „practicantă" pe lîngă mama sa, apoi a primit misiuni. Marie o trimite prin spitale şi găseşte că e normal ca Irène să primească responsabilităţi pentru care e încă prea tînără, să lucreze în zonele de luptă la Furnes, la Hoogstade şi Amiens. O intimă colegialitate o leagă pe d-na Curie, de adolescentă. Poloneza nu mai este singură. Poate să stea de vorbă acum despre munca ei sau despre grijile personale cu o colaboratoare, cu o prietenă.

În primele luni de război a avut cu Irène o convorbire importantă.

— Guvernul cere particularilor să depună aurul şi curînd el va emite împrumuturi, îi spune fiicei sale. Voi dona puţinul aur pe care îl am. Şi mai ales medaliile ştiinţifice ce-mi sînt complet inutile. Mai este un lucru. Din comoditate am lăsat suma totală ce-mi revenea din al doilea premiu Nobel — cea mai de preţ resursă a noastră, — să zacă la Stockholm — în coroane suedeze. Voi cere să-mi repatrieze drepturile pe care le voi plasa în împrumuturi de război. Statul are nevoie de aceşti bani. Însă nu-mi fac nici un fel de iluzii, probabil că aceşti bani vor fi pierduţi. Şi nu vreau să comit o „prostie" înainte de a obţine părerea ta.

Schimbate în franci, coroanele suedeze, devin titluri de rentă, „subscripţii naţionale", „contribuţii benevole"... şi puţin cîte puţin se devalorizează, după cum a prevăzut Marie. Doamna Curie îşi depune aurul la Banca Franţei. Funcţionarul primeşte monedele dar refuză cu indignare să trimită la topit glorioasele medalii. Marie nu se simte flatată. Socoteşte absurd acest fetişism şi ridicînd din umeri duce la laborator colecţia de recompense.

Cînd are un pic de răgaz, d-na Curie se aşază uneori pe o bancă în grădina din Strada Pierre Curie, în care cresc dragii ei tei. Priveşte Institutul de Radiu, nou şi pustiu. Se gîndeşte la colaboratorii ei, toţi plecaţi pe front, la asistentul preferat, polonezul Jean Danysz, mort pe

cîmpul de luptă. Oftează. Cînd va sfîrşi oare oroarea sîngeroasă ? Şi cînd va putea să-şi reia munca sa ştiinţifică ?

Nu-şi pierde timpul cu gînduri sterile şi fără a înceta să muncească pentru front, pregăteşte pacea. Găseşte mijlocul prin care să strămute laboratorul din strada Cuvier în strada Pierre Curie. Împachetînd, încărcînd, descărcînd şi conducînd vehicolul radiologic de la o clădire la alta îndeplineşte o muncă de furnică al cărei rezultat se va vedea în curînd : noul laborator e gata ! Marie îşi completează opera, protejînd cu o impresionantă fortificaţie din saci de nisip anexa care adăposteşte materiile radioactive. Din 1915 şi-a adus din Bordeaux provizia de radiu, pe care a pus-o în slujba ţării.

Radiul ca şi razele X au asupra corpului omenesc diverse acţiuni terapeutice. Marie consacră gramul ei de radiu unui „serviciu de emanaţie" ; la fiecare opt zile eliberează radiul din gazele ce le degajă şi închide emanaţia în tuburi ce sînt trimise apoi la Spitalul din Marele Palat şi în alte centre sanitare. Ele vor servi la vindecarea cicatricelor „urîte" şi a nenumăratelor leziuni ale pielii.

Vehicolele radiologice, posturile radiologice, serviciile de emanaţie... Şi totuşi nu-i destul. Lipsa unor practicanţi specializaţi o preocupă pe Marie. Ea propune guvernului să creeze şi să asigure o şcoală de radiologie. În curînd, se adună circa douăzeci de elevi la Institutul de Radiu pentru primele cursuri. Programul cuprinde lecţii teoretice asupra electricităţii şi razelor X, exerciţii practice, anatomie. Profesori : d-na Curie, Irène Curie, şi o femeie încîntătoare şi inteligentă, d-ra Klein.

Cele o sută cincizeci de infirmiere de radiologie pe care le instruieşte Marie din 1916 pînă în 1918, sînt recrutate din toate centrele. Unele din ele sînt lipsite de orice pregătire. Prestigiul d-nei Curie le intimidează la început dar sînt repede cucerite de primirea cordială a fizicienei. Marie are harul de a pune ştiinţa la îndemîna spiritelor simple. Dorinţa de a preda e atît de tenace, încît, atunci cînd o practicantă — fostă femeie de serviciu — reuşeşte pentru prima dată să developeze perfect o placă fotografică ea se bucură ca de un triumf personal.

Aliaţii Franţei fac, la rîndul lor, apel la competenţa D-nei Curie. Din 1914 a făcut dese vizite spitalelor belgiene. În 1918 îndeplineşte o misiune în Nordul Italiei, unde studiază resursele regiunii în materii radioactive.

Mai tîrziu ea va primi în laboratorul său un număr de douăzeci de soldați din corpurile expediționare americane, pe care îi va iniția în Radioactivitate.

Noua ei profesie o pune în contact cu fel de fel de oameni. Unii chirurgi care înțeleg utilitatea razelor X o socotesc o colaboratoare prețioasă și o distinsă colegă. Alții, mai ignoranți, îi privesc aparatele cu o sfîntă neîncredere. După cîteva concludente radioscopii se vor minuna și ei că „asta merge“ și abia își vor crede ochilor, atunci cînd vor vedea în locul indicat de Marie, sub bisturiu, schija de obuz pe care o căutau zadarnic în carnea traumatizată. Subit convertiți vor comenta întîmplarea ca pe un miracol...

Femei elegante, îngeri păzitori ai spitalelor, o categorisesc dintr-o privire pe această persoană modest îmbrăcată ce neglijează să-și spună numele, și cîteodată o tratează ca pe o subalternă. Marie se amuză de aceste confuzii. Atunci cînd aceste mici manifestări de vanitate o agasează, își mîngîie sufletul amintindu-și de o infirmieră și un ostaș, amîndoi tăcuți și tenaci, colegii ei de lucru de la Spitalul Hoogstade : Regina Elisabeta și regele Albert al Belgiei.

Doamna Curie, deseori atît de rece și distantă este pentru răniți, cea mai apropiată prietenă. Țărani, lucrători stau înspăimîntați în fața aparatelor Roentgen și întreabă dacă consultul cu acestea nu le va procura vreun rău. Marie îi liniștește : „Veți vedea, este exact ca și o fotografie“. Are în felul ei de a fi ceva blînd și stimulativ : un timbru plăcut, mîini ușoare, multă răbdare, și un respect imens pentru ființa umană. Ca să salveze, ca să scutească de suferință sau de o amputare, ori de o infirmitate e capabilă să facă eforturile cele mai mari. Ea nu abandonează cazul decît atunci cînd a epuizat toate șansele.

Nu vorbește niciodată de duritățile și pericolele la care se expune. Nu vorbește nici de oboseala fără seamăn, nici de riscurile morții și nici de repercusiunile razelor X și a radiului asupra organismlui ei fragil. Se prezintă în fața colegilor cu un chip senin, chiar voios, mai voios

ca de obicei. Războiul o va determina să-şi impregneze o stare de bună dispoziţie care e cea mai frumoasă faţetă a curajului.

Nu poartă în suflet însă nici o bucurie. Zbuciumului ascuns care o apasă — gîndindu-se la lucrările începute, la familia din Polonia, de la care nu mai are veşti, — i se adaugă oroarea absurdă care a cuprins lumea. Imaginea trupurilor zdrobite pe care le-a văzut, gemetele, hohotele de plîns vor umbri viaţa ei mult timp de-aici înainte.

Salvele de tun ale armistiţiului o surprind în laboratorul ei. Vrea să pavoazeze Institutul de Radiu şi împreună cu colaboratoarea sa, Martha Klein, cutreieră magazinele în căutare de drapele franceze. N-a mai rămas nici unul şi pînă la urmă cumpără cupoane de pînză cu cele trei culori, pe care o femeie de serviciu, d-na Bardinet, le va coase în fugă, ca să nu rămînă ferestrele fără steaguri. D-na Curie, tremurînd de nelinişte şi de bucurie nu mai are astîmpăr. Se urcă alături de d-ra Klein, în bătrîna maşină radiologică deformată şi cîrpăcită, după patru ani de hărţuială în război. Un băiat de la P.C.N. le serveşte ca şofer şi le duce la voia întîmplării pe străzi prin mulţimea ce freamătă fericită şi gravă. În Piaţa Concordiei, mulţimea împiedică automobilul să înainteze. Unii se urcă pe aripile maşinii, alţii pe acoperiş. În momentul în care maşina d-nei Curie reuşeşte să plece, duce pe ea încă vreo zece pasageri care vor rămîne toată dimineaţa pe această imperială improvizată.

Pentru Marie sînt două victorii în loc de una. Polonia renaşte din cenuşa ei, după un secol şi jumătate de robie, recăpătîndu-şi independenţa.

Aceea care a fost d-ra Sklodowska, îşi aminteşte de copilăria chinuită, de luptele ei din anii tinereţii. Toate astea n-au fost în zadar, cîndva, a făcut eforturi de disimulare în faţa funcţionarilor ţarului cînd se întruneau în căsuţe umile la Varşovia, cu foştii ei colegi de la Universitatea Liberă, atunci cînd îi învăţa să citească pe copiii de ţărani din Szczuki... „Visul patriotic“, în numele căruia era gata să-şi sacrifice cu ani în urmă vocaţia ei,

pînă şi dragostea pentru Pierre Curie, devine sub ochii ei o realitate !

Marie către Josef Sklodowski, decembrie 1920 :

Astfel noi, „cei născuți în robie şi încătuşaţi din leagăn" [1] *vom vedea reînvierea ţării noastre la care visam. Nu mai speram să trăim o asemenea clipă chiar noi, — speram că doar copiii noştri o vor vedea, — şi totuşi, iat-o ! E-adevărat că ţara noastră a plătit scump această fericire şi poate încă va mai plăti. Dar se poate compara situaţia actuală cu amărăciunea şi dezolarea ce ne-ar fi cuprins dacă şi după război, Polonia ar fi rămas tot robită şi trunchiată ? Ca şi tine, eu cred în viitor.*

Această speranţă, aceste visuri, o consolează pe Marie de grijile sale personale. Războiul i-a dezorganizat munca ştiinţifică. Războiul i-a măcinat sănătatea. Războiul a ruinat-o. Banii pe care i-a încredinţat ţării s-au topit ca zăpada la soare, iar cînd îşi revizuieşte situaţia materială e cuprinsă de nelinişte. La vîrsta de aproape cincizeci de ani e aproape săracă. Pentru traiul ei şi al fiicelor sale nu are alte venituri decît salariul de profesoară : douăsprezece mii de franci pe an. Îi vor mai permite forţele să continue munca în învăţămînt şi să-i asigure de-a lungul anilor ce o despart de vîrsta retragerii la pensie, postul de directoare de laborator ?

Fără să-şi părăsească activitatea din timpul războiului (doi ani de acum înainte vor veni începători în radiologie să urmeze cursurile la Institutul de Radiu). Marie se reîntoarce spre pasiunea vieţii sale : fizica. E solicitată să scrie o carte privind *Radiologia şi Războiul.* Salută binefacerile descoperirii ştiinţifice, valoarea lor umană. Şi-a creat, în tragica ei experienţă, noi imbolduri de a face ca ştiinţa să fie iubită.

Istoria radiologiei de război oferă un exemplu sensibil privind amploarea nebănuită pe care o poate lua, în anumite condiţii, aplicarea descoperirilor de ordin pur ştiinţific.

Razele X n-au avut decît o utilizare limitată pînă la război. Marea catastrofă ce s-a dezlănţuit asupra umanităţii, acumulînd un număr înspăimîntător de victime a

[1] Adam Mickiewicz : Pan Tadeusz. (n. a.).

făcut să ia naştere dorinţa arzătoare de a salva tot ce putea fi salvat, folosind toate mijloacele pentru păstrarea şi protejarea vieţilor omeneşti.

Totodată observăm cum se depun eforturi pentru ca razelor X să li se dea întrebuinţarea cea mai adecvată. Ceea ce părea dificil a devenit uşor, găsindu-se imediat soluţia. Materialul şi personalul cresc ca prin minune ; cei ce nu ştiau nimic învaţă, cei care erau indiferenţi se dedică. Astfel descoperirea ştiinţifică îşi cucereşte cîmpul său de acţiune firească. O evoluţie asemănătoare va fi realizată prin radioterapie sau aplicarea medicală a radiaţiilor emise prin radioelemente.

Ce putem să spunem în concluzie asupra acestei şanse nesperate, privind folosirea noilor radiaţii, pe care ştiinţa ni le-a relevat la sfîrşitul secolului al XIX-lea ? Se pare că trebuie să devină şi mai trainică încrederea noastră în cercetarea dezinteresată, crescînd astfel cultul şi admiraţia faţă de aceasta.

E foarte greu să discerni în această operă de ariditate tehnică însemnătatea iniţiativelor Mariei Curie. Ce diabolic procedeu de formule impersonale, ce îndîrjire de a se şterge, de a se trece în umbră ! Pentru Marie „eu" nu este de detestat, el nu există pur şi simplu. Opera ei pare să se fi realizat prin entităţi misterioase pe care le numeşte rînd pe rînd „organizaţii sanitare", sau, în ultimă instanţă „noi". Noi am făcut şi nu eu. Chiar descoperirea radiului se pierde printre noile radiaţii pe care ştiinţa ni le-a scos în evidenţă la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Şi dacă e constrînsă să vorbească despre sine, Doamna Curie tinde să se contopească în mulţimea anonimă.

Dorind ca oricare altcineva să fiu în serviciul Apărării naţionale, în anii pe care i-am parcurs m-am orientat doar către Radiologie.

Un detaliu ne dovedeşte că ea este deplin conştientă că a slujit Franţa prin toate mijloacele.

N-a vrut s-o primească odinioară — şi mai tîrziu o va refuza iarăşi — Legiunea de Onoare. Dar cei apropiaţi ştiau că, dacă în 1918 ar fi fost propusă la gradul de cavaler cu *titlu militar"*, ar fi primit această panglică unică.

Această uşoară abatere de la principiile sale a fost însă trecută cu vederea. Multe „doamne“ au primit decoraţii, rozete... Mama nu a primit nimic. După cîteva săptămîni, rolul jucat de ea în marea dramă s-a şters din memoria tuturor. Şi cu toate serviciile sale excepţionale, nimeni nu s-a gîndit să prindă o mică cruce ostăşească pe rochia Doamnei Curie.

CAPITOLUL XXII

Pacea, vacanțele la Larcouest

Lumea şi-a regăsit calmul. Marie cu o încredere din ce în ce mai zdruncinată urmăreşte de la distanţă eforturile celor ce pregătesc pacea.

Această idealistă, în chip firesc, ar trebui să fie atrasă de doctrinele willsoniene şi să aibă încredere în Societatea Naţiunilor. Visează un tratat care să anuleze radical intrigile şi ura : „Sau germanii să fie exterminaţi pînă la unul, ceea ce nu pot să concep“, spune ea cîteodată, „sau să li se propună o pace suportabilă“.

Se reiau relaţiile între savanţii ţărilor învingătoare şi învinse. Doamna Curie arată o sinceră dorinţă de a uita luptele recente. Totuşi evită manifestările de fraternitate, de entuziasm, la care participă unii dintre colegii ei. Întreabă binevoitoare, înainte de a primi un fizician german : A semnat „Manifestul celor nouăzeci şi trei ?“ Dacă da, se arată doar politicoasă. Dacă nu, este mai prietenoasă şi vorbeşte în voie despre ştiinţă ca şi cum războiul n-ar fi existat.

Această ţinută, trecătoare de altfel, ilustrează ideile nobile pe care Marie le are faţă de îndatoririle intelectualilor în vremuri grele. Ea nu concepe ca spiritele superioare să se socoată „deasupra celor mulţi“. Timp de patru ani a slujit Franţa cu sinceritate şi a salvat vieţi omeneşti. Dar sînt anumite acte care nu admit ca intelectualitatea să devină complice.

Doamna Curie îi acuză pe scriitorii şi savanţii de dincolo de Rin care au semnat Manifestul. Un intelectual

își trădează misiunea atunci cînd nu mai este un constant apărător al civilizației și libertății de gîndire.

Marie n-a devenit nici războinică, nici sectară luînd parte la marea luptă. Este o savantă adevărată, pe care o vom regăsi în 1919 în fruntea laboratorului său.

A așteptat cu ardoare momentul cînd clădirile din strada Pierre Curie vor răsuna de activitate. Prima ei grijă a fost să nu neglijeze opera excepțională realizată în timpul războiului. Serviciul de emanație, distribuția tuburilor „active" în spitale continuă sub conducerea doctorului Regaud, care, demobilizat, și-a luat în primire pavilionul de biologie. În pavilionul de fizică, d-na Curie și colaboratorii ei se apleacă asupra experiențelor întrerupte în 1914 și încep altele noi.

O existență mai normală îi permite acum Mariei să se preocupe de viitorul Irènei și al Evei — două fete bine dezvoltate și înalte ca și ea. Cea mai mare, studentă, în vîrstă de douăzeci și unu de ani, domoală, bine echilibrată, n-a ezitat o clipă în fața vocației sale. Vrea să fie fiziciană, și mai precis vrea să se ocupe de studiul radiului. Aceasta cu o simplitate, cu o naturalețe, demne de admirat, în așa fel încît Irène se angajează să meargă cu fermitate pe drumul parcurs de Pierre și de Marie Curie. Ea nu-și pune întrebarea dacă și cariera ei va fi la fel de strălucită sau mai puțin ca aceea a mamei sale și nu se simte apăsată de numele glorios al acesteia. Dragostea ei sinceră față de știință, însușirile sale nu trezesc în ea decît o ambiție : să lucreze pînă la sfîrșitul vieții în laboratorul pe care l-a văzut construindu-se și în care ea a fost numită din 1918 „asistent delegat".

Exemplul fericit al Irènei, o face prea ușor pe Marie să creadă că tinerele se orientează lesne în labirintul vieții. Este însă surprinsă și îngrijorată de schimbările bruște, ezitante ale Evei. Un respect nobil și excesiv al liberului arbitru copiilor, o supraestimare a inteligenței lor, o rețin să exerseze autoritate asupra adolescentelor. Ar dori ca Eve să devină medic și să studieze aplicațiile terapeutice ale radiului ! Totuși nu-și impune părerea. Cu o solidaritate neobosită, acceptă fiecare plan capricios al fiicei sale. Se bucură cînd vede că studiază muzica, o lasă să-și aleagă singură profesorii și metodele de lucru... Îi acordă libertate deplină acestei ființe stăpînită de șovăiri și care ar fi avut nevoie de o îndrumare fermă. Cum ar

2

fi putut să perceapă greşeala, ea care cu tot instinctul infailibil al geniului şi-a urmat destinul trecînd peste toate obstacolele ce le-a întîlnit.

Căldura ei de mamă va veghea pînă la sfîrşitul vieţii asupra celor două fiice atît de diferite una de cealaltă, fără să facă vreun gest de preferinţă. Irène şi Eve vor găsi în ea, în toate împrejurările vieţii lor, o protectoare şi o sinceră aliată. Atunci cînd Irène va avea la rîndu-i copii, Marie se va apleca cu toată atenţia şi grija asupra celor două generaţii.

Marie către Irène şi Frédéric Joliot-Curie, 29 decembrie 1928 :

Scumpii mei copii,

Vă trimit toate urările mele de bine pentru Anul Nou — adică un an cu sănătate, veselie şi muncă rodnică, — un an în cursul căruia să vă fie fiecare zi o mare bucurie de a trăi, fără să aşteptaţi să treacă timpul pentru a vă da seama de farmecul lui şi crezînd că doar viitorul vă va aduce satisfacţii mai multe. Cu cît îmbătrînim, cu atît simţim mai mult că a şti să te bucuri de prezent este un dar preţios, comparabil cu fericirea.

Mă gîndesc la mica voastră Hélène şi doresc să o văd fericită. Este emoţionant să vezi evoluînd această fiinţă mică, care aşteaptă totul de la tine cu o încredere nemărginită şi care crede cu certitudine că numai tu eşti în stare să fii opreliştea tuturor suferinţelor ei ! Într-o zi va înţelege că puterile tale nu pot merge pînă acolo, — şi totuşi ai dori să poţi face totul pentru copiii tăi. Ei au dreptul la toate eforturile noastre, pentru a fi sănătoşi, pentru a avea o copilărie liniştită şi senină, într-o ambianţă plină de afecţiune, în care încrederea să dureze cît mai mult posibil.

Marie către fiicele sale la 3 septembrie 1919 :

... Mă gîndesc mereu la anul de muncă ce se deschide în faţa voastră. Mă gîndesc la fiecare dintre voi şi la ceea ce îmi veţi dărui, tandreţe, bucurie, griji. Sinteţi într-adevăr pentru mine o mare avere, şi doresc ca viaţa să-mi dăruiască încă vreo cîţiva ani pentru a fi împreună cu voi.

*
* *

Să se fi îmbunătăţit oare sănătatea ei după anii extenuanţi de război? Să fi început perioada liniştită a bătrîneţii? Doamna Curie a devenit mai senină. Doliul şi boala sînt parcă departe, timpul a atenuat forţa supliciului.

Marie către Bronia, 1 august 1921:

...Atît de mult am suferit în viaţa mea încît am ajuns la capătul chinurilor; numai o adevărată catastrofă m-ar mai putea doborî. Am învăţat să ştiu ce-i resemnarea, am încercat să aflu bucurii cît mai mărunte în vîrtejul vieţii cotidiene.

Spune-ţi ţie însuţi că poţi să construieşti case, să sădeşti pomi, să cultivi flori, că poţi să le priveşti cum se înalţă, şi-atunci nu mai are rost să te gîndeşti la nimic altceva. Nu mai avem mult timp în faţa noastră, atunci de ce să ne mai zbuciumăm?

Irène şi Eve, care au crescut alături de o femeie în luptă mereu cu durerea, descoperă în ea o nouă prietenă, un chip ceva mai vîrstnic ca odinioară, dar cu inima şi trupul mult mai tinere. Irène, sportivă neobosită, o încurajează pe mama să-i urmeze exemplul, face cu ea excursii lungi pe jos, se duc la patinaj, călătoresc şi chiar schiază.

Vara Marie se află cu fetele în Bretagne. La Larcouest, într-o regiune superbă unde nu întîlneşti îngrămădeala vulgară, cele trei prietene îşi petrec vacanţa în chip feeric.

Populaţia acestui cătun aşezat pe ţărmul Mînecii este alcătuită numai din marinari, cultivatori şi profesori de la Sorbona. Descoperirea Larcouestului de către istoricul Charles Seignobos şi biologul Louis Lapicque în 1895 a adus grupului universitarilor aureola expediţiei lui Cristofor Columb. D-na Curie, venită tîrziu într-o colonie de savanţi pe care un spiritual gazetar o va numi „Fortul Ştiinţei", a locuit la început cu alţii, apoi şi-a închiriat o vilă pe care a cumpărat-o mai tîrziu. Şi-a ales pe plajă, în faţa mării liniştite, împestriţată de insule nenumărate, mari şi minuscule, ce opresc talazurile să se apropie de coastă — locul cel mai izolat şi cel mai aerisit. Îi plac casele cu foişor. Casele de vară pe care le închiriază, acelea pe care le va construi mai tîrziu, toate seamănă una cu alta: pe un teren întins, o vilă minusculă, camere prost împărţite, aproape mizere, cu cîteva mobile sărăcăcioase. Dar cu o vedere sublimă.

Puţinii trecători pe care Marie îi întîlneşte în fiecare dimineaţă, — bătrîne cocoşate, ţărani blajini, copii ce zîmbesc arătîndu-şi dinţii cariaţi, — spun cu voce tare: „Bună ziua, doamnă Cû-û-û-rie" ! la care accentul breton prelungeşte silabele. Marie, fără să zîmbească, răspunde pe acelaşi ton : „Bună ziua, doamna Goff... Bună ziua domnule Quintin" sau simplu : „Bonjour !" dacă spre ruşinea ei nu-l recunoaşte pe interlocutor. Locuitorii unui sat nu rostesc decît cu bună credinţă un asemenea cald salut, de la egal la egal, în care nu există nici indiscreţie, nici curiozitate ci doar prietenie. Şi nu fiindcă e vorba de „radiu" şi nu pentru că „se vorbeşte despre ea în ziare", — se bucură de stimă D-na Curie. Şi-a dobîndit această stimă după cele două-trei veri petrecute aici pe litoral, atunci cînd bretonele cu părul strîns sub bonete albe au recunoscut în ea o ţărancă, una de ale lor.

Casa D-nei Curie nu e decît o locuinţă, ca altele zeci. Casa din Larcouest, care poate fi socotită centrul coloniei, palatul modern, e o altă căsuţă joasă, acoperită pînă-n vîrf cu viţă sălbatică şi cerceluşi agăţători. Casa se numeşte în dialect breton „Taschen-Vihan", „micul cîmp verde". Taschen are o grădină în pantă, în care florile sădite fără o artă anume se înşiră în lungi rînduri colorate încîntător. Poarta e mereu deschisă, cu excepţia zilelor în care bate vîntul de răsărit. Aici locuieşte un om fermecător în vîrstă de şaptezeci de ani, Charles Seignobos, profesor de istorie la Sorbona. E un bătrîn mărunţel, foarte vioi, puţin cocoşat, mereu îmbrăcat într-un costum de flanelă albă cu dungi negre, peticit şi îngălbenit. Oamenii locului îi zic „Domnul Seigno", iar prietenii îi spun : „Căpitane". Nu se poate şti cărui deosebit cult se datorează pretextul acestor cuvinte, şi căror deosebite însuşiri se datorează afecţiunea şi veneraţia care îl înconjoară. Acest burlac bătrîn se bucură de simpatia tuturor bărbaţilor, iar de a femeilor mai mult decît un paşă : treizeci, patruzeci de tovarăşe de la doi pînă la optzeci de ani...

Pe o cărăruie uscată, şerpuitoare, Marie coboară spre Taschen. Peste cincisprezece oameni s-au adunat în faţa casei să se îmbarce pentru insule. Apariţia d-nei Curie nu nelinişteşte deloc această adunare, ce pare că e un convoi de emigranţi sau un grup de ţigani. Charles Seignobos, a cărui privire cercetătoare se bănuieşte de sub ochelarii de miop, o salută pe Marie cu un amabil şi morocănos „Ah ! iat-o pe doamna Curie ! Bună ziua ! Bună ziua !" Se aud

şi alte „Bună ziua !“ ca un ecou şi Marie se aşază pe iarbă în mijlocul lor.

Poartă o pălărie de pînză decolorată, o fustă veche şi-o bluză de demult, din stofă neagră, făcută pentru cîţiva franci la croitoreasa tîrgului, Eliza Leff care lucrează acelaşi model pentru femei şi bărbaţi, savanţi şi pescari. E cu picioarele goale în nişte sandale. A pus în faţa ei o sacoşă asemănătoare celor cincisprezece răspîndite pe iarbă, care e umflată de costumul de baie şi un prosop.

Ce bucurie ar avea acum un reporter să fie admis în grupul ăsta atît de liniştit ! Trebuie să fii atent să nu calci peste vreun membru al Institutului, tulburînd vreun viitor premiu Nobel. Competenţele sînt cu nemiluita. Doreşti să vorbeşti despre fizică ? Iată-l pe Jean Perrin, pe Marie Curie, pe André Debierne, pe Victor Auger. Despre matematici, calcul integral ? Adresaţi-vă lui Emil Borel, înfăşurat într-un halat ca un împărat roman, în togă. Despre biologie ? Astrofizică ? Louis Lapicque, Charles Maurain îţi vor răspunde. În ce priveşte încîntătorul Charles Seignobos, numeroşi copii ai coloniei se încred în el fără grijă, fiindcă el „ştie toată Istoria“...

Dar ceea ce surprinde cel mai mult în această reuniune de universitari e tocmai faptul că în mijlocul ei nu se vorbeşte niciodată despre fizică, istorie, biologie sau matematici. Aici gradele ierarhice şi politeţea convenţională nu sînt luate în seamă. Aici umanitatea nu se împarte în pontifi şi discipoli, în bătrîni şi tineri. Ea concepe patru categorii de indivizi : filistinii, adică acei ce nu cunosc hoinăreala în grup şi care urmează a fi expulzaţi cît mai repede. „Elefanţii“, prietenii prea puţin dotaţi pentru viaţa pe apă ; sînt doar toleraţi şi luaţi peste picior. Vin apoi „marinarii“, Larcouestienii demni de acest nume. În sfîrşit „super-marinarii“, virtuoşii înotului şi scufundării, denumiţi „crocodili“. Doamna Curie care n-a fost niciodată o „filistină“ n-a încercat să cucerească titlul de „crocodil“. A devenit marinar după un scurt stagiu de „elefant“.

Charles Seignobos îşi numără „oile“ şi dă semnalul de plecare. Din flotila de ambarcaţiuni înşirate de-a lungul coastei, — două cu pînze, cinci sau şase cu vîsle, marinarii de serviciu, Eve Curie şi Jean Maurain, au detaşat „şalupa cea mare“ şi „şalupa englezească“ pe care le-au tras pînă la ţărm, unde stîncile formau un debarcader natural. Trupa de navigatori coboară malul abrupt. Glasul strident, sar-

castic şi vesel al lui Seignobos strigă: „Îmbarcaţi-vă ! Îmbarcaţi-vă!" Şi în timp ce şalupa se umple de pasageri: „Care e prima echipă ? Eu stau la comandă. Doamna Curie la vîsla din faţă ! Perrin şi Borel, la vîslele mari din spate, iar Francis se va ocupa de cîrme".

Aceste ordine care ar lăsa perplex pe mulţi dintre intelectuali sînt îndeplinite imediat. Patru vîslaşi — patru profesori de la Sorbona, patru celebrităţi, — se aşază pe bănci şi cu vîslele grele în mîini aşteaptă cu supunere comanda „Tot înainte!" pe care o dă Francis Perrin, stăpîn atotputernic la bord, pentru că el dirijează echipajul. Charles Seignobos, dă prima lovitură de ramă şi indică coechipierilor săi ritmul de vîslire. În spate, Jean Perrin trage de vîslă cu asemenea forţă, încît face să se învîrtă ambarcaţiunea. În spatele lui Jean Perrin se află Emil Borel şi în faţă de tot, Marie Curie care se „opinteşte" la vîsle, ţinînd cadenţa.

Barca albă cu verde înaintează ritmic pe marea însorită. Observaţiile severe ale cîrmaciului taie liniştea din cînd în cînd : „Al doilea vîslaş de la tribord nu face nimic !" (Emile Borel, încearcă să se dezvinovăţească, dar se resemnează imediat, şi, curmîndu-şi indolenţa, trage cu şi mai multă rîvnă la vîsle). „Canotierul din faţă nu ţine ritmul !" (Derutată, Marie Curie îşi îndreaptă greşeala şi-şi potriveşte bătăile vîslei după viteza de înaintare.)

Vocea frumoasă şi caldă a doamnei Charles Maurain scoate primele note dintr-un „Cîntec al vîslelor", reluat imediat în cor de toţi ceilalţi :

Dintr-o şalupă, casă tata şi-a făcut !
Să tragem deci la vîsle-ne-ntrecut
Optzeci de tineri calea au bătut

O adiere uşoară de vînt din nord, — vînt de vreme bună — duce melodia domoală şi scandată către cea de-a doua barcă ce a luat un avans şi se zăreşte de cealaltă parte a golfului. Vîslaşii de pe şalupa engleză intonează şi ei unul din cele trei sau patru sute de cîntece vechi, care compun repertoriul coloniei şi pe care Charles Seignobos îl face cunoscut fiecărei generaţii de Larcouestieni.

Sînt trei voinici prea tineri, care spre insule au plecat
Care spre Insule-au plecat
Sînt trei voinici prea tineri...

După două sau trei cîntece ambarcațiunea cea mare se află în dreptul Capului Trinității. Cîrmaciul privește la ceas și strigă : „Acum schimbați !“ Marie Curie, Perrin, Borel, Seignobos, cedează locurile altor patru membri din învățămîntul superior. Se constituie o nouă echipă, pentru traversarea unui puternic curent pînă la punctul Roch Vras, marea stîncă albăstruie din Insula Pustie, unde aproape în fiecare dimineață Larcouestienii vin să se scalde.

Bărbații se dezbracă lîngă ambarcațiunile goale pe țărmul acoperit de varec *, femeile într-un cotlon ascuns acoperit de iarbă mare și grasă, care s-a numit întotdeauna „cabina femeilor“. Printre primele apare Marie în costum negru, și sare în mare. Malul e abrupt așa că abia intră în apă și picioarele nu mai ating fundul.

Imaginea Mariei Curie înotînd la Roch Vras în ape limpezi, adînci, de o transparență ireală, e una dintre cele mai fermecătoare pe care o păstrez despre mama. Ea nu practică „crawl“ și „trugedon“ mișcări îndrăgite de fiicele sale și de colege. Antrenată metodic de Irène și Eve a învățat mișcarea „over arm stroke“, pe care o execută cu eleganță. Grația sa înnăscută completează totul. Toți uită de părul ei albit, ascuns sub cască sau obrazul ridat, ca să-i admire trupul delicat și suplu, brațele sale frumoase, albe, și mișcările vioaie de fată tînără.

Doamna Curie e foarte mîndră de agilitatea și talentul ei nautic. Între ea și colegii de la Sorbona există adevărate rivalități sportive. Marie observă cum în golfulețul de lîngă Roch Vras, savanții și soțiile savanților înoată „brasse“ sau „voiniceasca“, fac eforturi foarte mari să avanseze, se agită cu disperare. Măsoară neiertător traseul parcurs de adversarii ei, și fără ca să propună vreodată în mod deschis vreo întrecere, bate recordul de viteză și distanță între cadrele Universității. Fiicele ei sînt și instructori și confidenți.

— Eu cred că înot mai bine decît domnul Borel, observă Marie cu nevinovăție.

— Oh, mult mai bine, mamă. Nici nu se compară.

— Jean Perrin a realizat astăzi o bună performanță. Ieri am ajuns, însă, mai departe decît el. Îți amintești ?

— Da, te-am văzut. Ai făcut mari progrese de anul trecut.

---

* Alge marine.

Îi fac mare plăcere aceste măguliri ce le știe că-s sincere. E cea mai bună înotătoare din generația ei.

După baie se încălzește la soare și mănîncă un colțuc de pîine, în atmosfera plecării. Cîteodată scoate exclamații de bucurie : „Ah, cît e de bine !" Sau în fața peisajului stîncos, sau a cerului, a apei : „Cît e de frumos !" Aceste scurte aprecieri sînt singurele comentarii privind Larcouestul, admise de coloniști. Au ajuns atît de mult la convingerea că locul acesta e atît de frumos și că marea e cea mai albastră, — da, albastră ca Mediterana, — ospitalieră și variată, încît despre asta nu se vorbește niciodată așa cum nu se vorbește nici despre genialitatea științifică a Larcouestienilor. Singuri „filistinii" fac lirism pe seama acestor locuri, ca să se oprească imediat de teama ironiei generale.

Amiază. Marea s-a golit de înotători și prin trecătoarea „Anterren", bărcile trec ușor, printre creste acoperite cu iarbă de mare asemănătoare unor imașuri udate de rouă. Cîntecele urmează unul după altul. Și iată, mai sus de casa din Taschen, coasta, rîpa, sau mai curînd malul acoperit cu ierburi ce atîrnă pînă în mare, ținînd loc de debarcader. Cu picioarele goale, cu gambele goale, Marie își ridică fusta și, într-o mînă cu sandalele și costumul de baie, merge spre uscat cu pas sigur prin algele prin care intră pînă la glezne. Larcouestianul, care ținînd seama de vîrsta ei i-ar da ajutor, sau i-ar cere să-i ducă sacoșa, ar provoca stupoarea celorlalți. Aici nimeni nu ajută pe nimeni și primul articol de lege al clanului răsună destul de clar : „FĂRĂ EXCES DE ZEL".

Marinarii se despart ducîndu-se la masă. După două ore, se vor întîlni iarăși la Taschen, înainte de obișnuita și zilnica plimbare pe Eglantine, iahtul cu pînze albe, fără de care Larcouest n-ar fi Larcouest. D-na Curie e lipsă la apel de data aceasta. Plimbarea pe un vas cu pînze o obosește. Singură în casa ei, corectează vreo lucrare științifică sau mai curînd, luînd uneltele, hîrlețul și grebla, se ocupă de grădină. Din lupta cu trandafirii cățărători, din munca misterioasă la plantații, iese zgîriată și însîngerată, cu picioarele pline de noroi, cu mîinile pline de țărînă și de înțepături de spini. E fericită că a scăpat cu atît. Irène și Eve o găsesc cîteodată pe activa lor mamă, fie cu un picior umflat, fie cu un deget strivit de o lovitură păcătoasă de ciocan.

Pe la ora şase coboară la ţărm pentru baia de seară; apoi, după ce se îmbracă, se îndreaptă spre Taschen şi intră pe poarta permanent deschisă. Într-un fotoliu, în spatele ferestrei ce dă spre mare, se odihneşte o femeie destul de bătrînă, dar foarte frumoasă şi spirituală, doamna Marillier. Locuieşte aici în casă şi din acelaşi loc, pîndeşte în fiecare seară reîntoarcerea navigatorilor. Marie aşteaptă lîngă ea, să apară pe mare faldurile *Eglantinei*, scăldate în soarele auriu de amurg. După operaţia de debarcare, grupul începe să urce cărarea. Iată-le pe Irène şi pe Eve, cu braţele bronzate în rochiile lor de jumătate de franc, cu părul împodobit cu garoafe roşii din grădină, pe care, după o veche tradiţie Charles Seignobos le oferă înainte de a pleca la plimbare. Privirile lor strălucitoare arată bucuria produsă de o plimbare la gura rîului Trieux sau o escală în insula Modez, acoperită cu iarbă deasă şi crudă, care incită la o cursă de alergare. Toată lumea, însuşi căpitanul de şaptezeci de ani, participă la acest joc, la care diplomele şi premiul Nobel nu servesc la nimic. Savanţii care aleargă repede îşi păstrează prestigiul, cei mai puţin agili se mulţumesc cu sarcina de „şefi de tabără" şi, cînd are loc schimbul de prizonieri, sînt trataţi ca o gloată de sclavi.

Aceste obiceiuri de copii sau de sălbatici, ale unor oameni ce trăiesc jumătate goi, în apă şi în vînt, vor fi preluate mai tîrziu de toate straturile sociale, de la cele mai elevate pînă la cele mai simple. Dar în aceşti ani de după război ele suscită critica şocantă a „filistinilor". Devansînd moda cu aproape cincisprezece ani, noi am fost cei care am descoperit viaţa nautică, cursele de înot, băile de soare şi alergarea de-a lungul insulelor pustii. Noi cunoaştem impudoarea liniştită a sportivilor şi ne gîndim prea puţin la îmbrăcăminte : un costum de baie, cîrpit de o sută de ori, o bluză marinărească, o pereche de sandale, două sau trei rochii de bumbac lucrate în casă, formează garderoba noastră de vară.

Într-o zi, într-un Larcouest decadent, invadat de „filistini" şi — oroare ! — depoetizat de vuietul bărcilor cu motor, „cochetăria" îşi va face apariţia...

*

* *

După masă, Doamna Curie, înfăşurată într-o pelerină pufoasă veche de cincisprezece sau douăzeci de ani, se plimbă cu paşi mari cu fiicele sale care o duc de braţ. Pe

cărări întunecoase, cele trei siluete se îndreaptă spre Taschen, — mereu spre Taschen. În sala comună, pentru a treia oară într-o zi s-au adunat Larcouestienii. În jurul mesei se joacă „jocul literelor". Marie, una dintre cele mai abile jucătoare, formează cuvinte complicate cu ajutorul literelor scoase dintr-un sac cu aerul unui campion. I se dispută colaborarea.

Alţi colonişti, grupaţi în jurul lămpilor de petrol, citesc sau joacă şah.

În zile de distracţie, actori-autori-amatori, interpretează în faţa unui public „șic" șarade, cîntece minunate, reviste în care sînt omagiate evenimentele eroice ale sezonului : o cursă emoţionantă între două ambarcaţiuni rivale, transportarea periculoasă a unei stînci imense care împiedica acostarea la ţărm, — operaţiune de mare anvergură, — dusă la bun sfîrșit de către tehnicienii surescitaţi ; necazurile provocate de vîntul de răsărit, pe care toţi îl urăsc ; un naufragiu tragi-comic ; crimele unui bursuc fantomatic, mereu acuzat de devastarea grădinii de zarzavat din Taschen.

Cum poţi evoca farmecul deosebit, născut din lumină, din cîntece, din rîsete copilărești, din linişte plăcută, dintr-o colegialitate liberă și dezinteresată, care-i apropie pe tineri de bătrîni ? Această existenţă în care nu se petrece aproape nimic, în care ziua de azi seamănă cu cea de ieri, va lăsa în sufletul Mariei și al fiicelor sale amintirile cele mai bogate. Cu toată simplitatea anturajului, el va reprezenta pentru mine cel mai suprem lux. Pe nici o plajă, nici un miliardar n-a putut să scoată oceanului plăceri mai vii, mai rafinate, mai deosebite, decît aceşti sportivi clarvăzători ai Sorbonei, în acest colţ al Bretaniei. Deoarece cadrul aventurii nu-i decît un sat încîntător, — plăcut ca multe altele, fără îndoială, — e bine să se ştie că savanţii se întîlneau aici în fiecare an drept răsplată a unei strălucite activităţi.

Cititori, m-am întrebat deseori scriind această biografie — dacă nu cumva gîndindu-vă la alte lecturi, vă veţi opri şi veţi spune surîzînd ironic : „Ce oameni, virtuoși, Dumnezeule !... Ce suflete cinstite ! Cîtă solidaritate, cîtă încredere !"

Ei, da ! „Personajele simpatice" abundă în această istorisire. Nu-s eu vinovată : ele au existat, aşa cum încerc și eu să le descriu. Prietenii Mariei, de la cei care au cu-

noscut-o de cînd s-a născut, pînă la prietenii din ultimele ei zile au oferit slabe subiecte de analiză romancierilor noştri obişnuiţi cu aspectele sumbre. Ciudate, nefireşti familii, aceşti Sklodowski, aceşti Curie în sînul cărora părinţii şi copiii nu s-au urît, în care bunătatea, tandreţea au însoţit spiritele ; ei n-au ascultat pe la uşi şi n-au visat trădări şi moşteniri, nimeni n-a fost ucis, — şi toţi au rămas cu desăvîrşire cinstiţi. Ciudate mediile universitarilor francezi sau polonezi, imperfecte ca toate grupările omeneşti, dar chemate către acelaşi ideal, pe care nu l-au alterat niciodată amărăciunea sau perfidia...

Am etalat pe masă harta întregii noastre fericiri bretone. Poate că mulţi vor ridica din umeri, gîndind că asemenea vacanţe nu puteau fi încîntătoare dacă nu se strecurau în ele intriga şi snobismul. La Larcouest, observatorul cel mai perspicace n-ar fi reuşit să facă deosebire între cel mai mare savant şi cercetătorul cel mai modest, între sărac şi bogat. Niciodată sub soarele Bretaniei sau în apele ei n-am auzit vorbindu-se despre bani. Cel mai în vîrstă, Charles Seignobos ne-a dat lecţii de înaltă ţinută şi de discreţie ; fără să se fi proclamat campion de teorii sau de doctrine, acest bătrîn liberal a făcut din bunurile lui, bunurile tuturor. Casa cu poarta deschisă, yahtul *Eglantine*, bărcile erau ale sale dar toţi le foloseau în mod egal. Şi cînd în casa luminată de lampioane se dădea un bal, acordeonul care cînta polci, lansieuri şi dansuri locale, îi amesteca în joc pe stăpîni şi pe slugi, pe membrii Institutului şi fetele cultivatorilor, pe marinarii bretoni alături de pariziene.

Mama noastră asista tăcută la aceste serbări. Prietenele ei, care cunoşteau punctul vulnerabil al acestei femei timide, aparent retrasă, aproape severă, nu se puteau abţine să nu-i spună că Irène dansează bine ori că Eve poartă o rochie frumoasă. Atunci, pe chipul obosit al Mariei, apărea un surîs de mîndrie.

CAPITOLUL XXIII

America

Într-o dimineață de mai 1920, a fost introdusă o doamnă în sala minusculă a Institutului de Radiu. Se numește Mrs. William Brown Meloney și conduce la New York un mare magazin. E greu să recunoști pe chipul ei un om de afaceri. Este scundă, firavă, aproape infirmă : un accident din tinerețe o condamnase la o ușoară șchiopătare. Are părul cenușiu și obrazul foarte palid, doi ochi negri, visători, imenși. A întrebat-o cu glas tremurînd pe funcționara de serviciu care i-a deschis ușa dacă d-na Curie n-a uitat cumva întîlnirea ce i-a acordat-o.

Această întîlnire o aștepta de ani de zile. Mrs. Meloney era una din persoanele din ce în ce mai numeroase pe care viața și opera Mariei Curie le interesa în mod cu totul aparte. Și cum idealista americană era și un mare reporter a făcut eforturi îndîrjite pentru a se apropia de idolul ei.

După mai multe cereri de interviuri, rămase fără răspuns, Mrs. Meloney i-a trimis Mariei printr-un fizician, prieten de-al ei, o ultimă implorare :

...Tatăl meu, medic, mi-a spus mereu că nu-i firesc să subestimăm importanța oamenilor.

De douăzeci de ani sînteți importantă pentru mine și doresc să vă văd, doamnă, doar pentru cîteva minute.

A doua zi Marie o primeşte în laboratorul său.

Uşa se deschide, va scrie Mrs. Meloney, *şi văd intrînd o femeie palidă şi timidă, cu o înfăţişare tristă, cum n-am mai văzut niciodată. Purta o rochie neagră de bumbac. Chipul ei impunător plin de blîndeţe şi răbdare avea expresia absentă şi detaşată a celor ce şi-au dedicat viaţa studiului. Mi s-a părut deodată că sînt o intrusă în viaţa ei. Timiditatea mea era acum mai mare decît a doamnei Curie. Eram reporter de peste douăzeci de ani şi totuşi nu m-am simţit capabilă să pun o întrebare acestei femei fără apărare, îmbrăcată în bumbac negru. Am încercat să-i arăt că americanii se interesează de marea ei operă şi am rugat-o să mă ierte pentru prezenţa mea. Pentru a mă linişti, d-na Curie mi-a vorbit de America.*

— *America posedă acum aproximativ cincizeci de grame de radiu,* îmi spune ea. *Patru la Baltimore, şase la Denver, şapte la New-York.*

Continuă numărătoarea numind şi reşedinţa fiecărei cantităţi.

— *Dar în Franţa ? întreb eu.*

— *Laboratorul meu posedă ceva mai mult de un gram.*

— *Dumneavoastră nu aveţi decît un gram de radiu ?*

— *Eu ? Oo ! N-am deloc ! Acest gram aparţine laboratorului.*

Am vorbit despre brevete, despre beneficii ; ele puteau face din doamna Curie o femeie bogată. Mi-a răspuns cu calm :

— *Radiul nu trebuie să îmbogăţească pe nimeni. Este un element. Aparţine întregii lumi.*

— *Dacă ar fi să spuneţi întregii lumi, ce anume dorinţă aveţi* — am întrebat-o eu febril — *ce aţi spune anume că preferaţi ?*

Era o întrebare stupidă dar care se dovedi fatidică.

În săptămîna aceea am aflat că valoarea comercială a unui gram de radiu ajunsese la o sută de mii de dolari. Am aflat de asemeni că laboratorul doamnei Curie, deşi era nou, nu avea mijloace de cercetare suficiente şi că provizia sa de radiu era dedicată în întregime preparării tuburilor de emanaţie pentru tratamente medicale.

Îşi imaginează cineva surprinderea şi mirarea acestei americance cultivate ? Mrs. Meloney cunoaşte, pentru că ea le-a vizitat, marile laboratoare ale Statelor Unite, pe acel al lui Edison, ce semăna cu un palat. Alături de aceste clă-

diri grandioase, Institutul de Radiu, nou, decent, dar construit cu modestia caracteristică clădirilor universitare franceze, pare umil. Mrs. Meloney cunoaşte de asemeni uzinele din Pittsburg în care se tratează minereurile de radiu. Revede fîşiile de fum negru ce ies din coşuri şi şirurile lungi de vagoane încărcate cu reziduuri ce ascund materia preţioasă.

Şi-acum, iat-o la Paris, într-un birou modest mobilat faţă în faţă cu femeia care a descoperit radiul. O întreabă :

— Ce v-aţi dori să aveţi în viaţă ?

Şi D-na Curie răspunde blînd :

— Aş avea nevoie de un gram de radiu pentru a-mi continua cercetările, dar nu am cu ce să-l cumpăr. Radiul e prea scump pentru mine.

Mrs. Meloney urzeşte un plan măreţ : compatrioţii săi trebuie să-i ofere un gram de radiu. Reîntorcîndu-se la New-York încearcă să înduplece zece femei bogate, zece miliardare, să dea fiecare cîte zece mii de dolari ca să cumpere elementul. Dar fără succes. Nu găseşte decît trei mecene dispuse să facă un asemenea gest.

„De ce să caut zece femei bogate ?" îşi zice ea, atunci. „De ce să nu organizez o listă de subscripţie printre toate femeile Americii ?"

În Statele Unite nimic nu e imposibil. Mrs. Meloney creează un comitet ai cărui membri activi sînt Mrs. William Vaugh Moody, Mrs. Robert G. Mead, Mrs. Nicholas F. Brady, doctorii Robert Albe şi Francis Carter Wood. Lansează în fiecare din oraşele Lumii-Noi, campania naţională *Marie Curie Radium Fund*. Şi în mai puţin de un an de la vizita sa la „femeia îmbrăcată în rochie neagră de bumbac" îi scrie doamnei Curie : „Banii s-au găsit, puteţi cumpăra radiul" !

Americanii oferă Mariei Curie un ajutor generos. Dar în schimb o întreabă prieteneşte : „De ce nu vreţi să veniţi să ne vedeţi ? Noi dorim să vă cunoaştem".

Marie şovăie. S-a temut întotdeauna de mulţime. Fastul şi oboseala provocate de o călătorie în America, în ţara cea mai setoasă de publicitate din lume, o îngrozeşte.

Mrs. Meloney insistă, înfrînge una cîte una obiecţiunile.

— Spuneţi că nu vă puteţi despărţi de fiicele dumneavoastră ? Le invităm şi pe fiicele dumneavoastră. Vă obosesc solemnităţile ? Vom stabili programul de recepţii în

condiţii foarte rezonabile. Veniţi! Veţi face o călătorie frumoasă şi gramul de radiu vi se va înmîna la Casa Albă, de către Preşedintele Statelor Unite în persoană.

Doamna Curie este emoţionată. Încearcă să-şi stăpînească temerile şi la cincizeci şi patru de ani acceptă pentru prima oară în viaţa ei obligaţiile unui mare voiaj oficial.

Fiicele sale încîntate de aventură fac pregătirile de plecare. Eve o obligă pe mama ei să-şi cumpere o rochie, două, şi o convinge să lase la Paris ţinutele favorite — uzate şi demodate. În jurul doamnei Curie toată lumea se agită. Ziarele descriu ceremoniile care o aşteaptă dincolo de Atlantic şi guvernul se întreabă cu ce fel de titluri să o distingă, ca să apară în Statele Unite cu titluri onorifice, demne de reputaţia sa. Americanii nu prea înţeleg de ce d-na Curie nu face parte din membrii Academiei de Ştiinţe din Paris. E surprinzător de asemeni că nu are Legiunea de Onoare... Repede i se oferă Crucea, dar o refuză pentru a doua oară. Va cere mai tîrziu ca Panglica de cavaler să fie acordată d-nei Meloney.

Din iniţiativa revistei *Eu ştiu tot* o serbare de salut în onoarea Mariei Curie are loc la Operă la 27 aprilie 1921 în folosul Institutului de Radiu.

Leon Bérard, profesorul Jean Perrin, doctorul Claude Régaud ţin discursuri. Apoi se desfăşoară un program artistic interpretat de actori şi muzicieni iluştri, adunaţi de Sacha Guitry, organizatorul serbării. Sarah Bernhardt, deşi în vîrstă şi infirmă precum şi Lucien Guitry, se asociază la acest omagiu.

După cîteva zile, doamna Curie se află la bordul vaporului *Olympic*. Cele două fiice sînt cu ea. Pentru cele trei femei, pentru rochiile lor, o singură valiză: dar ele ocupă cel mai frumos apartament de pe vas. Instinctiv Marie are grimase de ţărancă suspicioasă, în faţa mobilelor prea luxoase, a meselor prea complicate. Învîrtind cheia de două ori în broască, fugind de inoportuni, încearcă să uite de misiunea oficială, evocînd amintirile modeste şi liniştite din viaţa ei.

Doamna Curie către d-na Jean Perrin, 10 mai 1921:

Dragă Henriette, scrisoarea ta am primit-o pe vas. Mi-a făcut foarte bine căci nu fără îngrijorare am părăsit Franţa pentru această lungă călătorie, atît de puţin potrivită cu gesturile şi obiceiurile mele.

Nu mi-a plăcut traversarea. Oceanul a fost cețos, furios și zgomotos. Fără să fiu bolnavă eram amețită și am rămas în apartamentul meu aproape tot timpul. Fiicele mele au fost foarte mulțumite. Mrs. Meloney, care ne-a însoțit a făcut tot ce era posibil ca să ne liniștească. E bună și prietenoasă cum nu credeam.

...Mă gîndesc la Larcouest, la momentele superbe, pe care le vom petrece în curînd, la compania prietenilor noștri, la grădina în care veneai să-ți găsești liniștea, la marea albastră și liniștită pe care o iubim amîndouă, care e mult mai primitoare decît acest ocean taciturn și rece. Mă gîndesc de asemeni la copilul pe care îl așteaptă fiica ta și care va fi cel mai tînăr membru din grupul nostru de prieteni — primul din noua generație. După el sper că se vor naște mulți copii ai copiilor noștri.

New-Yorkul, zvelt, îndrăzneț, amețitor, apare sub ceața unei zile frumoase. Mrs. Meloney vine să o anunțe pe Marie că ziariștii, fotografii și operatorii de cinema o așteaptă. O mulțime enormă, adunată la debarcader și pe chei, pîndește sosirea savantei. Curioșii vor aștepta cinci ore în picioare sosirea aceleia pe care numeroase articole din ziare o numesc „salvatoarea omenirii". Se disting batalioane de „girl-scouts" [1], studenți, o delegație de trei sute de femei fluturînd trandafiri roșii și albi ; ele reprezintă organizațiile poloneze din Statele Unite. Culorile strălucitoare ale drapelului american, francez și polonez flutură deasupra miilor de capete, de figuri curioase.

Pe puntea superioară a vasului *Olympic*, Marie a fost instalată într-un fotoliu. I s-a luat pălăria de pe cap și poșeta din mînă. Urletele de comandă ale fotografilor : „Priviți aici d-na Curie ! Întoarceți capul la dreapta... Ridicați fruntea... Priviți aici ! Aici !" — acoperă sunetele neîncetate ale declanșatoarelor celor patruzeci de aparate fotografice și de filmat, înșirate într-un semicerc și îndreptate amenințător asupra chipului mirat și obosit.

Irène și Eve servesc drept corp de gardă în aceste săptămîni epuizante, pasionante. Cele două fiice nu-și vor putea crea o imagine clară despre Statele Unite atît timp cît

[1] fete cercetași.

ele vor călători în vagoane speciale, vor lua parte la dineuri de cîte cinci sute de tacîmuri, vor primi ovațiile mulțimii și asalturile reporterilor. Ca să poți pătrunde farmecul unei mari țări, e necesară mai multă libertate și mai multă liniște. „Turneul Barnum“ nu le va învăța mare lucru despre America. Le va oferi în schimb descoperiri revelatoare în ce privește mama lor...

Eforturile îndîrjite ale doamnei Curie de a rămîne în umbră au fost în Franța parțial încununate de succes. Marie a reușit să-și convingă compatrioții, pînă și pe cei din jurul ei, că un mare savant nu e un personaj important. Cum a sosit la New York, cortina a căzut, adevărul a apărut. Irène și Eve descoperă dintr-odată ce reprezintă pentru Univers această femeie modestă alături de care au trăit.

Fiecare discurs, fiecare gest al mulțimii, fiecare articol de ziar confirmă același adevăr. Înainte de a o cunoaște, americanii o înconjurau pe d-na Curie cu un adevărat cult, punînd-o mai presus de ființa omenească. Acum cînd se află printre ei, mii de oameni își dau seama de „FARMECUL SIMPLU AL VIZITATOAREI OBOSITE“ și parcă sînt loviți de trăsnet, cînd o văd pe „MICA FEMEIE TIMIDĂ“, pe „SAVANTA ATÎT DE SĂRĂCĂCIOS ÎMBRĂCATĂ.“

Departe de mine pretenția de a defini aici sufletul unei națiuni : nu voi judeca America după cele cîteva articole publicate în ziare. Totuși elanul, entuziasmul cu care bărbații și femeile din Statele Unite au întîmpinat-o pe Marie Curie, n-a avut oare un sens profund ? Popoarele latine îi consideră pe americani genii practice, dar printr-o anume vanitate ele își rezervă monopolul idealismului și al sensibilității. Cu toate acestea un val de idealism s-a așternut la picioarele Mariei. O doamnă Curie trufașă, îmbogățită de pe urma descoperirilor ei științifice ar fi trezit poate curiozitatea în Statele Unite. N-ar mai fi suscitat însă această înduioșare colectivă. Dincolo de savanta înspăimîntată, americanii aclamă o atitudine în fața vieții care îi emoționează : disprețul față de avantaje, devotamentul față de pasiunea intelectuală, înclinația de a fi de folos.

În apartamentul lui Mrs. Meloney, plin de flori, — un horticultor pe care radiul l-a vindecat de cancer a urmărit mai bine de două luni înflorirea trandafirilor celor mai frumoși, pentru a-i oferi Mariei — un adevărat consiliu

de război întocmește itinerariul călătoriei. Toate orașele, toate colegiile, toate universitățile Americii o invită pe d-na Curie. Medalii, titluri onorifice, doctorate *honoris causa* îi sînt destinate cu duzina.

— Desigur, v-ați adus și ținuta universitară ? întreabă Mrs. Meloney. Pentru asemenea ceremonii este indispensabilă.

Zîmbetul inocent al Mariei provoacă consternarea generală. Marie nu și-a adus ținuta universitară pentru simplul motiv că n-a avut niciodată această ținută. Profesorii de la Sorbona trebuie să aibă robă. Dar d-na Curie, singura femeie profesor, a lăsat pe bărbați să-și rezerve această ținută.

Un croitor chemat de urgență confecționează cu o iuțeală uluitoare majestuosul veșmînt de mătase neagră, cu revere de catifea, pe care vor străluci panglicile cu titlurile de doctor. Cînd i se probează ținuta, Marie e stînjenită de faptul că mînecile o împiedică în mișcări, că stofa e prea grea, mai ales că mătasea îi irită bietele degete tumefiate de radiu.

La 13 mai, în sfîrșit, totul e gata. După un dejun, la Mrs. Andreew Carnegie și un scurt tur prin New York, d-na Curie, Mrs. Meloney, Irène și Eve pleacă într-o călătorie nemaipomenită.

Fete îmbrăcate în alb de-a lungul șoselelor însorite, alte mii de fete care aleargă din toate părțile să întîmpine mașina în care se află d-na Curie, fete care flutură drapele și flori, scot strigăte de bucurie și cîntă în cor... Aceasta e imaginea uluitoare a primelor zile oferite de colegiile de fete din Smith, Vassar, Bryn, Maur, Mount Holyoke. Bună, foarte bună idee au avut ca s-o îmblînzească în acest fel pe Marie Curie, amestecînd-o printre aceste tinere entuziaste, studente, semenii ei !

Delegate ale acelorași colegii vor defila o săptămînă mai tîrziu la Carnegie Hall din New-York, la marea manifestare a Asociației Femeilor Universitare. Ele se apleacă în fața Mariei Curie, oferindu-i rînd pe rînd, o floare de crin și un trandafir, „american beauty". În prezența elitei profesorilor americani, a ambasadorilor Franței și Poloniei, a lui Ignatiu Paderewski, venit să-și aplaude colega de demult, Doamna Curie primește titluri, medalii și o

distincție excepțională: „Cetățean de onoare al orașului New-York".

La ceremoniile de a doua zi și a treia zi, la care cinci sute șaptezeci și trei de reprezentanți ai societăților științifice americane se adună la Waldorf Astoria ca s-o sărbătorească, Marie se clatină deja de oboseală. Între mulțimea robustă, gălăgioasă, și o femeie plăpîndă care vine dintr-o viață monahală, lupta este inegală. Marie e amețită de atîta vacarm, de atîtea aplauze. Nenumăratele priviri ațintite asupra ei o înspăimîntă ca și agitația mulțimii ce se înghesuie în calea ei. Îi este frică ca nu cumva să fie strivită în această vîltoare. Un fanatic era cît pe ce să-i rupă mîna într-un „shake-hand"[1] prea exaltat și savanta va trebui să-și continue călătoria cu mîna bandajată, — rănită în luptă cu gloria.

Iată ziua cea mare. OMAGIU GENIULUI... O STRĂLUCITĂ ASISTENȚĂ ADUNATĂ LA CASA ALBĂ SĂRBĂTOREȘTE O FEMEIE ILUSTRĂ... La 20 mai la Washington, președintele Harding îi oferă d-nei Curie gramul de radiu, mai curînd simbolul său. A fost confecționată o cutie de plumb, în mod special, pentru păstrarea tuburilor. Dar aceste tuburi sînt atît de prețioase, și tot atît de periculoase prin radiația lor, încît au fost lăsate în siguranță la uzină. E o cutie ce conține o „imitație de radiu", expusă pe masă în mijlocul lui East Room[2], unde s-au adunat diplomații, funcționarii superiori ai magistraturii, armata, marina și reprezentanții Universității.

Ora patru. O ușă în două canaturi se deschide și intră cortegiul. Doamna Harding, la brațul d-lui Jusserand, ambasadorul Franței. Apoi Doamna Curie, la brațul președintelui Harding. Apoi Mrs. Meloney, Irène și Eve Curie și doamnele din „Marie Curie Committee".

Încep discursurile. Ultimul este acela al președintelui Statelor Unite. El se adresează cu cordialitate „nobilei ființe, soției devotate, mamei iubitoare, care în afară de opera ei covîrșitoare și-a îndeplinit toate îndatoririle de femeie". Îi înmînează Mariei un sul de pergament, înfășurat într-o panglică tricoloră și îi așază la gît un colier cu o cheie de aur ; cheia de la cutia de radiu.

---

[1] strîngere de mînă.
[2] Salonul de la răsărit al Casei Albe.

Se ascultă cu pietate puţinele cuvinte de recunoştinţă ale Mariei. Apoi în voioasa larmă, invitaţii trec în „Blue Room“ [1] ca să defileze prin faţa savantei. Doamna Curie, aşezată într-un fotoliu, zîmbeşte cald celor ce, unul cîte unul, vin spre ea. Fetele strîng mîinile în locul ei, şi după naţionalitatea celor ce-i sînt prezentaţi de d-na Harding, sînt exprimate formule de politeţe în limbile engleză, poloneză şi franceză. Nu mai urmează decît să se iasă în balcon unde aşteaptă o armată de fotografi.

Privilegiaţii care asistă la sărbătoare, ziariştii care anunţă cu strigăte de triumf : „Descoperitoarea radiului primeşte din partea prietenilor americani o comoară nepreţuită“ ar rămîne surprinşi dacă ar afla că Marie Curie s-a lepădat de gramul de radiu dăruit de preşedintele Harding. În ajunul ceremoniei, atunci cînd Mrs. Meloney i-a supus aprobării pergamentul de donaţie, ea a citit documentul cu atenţie, apoi a spus hotărît :

— Acest act trebuie modificat. Radiul ce mi-l oferă America va trebui să aparţină ştiinţei pentru totdeauna. Atîta vreme cît voi fi în viaţă, se înţelege, eu îl voi folosi numai în munca mea ştiinţifică. Dar dacă am lăsa lucrurile în starea aceasta, gramul de radiu ar deveni după moartea mea patrimoniul persoanelor particulare — fiicelor mele. Aceasta nu e permis. Eu doresc să fie donat laboratorului meu. Se poate chema un avocat ?

— Dar... Da ! A spus Mrs. Meloney puţin dezorientată. Dacă doriţi d-stră, ne vom ocupa de aceste formalităţi săptămîna viitoare.

— Nu săptămîna viitoare. Nu mîine. În seara aceasta. Actul de donaţie intră în vigoare şi eu pot muri în cîteva ore !

Un om al legii, găsit anevoie la o oră atît de tîrzie, a redactat împreună cu Marie actul suplimentar. Ea l-a semnat imediat.

Philadelphia. Titluri onorifice. Doctorate, cadouri sînt schimbate între doamna Curie şi comitetele ştiinţifice şi industriale ale oraşului. Directorul unei uzine îi oferă cincizeci de miligrame de mezothoriu. Membrii celebrei

[1] Salonul albastru.

„American Philosophical Society"[1] îi decernă medalia „John Scott". În semn de recunoştinţă, Marie dăruieşte societăţii un cuarţ piezoelectric „istoric", realizat şi utilizat de ea în perioada primilor ani de cercetări.

Vizitează uzina de radiu de la Pittsburg, unde a fost purificat faimosul gram de radiu. La Universitate încă un titlu de doctor ! Marie a reluat roba de profesoară, care îi vine foarte bine, şi pe care o poartă lejer, dar refuză să-şi acopere părul cărunt cu tradiţionala bonetă pătrată. O găseşte „antipatică" şi consideră că „nu e necesar". Rămîne cu capul gol, cu boneta în mînă în mijlocul mulţimii de studenţi şi profesori cu capetele acoperite. Nici cea mai abilă cochetă nu şi-ar fi făcut un calcul mai bun. Marie nu se îndoieşte deloc de frumuseţea imaterială a chipului ei, descoperit printre toate aceste chipuri acoperite.

Încearcă cu mari eforturi să nu-şi arate oboseala în timpul ceremoniei ; primeşte buchete de flori, ascultă discursuri şi imnuri. Dar a doua zi de dimineaţă se răspîndeşte vestea neaşteptată : Doamna Curie e prea slăbită ca să-şi poată continua călătoria. Renunţă la turneul prin oraşele din vest, unde recepţiile în onoarea ei sînt contramandate.

Ziariştii americani într-un febril „mea culpa" îşi acuză imediat ţara că a fost capabilă să supună o femeie în vîrstă şi delicată la eforturi ce depăşesc forţele ei. Articolele lor sînt încîntătoare în ce priveşte spontaneitatea şi pitorescul lor.

PREA MULTĂ OSPITALITATE ! anunţă un ziar cu litere enorme. „Femeile americane au fost prevăzătoare şi au venit în sprijinul savantei. Dar critici amare ar putea să ne reproşeze că am obligat-o pe d-na Curie să-şi plătească cadoul nostru cu propria ei suferinţă, numai pentru satisfacerea orgoliului nostru". Într-o altă pagină se declară deschis că „oricare director de circ sau de music-hall ar fi capabil să-i ofere d-nei Curie o sumă mult mai mare decît costul unui gram de radiu, şi pentru asta, chinurile i-ar fi fost reduse la jumătate". Pesimiştii iau evenimentul în tragic. „Era cît pe ce să-l ucidem pe mareşalul Joffre cu excesul nostru de entuziasm. O vom ucide şi pe doamna Curie ?"

Marie a fost sinceră şi a dăruit mult admiratorilor ei, — şi ei au cîştigat prima partidă. De-acum înainte organizatorii călătoriei vor uza de toate vicleniile pentru a-i

[1] Societatea Americană de Filozofie.

ocroti odihna. Doamna Curie a luat obiceiul să coboare din tren în ascuns și să se facă nevăzută sărind peste liniile ferate, pentru a evita mulțimea surescitată ce o așteaptă pe peron. S-a anunțat sosirea ei la Buffalo ? Ea coboară cu o stație mai înainte, Niagara-Falls : vrea să viziteze în liniște celebrele căderi de apă ale Niagarei ! Scurt repaus ! Membrii Comitetului de recepție din Buffalo n-au renunțat la plăcerea de a o vedea pe Marie Curie printre ei. Automobile pleacă în goană spre Niagara-Falls, prinzînd-o pe fugară.

La început, membrii din escortă, Irène și Eve, au devenit ceea ce în argou teatral sînt numite „dubluri". Irène îmbrăcată în robă universitară primește în locul Doamnei Curie titlurile *honoris causa*. Gravi oratori adresează Evei, o ștrengăriță de șaptesprezece ani ! — discursurile ce fuseseră pregătite pentru savantă și-i vorbesc despre „magnificele lucrări", de „îndelungata ei viață de muncă" așteptînd din parte-i un răspuns corespunzător. În orașele în care mai multe doamne din comitet își dispută onoarea de a o găzdui pe Marie, familia Curie e despărțită, și gazdelor celor mai insistente le sînt oferite ca ostatece Irène și Eve.

Atunci cînd ele nu o reprezintă pe celebra lor mamă au posibilitatea să-și permită distracții pentru vîrsta lor : o partidă de tenis sau de înot, un week-end la Long Island, o baie în lacul Michigan, cîteva seri la teatru, o noapte de amuzament în parcul de distracții de la Coney Island...

Dar cele mai îmbătătoare zile sînt cele din călătoria în vest : Mrs. Meloney, care a renunțat să viziteze întreaga America, vrea totuși să-i arate D-nei Curie cea mai surprinzătoare minune a Continentului : „Marele Canyon" din Colorado. Marie se simte prea obosită ca să-și permită această plăcere, dar fiicele sale sînt cuprinse de entuziasm. Le place totul... cele trei zile cu trenul pe linia Santa Fé, peste nisipurile din Texas ; gustările în fugă în micile gări solitare sub un soare spaniol ; hotelul de la Canyon, insulă de confort la marginea acestei extraordinare rupturi a scoarței pămîntului — o prăpastie lungă de o sută de kilometri și lată de cincisprezece — încît cel care o vede pentru prima oară rămîne îngrozit, fără glas.

Irène și Eve, călare pe căluți indieni, merg pe marginea prăpastiei și privesc de sus acest haos încremenit de munți, de stînci, de nisipuri ce apar cînd violet, cînd roșu, cînd portocaliu, cînd galben deschis, adăugîndu-se mereu nuanțe

schimbătoare. Nu stau mult şi pornesc pe itinerariul clasic cunoscut, călare pe catîri spre adîncul acestei prăpastii de-a lungul căreia vin apele noroioase şi învolburate ale mereu tînărului fluviu Colorado, purtînd buşteni şi bolovani în albia lui.

Numai ceremoniile importante ce nu puteau fi evitate au fost menţinute, numai ele şi e de ajuns ca să-l obosească pe cel mai robust atlet ! La 28 mai la New York, doamna Curie devine doctor *honoris causa* al Universităţii din Columbia. La Chicago e numită membră de onoare a Universităţii, primeşte mai multe titluri onorifice şi participă la trei recepţii. La prima, o panglică lată, întinsă drept barieră, separă pe D-na Curie şi pe fiicele sale de mulţimea care defilează prin faţa lor. La a doua, în timp ce cîntă, pe rînd, Marseillaise, Imnul naţional polonez şi *Star Spangled Banner* [1], Marie aproape că dispare sub grămezile de flori pe care admiratorii i le-au depus la picioare. Ultima recepţie le depăşeşte în strălucire pe toate celelalte ; ea are loc în cartierul polonez din Chicago, la care participă numai polonezi. Emiganţii nu mai aplaudă acum o savantă. Ea e simbolul patriei îndepărtate. Bărbaţi şi femei, cu lacrimi în ochi, vor să-i sărute mîinile Mariei, să-i atingă veşmintele...

La 17 iunie, Doamna Curie trebuie să se lase învinsă pentru a doua oară şi să-şi întrerupă turneul. I-a scăzut tensiunea arterială aproape îngrijorător, iar medicii sînt neliniştiţi. Marie se odihneşte şi îşi recapătă energia pentru a pleca la Boston şi de-aci la New-Haven, apoi la Universitatea din Wellesley, Yale, Harvard, Simmons, Radcliffe. La 28 iulie se îmbarcă pe *Olympic*, unde cabina e plină de telegrame şi de buchete de flori.

Numele unei alte „vedete“ venită din Franţa îl va înlocui pe al său în coloanele ziarelor : Boxerul Georges Carpentier, care îşi cucerise o imensă reputaţie, a sosit în Statele Unite şi reporterii sînt disperaţi că nu pot smulge Doamnei Curie un cît de vag pronostic asupra meciului său cu Dempsey...

Doamna Curie e foarte obosită — dar foarte mulţumită. Îşi exprimă bucuria în scrisori că „a reuşit să aducă

[1] *Drapelul American* (Imnul Statelor Unite).

o cît de mică contribuţie la întărirea prieteniei dintre Franţa, America şi Polonia", citează fraze de simpatie exprimate la adresa celor două ţări de către preşedintele Harding şi vicepreşedintele Coolidge. Dar modestia ei atît de absurdă o împiedică să vorbească deschis de succesul său personal în Statele Unite care a fost enorm, că a cucerit inimile a milioane de americani şi simpatia sinceră a tuturor celor care au fost în prejma ei. Mrs. Meloney va rămîne pentru ea, pînă în ultima zi a vieţii, prietena cea mai devotată şi mai apropiată.

Marie Curie păstrează din această călătorie impresii neconturate, neclarificate, pe care anumite momente cu totul deosebite i le readuc în memorie cu multă seninătate, din cînd în cînd. A impresionat-o activitatea vieţii universitare americane, strălucirea şi entuziasmul ceremoniilor tradiţionale şi, mai ales, excelentele condiţii oferite de colegii elevilor pentru practicarea sportului.

A impresionat-o puterea imensă a asociaţiilor feminine, care au sărbătorit-o în toată această călătorie.

În sfîrşit, dotarea ireproşabilă a laboratoarelor ştiinţifice, aceea a numeroaselor spitale în care Curieterapia e utilizată pentru tratamentul cancerului au lăsat în sufletul ei o urmă de amărăciune. Se gîndeşte cu dezolare că, în acelaşi an 1921, Franţa nu are măcar un spital consacrat tratamentelor cu radiu.

Provizia de radiu pentru care a venit aici părăseşte America pe puntea aceluiaşi vas, bine păzită de încuietoarea complicată a unui seif. Acest gram simbolic inspiră oarecare reflecţii asupra carierei Mariei Curie. Pentru a cumpăra această minusculă cantitate a trebuit să cerşească pe cuprinsul unui continent. Marie a trebuit să apară personal, în oraşele binefăcătoare, ca să-şi exprime recunoştinţa.

Cum să nu fii obsedată de ideea că o simplă semnătură ce ar fi putut fi pusă cîndva pe un brevet ar fi avut o altă eficacitate ? Cum să nu te gîndeşti că o Marie Curie bogată ar fi dotat în ţara sa laboratoarele şi spitalele ? Douăzeci de ani de luptă, de insuccese nu i-au adus Mariei regrete, n-au convins-o că dispreţuind bogăţia, a sacrificat unei himere însăşi dezvoltarea operei sale ?

În scurte note autobiografice, redactate la reîntoarcerea din America, doamna Curie şi-a pus aceste întrebări. Şi tot ea a găsit răspunsul :

Mulți dintre prietenii mei afirmă, și cred că au dreptate, că, dacă Pierre Curie și cu mine ne-am fi asigurat nouă drepturile, am fi putut obține mijloacele financiare necesare creării unui Institut de Radiu fără să fi întîmpinat obstacolele care ne-au handicapat pe amîndoi și care mă handicapează încă. Totuși rămîn cu convingerea că tot noi am avut dreptate.

Umanitatea are desigur nevoie de oameni practici care să obțină avantaje maxime din munca lor și, neuitînd de interesele generale, să-și apere pe cele personale. Dar ea are nevoie și de visători pentru care căile lungi ale unei întreprinderi sînt atît de captivante încît le va fi imposibil să se mai preocupe de propriile lor avantaje materiale.

Fără să ne îndoim, acești visători nu merită bogăția, întrucît nu și-au dorit-o. Însă o societate bine organizată trebuia să le asigure acestor cercetători mijloacele necesare pentru a-și desăvîrși opera, într-o viață lipsită de griji materiale și liber consacrată Cercetării.

CAPITOLUL XXIV

Apogeul

Eu cred că pentru mama mea, călătoria în America a fost o lecţie de viaţă.

A înţeles că izolarea voită în care trăia era paradoxală. O studentă se poate închide în mansarda sa în mijlocul cărţilor ei, un cercetător obscur poate să facă abstracţie de secolul său şi să se concentreze în întregime asupra lucrărilor sale, ba chiar trebuie s-o facă, dar o Doamnă Curie în vîrstă de cincizeci şi cinci de ani este cu totul altceva decît o studentă şi un oarecare cercetător. Marie este răspunzătoare de noua ştiinţă, de noua terapeutică. Prestigiul numelui este atît de mare, încît un simplu gest, un simplu act de prezenţă poate determina realizarea oricărui scop tăinuit în gîndurile sale. De-acum înainte va rezerva un loc în viaţa ei acestor schimbări, acestor misiuni.

Nu voi descrie fiecare călătorie a Mariei ; ele seamănă una cu alta. Congrese ştiinţifice, conferinţe, ceremonii universitare, vizite la laboratoare o duc pe Marie Curie într-un număr mare de capitale. Este sărbătorită, aplaudată. Doreşte să fie de folos. Deseori luptă cu sănătatea şubredă care se înrăutăţeşte.

După ce se achită de sarcinile oficiale, cea mai mare recompensă pentru ea este de a contempla peisaje, ostoindu-şi curiozitatea în sînul naturii. Treizeci de ani de muncă aridă n-au făcut decît să-i stimuleze adoraţia pentru frumuseţile lumii. Traversarea Atlanticului de Sud într-un mic pachebot italian i-a prilejuit bucurii ca unui copil :

Am văzut peşti zburători !... scrie ea Evei. Am constatat că umbra noastră poate fi redusă aproape la zero, în timpul amiezii, cînd soarele este exact deasupra creştetului. Am văzut apoi constelaţiile bine cunoscute cum dispar în mare : Steaua Polară, Ursa Mare... Spre Sud a apărut Crucea Sudului care este o constelaţie foarte frumoasă. Nu ştiam nimic despre stelele care apar aici...

Patru săptămîni la Rio de Janeiro, unde a venit însoţită de Irène ca să ţină conferinţe, reprezintă pentru ea o reală destindere. În fiecare dimineaţă înoată — incognito — în golf. După amiază face plimbări pe jos, în trăsură sau zboară cu hidroavionul pentru a admira privelişti...

Italia, Olanda, Anglia o primesc de multe ori. În 1931 face împreună cu Eve o fermecătoare, o neuitată călătorie prin Spania. Preşedintele Masaryk, îndrăgostit ca şi ea de natură, o invită în Cehoslovacia, în casa lui de la ţară.

La Bruxelles, unde va fi chemată în mod regulat să participe la Congresul Solvay, nu e tratată ca o străină marcantă, ci ca un om de-al casei, ca o vecină. Îi plac aceste întruniri şi-i sînt dragi acei pe care îi numeşte în una din scrisorile sale „iubitorii fizicii", cu care discută descoperirile şi teoriile noi apărute. O vizită sau un dineu oferite de suverani au loc în cadrul fiecărui sejur. Regele Albert şi regina Elisabeta, pe care Marie i-a întîlnit odinioară pe frontul belgian, o onorează cu calda lor prietenie.

Nu există un colţ în lume în care numele ei să fi rămas necunoscut. Nu găseşti oare într-un vechi oraş de provincie chinezesc, în templul lui Confucius de la Tai Yuan Fu, un portret de-al Mariei ? Înţelepţii au aşezat-o printre „binefăcătorii Umanităţii" alături de Descartes, de Newton, de Buda şi de marii împăraţi ai Chinei...

La 15 mai 1922, Consiliul Societăţii Naţiunilor o numeşte pe doamna Curie-Sklodowska „membră a Comisiei Internaţionale de Cooperare Intelectuală". Doamna Curie-Sklodowska acceptă.

Această dată este importantă în viaţa Mariei. De cînd a devenit celebră, sute de uniuni de binefacere, de ligi şi de asociaţii îi solicită concursul fie şi numai prin numele său. Niciodată nu l-a acordat. Nu vrea să facă parte din

comitetele de care nu poate să se ocupe. Mai curînd vrea să-şi păstreze o totală neutralitate. Refuză să abdice de la frumosul ei titlu de „savantă pură“ ca să se arunce în lupte de opinii şi nu va pune semnătura ei nici chiar pe cel mai inofensiv manifest.

Adeziunea Doamnei Curie la activităţile Societăţii Naţiunilor capătă deci o deosebită semnificaţie. Aceasta va fi unica ei infidelitate faţă de munca ştiinţifică.

Comisia Internaţională de Cooperare Intelectuală grupează personalităţi strălucitoare : Bergson, Gilbert Murray, Jusel Destrée şi mulţi alţii... Marie va deveni vicepreşedintă. Va face parte din mai multe comitete de experţi ca şi din Comitetul de conducere al Institutului de Cooperare Intelectuală din Paris.

Ar însemna să n-o cunoşti bine pe această idealistă practică dacă ţi-o imaginezi în extaz în faţa zadarnicei jonglerii a ideilor generale. La Geneva, Marie Curie lucrează — şi o dată mai mult reuşeşte să fie de folos Ştiinţei.

Luptă împotriva a ceea ce se numeşte „anarhia muncii ştiinţifice în lume“ şi încearcă să-şi pună de acord confraţii asupra unui număr de probleme clare, simple în aparenţă, dar de care depinde evoluţia cunoaşterii : organizarea raţională a bibliografiei care permite cercetătorului să se documenteze, într-o clipă, asupra rezultatelor obţinute de către alţii în domeniul în care lucrează, unificarea simbolurilor şi a terminologiei ştiinţifice, formatul publicaţiilor, rezumatul lucrărilor publicate în reviste, crearea de tabele de constante.

Învăţămîntul în universităţi şi laboratoare îi reţine atenţia multă vreme. Vrea să perfecţioneze metodele. Preconizează „munca îndrumată“ care să coordoneze eforturile cercetătorilor, sugerînd o legătură între conducătorii ştiinţifici, un adevărat stat major chemat să dirijeze operaţiunile ştiinţifice de pe continentul european.

Toată viaţa a fost obsedată de un gînd : acela al capacităţilor intelectuale ce rămîn necunoscute, nefolosite în clasele sociale ce n-au fost favorizate de şansă. Într-un ţăran, într-un muncitor, — se ascunde, poate, un scriitor, un savant, un pictor, un muzician... Doamna Curie e obligată de sănătate să-şi limiteze activitatea şi se consacră creării burselor pentru studii ştiinţifice internaţionale.

„Care este interesul societății? N-ar trebui ca ea să favorizeze înflorirea vocației științifice? scrie ea în unul din rapoartele sale. *Este ea oare atît de bogată încît să poată sacrifica vocațiile care i se oferă? Cred mai degrabă că ansamblul de aptitudini cerut de o adevărată vocație științifică este un lucru infinit de prețios și delicat, o comoară rară pe care ar fi criminal și absurd să o pierzi, și asupra căreia trebuie să veghezi cu mare grijă, pentru a-i da toate posibilitățile de dezvoltare...*

În sfîrșit — ce paradox !... fiziciana care a exclus întotdeauna din preajma ei avantajele materiale devine pentru colegii ei apărătoarea „proprietății științifice", vrea să stabilească un drept de autor al savanților retribuind lucrările dezinteresate care au slujit ca bază în practica industrială. Visul ei e să găsească un remediu pentru a scoate laboratoarele din starea lor mizeră, impunînd taxe pe beneficiile comercializate din cercetări.

O singură dată părăsește problemele practice și pleacă la Madrid în 1933 ca să prezideze o dezbatere privind „Viitorul Culturii", la care participă scriitori și artiști din toate țările : „Acești Don Quijote ai spiritului care luptă contra morilor de vînt" spune Paul Valéry, care a inițiat această reuniune. Își uluiește colegii printr-o autoritate amabilă și originalitatea intervențiilor sale. Membrii Congresului scot strigăte de alarmă, denunțînd pericolul „specializării" și „standardizării" făcînd, în parte, responsabilă știința de criza culturii constatată în întreaga lume. Era frumos s-o vezi pe Doamna Curie — cel mai Quijote dintre toți — apărînd cu aceeași sinceritate, ca odinioară, dragostea de cercetare, spiritul de aventură și de acțiune, într-un cuvînt, pasiunile ce i-au guvernat întreaga viață.

Fac parte dintre aceia care cred că știința este foarte frumoasă, răspunde ea interlocutorilor. *Un savant în laboratorul său nu este numai un tehnician : este un copil privind fenomene naturale care îl impresionează ca un basm. Trebuie să avem mijlocul de a comunica acest sentiment și celor din afară : nu trebuie să lăsăm să se creadă că orice progres științific se reduce doar la mecanism, mașini, angrenaje, care de altfel au și ele frumusețea lor.*

De asemenea nu cred că în lumea noastră spiritul de aventură va dispărea. Dacă văd în jurul meu ceva ce trăieşte, este tocmai spiritul de aventură, care pare de nezdruncinat şi se înrudeşte cu curiozitatea...

Lupta pentru o cultură internaţională, care respectă diferitele culturi naţionale. Apărarea personalităţii şi a talentului oriunde s-ar afla. Lupta pentru afirmarea marii forţe spirituale a ştiinţei în lume. Lupta pentru „dezarmarea morală“, pentru pace. Acestea sînt „bătăliile“ la care participă Doamna Curie fără a avea vanitatea de a spera la un triumf.

Marie Curie către Eve Curie, iulie 1929 :

Cred că activitatea internaţională este o sarcină grea, dar care totuşi e foarte necesară, cere ucenicie chiar cu preţul unor mari eforturi, cere un mare spirit de sacrificiu ; oricît de incompletă ar fi opera de la Geneva, are o măreţie ce merită să fie susţinută.

Două, trei, patru călătorii în Polonia.

Nici odihna şi nici lipsa de griji nu le caută Doamna Curie între ai săi. Din clipa în care Polonia şi-a recăpătat libertatea, pe Marie o chinuieşte un mare proiect : să creeze la Varşovia un Institut de Radiu, centru de cercetări ştiinţifice şi de tratament al cancerului.

Încăpăţînarea nu-i va fi de ajuns atunci cînd va avea de învins dificultăţi. Polonia, covalescentă după o lungă sclavie, este săracă : săracă în bani, săracă în tehnicieni. Şi Marie nu are timp pentru a face ea însăşi demersuri în căutarea de fonduri.

E necesar să numim aliaţii, care la primul ei apel au fost alături de ea ? O Bronie apăsată de ani, dar la fel de entuziastă şi de plină de viaţă, ca acum treizeci de ani, se pune pe lucru. Ea este şi arhitect şi om de tranzacţii şi casier... Curînd regiunea este inundată de afişe, de timbre ce poartă ca efigie chipul Mariei. Se cer bani şi, mai ales, cărămizi : „Cumpăraţi o cărămidă pentru construirea Institutului Maria-Sklodowska-Curie!“ se anunţă în miile de cărţi poştale, care reproduc în facsimil o declaraţie manuscris a savantei : „Dorinţa mea cea mai arzătoare

este de a crea un Institut de Radiu la Varşovia". Această campanie se bucură de generoasa susţinere din partea Statului, a Varşoviei şi a celor mai importante instituţii poloneze.

Creşte provizia de cărămizi... În 1925 Marie pleacă la Varşovia ca să aşeze piatra de temelie a Institutului. Vizită triumfală, amintiri din trecut, promisiuni pentru viitor. O însoţeşte entuziasmul unui popor întreg, pe aceea pe care, un orator o va numi „prima doamnă de onoare a distinsei noastre suverane, Republica Poloneză". Universităţile, Academiile, oraşele îi decern cele mai frumoase titluri onorifice şi mareşalul Pilsudski în cîteva zile leagă cu ea o prietenie cordială.

Într-o dimineaţă însorită, preşedintele Republicii pune prima cărămidă a Institutului, Doamna Curie pe cea de a doua şi primarul oraşului Varşovia, pe cea de a treia...

Nici o rigiditate oficială în aceste ceremonii! Nu numai din politeţe, şeful Statului, Stanislav Wojciechowski se minunează de perfecţiunea cu care Marie vorbeşte limba sa natală, după un atît de îndelungat exil. N-a fost el la Paris colegul d-rei Sklodowska ? Şi atunci încep amintirile.

— Îţi aminteşti perna aceea mică de voiaj pe care mi-ai împrumutat-o acum treizeci şi trei de ani cînd plecam spre Polonia în misiune politică secretă ? întreabă preşedintele. Mi-a fost de un mare folos.

— Îmi amintesc, răspunde rîzînd Doamna Curie, că ai uitat să mi-o mai dai înapoi !

Şi dl. Kotarbinski, actorul, actorul foarte bătrîn, foarte celebru, care de pe scena Teatrului Popular arhiplin îi adresează D-nei Curie omagii ; nu e acelaşi pentru care vesela Mania, adolescenta, împletea cîndva, la Zwola, coroane din flori sălbatice ?

Anii trec, cărămizile se transformă în ziduri. Marie şi Bronia nu sînt încă la capătul greutăţilor. Cu toate că fiecare şi-au dăruit pentru marea operă, o bună parte din economii, banii nu ajung pentru cumpărarea cantităţii necesare de radiu, cu care vor începe tratamentele de cancer.

Dar Marie nu-şi pierde curajul. Ea explorează orizontul şi se întoarce spre Apus... Spre Statele Unite, care au ajutat-o odată într-un mod atît de minunat, — spre Mrs. Meloney. Generoasa americană ştie că Institutul din Varşovia îi este la fel de scump Doamnei Curie ca şi la-

boratorul ei propriu. Face din nou o minune şi adună fondurile necesare pentru cumpărarea unui gram de radiu — al doilea gram pe care America îl oferă Mariei. Totul reîncepe ! Ca şi în 1921, D-na Curie se îmbarcă în octombrie 1929 pentru New York. Ea vine să mulţumească Statelor Unite în numele Poloniei ; ca şi în 1921 vine copleşită de onoruri. În timpul acestei vizite este invitata preşedintelui Hoover şi locuieşte timp de cîteva zile la Casa Albă.

Mi s-a dăruit un mic elefant de fildeş foarte delicat, şi încă unul minuscul, scrie ea Evei. *Se pare că acest animal simbolizează partidul republican : Casa Albă e plină de elefanţi de toate dimensiunile, singuri sau în grup...*

America, devastată de criza economică, are o figură mai gravă decît în 1921. Primirea nu e totuşi mai puţin călduroasă. Cu prilejul aniversării sale, Doamna Curie primeşte sute de cadouri, pe care i le trimit prieteni necunoscuţi : flori, cărţi, obiecte, cecuri destinate laboratorului şi chiar cadouri de la fizicieni — un galvanometru, fiole de „radon", mostre de pămînturi rare. Înainte de reîmbarcarea pe pachebotul pilotat de Owen D. Young, vizitează Universitatea din St. Lawrence, pe al cărui fronton se vede chipul frumos al Doamnei Curie, sculptat în altorelief în piatră. Participă la jubileul lui Edison ; toate discursurile, pînă şi mesajul trimis de la Polul Sud de către comandantul Byrd, cuprind omagii ce-i sînt destinate.

Ziua de 29 mai 1932 marchează încununarea operei comune a Mariei Curie, a Broniei Dluska şi a Statului polonez. În prezenţa domnului Moscicki, preşedinte al Republicii — un coleg chimist, prieten al Doamnei Curie, al profesorului Régaud, se inaugurează importantul Institut de Radiu din Varşovia, pe care simţul practic şi gustul Broniei l-au dorit spaţios, cu linii armonioase. De cîteva luni au fost primiţi bolnavi ce au început tratamentul prin Curieterapie.

Este pentru ultima dată cînd Marie revede Polonia, străzile vechi ale oraşului natal, Vistula, pe care la fiecare vizită o va privi cu nostalgie, aproape cu remuşcări. În scrisorile sale către Eve descrie şi redescrie această apă, acest pămînt, aceste pietre de care o leagă cele mai puternice sentimente.

Am fost ieri dimineață să fac o plimbare solitară pe malul Vistulei. Fluviul șerpuiește agale în albia lui largă, se zbuciumă cînd ești aproape de el, iar cînd ești mai departe are nuanțe albastre, oglindind cerul. Cele mai încîntătoare bancuri de nisip, ce strălucesc în soare, răsar ici și colo obligînd apele capricioase să le-nconjoare. La marginea bancurilor, oaze de lumină scînteietoare marchează locurile cele mai adînci. Simt o nevoie irezistibilă să hoinăresc pe una dintre aceste plaje luminoase și splendide. Recunosc că aspectul fluviului nu este acela al unei ape navigabile. Va trebui într-o bună zi să-și mai restrîngă fantezia în detrimentul frumuseții sale.

Există un cîntec cracovian în care e vorba de Vistula : „această apă poloneză e atît de plină de farmec, încît cei care au văzut-o nu o mai pot uita pînă la moarte". E foarte adevărat, cel puțin în ceea ce mă privește. Acest fluviu are o atracție imensă pentru mine, și nu-i cunosc cauzele.

La revedere, draga mea, îmbrățișeaz-o pe sora ta, Irène. Vă îmbrățișez pe amîndouă din toată inima mea, care este numai a voastră.

Mama ta

În Franța...

O inițiativă binefăcătoare a baronului Henri de Rothschild permite în 1920 crearea Fundației Curie, instituție autonomă, care va primi donații și subvenții și va susține opera de cercetare medicală a Institutului de Radiu. În 1922 treizeci și cinci de membri ai Academiei de Medicină din Paris supun aprobării colegilor lor următoarea cerere :

Subsemnații membri consideră că Academia ar fi onorată alegînd-o ca membră asociată liberă pe Doamna Curie, în semn de recunoștință pentru rolul ce îl are în descoperirea radiului și a unui nou tratament —, Curieterapie.

Acest text este revoluționar. Nu numai că academicienii vor să aleagă o femeie, dar rupînd cu uzanțele, vor

să o aleagă spontan, fără ca ea să candideze. Şaizeci şi patru de membri ai ilustrei Asociaţii semnează cu entuziasm acest manifest — dîndu-le astfel o lecţie confraţilor de la Academia de Ştiinţe. Candidaţii la locul vacant renunţă toţi în favoarea Doamnei Curie.

La 7 februarie 1922, alegere strălucită. Preşedintele Academiei, dl. Chaufford, va spune Mariei de la înalta tribună :

Salutăm în Domnia voastră o mare savantă, o femeie de suflet, care n-a trăit decît ca să se dedice muncii şi abnegaţiei ştiinţifice, o patriotă care în timp de război şi în timp de pace şi-a făcut mai mult decît datoria. Prezenţa domniei voastre aici reprezintă un act moral deosebit, mărturia unor mărețe pilde şi gloria numelui dumneavoastră. Sîntem mîndri de prezenţa domniei voastre printre noi. Vă mulţumim. Sînteţi prima femeie din Franţa care a intrat într-o academie, dar care alta ar fi fost demnă asemeni domniei voastre ?

În 1923, Fundaţia Curie decide să sărbătorească solemn a douăzeci şi cincea aniversare a descoperirii radiului. Guvernul se asociază la acest omagiu, se votează în unanimitate, în două adunări, o lege prin care i se acordă Doamnei Curie ca „Recompensă Naţională" o pensie anuală de patruzeci de mii de franci, ce va putea fi moştenită de Irène şi Eve Curie.

La 26 decembrie, douăzeci şi cinci de ani de la Şedinţa Academiei de Ştiinţe din 26 decembrie 1898 în care a fost prezentată nota istorică a lui Pierre Curie, a Doamnei Curie şi a lui G. Bémont : *Privitor la noua substanţă puternic radioactivă pe care o conţine pehblenda,* o mulţime enormă invadează marele amfiteatru al Sorbonei. Universităţile franceze şi străine, societăţile savante, autorităţile civile şi militare, parlamentul, şcolile superioare, asociaţiile de studenţi, presa sînt reprezentate prin delegaţiile lor. Pe estradă au luat loc domnii Alexandre Millerand, preşedintele Republicii, Léon Bérard, ministrul Instrucţiunii publice, Paul Appell, rectorul Academiei din Paris şi Preşedintele Fundaţiei Curie, profesorul Lorentz, care va vorbi în numele savanţilor străini, în timp ce profesorul Jean Perrin va vorbi în numele Facultăţii de Ştiinţe, iar doctorul Antoine Béclère în numele Academiei de Medicină.

Se observă, amestecați în grupul „personalităților", un bărbat cu un chip sobru, cu părul alb și două femei în vîrstă care își șterg lacrimile : Hela, Bronia, Josef au venit din Varșovia ca să ia parte la triumful Mariei. Copleșitoarea glorie a celei mai mici dintre surorile Sklodowski n-a știrbit cu nimic, n-a îndepărtat nimic din dragostea lor frățească. Niciodată emoția și mîndria n-au înfrumusețat atît de miraculos cele trei chipuri.

André Debierne, colaboratorul și prietenul soților Curie, dă lectură comunicărilor științifice, prin care s-au anunțat descoperirile primelor elemente radioactive. Șeful de lucrări de la Institutul de Radiu, Fernand Holweck, ajutat de Irène Curie, trece la cîteva experiențe asupra radiului. Președintele Republicii oferă Mariei pensia națională „ca modestă și sinceră mărturie a sentimentelor universale de entuziasm, de respect și de recunoștință de care este demnă opera ei", iar dl. Léon Bérard constată spiritual că „pentru a se propune și adopta această lege ce poartă semnătura tuturor reprezentanților Franței, guvernul și Camerele legislative au fost nevoite să treacă cu vederea, socotind «neavenite» conform limbajului de drept, modestia și dezinteresarea Doamnei Curie..."

Ultima, Doamna Curie se ridică salutată de interminabile aplauze. Cu glas abia auzit, le mulțumește celor ce i-au adus acest omagiu, angajîndu-se să nu uite pe niciunul din ei. Vorbește de cel care nu mai este, de Pierre Curie. Apoi întrevede viitorul. Nu viitorul ei care e atît de scurt, ci acel al Institutului de Radiu pentru care cu aprigă pasiune cere sprijin și încurajare.

*

*   *

Am prezentat-o pe Marie Curie în amurgul vieții sale în prada admirației mulțimii, primită în toată lumea de către șefii statelor, de ambasadori, de regi. O imagine mereu aceeași, ce stăruie în sufletul meu, este amintirea acestor sărbători și cortegii : figura palidă, expresivă, aproape indiferentă a mamei mele.

„În știință" — spunea ea cîndva — „trebuie să ne intereseze lucrurile, nu persoanele". Anii i-au dovedit că popoarele, chiar și guvernele, se interesează de lucruri prin intermediul oamenilor, vrînd, nevrînd, a trebuit să accepte ca legenda vieții sale să servească întru onoarea

Științei, să fie folosită la îmbogățirea institutelor științifice. A devenit agentul de propagandă al unei cauze care-i era scumpă.

Dar în felul ei de-a fi nimic nu s-a schimbat : nici teama de lume, nici timiditatea ce-i îngheață mîinile și-i usucă gîtul, nici mai ales această incurabilă inaptitudine față de vanitate. Marie n-a reușit niciodată să se împace cu gloria. Nu va accepta niciodată ceea ce se numește marca „venerației".

Sînt departe de voi două, îmi scrie ea în cursul unei călătorii, *și prea expusă unor manifestații pe care nu pot să le-ndrăgesc și nici să le apreciez pentru că mă obosesc, de asta sînt puțin tristă în această dimineață.*

La Berlin o mare mulțime adunată pe peronul gării alerga și striga aplaudîndu-l pe boxerul Dempsey, care cobora din același tren cu mine. Avea un aer fericit. In fond ce deosebire ar fi dacă aș fi fost aclamată eu sau Dempsey ? Mi se pare că faptul de a aclama în această manieră are în sine ceva ce nu reprezintă obiectul manifestației. Nu văd totuși clar cum trebuia să se procedeze sau la ce grad ar fi fost admisă confundarea persoanei cu ideea pe care o reprezintă...

În ce fel mărturiile însuflețite ce omagiază o descoperire realizată acum un sfert de veac ar putea s-o mulțumească pe tînăra studentă, pasionată, fervență, care supraviețuiește în această femeie bătrînă ? Cuvinte de încurajare scot la iveală revolta ei împotriva înmormîntării premature care se numește celebritate. „Atunci cînd îmi vorbesc despre «*splendidele mele lucrări*» mi se pare că am murit deja, că mă privesc eu însumi ca pe o moartă, îngînă ea cîteodată". Și completează : „Mi se pare totuși că serviciile ce le-aș mai putea aduce, nu le mai par importante, și că pentru a-mi aduce cuvintele de măgulire dispariția mea i-ar putea ajuta să fie mai puțin stingheriți !"

Această rezistență, acest refuz, ascunde, cred, secretul puterii excepționale de influențare pe care D-na Curie o exercită asupra mulțimii. Invers de cum procedează marile vedete ale popularității — oamenii politici, monarhii, actorii de teatru sau cinema —, care în clipa în care înain-

tează pe o estradă, devin complicii admiratorilor, Marie evadează misterios de la solemnitățile la care ia parte. Și impresia de neuitat pe care o provoacă figura ei încremenită, îmbrăcată în negru, vine exact din lipsa totală de comunicare între public și ea.

Din toate personalitățile care au fost onorate probabil nici una nu a avut o mină atît de absentă. În furtuna aplauzelor nici una nu a părut atît de însingurată.

CAPITOLUL XXV

Insula Saint-Louis

Cînd Marie se întoarce din vreo călătorie strălucită, una din fiicele sale o așteaptă pe peronul gării și pîndește apariția la fereastra unui vagon de lux a femeii modest îmbrăcate care va rămîne activă pînă la sfîrșit, Doamna Curie. Savanta ține în mînă cu multă atenție o poșetă mare de piele maro, mereu aceeași, pe care i-a oferit-o o asociație de femei poloneze. E plină cu hîrtii, portofele, tocuri de ochelari. Sub brațul Mariei se ofilește un buchet de flori, pe care l-a primit în călătorie și care o incomodează, dar nu vrea să-l arunce.

După ce a fost eliberată de greutate, Marie urcă cele trei etaje — fără ascensor — ale casei din Insula Saint Louis. Și în timp ce-și vede corespondența, Eve, în genunchi în fața valizelor despachetează lucrurile.

Observă că printre hainele obișnuite apar niște eșarfe de catifea și de mătase, embleme ale noilor doctorate *honoris causa,* cutiuțe cu medalii, suluri de pergament — și mai prețioase decît toate celelalte, — listele de meniuri de la banchete, pe care Marie le va păstra cu mare grijă. Sînt așa comode aceste bucăți de carton, pentru că pe spatele lor va face calcule de fizică-matematică.

În sfîrșit, din foșnetul unei hîrtii mătăsoase apar cadourile pentru Irène și Eve și „suvenirurile" cumpărate de d-na Curie. Pe acestea le-a ales pentru ciudățenia și modestia lor. Le va păstra toată viața.

Bucăți de „lemn pietrificat" din Texas, destinate ca suport pentru hîrtia de scris, lame încrustate de Toledo aciuate printre filele cărților, carpete de lînă țesute de munteni polonezi ce vor fi așezate pe măsuțe. Pe bluzele Mariei sînt prinse bijuterii minuscule aduse de la Marele Canion : bucățele de argint brut, în care indienii au gravat fulgere în zig-zag, lîngă o agrafă din granate de Boemia, un colier în filigran de aur, și o broșă de ametiste, demodată, foarte frumoasă — singurele bijuterii pe care le-a avut mama mea. Dacă le-ar fi vîndut nu cred că ar fi luat pe ele mai mult de trei sute de franci.

Bizară locuință familială acest apartament de pe Cheiul Béthune, foarte mare, puțin confortabil, zugrăvit în multe culori, cu scări interioare, în care Doamna Curie va trăi douăzeci și doi de ani ! Camerele impozante ale unui imobil din secolul al șaptesprezecelea așteaptă zadarnic fotolii și canapele majestuoase, ce s-ar potrivi dimensiunilor și stilului lor. Mobilele de acaju moștenite de la doctorul Curie se află în salonul prea mare — în care ar putea să încapă cincizeci de oameni și în care ai să vezi arareori mai mult de patru, — cu parchetul ceruit, ce geme și scîrțîie cînd pășești. Nici covoare, nici perdele : niște „transperante" de pînză subțire flutură în dreptul ferestrelor mari ale căror obloane nu se închid niciodată. Mariei nu-i plac culorile stridente. Nu-i plac de asemeni perdelele grele. Vrea ca soarele să scalde camerele în libertate. Vrea să privească Sena, cheiurile, iar la dreapta să aibă mereu în față un colț din Cité, o vedere încîntătoare.

A fost prea multă vreme săracă ca să-și fi putut aranja o locuință frumoasă. Acum nu mai dorește acest lucru și nici nu mai are timp să schimbe aspectul camerelor, ce va rămîne mereu același cadru al existenței sale. Totuși, darurile ce s-au adunat în casa ei au îmbrăcat într-un anume fel, camerele goale și luminoase. Găsești acuarele, flori oferite Doamnei Curie de către un admirator anonim — un vas de porțelan de Copenhaga, cu reflexe violete — cel mai mare și mai frumos vas de acest gen, o scoarță țesută în verde și maro, dar al unei țesătorii din România, un vas de argint purtînd o inscripție pompoasă... Unica achiziție a Mariei a fost un pian negru cu coadă cumpărat pentru Eve, la care tînăra fată exersează ore în șir, fără ca Doamna Curie să se plîngă vreodată de nesfîrșitul vîrtej de arpegii.

Irène a moştenit nepăsarea maternă, căci s-a obişnuit de minune cu această casă austeră pînă s-a căsătorit. Într-o cameră mare — camera ei —, Eve face tentative, deseori sîcîitoare de decoraţiune pe care o reînnoieşte, de cîte ori îi permite situaţia financiară.

Singura din toate camerele apartamentului în care se simte mişcarea este cabinetul de lucru al Mariei. Un portret al lui Pierre Curie, vitrine pline cu cărţi ştiinţifice, mobile vechi, creează aici o atmosferă de nobleţe.

Locuinţa aceasta, aleasă dintre alte mii de locuinţe pentru liniştea ei, este una dintre cele mai zgomotoase din lume. Gamele pianistei, apelul strident al bătrînului telefon, cursele neobosite ale unei pisici negre, mare amatoare de şarje de cavalerie de-a lungul coridoarelor, ecoul puternic al uşii de la intrare, se repercutează şi se amplifică între vastele glasvande. Huruitul permanent al remorcherelor ce trec pe Sena au atras-o insistent la fereastră pe tînăra solitară, Eve, care cu fruntea lipită de geam a început să cunoască vapoarele şi să le claseze... Familia Muşchetarilor : *Athos, Portos...* Familia păsărilor : *Lăstunul, Grindelul, Rîndunica...*

Dimineaţa, înainte de ora opt, activitatea gălăgioasă a unei servitoare, prea puţin stilată şi pasul uşor grăbit al Mariei trezesc toată casa. Ora nouă fără un sfert : o modestă maşină închisă se opreşte pe chei în faţa locuinţei şi se aud trei sunete de claxon. Marie se repede să-şi ia pălăria şi mantaua, coboară în fugă scara. O aşteaptă laboratorul.

Pensia naţională a guvernului şi o rentă dăruită de generozitatea americanilor au risipit grijile materiale. Veniturile Doamnei Curie, pe care oricine le-ar considera derizorii, îi dau posibilitatea să-şi asigure un confort de care ea profită prea puţin. Niciodată nu s-a gîndit să se folosească de o cameristă. Niciodată nu va lăsa pe şofer s-o aştepte mai mult de cîteva minute. Şi dacă intră în compania Evei într-un magazin, nu se uită la preţ ci cu un instinct fără greş arată cu mîinile ei nervoase rochia cea mai simplă, pălăria cea mai ieftină : acestea îi plac ei.

Nu cheltuieşte decît pentru arbori şi pietre, pentru casele de ţară. A construit două : una la Larcouest, cealaltă

pe țărmul Mediteranei. Înaintînd în vîrstă, a căutat în Sud un soare mai arzător, o mare mai liniștită, decît în Bretagne. Îi place să doarmă în aer liber pe terasa vilei din Cavalaire, să contemple marea și insulele Hyères, să planteze eucalipți, mimoze și chiparoși într-o grădină abruptă, acestea sînt micile ei bucurii. Două prietene, două vecine simpatice, d-na Sallenave și d-ra Clement îi admiră cu un fel de teamă agilitatea nautică. Marie înoată în golfulețe, de la o stîncă la alta și descrie cu de-amănuntul aventurile acestea fiicelor sale.

Băile sînt minunate, dar trebuie să merg departe să le fac, va scrie ea. *Astăzi am înotat între stîncile de la Vigie, — dar ce escaladă am făcut ! ! ! Marea e liniștită de trei zile și constat că pot înota timp îndelungat pe distanțe destul de mari. Trei sute de metri nu mă obosesc deloc cînd marea e liniștită și aș putea face mai mult.*

Visul ei este să părăsească Parisul și, ca odinioară, să-și petreacă iarna la Sceaux. Și-a cumpărat aici un teren și vrea să-și construiască o casă. Anii trec fără să se decidă. În fiecare zi, la ora mesei o poți vedea venind pe jos de la laborator, trecînd podul Tournelle, cu pasul tot atît de vioi ca altădată și, trăgîndu-și răsuflarea, urcînd etajele bătrînului imobil din insula Saint Louis.

Cînd Eve era copil iar Irène, ca tînără asistentă a Doamnei Curie trăia și muncea numai alături de mama sa, conversațiile din jurul mesei rotunde din sufragerie se limitau numai la un dialog științific între savantă și fiica mai mare. Formulele tehnice zumzăiau în urechile Evei care interpreta în felul ei propozițiile miraculoase. Fetița le asculta pe amîndouă cu vie satisfacție cum folosesc anumiți termeni algebrici : BB „prim“ (Bb') și BB „pătrat“ (Bb^2), „Bebeuri“-le necunoscute, de care vorbeau mereu Marie și Irène, trebuie să fie atrăgătoare — gîndea Eve. Dar de ce „bebeuri“ pătrate ? Și „bebeul“ „prim“ de ce privilegiu se bucură oare ?

Într-o dimineață din anul 1926, blînda Irène anunță pe ai săi că se va logodi cu Frédéric Joliot, cel mai strălucit și mai sîrguincios dintre asistenții de la Institutul

de Radiu. Traiul în casă s-a schimbat dintr-odată. Un bărbat, un tînăr, vine așa, deodată, în locuința unor femei în care, în afară de cîțiva prieteni — André Debierne, Maurice Curie, soții Perrin, Borel, soții Maurain, — nu pătrunde nimeni, niciodată. Tinerii căsătoriți au locuit la început pe cheiul Béthune, dar apoi s-au mutat într-un apartament separat. Marie e mulțumită de fericirea evidentă a fiicei sale, dar dezolată că nu mai era alături ceas de ceas cu tovarășa ei de muncă, își ascundea cu greu amărăciunea.

Apoi, avînd ocazia să-l cunoască mai bine pe Frédéric Joliot, elevul ei, devenit ginere și apreciind calitățile excepționale ale acestui tînăr comunicativ, plin de viață, a înțeles că totul s-a rezolvat cum nu se putea mai bine. Doi asistenți în loc de unul, îi împărtășesc acum grijile discutînd asupra cercetărilor în curs și primindu-i sfaturile, ba chiar curînd vor aduce sugestii și propuneri noi : „Soții Joliot“ și-au luat obiceiul firesc de a veni de patru ori pe săptămînă să ia masa cu Marie Curie.

Și din nou în jurul mesei rotunde se va vorbi despre „bebeurile“ pătrate și „bebeurile“ prime.

— Astăzi nu te duci la laborator, mamă ?

Ochii cenușii, protejați de multă vreme de ochelari, fixează asupra Evei o privire dezarmată și blîndă.

— Ba da, plec imediat. Dar mai întîi voi trece pe la Academia de Medicină. Și pentru că ședința nu începe decît la ora trei, cred că voi avea timp destul să... Da, vreau să trec prin piața de flori... și poate voi trece pentru o clipă și prin grădina Luxembourg.

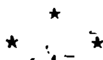
Deja claxonul sună de trei ori, jos în fața casei. În cîteva minute, Marie rătăcește printre ghivecele cu flori, își alege plantele ce vor fi sădite în grădina laboratorului, și le așază cu atenție, învelite în ziar, pe bancheta mașinii.

Grădinarii, horticultorii o cunosc bine ; n-a intrat însă, astfel, niciodată într-o florărie. Nu știu ce instinct, ce obicei o alungă din calea florilor scumpe. Prietenii buni, Jean Perrin, Maurice Curie, vin deseori în casa Doamnei Curie cu brațele încărcate de buchete de flori. Și, ca și cum ar admira niște bijuterii, Marie contemplă cu sur-

prindere, cu timiditate, garoafele mari şi superbii trandafiri.

Ora două şi jumătate. Fordul a lăsat-o pe Marie lîngă poarta Luxembourgului şi savanta se grăbeşte să ajungă la întîlnirea de „lîngă leul din stînga". Printre sutele de copii ce se joacă în grădină există o fetiţă, care, văzînd-o, aleargă repede spre ea, cu picioarele ei minuscule : Hélène Joliot, fetiţa Irènei. Doamna Curie este în aparenţă o bunică rezervată, lipsită de entuziasm. Totuşi pierde multă vreme făcînd ocoluri pentru a veni să stea de vorbă cîteva minute cu această fetiţă, îmbrăcată în roşu aprins, care o întreabă despotic : „Unde te duci, Me ? De ce nu vrei să rămîi cu mine, Me ?"

Orologiul Senatului arată ora trei fără zece minute. E nevoită să se despartă de Hélène şi de cozonacii ei din nisip. În austera sală de şedinţe din strada Bonaparte, Doamna Curie îşi ocupă locul obişnuit, lîngă prietenul ei vechi, doctorul Roux. Şi, singura femeie printre cei şaizeci de colegi venerabili ia parte la lucrările Academiei de Medicină.

— Ah, ce obosită sînt !...

Aproape în fiecare seară, o Marie Curie cu faţa palidă, îmbătrînită de oboseală, îngînă anevoie aceeaşi frază. A fost reţinută la laborator pînă la ora şapte şi jumătate, cîteodată pînă la ora opt. Maşina o duce acasă şi cele trei etaje i se par mai greu de urcat ca de obicei. Îşi ia papucii de casă şi pune pe umeri o vestă neagră de lînă creaţă. Umblă prin casă fără rost, sfîrşitul zilei o face şi mai tăcută, aşteaptă ca femeia de serviciu să anunţe masa.

Nu i-ar servi la nimic dacă fiica ei i-ar spune : „Munceşti prea mult. O femeie de şaizeci şi cinci de ani nu mai poate, nu trebuie să muncească aşa cum munceşti tu, douăsprezece sau paisprezece ore pe zi". Eve ştie foarte bine că Doamna Curie nu ar putea lucra mai puţin şi că, dacă nu ar lucra astfel, pentru ea ar însemna un semn înspăimîntător de ramolisment. Singura dorinţă pe care fata o poate invoca este aceea ca mama sa să aibă forţa să lucreze vreme îndelungată, tot paisprezece ore pe zi.

De cînd Irène nu mai locuieşte pe Cheiul Béthune, Doamna Curie şi Eve iau masa numai ele amîndouă. Miile

de incidente petrecute în timpul unei lungi zile de muncă o preocupă pe Marie şi nu se poate abţine să nu le comenteze cu voce tare. Seară după seară, observaţiile disparate compun un tablou misterios al activităţii intense din acest laborator, căruia Marie îi aparţine cu trup şi suflet. Aparatele pe care Eve nu le va vedea niciodată au devenit familiare totuşi pentru ea, familiare ca şi colaboratorii despre care Marie vorbeşte cu căldură, aproape cu tandreţe, cu multe adjective posesive :

— Sînt într-adevăr mulţumită de tînărul „meu" Grégoire. Ştiam că e foarte dotat... (Apoi după ce a servit supa) : Imaginează-ţi că astăzi l-am găsit pe chinezul „meu" în sala de Fizică. Am dialogat în engleză şi conversaţiile noastre sînt interminabile : în China e nepoliticos să contrazici pe cineva şi dacă eu emit o ipoteză a cărei inexactitate acest tînăr a verificat-o, el continuă să mă aprobe cu amabilitate. Eu trebuie să fiu aceea care să observ dacă are de făcut vreo obiecţiune ! În faţa elevilor mei din Extremul Orient mă jenez de manierele mele stîngace. Ei sînt mult mai civilizaţi decît noi ! (Luînd compotul) Ah, Evette, ar trebui să-l invităm într-o seară pe polonezul „meu" de anul acesta. Mi-e teamă să nu se simtă pierdut prin Paris...

În Turnul Babel, care este Institutul de Radiu, se perindă cercetători de toate naţionalităţile. Totdeauna se află printre ei un polonez. Cînd Doamna Curie nu poate să acorde o bursă universitară unui compatriot al ei fără a priva candidaţi mai bine pregătiţi, plăteşte din banii ei studiile tînărului venit din Varşovia, care nu va afla niciodată această mare binefacere.

Marie se opreşte brusc şi încearcă să înlăture obsesia. Se apleacă spre fiică schimbînd timbrul vocii :

— Haide, draga mea... povesteşte-mi ceva... Spune-mi ceva noutăţi despre lume.

Poţi să-i vorbeşti despre toate, chiar şi despre cele mai puerile lucruri. Comentariile Evei despre viteza de cel puţin „70 de kilometri pe oră", pe care o atinge maşina, găsesc în Marie un auditoriu înţelegător. Doamna Curie, automobilistă prudentă dar pasionată, nu veghează ea însăşi cu emoţie la performanţele sportive ale Fordului ? Povestirile despre nepoata sa Hélène, un cuvînt de copil, o fac deodată să rîdă cu lacrimi, un rîs tînăr şi neaşteptat.

Ştie de asemeni să abordeze teme politice fără răutate. Ah, reconfortantul liberalism ! Dacă francezii aduc laude

dictaturii în fața ei, le răspunde cu blîndețe : „ — Eu am trăit într-un regim de opresiune. Dumneavoastră, nu. Dumneavoastră nu înțelegeți fericirea de a trăi într-o țară a libertății..." Partizanii violențelor revoluționare întîlnesc aceeași rezistență : „Dumneavoastră nu mă veți convinge niciodată că a fost necesar să fie dus la ghilotină Lavoisier."

Marie nu a avut timp să fie o educatoare perfectă pentru fiicele ei. Dar Irène și Eve au primit zilnic de la ea o incomparabilă binefacere : favoarea de a trăi alături de o ființă excepțională, excepțională nu numai datorită geniului ei, ci și prin umanitatea ei, prin instinctul de a respinge vulgaritatea și meschinăria. Doamna Curie nu a avut nici măcar vanitatea ce i-ar fi fost scuzată : aceea de a fi un exemplu pentru celelalte femei. „Nu e obligatoriu să se ducă o viață atît de antinaturală cum e a mea", spune ea cîteodată celor mai înflăcărate admiratoare ale ei. „Am dedicat atîta timp Științei pentru că așa am dorit, pentru că iubesc Cercetarea... Ceea ce aș dori eu femeilor, tinerelor fete, ar fi o viață de familie cît mai simplă și o activitate care să le placă și să le intereseze."

La cină, în liniștea serii, se intîmplă ca Doamna Curie și Eve să vorbească despre dragoste. Această femeie, tragic și nedrept lovită, nu are multă stimă pentru pasiune. În ce o privește ar putea să se slujească de formula unui mare scriitor francez : „Dragostea nu este un sentiment onorabil".

Eu cred, scrie ea Evei, *că noi trebuie să căutăm forțele morale într-un idealism care, fără să ne facă orgolioși, să ne înalțe aspirațiile și visurile noastre, și mai cred de asemeni, că e amăgitor să facem să depindă toate interesele vieții de sentimente atît de furtunoase, cum e însăși dragostea...*

Știe să asculte toate confidențele și să păstreze secretul cu atîta delicatețe, cu atîta fermitate, încît crezi că nu l-a auzit niciodată. Știe de asemeni să ajute aproapele atunci cînd este într-o nenorocire. Dar discutînd despre dragoste nu vorbește niciodată despre propria ei expe-

rientă. Consideraţiile sale, filozofia ei rămîn impersonale, şi în nici o împrejurare Marie nu va deschide porţile durerosului ei trecut ca să dezgroape amintiri. Aici se află spaţiul ei intim, în care nici o fiinţă cît de apropiată de sufletul ei nu va avea dreptul să se aventureze.

Nu lasă fiicei sale să ghicească, decît nostalgia că îmbătrîneşte departe de cele două surori şi de fratele de care este atît de duios ataşată. Prin exil, apoi prin văduvie, a fost privată îndoit de căldura unei familii pe care atît de mult şi-a dorit-o. Scrie rînduri triste celor dragi, tînguindu-se că-i vede atît de rar : lui Jacques Curie, care trăieşte la Montpellier, lui Josef şi Helei, şi Broniei în sfîrşit, a cărei viaţă a fost distrusă ca şi a ei : şi-a pierdut cei doi copii, şi în 1930 pe soţul său, Cazimir Dluski.

Marie către Bronia, 12 aprilie 1932 :

Dragă Bronia şi eu sînt tristă că trebuie să fim despărţite. Deşi eşti singură, ai totuşi o mîngîiere : sînteţi trei la Varşovia şi ai totuşi puţină ocrotire. Crede-mă, solidaritatea familială este pînă la urmă cel mai mare bine. Mie îmi lipseşte, de-aceea o ştiu. Caută să te mulţumeşti cumva cu această mîngîiere şi n-o uita pe sora ta pariziană. Să ne vedem cît mai curînd posibil...

Dacă după cină Eve trebuie să plece la vreun concert Doamna Curie vine şi se aşază pe divanul din camera ei. O priveşte pe fiică îmbrăcîndu-se.

Opiniile lor asupra toaletelor şi a esteticului feminin se contrazic total. Marie a renunţat de mult să facă să prevaleze principiile sale. Dintre ele două, Eve este aceea care o chinuieşte pe maică-sa, silind-o cu somaţii poruncitoare să-şi reînnoiască toaletele, rochiile negre, înainte de a se fi învechit cu totul. Discuţiile dintre cele două femei, rămîn academice şi uneori cu resemnare, alteori cu veselie sau glumind, mama face blînde reproşuri fiicei sale :

— Ah, sărmana de tine, ce *tocuri groaznice !* Nu, n-ai să mă convingi niciodată că femeile au fost create ca să meargă pe picioroange... şi apoi ce e moda asta nouă ca rochia să rămînă fără spate ?... Decolteul se mai suportă, dar aceşti kilometri de spate gol !... În primul rînd e indecent : în al doilea rînd, rişti să faci o pleurezie, în al trei-

lea rînd este urît. Acest din urmă argument ar trebui să te convingă, chiar dacă celelalte nu-s convingătoare. De altfel, rochia ta e drăguță. Dar prea te îmbraci numai în negru. Negrul nu e pentru vîrsta ta...

Cele mai nesuferite clipe sînt acelea ale machiajului. După eforturi îndelungate, al căror rezultat îl socoate perfect, Eve răspunde la chemarea ironică a mamei sale: „Întoarce-te ca să te admir". Doamna Curie o cercetează îndelung, științific. A rămas consternată.

— Cum aș putea să mă opun unei asemenea mîzgăleli ? Știu că așa a fost întotdeauna. În vechiul Egipt, femeile au inventat machiaje și mai rele. Dar nu vreau să-ți spun decît un lucru : găsesc că e ceva oribil. Îți martirizezi sprîncenele, îți vopsești buzele fără să fie necesar.

— Mé, te asigur că așa e mai bine.

— Mai bine !... Ascultă, voi veni să te îmbrățișez mîine la patul tău, înainte de a avea timp să-ți pui toate aceste blestemății pe față. Nu-mi place să te văd atît de transformată. Și-acum grăbește-te, draga mea fetiță. Noapte bună... Ah, n-ai ceva să-mi dai de citit ?

— Ba da. Ce-ai dori ?

— Nu știu... ceva care să nu mă deprime. Trebuie să fii tînăr ca tine ca să suporți romane triste și apăsătoare.

Nu recitește literatură rusă, deși îi place mult Dostoievski. Cu toate că gusturile lor sînt diferite, și ea și Eve au un cult comun : Kipling, Colette... Marie Curie nu obosește căutînd în *Cărțile Junglei*, în *„În zorii zilei"* în *Sido* sau în *Kim* minunatele, puternicele reflectări ale acestei Naturi care a fost întotdeauna pentru ea un confort, elementul ei de bază. Știe pe de rost mii de versuri germane, rusești, englezești și poloneze...

Ținînd în mînă volumul ales de Eve se refugiază în biroul său, se întinde pe șezlongul de catifea roșie, își pune sub cap o pernă moale și întoarce cîteva file...

Dar după o jumătate de oră, poate o oră, lasă cartea jos. Se ridică, ia un creion, caiete, manuale științifice. Va lucra iar ca de obicei pînă la orele două sau trei dimineața.

Întorcîndu-se acasă, Eve observă prin fereastra de pe culoar lumină în camera mamei sale. Traversează culoarul, împinge ușa...

Spectacolul este același în fiecare seară. Doamna Curie înconjurată de hîrtii, de rigle de calcul și de broșuri, e așezată pe dușumea. Nu s-a obișnuit încă să lucreze la

un birou, să se aşeze într-un fotoliu după tradiţia „gînditorilor". Are nevoie de un spaţiu mare ca să-şi aştearnă documentele, filele întoarse...

Este absorbită într-un calcul teoretic dificil : cu toate că ştie de reîntoarcerea fiicei sale, nu-şi ridică capul. Are sprîncenele încruntate şi faţa concentrată.

Are un caiet pe genunchi. Cu creionul scrie nişte semne, nişte formule. De pe buze îi scapă un murmur.

Doamna Curie enunţă cu jumătate de voce cifre şi numere. Şi, ca şi acum şaizeci de ani, la lecţia de aritmetică de la pensionul domnişoarei Sikorska, această profesoară de la Sorbona numără în limba poloneză.

CAPITOLUL XXVI

Laboratorul

— Doamna Curie este aici ?

— O caut pe doamna Curie. A sosit ?

— Aţi văzut-o pe doamna Curie ?

Tineri, tinere, oameni în vîrstă, în hainele lor de laborator aşteaptă în holul pe care savanta trebuie să-l parcurgă pentru a intra în Institutul de Radiu. Cinci, zece cercetători se adună astfel dimineaţa în calea ei : Fiecare, „fără s-o deranjeze", vrea să-i ceară un sfat, să prindă din gura ei o încurajare, o indicaţie. Astfel se constituie ceea ce Marie numeşte rîzînd „Întrunirea".

Întrunirea nu aşteaptă multă vreme. La orele nouă, maşina veche intră pe poarta clădirii din strada Pierre Curie, întorcînd în alee. Portiera se deschide. Prin intrarea ce dă în grădină apare Doamna Curie. Grupul solicitatorilor se adună vesel în jurul ei. Voci respectuoase, timide, anunţă că a fost îndeplinită cutare „indicaţie", oferă noutăţi privitoare la „poloniu", apoi devin fin insinuante spunînd, că „dacă doamna Curie ar putea veni să vadă aparatul Wilson ar constata un rezultat interesant..."

Cu toate că se plînge cîteodată, Mariei îi place această vijelie de energie şi curiozitate care o întîmpină chiar la începutul zilei de lucru. În loc să se eschiveze, să-şi vadă de lucrările sale, rămîne aici cu mantaua pe ea, cu pă-

lăria pe cap în fața colaboratorilor, stînd în picioare. Fiecare figură pe care privirea ei o întîlnește îi amintește de o experiență la care a reflectat acasă, în singurătate.

— Domnule Fournier, m-am gîndit la ce mi-ai spus... Ideea dumneavoastră e bună, dar procedeul care îl propuneți este impracticabil. Am găsit altul cu care sper că vom reuși. Vom mai vorbi despre aceasta. Doamnă Cotelle, ce număr ați obținut dumneavoastră ? Sînteți sigură că a fost bine făcut calculul ? Aseară l-am refăcut și am găsit o mică diferență. În fine, vom mai vedea.

Nici cea mai mică neglijență în toate obiecțiile acestea. În minutele ce le consacră unui cercetător, Marie Curie este total concentrată asupra problemei pe care acesta o studiază, problemă pe care o cunoaște în cele mai mici detalii. După scurt timp ea se ocupă de altă lucrare, cu un alt colaborator. Creierul ei este miraculos dotat pentru aceste exerciții deosebite. În laborator, unde atîtea inteligențe trudesc cu îndîrjire, se aseamănă acelor mari jucători de șah care fără să privească tablele de șah, urmăresc cîte treizeci-patruzeci de partide dintr-o dată.

Bărbații trec, salută, se opresc. Consfătuirea se lărgește. Marie încheie prin a se așeza pe treptele scării, fără să-și întrerupă audiența prea puțin protocolară. Așa chircită, privind de sus de pe scări, pe cercetătorii ce stau în picioare sau pe lîngă pereți, n-are deloc aspectul clasic al unui șef. Și totuși...

Ea este aceea care i-a ales după minuțioase examene, după competența lor, pe tinerii din laborator. Ea este aceea care aproape întotdeauna îndrumă lucrările lor. La ea vin discipoli nedumeriți s-o consulte avînd certitudinea că Doamna Curie va descoperi eroarea experienței care a mers poate pe o cale greșită.

În patruzeci de ani de muncă științifică savanta cu părul alb a acumulat o enormă cantitate de cunoștințe. Este bibliografia vie a radiului ; a citit în cele cinci limbi pe care le cunoaște perfect toate publicațiile privitoare la activitatea ce se desfășoară în Institut. Descoperă noi extinderi ale fenomenelor și inventează tehnici în acest sens. În sfîrșit, are o neprețuită virtute, aceea de a descurca ițele încurcate ale cunoștințelor și ipotezelor. Marie are bun simț. Teoriile obscure, supozițiile seducă-

toare, dar arbitrare, pe care le expun unii dintre discipolii ei se izbesc de vederile ei clare şi de raţiunea ei infailibilă. Cîtă siguranţă de a lucra cu un astfel de profesor, curajos şi precaut.

Încet, încet, grupul adunat la scară se împrăştie. Toţi aceia cărora Marie le-a dat sugestiile sale pleacă ducînd cu ei sfatul obţinut. Doamna Curie însoţeşte pe unul pînă în „sala de fizică" sau pînă în „sala de chimie", reluînd discuţia în faţa unui aparat. În sfîrşit, eliberată, intră în laboratorul ei, îşi pune halatul negru de lucru şi se cufundă în experienţele sale.

Reculegerea sa este de scurtă durată. A ciocănit cineva la uşă. Apare unul dintre cercetători în mînă cu cîteva file de manuscris. În spatele lui aşteaptă alt cercetător... În această zi de şedinţă săptămînală a Academiei de Ştiinţe, autorii Comunicărilor ce urmează să fie prezentate în aceeaşi după amiază vin să supună textul aprecierii Doamnei Curie.

Marie, ca să poată citi aceste file, se duce într-o cameră luminoasă, obişnuită, mică, în care un profan cu greu ar recunoaşte că e de fapt cabinetul de lucru al unei ilustre savante. Un birou de stejar, un clasor, biblioteca, o maşină veche de scris, un fotoliu de piele asemănător altor sute de fotolii de piele, dau un aspect de tainică modestie. Pe masă o călimară de marmură, teancuri de broşuri, un pahar ticsit cu stilouri şi creioane ascuţite, un „obiect de artă" oferit de către o asociaţie de studenţi. Şi — surpriză — o mică urnă provenită din săpăturile de la Ischia, maro, decolorată, încîntătoare.

Mîinile care întind Doamnei Curie notele pentru Academie, tremură deseori de emoţie. Autorii ştiu că examenul va fi sever ! După Marie, niciodată redactarea nu este clară şi elegantă. Ea nu urmăreşte numai greşelile de tehnică : reface fraze întregi, corectează greşeli de sintaxă... „Aşa cred că va merge", spune ea tînărului cercetător, mai mult mort decît viu, înapoindu-i „lucrarea".

Dar dacă efortul colaboratorului a mulţumit-o pe Marie, surîsul său, remarcile fermecătoare : „Aşa e foarte bine... e ireproşabil" recompensează chinurile cercetătorului şi-i dau aripi pentru a zbura la laboratorul profeso-

rului Perrin. Acesta, de obicei, prezintă în faţa ilustrei Societăţi Comunicările Institutului de Radiu.

*   *

Acelaşi Jean Perrin repetă oricui vrea să-l asculte : „Doamna Curie nu e numai un celebru fizician. Ea este şi cel mai competent director pe care-l cunosc".

Care este secretul acestei perfecţiuni ? Înainte de toate extraordinarul „patriotism" al Institutului de Radiu care o stimulează pe Marie. Ea este slujitoarea ferventă, apărătoarea firească a prestigiului şi a intereselor acestui scump lăcaş.

Adună cu răbdare rezervele de substanţe radioactive necesare cercetărilor de mare anvergură. Schimburi de amabilităţi, de cochetărie între Doamna Curie şi directorii uzinei belgiene de radiu, Uniunea Minieră din Katanga Superioară, se termină invariabil în aceeaşi manieră : „Uniunea Minieră expediază cu plăcere doamnei Curie tonele de reziduuri" şi Marie încîntată trece numaidecît la extragerea elementelor rîvnite.

De la an la an îşi îmbogăţeşte laboratorul. O poţi vedea alături de Jean Perrin alergînd pe la ministere, cerînd subvenţii şi burse de studii. Cum ea este „Doamna Curie", atotputernicii zilei o ascultă. Obţine astfel în 1930 un credit excepţional pentru cercetări de cinci sute de mii de franci.

Uneori obosită şi discret umilită de atîtea demersuri pe care le face, îi descrie Evei şederile prin anticamere, chinurile ei, şi încheie cu un zîmbet :

— Cred că pînă la urmă ne vor închide poarta ca la milogi !

Lucrătorii laboratorului Curie, conduşi de acest pilot sigur, explorează unul după altul domeniile nesondate ale radioactivităţii. Din 1919 pînă în 1934, patru sute optzeci şi trei de comunicări ştiinţifice, dintre care treizeci şi patru dizertaţii şi diplome sînt publicate de chimiştii şi fizicienii Institutului de Radiu. În cadrul celor patru sute optzeci şi trei de studii, Marie numără la activul ei treizeci şi una de publicaţii.

Numărul acesta, oricît e el de ridicat, cere un comentariu. În ultima parte a vieții sale, Doamna Curie pregătește viitorul cu prea mult spirit de sacrificiu, poate, și își dedică cea mai strălucită perioadă rolului ei de directoare, de profesoară. Cît de vastă ar fi opera sa dacă ea ar fi avut șansa tinerilor ce o înconjoară, de a-și dedica fiece minut cercetării ? Și cine va vorbi vreodată despre efortul Mariei de a le fi inspirat și orientat lucrările, pas cu pas ?

Nu-și pune aceste întrebări. Se bucură de succesele obținute de echipă, de persoana colectivă, pe care nici măcar n-o numește „laboratorul meu" ci, cu mîndrie ascunsă, îi spune „Laboratorul". Rostește cuvîntul acesta de parcă n-ar mai exista alt laborator pe Terra.

Calitățile sufletești au ajutat-o pe savanta solitară să devină o comunicativă. Doamna Curie, atît de puțin familiară, știe să cîștige totuși devotamentul tovarășilor de lucru, cărora după ani de colaborare zilnică continuă să le spună „Domnișoară" sau „Domnule".

Marie cufundată în cine știe ce dezbatere științifică, rămîne cîte o jumătate de oră așezată în grădină. Vocea consternată, afectuoasă a vreunei asistente o aduce la realitate.

— „Doamnă, o să răciți... Doamnă, intrați, vă implor !"... Mîini discrete pun în fața Doamnei Curie, care a uitat să mănînce, puțină pîine, fructe...

„Băieții" din laborator, lucrătorii, se supun ca și ceilalți acestui ascuns magnet, unic în lume. Cînd Marie a angajat un șofer particular, îl puteai vedea pe Georges Boiteux, omul bun la toate al Institutului, în același timp, om de corvoadă, mecanic și șofer, cum plînge cu lacrimi fierbinți, la gîndul că de-acum înainte altcineva o va conduce în fiecare zi pe Doamna Curie în strada Pierre Curie pe cheiul Béthune.

O afecțiune discret manifestată are Marie pentru toți cei ce luptă alături de ea, înlesnindu-i să discearnă în sînul acestei mari familii spiritele cele mai entuziaste și mai

înalte. Rareori am văzut-o pe mama mea copleşită ca în august 1932, cînd a primit vestea morţii subite a unuia dintre discipolii ei favoriţi.

Am trăit o mare amărăciune, reintorcîndu-mă la Paris, scrie ea, *Raymond, pe care îl iubeam atît, s-a înecat într-un rîu în Ardèche. Sînt foarte tulburată. Mama lui mi-a scris că a trăit în laborator cei mai frumoşi ani din viaţă. La ce i-au mai folosit dacă a sfîrşit astfel? O tinereţe atît de frumoasă, plină de farmec, de nobleţe şi de calităţi intelectuale la fel de remarcabile — toate au dispărut la un scăldat în apele unui rîu blestemat.*

Felul ei de a judeca lucid neajunsurile cît şi calităţile o fac să fie neiertătoare cînd e vorba de dificultăţi care vor împiedica pe un cercetător de a deveni un mare savant. Mai mult decît de vanitoşi se teme de cei nedescurcăreţi. Catastrofele materiale care atrag după sine „înscenări" din cauza unei mîini lipsite de pricepere o exasperează. Despre un oarecare experimentator puţin dotat le spune într-o zi celor apropiaţi : „Dacă toată lumea ar fi ca el nu s-ar mai face prea multe aventuri în fizică".

Cînd un colaborator şi-a dat teza sau diploma sau a fost considerat demn de premiu, se dă un „ceai de laborator" în onoarea lui. Vara, reuniunea are loc afară sub teii din grădină. Iarna zgomot de tacîmuri tulbură dintr-odată liniştea celei mai mari săli a clădirii, biblioteca. Caraghioase tacîmuri ! „Paharele de precipitate" servesc drept pahare de ceai şi cupe de şampanie, iar „agitatorii" înlocuiesc linguriţele. Studenţii fac de serviciu, oferă prăjituri colegilor lor, şefilor, personalului administrativ. Se observă în grup André Debierne, conferenţiar la Institutul de Radiu, şeful de lucrări Fernand Holweck şi o Marie entuziastă, vorbăreaţă, care îşi apără paharul de ceai împotriva îmbulzelii celor adunaţi.

Dar deodată se face linişte... Doamna Curie îl felicită

pe sărbătorit. În cîteva fraze călduroase laudă originalitatea felului său de a munci, scoate în evidenţă dificultăţile pe care le-a învins. Sînt aplaudate cu vigoare remarcile măgulitoare ce sînt însoţite de încă o urare : un cuvînt prietenos pentru părinţii eroului sărbătorit — şi dacă e vorba de străini urarea e pentru ţara sa îndepărtată. „Cînd vă veţi întoarce în frumoasa d-stră ţară, pe care o cunosc, şi în care compatrioţii dumneavoastră m-au primit atît de bine, am speranţa că veţi păstra o frumoasă amintire Institutului de Radiu. Dumneavoastră veţi constata că noi ne străduim să muncim mult şi tot mai bine..."

Unele din aceste „ceaiuri" reprezintă pentru Marie prilej de emoţii deosebite. Unul sărbătoreşte teza de doctorat a fiicei sale Irène, altul teza ginerelui ei, Frédéric-Joliot. Doamna Curie vede cum sub ochii ei evoluează capacitatea celor doi cercetători. În 1934 tînăra pereche obţine o victorie strălucită. După studii asupra fenomenelor de dezintegrare a atomilor, Irène şi Joliot descoperă *radioactivitatea artificială :* bombardînd anumite substanţe, aluminiul de exemplu, cu radiaţii emise spontan de radioelemente, reuşesc să transforme aceste substanţe în elemente radioactive noi, necunoscute. Consecinţele acestei surprinzătoare creări de atomi în chimie, în biologie, în medicină sînt lesne de ghicit. Poate nu e departe timpul cînd, pentru a răspunde necesităţilor Curieterapiei, se vor fabrica pe scară industrială elemente avînd proprietăţile radiului.

La o şedinţă a Societăţii de Fizică la care cei doi savanţi îşi prezintă lucrările, Marie mîndră şi precautǎ, a luat loc în sală cu publicul. Întîlnindu-l pe Albert Laborde, care a fost cîndva asistentul ei şi al lui Pierre Curie, îl întîmpină cu o exuberanţă neobişnuită : „Bună ziua ! S-a vorbit frumos, nu-i aşa ? Iată-ne întorşi la frumoasa epocă a bătrînului laborator !"

E prea emoţionată, prea entuziasmată pentru a mai prelungi această seară. Se reîntoarce acasă pe jos, de-a lungul cheiului, însoţită de mai mulţi colegi. Şi ea comentează neîncetat succesul „tinerilor mei".

Dincolo de grădina din strada Pierre Curie, colaboratorii profesorului Regaud, pe care Marie îi numeşte în chip

familiar „băieţii din faţă", duc prin cercetări şi prin terapeutică lupta împotriva cancerului. Din 1919 pînă în 1935, opt mii trei sute nouăsprezece bolnavi primesc îngrijiri la Institututul de Radiu !

Claude Regaud este şi el un patriot al laboratorului. S-a îndîrjit să adune armele ce le impune opera sa : radiu, aparate, camere, un spital. În faţa numărului enorm de cazuri vindecate şi a urgenţei solicitărilor a trebuit să împrumute radiu, — Uniunea Minieră i-a oferit zece grame ! Şi să facă apel la subvenţiile guvernului şi la donaţiile particulare. Baronul Henri Rotschild, fraţii Lazard au fost principalii binefăcători, după cum şi un anonim bogat şi delicat care, uzînd de precauţii complicate pentru ca numele lui să rămînă necunoscut, a oferit Fundaţiei Curie *trei milioane patru sute de mii de franci !*

Astfel s-a creat cel mai bine dotat centru de radioterapie şi Curieterapie din Franţa. Prestigiul lui este imens, mai mult de două sute de medici din cele cinci continente vor cere să-şi facă stagiul aici pentru a învăţa tehnica tratamentului cancerului.

Doamna Curie nu ia parte la lucrările de biologie şi de medicină, dar urmăreşte cu pasiune progresele lor. Se înţelege admirabil cu profesorul Regaud, coleg de elită, conştiinţă înaltă, om de o dăruire totală. Ca şi Marie dispreţuieşte zgomotul gloriei... Ca şi ea, a respins întotdeauna avantajele materiale. Făcîndu-şi o clientelă, ar fi cîştigat o mare avere ; ideea nu i-a surîs deloc.

Cei doi co-directori, pe care îi uluieşte eficacitatea Curieterapiei, atunci cînd e aplicată de specialişti calificaţi, manifestă în aceeaşi măsură îngrijorare. Asistă exasperaţi şi neputincioşi la exploatarea fără scrupule a radiului în lumea întreagă. Medici ignoranţi îşi îngrijesc orbeşte bolnavii cu elemente radioactive, fără să-şi dea seama de pericolul „tratamentului". Medicamente sau produse de înfrumuseţare „pe bază de radiu" sînt oferite publicului, cîteodată chiar sub un nume ce aminteşte de cel al soţilor Curie.

Dar să nu judecăm... Să spunem numai că mama mea, familia Curie, profesorul Regaud şi Institutul de Radiu au rămas cu desăvîrşire străini de aceste maşinaţiuni.

*
* *

— Vezi dacă e ceva important...

Marie, grăbită, hărţuită, îi încredinţează unei secretare inteligente şi calme, d-na Razet, corespondenţa sosită din ajun. Aproape toate plicurile poartă o adresă prescurtată : „Doamna Curie, Paris“, sau, „Doamnei Curie, savantă, Franţa“. Mai bine de jumătate din ele sînt cereri de autografe sau scrisori de la smintiţi.

Printr-o carte poştală : *„Doamna Curie, nedorind să dea autografe, nici să semneze portrete, vă roagă să o scuzaţi“*, răspunde amatorilor de semnături. Pentru exaltaţii care folosesc cu alternanţă cerneală de mai multe culori, pe opt zece pagini, — inventatori necunoscuţi, nebuni maniaci, nebuni îndrăgostiţi, nebuni-furioşi — nu există decît un singur răspuns : tăcerea.

Rămîn celelalte scrisori... O Marie conştiincioasă dictează secretarei sale mesaje pentru confraţii din străinătate, răspunsuri celor disperaţi care îşi imaginează că Doamna Curie poate să vindece orice boală, să potolească toate suferinţele. Vin apoi scrisorile furnizorilor de aparate, de devize, de facturi, răspunsurile la circularele ce le trimit „Doamnei văduve Curie, profesoară la Facultatea de Ştiinţe“ şefii săi ierarhici, o adevărată avalanşă de hîrtii administrative pe care Marie le clasează în patruzeci şi şapte de dosare.

Se conformează strict uzanţelor universitare. Gloria şi însăşi calitatea sa de femeie nu contează în ochii ei şi e natural să-şi încheie scrisorile oficiale prin formule umile de subaltern : „cu sentimente devotate pentru domnul Decan şi pentru domnul Rector“, „cu asigurarea deosebitului meu respect“ !

Cele patruzeci şi şapte de dosare nu sînt suficiente pentru legătura Doamnei Curie cu lumea din afară. E copleşită de cereri pentru întîlniri. Marţi şi vineri dimineaţă, Marie îmbracă cea mai bună rochie neagră. „Trebuie să apar cum trebuie. E ziua mea“, spune ea, cu chipul întristat, cu sprîncenele încruntate. În holul laboratorului o aşteaptă solicitanţii, ziariştii pe care i-a amuţit o veste dată de D-na Razet : „Doamna Curie vă va primi numai dacă

aveţi de cerut consultaţii tehnice. Nu acordă nici un interviu personal".

Cu toate că Marie se arată amabilă, nimic nu încurajează interlocutorul să-şi continue convorbirea. Nici sala de audienţe, minusculă, nici scaunele, nici ticul nerăbdător al savantei, nici privirile Doamnei Curie, care-şi ridică privirea din cînd în cînd spre pendulă...

Lunea şi miercurea, de cum se trezeşte, Marie e neliniştită, nervoasă. La ora cinci are cursuri. După dejun se închide în biroul său de pe Cheiul Béthune. Îşi pregăteşte cursul, notează pe o filă albă titlurile capitolelor pe care le va expune. La patru şi jumătate pleacă spre laborator şi se izolează din nou într-un salonaş pentru odihnă. Este surexcitată şi nu doreşte să dialogheze cu nimeni. Sînt douăzeci şi cinci de ani de cînd lucrează în învăţămînt. Şi totuşi, de fiecare dată de cîte ori trebuie să apară în micul amfiteatru, în faţa a douăzeci şi cinci sau treizeci de studenţi, care la intrare se ridică toţi deodată, are un „trac" ce bate la ochi.

Neîntreruptă, îngrozitoare activitate! În momentele „de răgaz" Marie scrie articole ştiinţifice, cărţi: un tratat asupra *Izotopiei şi Izotopilor*, o scurtă şi tandră biografie a lui Pierre Curie, un nou tratat ştiinţific care va definitiva cursurile Doamnei Curie.

Aceşti ani străluciţi, fecunzi sînt şi anii luptelor dramatice. Doamna Curie este ameninţată să rămînă oarbă.

Doctorul i-a spus în 1920 că o cataractă dublă ar putea să-i ia cu timpul vederea. Marie nu şi-a arătat disperarea. Le-a anunţat fără ezitare, pe fiicele sale, despre această nenorocire, prezentîndu-le şi căile de tratament: operaţie ce va trebui efectuată în doi, trei ani... Pînă atunci, o aşteptare teribilă în care timp cristalinul ochilor, devenit opac, va aşterne între ea şi lume, între muncă şi ea, o ceaţă perpetuă.

Marie către Bronia, 10 noiembrie 1920:

— *Cele mai mari griji mi le dau ochii şi urechile. Vederea mi-a slăbit mult, şi abia mă mai slujeşte. Cît despre urechi, un vîjîit aproape continuu, puternic uneori, mă*

chinuieşte. Asta mă nelinişteşte imens ; nu voi mai putea lucra deloc. Poate este de vină radiul dar n-aş putea totuşi s-o susţin cu certitudine.

Iată necazurile mele. Să nu spui nimănui despre asta, fiindcă nu vreau să se răspîndească vestea.

Şi acum să vorbim despre alte lucruri...

„Să nu spui nimănui", acesta e leitmotivul pe care Marie îl repetă Irènei şi Evei, surorilor şi fratelui ei, singurii confidenţi. Ideea fixă este de a împiedica indiscreţia ce-ar putea într-o zi să se vestească prin ziare :

„Doamna Curie este infirmă".

Medicii ei Morax şi Petit îi sînt complici. Bolnava şi-a luat un nume de împrumut. Aceasta e „Doamna Carré", femeie în vîrstă, necunoscută, cu o dublă cataractă şi nici vorbă, Doamna Curie. Ochelarii pe care îi cumpără de la oculist sînt pentru Doamna Carré.

Dacă Marie, rătăcind într-un nor pe care privirea ei nu poate să-l străbată, e nevoită să traverseze o stradă, sau să urce o scară una dintre fiice o ia la braţ şi, printr-o imperceptibilă atingere de mîini, îi semnalează obstacolele. La masă i se pun toate în faţă ca să nu mai caute solniţa pe faţa de masă, cu gesturi nesigure.

Dar în laborator cum ar putea susţine această comedie eroică, nemiloasă ? Eve a sugerat mamei sale să se destăinuiască celor mai apropiaţi colaboratori care să mînuiască în locul ei microscoapele şi aparatele de măsură. Marie a răspuns cu asprime : „Nimeni nu trebuie să ştie că ochii mei sînt înceţoşaţi."

A inventat pentru lucrările mai migăloase o „tehnică pentru orbi". Foloseşte lupe gigantice, plasează pe cadranele aparatelor repere colorate foarte vizibile. Notează cu litere majuscule notele pe care le consultă în timpul cursurilor, şi, în lumina slabă a amfiteatrului, reuşeşte să le descifreze.

Îşi ascunde boala cu o abilitate infinită. Doreşte oare un student să-i arate Doamnei Curie un clişeu de experienţe cu linii foarte subţiri ? Marie, printr-un interogatoriu prefăcut, abil, obţine mai întîi de la el toate datele necesare ca să poată reconstitui în gînd aspectul clişeului. Abia atunci ia în mînă placa de sticlă, o cercetează, şi se face că observă liniile.

În ciuda precauțiunilor și a nobilei duplicități, laboratorul bănuiește drama. Și laboratorul tace, se face că nu înțelege nimic — jucîndu-și rolul, ca și Marie.

Marie Curie, către Eve, 13 iulie 1923 :

Draga mea mă gîndesc să încerc să mă operez pe 18, miercuri dimineața. Va trebui să sosești deci din ajun. E foarte cald și mă tem să nu te obosești prea mult.

Spune-le prietenilor noștri din Larcouest că n-am putut să termin o redactare pe care am făcut-o împreună și că am nevoie de tine, fiindcă mi se cere urgent.

Te îmbrățișez, — Mé.

P.S. Spune-le cît mai puțin posibil.

Zile toride la clinică. Eve o hrănește cu lingurița pe Doamna Curie, nemișcată, oarbă, cu fața bandajată ca un rănit. Spaima de complicații neprevăzute, de hemoragii însoțesc săptămîni întregi speranțele de vindecare. Alte două operații în martie 1924. A patra operație în 1930... Scăpată de pansamente, Marie învață să se descurce cu ochii ei amputați de cristaline, ochi care nu se mai pot acomoda după distanță.

M-am obișnuit să umblu fără ochelari, și am făcut progrese, scrie ea Evei din Cavalaire, la cîteva luni după operație. *Am participat la două excursii pe cărări bolovănoase și șerpuite. N-am avut necazuri și am mers bine, chiar repede, fără să mă împiedic. Ceea ce mă jenează mai mult este o vedere dublă, care mă împiedică să recunosc persoanele ce se apropie de mine. Zilnic fac exerciții de lectură și de scris. Asta mi se pare mult mai greu decît mersul ! Va trebui să mă ajuți neapărat la redactarea articolului pentru Enciclopedia Britanică...*

Puțin cîte puțin învinge nefericitul destin. Ochelari cu dioptrii foarte mari o ajută să-și recapete vederea aproape normală și să conducă chiar mașina, iar la laborator reușește să facă iarăși măsurători dintre cele mai delicate. Ultimul miracol al unei vieți miraculoase : Marie scapă din lumea întunericului, își redobîndește vederea pentru a munci, pentru a munci pînă la sfîrșitul vieții.

O mică scrisoare a D-nei Curie către Bronia datată septembrie 1927 conţine secretul acestei victorii :

Cîteodată îmi lipseşte curajul şi îmi spun că ar trebui să încetez să mai lucrez, să merg la ţară să mă dedic grădinăritului. Dar mii de legături mă reţin şi nu ştiu cum voi rezolva mai bine. Şi nu ştiu chiar dacă scriind cărţi ştiinţifice m-aş putea lipsi de laborator...

„Eu nu ştiu dacă m-aş putea lipsi de laborator".

Ca să înţelegi un asemenea strigăt, această mărturisire, ar trebui să o surprinzi pe Doamna Curie în faţa aparatelor, cînd, terminîndu-şi treburile cotidiene se dedică pasiunii sale. Nu e nevoie de mari eforturi ca să-ţi imaginezi chipul ei luminat de o expresie sublimă, cufundat în extaz. O operaţiune foarte grea, dacă vreţi asemănătoare cu aceea a unui „maistru sticlar suflător", şi pe care ea o execută ca un artist, o măsurătoare bine făcută, îi aduc o imensă bucurie. O colaboratoare atentă şi sensibilă, d-ra Chamié o va descrie pe această Doamnă Curie de fiecare zi, ale cărei trăsături n-au fost prinse aproape în nici o fotografie.

Stă în faţa aparatului făcînd măsurătorile în semiobscuritatea unei camere încălzite, pentru a evita variaţiile de temperatură. Seria operaţiunilor — deschiderea aparatului, declanşarea cronometrului, ridicarea greutăţilor etc. — este efectuată de Doamna Curie cu o disciplină şi un ritm al mişcărilor admirabile. Nici o pianistă nu ar reuşi să execute cu atîta virtuozitate ceea ce execută mîinile Doamnei Curie. Este o tehnică perfectă, care tinde să reducă la zero coeficientul greşelilor personale.

După calculele pe care Doamna Curie le face cu rapiditate pentru a compara rezultatele, se poate vedea bucuria sinceră, nedisimulată, pentru că observă că totul a reuşit sub limita de eroare admisă, ceea ce asigură precizia măsurătorilor.

Cînd se află în studiu, nimic altceva nu mai există în Univers. În 1927, cînd Irène era grav bolnavă şi Marie era zbuciumată şi disperată, un prieten a venit la ea în laborator s-o întrebe cum o duce. A răspuns laconic, cu o privire

rece. După ce a părăsit laboratorul, Marie indignată i-a spus asistentului :

— Oamenii nu te lasă să lucrezi !

Iată cum o descrie d-ra Chamié, cufundată într-o experienţă importantă : prepararea actiniului X pentru spectrul razelor alfa, ultima lucrare a Doamnei Curie realizată înaintea morţii.

Actiniul X trebuie să fie pur şi într-o asemenea stare chimică încît să nu-şi poată degaja emanaţia. Nu ajunge o zi de lucru pentru separare. Doamna Curie rămîne în laborator pînă seara, fără să ia măcar masa. Separarea acestui element este însă lentă : va fi nevoie de o noapte de muncă, ca nu cumva sursa intensă ce se pregăteşte să aibă timp să se reducă.

E două noaptea şi mai este de făcut o operaţie : centrifugarea timp de o oră a lichidului cu o instalaţie specială. Centrifuga scoate un zgomot obositor, dar Doamna Curie rămîne lîngă ea fără să o părăsească o clipă. Contemplă maşina ca şi cum dorinţa ei arzătoare de a reuşi experienţa ar putea să influenţeze prin sugestie urgentarea precipitării actiniului X. Pentru Doamna Curie nimic nu mai există în acest moment, în afară de această centrifugă ; nici viaţa ei de mîine, nici oboseala. Este o depersonalizare totală, o concentrare completă asupra lucrării ce o desăvîrşeşte.

Cînd experienţa nu dă rezultatul sperat, Marie se simte ameninţată ca de-o nenorocire. Înlemnită pe un scaun, cu braţele încrucişate, adusă de spate, cu privirea în gol, seamănă cu o bătrînă, foarte bătrînă ţărancă, mută şi deznădăjduită în faţa unui mare doliu. Colaboratorii cînd observă asta se tem de vreun accident, de vreo dramă şi întreabă ce s-a întîmplat. Marie rosteşte trist cuvintele ce rezumă tot : „Actiniul X nu s-a precipitat"... sau numeşte duşmanul direct : „Poloniul e de vină".

Succesul însă îi redă agerimea neostoită. Aleargă prin grădină ca şi cum ar vrea să spună trandafirilor, teilor, soarelui cît este ea de fericită ! S-a reîmpăcat cu Ştiinţa, a început să rîdă şi să se minuneze.

Dacă un cercetător, profitînd de această bună stare sufletească, propune să-i arate o experienţă în curs, ea îl

însoţeşte imediat pînă în faţa aparatului unde se face „numărătoarea atomilor" şi admiră luminiscenţa minereului „willemită" sub acţiunea radiaţiei radiului.

În faţa acestor miracole cunoscute, o fericire nebănuită îi luminează ochii de cenuşă. Ai zice că Marie contemplă un Botticelli sau un Vermeer, — cel mai emoţionant tablou din lume.

— Ah, ce încîntător fenomen !... îngînă ea.

CAPITOLUL XXVII

Încheierea misiunii

Se întîmplă adesea ca Doamna Curie să vorbească despre moartea sa. Comentează cu un aparent calm sfîrşitul inevitabil, consecinţele practice. Spune fără emoţie, astfel de cuvinte : „Desigur, este evident că nu voi trăi cît lumea", sau mai ales : „Mă nelinişteşte soarta Institutului de Radiu după ce n-oi mai fi".

Dar în sufletul ei nu există o adevărată linişte, şi nici un fel de acceptare. Respinge ideea sfîrşitului. Cei care o admiră de departe cred că a trăit o viaţă formidabilă. În ochii Mariei această viaţă este însă neglijabilă, în comparaţie cu opera realizată.

Cu treizeci de ani în urmă, presimţind o moarte ce va fi cauzată de o întîmplare, Pierre Curie se dedica muncii cu o însufleţire tragică. Marie la rîndul ei presimte şi ea apropierea sfîrşitului. Ca să se apere împotriva agresiunii ce o înspăimîntă, trasează febril în jurul ei planuri şi sarcini. Sfidează oboseala, din zi în zi mai evidentă, şi bolile care o macină : vederea tot mai slabă, reumatism la umăr şi vîjîitul insistent din urechi.

Dar ce sînt acestea ? Sînt alte lucruri mai importante. Marie a început să construiască la Arcueil o uzină pentru tratarea masivă a minereurilor radioactive. Avea de mult în vedere această uzină ; organizează cu entuziasm primele lucrări. O preocupă de asemeni redactarea cărţii sale, un monument de studiu pe care, odată dispărută Doamna Curie, nimeni nu va mai fi capabil să-l mai edifice. Şi cercetările asupra familiei de actiniu nu înaintează destul de

repede ! Şi-apoi nu trebuie să realizeze studii asupra „structurii fine“ a razelor alfa ? Marie se trezeşte în zori de zi, aleargă la laborator, de unde se întoarce seara, după cină.

Munceşte cu o rapiditate bizară — şi la fel cu o bizară imprudenţă, ca de obicei. A sfidat întotdeauna măsurile de prevedere, de protecţie pe care le va impune cu severitate elevilor ; să umble la tuburile cu substanţe radioactive cu penseta, să nu atingă tuburile cu degetele, să folosească „cleştele“ de plumb pentru a se feri de radiaţiile nocive. Acceptă să se supună unui examen al sîngelui, regulă de altfel a Institutului de Radiu. Formula ei sanguină este anormală. Aş ! Sînt treizeci şi cinci de ani de cînd Doamna Curie mînuieşte radiul, de cînd îi respiră emanaţiile. În cei patru ani de război s-a expus razelor la fel de periculoase ale aparatelor Roentgen. O uşoare dereglare a sîngelui ; insistente şi dureroase arsuri pe mîini care ba se usucă, ba supurează, sînt toate acestea aspre pedepse din cauza atîtor riscuri de care nu s-a ferit deloc ?

În decembrie 1933, o scurtă suferinţă o tulbură pe Doamna Curie. Radiografa arată în vezica biliară o piatră mare. Aceeaşi suferinţă ce i-a adus sfîrşitul d-lui Sklodowski. Ca să evite operaţia de care îi este frică se lasă tratată şi se supune unui regim sever.

Şi dintr-odată savanta care dintotdeauna dispreţuieşte confortul sau amînă pentru mai tîrziu proiectele personale mărunte, şi care o interesau mult — construirea unei case la Sceaux, schimbarea apartamentului din Paris — trece imediat la acţiune, cercetează devizele şi angajează fără ezitare sume imense. A hotărît : casa va fi terminată în timpul verii. În octombrie 1934 va părăsi cheiul Béthune pentru un apartament modern într-un imobil nou din cetatea Universitară.

Se simte istovită şi ţine să arate că e bine. Se duce să patineze la Versailles, se întîlneşte cu Irène pe terenul de schi din Savoia. Este fericită că şi-a păstrat supleţea şi agilitatea membrelor. La Paşti, profitînd de venirea Broniei, face o excursie cu maşina în „Sud“, împreună cu sora sa.

Excursia a avut consecinţe dezastruoase. Marie a făcut mari ocoluri ca să-i arate Broniei peisajele minunate. Cînd ajunge după mai multe popasuri la vila din Cavalaire, e

deja răcită și istovită. La sosire, casa e rece ca gheața și caloriferul abia deschis nu o va încălzi la timp. Marie scuturată de frisoane cade brusc pradă disperării. Plînge cu hohote pe umărul Broniei, ca un copil bolnav. Este obsedată de cartea la care scrie, se teme că o bronșită o va secătui de forțe și că n-o va putea termina. Bronia o îngrijește, o liniștește. A doua zi Marie avea să învingă depresiunea morală ce nu va mai reveni.

Cîteva zile însorite o reconfortează, o consolează. Cînd revine la Paris se simte mult mai bine. Un doctor i-a spus că e vorba de o gripă, și — așa cum i-au spus toți doctorii timp de patruzeci de ani — și de surmenaj.

Marie nu e neliniștită de temperatura ușoară, ce nu vrea să scadă. Bronia se reîntoarce îngrijorată în Polonia. În fața trenului pentru Varșovia, pe peronul de atîtea ori măsurat de pașii ei, cele două surori se îmbrățișează pentru ultima dată.

Marie plutește între boală și sănătate. Zilele în care se simte mai bine merge la laborator. Cînd are amețeli și e slăbită, rămîne acasă și își redactează cartea. Mai multe ore pe săptămînă le oferă noului apartament și proiectelor vilei de la Sceaux.

Simt tot mai mult nevoia unei case cu grădină și doresc cu ardoare ca acest proiect să se realizeze cît mai curînd — scrie ea Broniei la 8 mai 1934. *Costul acestei construcții convine posibilităților mele. De aceea vom pune curînd temelia.*

Dar dușmanul ascuns i-o ia înainte. Febra se intensifică, frisoanele devin violente. A trebuit ca Eve să aibă o răbdare de diplomat pentru ca mama sa să accepte să consulte din nou un doctor. Sub pretextul că medicii sînt „sîcîitori“ și că „nu știi cum să-i mai recompensezi“ (nici un doctor francez n-a acceptat vreodată să fie plătit de Doamna Curie), Marie s-a încăpățînat să nu aibă un doctor permanent al casei. Această savantă, această prietenă a progresului se împotrivește exact ca o țărancă atunci cînd e vorba de tratamente.

Profesorul Regaud vine să-i facă Mariei o vizită prietenească. Îi sugerează să se consulte cu prietenul său, doctorul Raveau care la rîndu-i îl recomandă pe profesorul

Boulin, doctor de spital. Primul cuvînt al acestuia, observînd fața palidă a Mariei : „Va trebui să stați în pat. Trebuie să vă odihniți".

Marie Curie a auzit de-atîtea ori aceste exclamații ! Nu le mai dă atenție. Coboară și urcă obositoarele scări de pe cheiul Béthune. Muncește aproape în fiecare zi la Institutul de Radiu. Într-o luminoasă după-amiază de mai, 1934, rămîne pînă la orele trei și jumătate în sala de fizică, atinge obosită capsulele și aparatele care i-au fost credincioșii ei tovarăși. Schimbă cîteva vorbe cu colaboratorii. „Am febră", șoptește ea. „Mă duc acasă."

Face încă o dată înconjurul grădinii, în care florile proaspete revarsă nuanțe strălucitoare. Deodată se oprește în fața unui trandafir firav și cheamă mecanicul :

— Georges, privește acest trandafir. Ocupă-te de el imediat.

Un elev se apropie, o sfătuiește să nu stea afară și să se reîntoarcă acasă, la Béthune. E de acord, dar înainte de a se urca în mașină, se mai întoarce o dată :

— Nu uita, Georges, trandafirul...

Privirea neliniștită către planta ofilită este semnul ei de adio făcut Laboratorului.

Nu mai părăsește patul. O boală necunoscută diagnosticată cînd gripă, cînd bronșită, cere îngrijiri drastice. Le suportă cu o neașteptată și îngrozită supunere, acceptă să fie transportată la clinică pentru a i se face un consult general. Două radiografii, cinci, șase analize, îi lasă uluiți pe specialiștii care au fost chemați la căpătîiul savantei. Nici un organ nu se constată afectat, nici o maladie anume nu se descoperă. Dar cum vechile leziuni și o mică inflamație întunecă radiografia plămînului, i se prescriu Mariei frecții și ventuze. Cînd starea ei era aproximativă, nici bună, nici rea se întoarce pe cheiul din Béthune, dar în jurul ei se aude cuvîntul „sanatoriu".

Eve îi propune cu teamă ideea acestui exil. Dar și acum Marie acceptă să plece. Își pune speranța într-un aer mai curat, crede că zgomotul și praful orașului îi împiedică vindecarea. Se fac proiecte. Eve o va însoți pe

mama ei şi va rămîne în sanatoriu mai multe săptămîni, apoi fratele şi sora Doamnei Curie vor veni din Polonia să-i ţină companie, după care va veni Irène în august. În toamnă, toţi sînt de părere că ea va fi restabilită.

În camera bolnavei Irène şi Frédéric Joliot discută cu Doamna Curie despre lucrările de laborator, despre Casa de la Sceaux, despre corecturile ce mai sînt necesare cărţii pe care Marie a terminat-o. Un tînăr colaborator al profesorului Regaud, Georges Gricouroff, vine aproape zilnic, cu o delicată afecţiune, să vadă ce face Marie şi-i laudă modul de îngrijire într-un sanatoriu. Eve se ocupă de noul apartament, alege tapetele, culorile tapiseriei.

De multe ori Marie îi spune zîmbind fiicei sale :

— Noi dăm prea multă atenţie unui lucru de mică importanţă... Eve tace în această situaţie, nu protestează, face glume, spre satisfacţia Mariei, hărţuieşte pe antreprenori. Totuşi nu mai speră să înfrîngă destinul ; cu toate că medicii nu sînt deloc pesimişti, iar în casă nimeni nu pare neliniştit, are, inexplicabil, totala convingere că va fi foarte rău.

În zilele senine ale acestei primăveri destul de frumoase, stă ore în şir lîngă mama ei, osîndită la pat. Sufletul curat al Mariei, inima ei generoasă şi atît de încercată, îi apar acum în toată curăţenia lor, odată cu blîndeţea nemărginită, de neasemuit în aceste clipe. E aceeaşi „dulce Me" de odinioară. E mai ales adolescenta care scria cu patruzeci şi şase de ani în urmă o mică scrisoare în poloneză :

Fiinţele destinate să simtă atît de puternic totul, ca mine, şi care nu pot să-şi schimbe deloc firea trebuie măcar să şi-o ascundă cît mai mult posibil.

Iată cheia unei firi dominate de pudoare, de maximă sensibilitate, de discreţie, care atît de lesne poate fi rănită. De-a lungul unei mari şi glorioase vieţi, Doamna Curie şi-a înăbuşit permanent exuberanţa spontană, destăinuirile de slăbiciune, şi poate strigătele de ajutor ce îi veneau pe buze.

Nici chiar astăzi nu se destăinuieşte şi nu se plînge, sau, dacă trebuie, o face foarte discret. Nu vorbeşte decît despre viitor... De viitorul Laboratorului, de viitorul Institutului din Varşovia, de viitorul copiilor ei, speră, ştie

că Irène şi Joliot vor primi peste cîteva luni Premiul Nobel. De viitorul ei apartament care o va aştepta zadarnic sau de casa de la Sceaux ce nu se va construi niciodată.

Slăbeşte mereu... Înainte de a încerca instalarea într-un sanatoriu, Eve cere un ultim consult la care vor lua parte patru somităţi ale Facultăţii : cei mai buni, cei mai celebri doctori ai Franţei. Ca să-i numesc aici, ar însemna din partea mea o injurie sau o lipsă de recunoştinţă. Au examinat-o jumătate de oră pe femeia condamnată de o boală inexplicabilă. Cu incertitudine au ajuns la concluzia că s-ar fi reactivat nişte leziuni vechi ale plămînilor şi au sperat că aerul de munte îi va învinge febra. S-au înşelat.

Pregătiri grabnice, disperate : forţele Mariei sînt menajate; nu mai primeşte decît pe cei foarte apropiaţi. Totuşi calcă acest consemn şi invită în secret în cameră pe colaboratoarea ei, d-na Cotelle, făcîndu-i următoarele recomandări: „Trebuie să închizi cu mare atenţie actiniul pînă la reîntoarcerea mea. Contez pe dumneata că vei pune totul în ordine. Vom relua lucrările după vacanţă“.

Cu toată agravarea violentă a bolii, medicii o sfătuiesc să plece imediat. Călătoria este chinuitoare. În tren, ajungînd la Saint-Gervais, Marie cade leşinată în braţele Evei şi ale infirmierei. Cînd, în sfîrşit, este instalată în cea mai frumoasă cameră a Sanatoriului Sancellemoz alte consultaţii, alte radiografii : nu plămînii sînt cauza bolii, deci călătoria aceasta a fost inutilă.

Febra depăşeşte patruzeci de grade. Nu i se poate ascunde această cifră Mariei, care cu grija unei savante, verifică totdeauna, ea personal, ridicarea mercurului. Nu spune aproape nimic, dar ochii ei împăienjeniţi reflectă o mare spaimă. Profesorul Roch, de la Geneva, chemat de urgenţă compară buletinele de analiza sîngelui din ultimele zile ; numărul globulelor albe şi al celor roşii scade cu o viteză uluitoare. Diagnosticul, o anemie pernicioasă fulgerătoare. Încearcă s-o liniştească pe Doamna Curie, care se gîndeşte că răul e numai de la vezica biliară. Susţine că orice opraţie este inutilă şi începe un tratament de urgenţă, energic. Dar viaţa fuge din acest organism istovit. Abia acum începe lupta cumplită, care se numeşte o „moarte dulce“, şi în care trupul, refuzînd să piară, se zbate cu sălbatecă îndîrjire. Alături de mama sa, Eve duce o altă luptă : în creierul încă foarte lucid al Doamnei

Curie nu a pătruns ideea morții. Trebuie menajat acest miracol, Marie să fie scutită de chinul imens al resemnării. Trebuie mai ales ameliorate durerile fizice, trupul să-și asigure liniștea odată cu sufletul. Nici un tratament întîmplător, nici o transfuzie de sînge întîrziată și de prisos. Nici o adunare de familie la căpătîiul unei muribunde, care, văzîndu-i pe ai săi împreună, ar fi lovită drept în inimă de certitudinea groaznicului sfîrșit.

Îmi vor rămîne scumpe pentru totdeauna numele acelora care au ajutat-o pe mama mea în aceste zile de groază. Doctorul Tobé, directorul Sanatoriului, și doctorul Pierre Lowys, nu numai că au ajutat-o pe Marie prin știința lor. Viața din sanatoriu pare deodată suspendată, încremenită de sfîșietoarea veste : Doamna Curie se află pe moarte. Pretutindeni respect, tăcere, îngrijorare. Cei doi medici rămîn permanent în camera Mariei. O susțin, îi alină suferința. O susțin și pe Eve, ajutînd-o să lupte, să mintă, și fără ca ea să-i roage, îi promit că-i vor ușura prin somnifere cele din urmă chinuri ale Mariei.

La 3 iulie, dimineața, Doamna Curie reușește, pentru ultima dată să citească termometrul pe care îl ține în mîna tremurîndă ; distinge scăderea bruscă a temperaturii care totdeauna precede sfîrșitului. Are un zîmbet de bucurie. Și cum Eve îi spune că acesta este semnul însănătoșirii, că se va restabili, ea îi răspunde privind fereastra deschisă, cu tresărirea unei speranțe, cu cea mai aprigă dorință de a trăi, spre soare, spre munții nemișcați : „Nu medicamentele mi-au făcut bine, aerul, munții..."

În timpul agoniei scoate gemete slabe de durere și de tînguiri mirate, visătoare : „Nu mai pot să vorbesc... Nu mai înțeleg nimic". Nu pomenește numele nici unei ființe în viață. N-o cheamă nici pe fiica sa mai mare, sosită la Sancellemoz, împreună cu soțul ei, nici pe Eve, nici pe cei din casă. Micile și marile griji ale muncii sale rătăcesc dezordonat în strălucitul ei creier și se aud fraze discontinui : „Paragrafele capitolelor trebuie să fie toate la fel... M-am gîndit la publicarea acestei..."

Cu privirea fixată asupra unei căni de ceai, în care încearcă să învîrtă o linguriță dar nu, nu o linguriță, ci o spatulă, un delicat instrument de laborator :

— A fost cu radiu sau cu mesothoriu ?

Se simte mereu între acele „lucruri" scumpe cărora și-a dedicat viața.

Nu va mai rosti de-acum decît cuvinte fără înțeles și doctorului care vine să-i facă injecția îi va spune cu un strigăt obosit :

— Nu mai vreau. Nu vreau decît să fiu lăsată în pace.

Ultimele sale clipe scot în evidență vigoarea, rezistența formidabilă a unei ființe a cărei fragilitate n-a fost decît aparentă, a unei inimi tari, prinsă într-un trup din care se scurge căldura, inimă care continuă să bată cu sîrguință. Vreme de șaisprezece ore, doctorul Pierre Lowys și Eve, țin fiecare în mîinile lor, mîinile de gheață ale acestei femei, care nu este nici vie nici moartă. Abia în zori cînd soarele va străluci pe vîrful munților, și-și va începe călătoria pe un cer senin, cînd lumina victorioasă a unei dimineți încîntătoare va pătrunde în cameră, inundînd patul, chipul slăbit și ochii inexpresivi, cenușii, sticloși sînt semne că inima ei a încetat să bată.

În fața cadavrului știința mai are încă de dat verdictul. Simptomele anormale, analizele sîngelui, diferite de acelea ale anemiilor perniciose, bine cunoscute, denunță adevăratul vinovat : radiul.

Doamna Curie poate fi socotită printre victimele ce au lucrat timp îndelungat cu corpuri radioactive, pe care soțul ei și ea însăși le-au descoperit — va scrie profesorul Regaud.

La Sancellemoz, doctorul Tobé redactează această notă ca pe un ordin de zi :

Doamna Curie a decedat la Sancellemoz la 4 iulie 1934.

Boala este o anemie pernicioasă aplastică, cu evoluție rapidă, febrilă. Măduva spinării n-a reacționat, probabil pentru că era afectată de îndelunga acumulare de radiații.

Vestea zboară din sanatoriul liniștit și se răspîndește în univers, pentru a trezi amărăciuni în toate părțile : la

Varşovia, Hella; la Berlin, într-un tren se grăbesc spre Franţa, Josef Sklodowski şi Bronia — Bronia care zadarnic a încercat să ajungă la timp la Sancellemoz, ca să privească încă o dată chipul iubit. La Montpellier, Jacques Curie. La Londra, Mrs. Moleney. La Paris, prieteni credincioşi.

În faţa aparatelor inerte de la Institutul de Radiu tinerii savanţi plîng în hohote. Georges Fournier, unul dintre elevii preferaţi ai Mariei, va striga: „Am pierdut totul".

Doamna Curie se odihneşte ferită de aceste dureri, de frămîntări, de omagii, în patul său de la Sancellemoz, într-o casă în care oamenii de ştiinţă şi de devotament, semenii ei, au îngrijit-o pînă la sfîrşit. Nici un străin nu are permisiunea să-i tulbure, chiar cu o privire, odihna. Nici un curios nu va şti cu cîtă graţie supranaturală s-a împodobit pentru această plecare. Îmbrăcată în alb, părul său de nea descoperă fruntea imensă, faţa liniştită, gravă şi curajoasă asemeni unui cavaler, astfel ea reprezintă acum tot ce e mai frumos şi nobil pe pămînt.

Mîinile reci, bătătorite, arse de radiu şi-au pierdut agilitatea ştiută. Se odihnesc de-a lungul giulgiului, nemişcate pentru veşnicie.

Mîinile care au muncit atît!

Vineri, 6 iulie 1934, la amiază, fără discursuri, fără cortegii, fără oameni politici, fără un personaj oficial, Doamna Curie ia loc, modest, în lăcaşul morţilor. Este înmormîntată la cimitirul din Sceaux în prezenţa familiei şi a prietenilor, a colaboratorilor care au iubit-o. Coşciugul este aşezat deasupra celui al lui Pierre Curie. Bronia şi Josef Sklodowski aruncă în groapa deschisă un pumn de pămînt din Polonia. Piatra funerară se îmbogăţeşte cu o nouă menţiune: *Marie Curie-Sklodowska 1867—1934.*

După un an, cartea pe care Marie o terminase de scris, înainte de moartea sa, aduce tinerilor „iubitori de fizică", un ultim mesaj.

La Institutul de Radiu, unde a reînceput munca, enormul volum a sosit în bibliotecă, pentru a se adăuga altor lucrări ştiinţifice.

Pe coperta gri, numele autoarei: „Doamna Pierre Curie, Profesoară la Sorbona. Premiul Nobel pentru Fizică. Premiul Nobel pentru Chimie".

Iar titlul are un singur cuvînt aspru şi strălucitor:

RADIOACTIVITATEA

Cuprins

PARTEA A TREIA

Tehnoredactor : FLORICA PÂSLARU

Format 16/54×84. Coli editură 22,58. Coli tipar 25
Bun de tipar 2 iunie 1987. Apărut — iunie 1987

Com. nr. 438/70 012
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii",
Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti,
Republica Socialistă România

„Se poate presupune că în mîini criminale radiul poate deveni primejdios, şi aici ne putem întreba dacă omenirea este avantajată să cunoască secretele Naturii, dacă este destul de matură ca să profite de ele şi cunoscîndu-le, să nu-i fie dăunătoare (...) Ele sînt în aceeaşi măsură un mijloc teribil de distrugere în mîinile marilor ucigaşi care împing popoarele în război".

(Pierre Curie, *Conferinţă ţinută în Aula de Ceremonii a Academiei de Ştiinţe din Stockholm la 6 iunie 1905*)

Editura Politică

Lei 22